

KARLAMAGNÚSAR SAGA.

17

S A G A N

A F

KARLAMAGNÚSI KEISARA

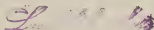
EPTIR

HÖFUND „ÆFISÖGU LÚTERS.“

Enda eru svá allar vitrar þjóðir,
at vita vilja upphaf sinna landsbygða,
eða hvers hverge til hefjast, eða kynslóðir.

Landnámabók, 275. bls.

KAUPMANNAHÖFN.

Prentuð hjá LOUIS KLEIN á kostnað E. JÓNSSONAR.

1853.

Hávelbornum

herra

ÞÓRÐI SVEINBJARNARSYNI,

jústitíaríus í yfirdómi Íslands, konferenzráði
og riddara dannebrogsofðunnar

tileinkast

saga þessi

sem virðingarvottur

af

höfundinum.

*Hæc exsecutus sum propterea pluribus,
Brevitate nimia quoniam quosdam offendimus.
Phædr. Fab. lib. III. fab. 10.*

Það er þegar liðið eitt ár, frá því að æfisaga Lúters kom fyrir almennings sjónir; en í formálanum fyrir henni var þess getið, að „æfisögur fleiri merkismanna yrðu smá saman prentaðar,“ ef alþýðu gæti gedjast að því kverl. En engin hefur síðan komið fyr en þessi eptir meira en heilt ár, og má vera, að menn gjöri sjer í grun, að annaðhvort hafi útgefandinn heykt, af því að honum hafi ekki gengið út Lúters saga, eða að jeg hafi losað upp í ermina mína. Hvorugt er þó svo; því að svo gekk Lúters saga vel út, að ekki leið lengra um en mánuður, frá því að hún var fullbúin, þangað til útgefandinn lagði fötur á Karlamagnúsar sögu, er jeg hafði getið um við hann, að jeg hefði tilbúna, og var hún þá ekki lengri, en Lúters saga. En af því að bæði bárust útgefandanum og mjer í brjefum umkvartanir yfir því, að Lúters saga væri heldur stuttorð, lagði útgefandinn að mjer, að láta það ekki í standa, og sá jeg mjer því ekki annað tækt, en verða við bón hans og óskum alþýðu, svo að mig flæddi ekki optar á sama skerinu, og það því heldur sem jeg vissi, að landar mínir sumir eiga Karlamagnúsar sögu hina fornu, og mundi því þykja kynlegt, að þeim væri

boðin saga af honum á 4 eða 5 örkum. Þannig er breyting sú, er jeg var neyddur til að gjöra á sögu þessari, þess ollandi, að hún er ekki fyr prentuð en nú.

Aldrei hefur það þó verið ætlun mín, að keppast við að ná Karlamagnúsar sögu hinni fornu að lengdinni til í þessari; því að jeg er ekkert skáld, og hef því ekki lag á að fylla heilar arkir með ýkjur og öfgar, en svo er saga Karlamagnúsar hin eldri til orðin. Þó má vera, að almenningi hefði geðjast þess konar saga betur, en sú sem hjer býðst; því að í henni er ekki eitt orð mjer vitandi of hermt, nema jeg segi ekki um æfintýri þeirra, Emmu og Eginharðs (í 12. b). En illa er þó komið fyrir hverri þjóð sem er, ef hún hefur meiri mætur á lognum sögum en sönnum; jeg kvíði þessu ekki heldur hjá mestum þorra Íslendinga, því að of opt hef jeg heyrt þá segja, „að lygasögur vildu þeir ekki heyra með eyrunum“ til þess, að það skyldi ekki sannast.

Ef mönnum þætti fróðlegt að vita, hvaðan þessi Karlamagnúsar saga er tekin og hvernig til orðin, þá hef jeg haft þessar bækur, sem nú skal greina, fyrir mjer, þegar jeg samdi hana:

1. og 2. *Fortsetzung der allgemeinen Weltgeschichte 36ter Theil, verfasst von J. G. Meusel, Halle 1772, og 53ter Theil, verfasst von J. G. A. Galetti. Halle 1787. 4.*

3. *J. Chr. Kranse. Geschichte der wichtigsten Begebenheiten des heutigen Europa. 3tter Band. Halle 1791. 8.*

4. *Geschichte von Frankreich, aus dem Englischen des Wilh. Beckford's übersetzt. 1ster Band. Leipzig 1795. 8.*

5. *K. Fr. Beckers Verdenshistorie, oversat af J. Riise. 4de Deel. Kjöbenhavn 1842. 8.*

6. *Fortællinger af de europæiske Folkeslags Historie, efter G. L. Jerrers tydske Original ved J. Rüse. 1ste Deel. Kbhvn. 1830. 8.*

7. *Atlas und Tabellen zur Uebersicht aller Europäischen Länder und Staaten, von Chr. Kruse und von dessen Sohne Fr. Krause. 6ste Ausgabe. Leipzig 1841. 2.*

8. *H. Dittmar. Die Geschichte der Welt (drittes Bandes erste Hälfte). Heidelberg 1848. 8.*

9. *K. Fr. Köhler. Conversations-Lexicon. Leipzig 1846. 4.*

10. *Fr. Schiern. Europas Folkestammer. 1ste Deel. Kbhvn. 1851. 8.*

11. *A dictionary of the Anglo-Saxon language by J. Bosworth. London 1838. 8. (Formálann þar).*

12. *The History of the Anglo-Saxons by Sharon Turner. 1. Vol. London 1823. 8.*

13. *K. E. Mangelsdorff. Allgemeine Geschichte der europäischen Staaten (13tes Heft). Halle und Leipzig 1804. 8.*

En fremur hafði jeg tillit til *C. C. Tacitus de situ, moribus et populis Germaniæ* og *C. J. Cæsaris commentarii de bello Gallico, libr. VI.*, þar sem segir „frá ástandi Saxa fyrir Karlamagnús“ (3. a). Þar sem segir „frá Karlamagnúsi“ (12. a og b), hefur verið aðgætt *O. Wolffs historiske Ordbog. 3die Bind. Kbhvn. 1810*, auk þess sem bækur þær, sem tilgreindar eru með tölulíðunum 1—8, hafa allar verið þar hagnýttar, eins og við aðra kafla sögu þessarar. Bækurnar 9 og 10 hafa óvíða verið notaðar, nema þar sem til þeirra er skírskotað neðan máls, og bækurnar 11—13 helzt í „viðureign Karlamagnúsar og Saxa.“ Í greininni um „Karlamagnús og Jóta“ (9. b) hef jeg einnig haft hliðsjón af „*Fortællinger*

og Skildringer af den danske Historie ved Chr. Molbech. 1ste Deel. Kbhvn. 1837.

Þegar þessar stuðnings-bækur, sem nú eru taldar, eru skoðaðar, eru þær reyndar nógu margar að tölunni til, en þó var engin þeirra svo á sig komin, að fylgja mætti hiklaust í öllum aðalatriðum, og ekki var svo vel, að niðurskipun efnisins yrði tekin eptir nokkurri þeirra, þó hún sje einna helst löguð eptir *J. Chr. Krause* (sbr. 3. bókina). Lakast þótti mér samt, að jeg hef ekki átt kost á að sjá æfisögu Karlamagnúsar eptir Eginharð, nema stöku kafla úr henni, þýdda í þessum bókum, sem nú hef jeg nefnt. Af því að jeg hef sagt frá viðskiptum Karlamagnúsar við hverja þjóð sjer í lagi, að því leyti sem því varð við komið, þótti mér ekki óþarft að setja ártal merkisatburðanna úr sögu hans aptast, svo að þó mætti sjá með stuðningi sögunnar það helzta, er frásagna sje vert og eptir hann liggur á ári hverju. En þó að jeg gangi að því vakandi, að mörg sjeu smíðalýti á sögu þessari, og að dómarnir um hana verði misjafnir, eins og vænta má, mun það hvorugt aptra mér frá að byrja æfisögu þriðja merkismannsins, hvort sem hún verður lengri eða styttri en þessi, eða í hvaða mynd og hve nær sem hún kann að birtast.

Að svo mæltu fel jeg löndum mínum Karlamagnúsar sögu á hendur, og óska, að hún verði þeim jafngeðþekk og Lúters saga.

J. Árnason.

Yfirlit efnisins.

1.	Yfirlit Frankasögunnar fyrir Karlamagnús.	
a)	Frá upptökum Frankaríkis	1
b)	Frá forfeðrum Karlamagnúsar.....	5
c)	Frá því, er Frankar og Þjóðverjar tóku kristna trú..	18
2.	Karlamagnús og Karlmann.	
a)	Frá Karlamagnúsi	29
b)	Frá samlyndi þeirra bræðra; herför Karlamagnúsar til Akvítaníu.....	32
c)	Karlamagnús verður einvaldur; ástand Evrópu um það leyti	36
3.	Viðureign Karlamagnúsar og Saxa.	
a)	Frá ástandi Saxa fyrir Karlamagnús	39
b)	Undirrót Saxastríðanna. Fyrri hlutinn. Frá <i>Wittekind</i>	52
c)	Endir Saxastríðanna. Samningar í <i>Selz</i> . Kirkjumál og kristnið á Saxlandi.....	68
4.	Viðureign Karlamagnúsar og Langbarða.	
a)	Frá Kambörðum fyrir Karlamagnús.....	83
b)	Karlamagnús leggur nndir sig Langbarðalönd.....	89
c)	Karlamagnús og hertogar Langbarða.....	95
5.	Viðureign Karlamagnúsar og Serkja ..	100

6. Karlamagnús sefar uppreistir og hegnir samsæris-
mönnum.
    - a) Uppreist Austfranka, Breta og *Thüring*-byggja 108
    - b) Samsæri Pípfús kroppinbaks 111
  7. Viðureign Karlamagnúsar og Thassílóð.
    - a) Frá Bælendingum og *Thassílo* til þess 786.... 116
    - b) Karlamagnús sviptir *Thassílo* völdum og leggur Bæland
undir sig 121
  8. Viðureign Karlamagnúsar og Avara.
    - a) Frá Avörum fyrir Karlamagnús 128
    - b) Avarastríðin..... 135
  9. Viðureign Karlamagnúsar við Slava (Vindur) og Jóta.
    - a) Karlamagnús og Slavar..... 142
    - b) Karlamagnús og Jótar 149
  10. Viðskipti Karlamagnúsar og páfanna.
    - a) Karlamagnús og *Hadrianus* páfi..... 159
    - b) Karlamagnús og *Leo* páfi. Karlamagnús verður keisari 165
  11. Karlamagnús semur ríki sitt.
    - a) Ríkisþing, rjettarfar og útboð 176
    - b) Kirkjumál, skólar og vísindi..... 191
    - c) Búskapur, iðnaður og verzlun..... 213
  12. Frá Karlamagnúsi og dauða hans.
    - a) Lofsæld Karlamagnúsar og lýsing hans 221
    - b) Karlamagnús, konur hans og börn; hann skiptir ríkjum
með sonum sínum ... 213
    - c) Karlamagnús skipar ríkiserfðum og deyr 246
-

1. Yfirlit Frankasögunnar fyrir Karlamagnús.

a) Frá upptökum Frankaríkis.

Franka hafa menn kallað þjóðbálk einn mikinn, er bjó í útnordurhluta þýzkalands fyrir austan Rín, frá því fyrst að sögur ganga af. Frá því á 3. öld eptir Krists burð veittu þeir þjóð þeirri, er Gallar hjetu, og bjuggu fyrir vestan Rín, yfirgang mikinn í ránum og herhlaupum. En hjer um bil um miðja 4. öld greindust Frankar í 2 flokka: aðrir þeirra nefndust „Frankar á bökknum“, þ. e. Rín-bekkingar; því þeir höfðust við á Rínarbökkum, en hinir „Sal-Frankar“, þ. e. þeir sem búa í landinu selda eða hernumda; því þá voru þeir búnir að ná landi því fyrir vestan Rín, er Belgía heitir. Á fyrri hluta 5. aldar (437) brutust Sal-Frankar lengra suður og vestur í Gallíu, og hjet sá *Clodio* (Klódfó), er fyrir þeim var; hann tók borg þá, er *Cambray* (Kambre) heitir, settist þar að, og lagði undir sig landið allt suður og vestur fyrir þá borg. Sonur hans hjet Mervík eða *Merovæus* (447—456), og tók hann ríki eptir föður sinn; af honum tók konungsætt sú nafn, er síðan rjeð ríkjum í löndum þessum um 300 ára, allt þangað til 752, og kölluð er Mervíkingaætt. Loðvík (*Chlodwig*) hjet sonarson Mervíks; hann varð

frægastur þeirra fedga, því að hann stofnaði ríki það í Gallalöndum hinum fornu, er síðan heitir Frankaríki eða Frakkland.

Þegar Loðvík kom til ríkis (481—511), voru Gallalönd deild í milli 5 þjóða: í landinu norðanverðu, og næstir Frönkum, bjuggu Rómverjar og Gallar, þeir er þar höfðu búið fyrir öndverðu, milli áнна Signu (*Seine*) og Leiru (*Loire*); að sunnan og vestan bjuggu Vestgautar; á vesturhorninu, sem *Armorica* het, bjuggu Bretar, er stökkið höfðu þangað undan yfirgangi Engilsaxa frá Bretlandi. Í austurhluta landsins bjuggu Borgundar, en Frankar norðast. Loðvík var bæði hermaður mikill og metnaðargjarn, og því hætti hann ekki fyrri, en hann hafði brotið bæði þessar og fleiri þjóðir undir sig, og annaðhvort gjört þær skattskyldar sjer, eða stökkt þeim úr landi. Árið 486 sigraðist hann á *Syagrius* Gallajarli, hjá borg þeirri, er *Soissons* (Soassong) heitir; þá byggð höfðu jarlar þeir, er Rómverjar settu yfir Gallíu, varið lengi, hver fram af öðrum, fyrir árásum þjóða þeirra, er áður var getið, og var sú byggð það eitt, sem eptir var af keisaradæmi Rómverja hinu vestra, er steypt hafði verið fáum árum áður (476). Þessu næst gjörði hann *Thüring*-byggja sjer skattskylda (491), en sigraðist á Alimönnum í mannskæðri fólkorustu hjá *Zülpich* (496), og lagði landið undir sig. Bretar sáu sjer og engan annan veg, en ganga Loðvík á hönd (502), og Gunnbaldur (*Gundobald*) Borgundakonungur vann sjer það til friðar, að heita honum skatti (506), þó misjafnar yrðu heimtir á honum, á meðan Gunnbaldur lifði. Vestgautar urðu að láta allar eignir þeirra í Gallíu fyrir Loðvík (508), nema 2 hjeruð sunnan til, Septimaníu og *Provence*, og tóku þó Austgautar *Provence* fyrir lið það, er þeir höfðu veitt Vestgautum í móti Loðvík.

Þó Loðvík væri nú búinn að ná mestum hluta Gallíu undir sig, og ætti þar að auki töluvert af þýzkalandi, ljet hann sjer þó ekki þetta lynda, því enn þóttist hann ekki einráður, á meðan ýmsir höfðingjar Franka rjeðu með honum löndum þessum; og þótt sumir þeirra væru honum náskyldir, linnti hann ekki fyr, en hann hafði rekið þá frá ríkjum, og drepið 4 höfðingja Rínbekkinga bæði með vjelum og valdi, þá er opt höfðu áður veitt honum lið. Gjörðist hann þá einvaldur yfir öllum Frönkum. En ekki naut hann lengur en 1 ár á eptir ríkis þess, er hann hafði þannig aflað, því hann dó í Parísarborg 511, og hafði þá fimm um fertugt. Þó Loðvík væri bæði undirhyggjumaður mikill og ákaslega grimmur í skapi, og færi ekki mjög að því, hvernig hann náði völdum, var það þó dirfsku hans og framtaksemi að þakka, að ríki það komst á fót, sem síðan skiptist í 2 hin völdugustu í norðurálfunni, Frankaríki og þýzkaland.

Loðvík atti 4 syni með drottningu sinni, og skiptu þeir ríkjum með sjer eptir hans dag. Hinn elzti þeirra bræðra, er þiðrik (*Dietrich*) hjet, hlaut lönd Rínhekkinga og Alimanna og nokkuð í Gallalöndum fyrir vestan Rín; þau lönd voru kölluð í einu orði Ástrasía (*Austrasia*). Sá hluti ríkisins þótti kjörlegastur, því að þar bjuggu Frankar flestir og þjóðverjar, er voru hraustir menn og hergjarnir. Þiðrik Ástrasíukonungur sat í borg þeirri, er *Metz* heitir, og jók hann ríki sitt, með því að hann braut undir sig með öllu *Thüring*-byggja á þýzkalandi (531). Hinir bræður hans 3 skiptu með sjer vesturhluta ríkisins, og var hann síðan kallaður Nevstría (*Neustria*)¹⁾. Í þeim

¹⁾ svo voru þá kölluð öll Gallalöndin fornu, svo sem Rín rjeð að austan, en Englandssund og úthafid að norðan og vestan, allt suður að landamærum Borgunda og Leiru, en landið í millum Leiru og Pýreneafjalla hjet Akvítanía (*Aquitania*), og var

löndum bjuggu enn niðjar Galla hinna fornu og Rómverja, og gleymdu þeir seint hatri sínu á Frönkum og Ástrasíubúum. Þeir bræður, Nevstríukonungar, hófu nú stríð að fortölum móður sinnar við Borgunda, er þaðan var ættuð, og þó reið Borgundum, og mest þeim ættingjum Gunnbalds. Nevstríu konungar drápu þá, er rjett voru til ríkis bornir í Borgund, og lögðu hið fagra land milli Alpasfjalla og Sevensafjalla undir sig (534). Árið eptir gáfu Austgautar upp við þá bræður *Provence*, og um sama leyti náðu Frankar yfirráðum á Bælandi (*Bayern*).

Lótar (*Clothar*) hjet einn þeirra Loðvíkssona; hann var yngstur þeirra brædra og lifði þeirra lengst. Hann sameinaði aptur Frankaríki allt; en þegar hann dó (561), skiptist ríkið að nýju milli sona hans fjöggra, eins og forn venja var til hjá Frönkum. Sá sona hans, er hafði hlotið Ástrasíu, átti drottningu þá, sem Brynhildur (*Brunhilde*) hjet, en Nevstríukonungur átti þá drottningu, er Friðgunnur (*Fredegunde*) hjet; voru þær báðar svo grimmyndar og drottnunargjarnar, að þær svífdust engra glæpa, og bökuðu með því konungsættinni hatur og óhamingju. Lótar II., sonur Nevstríukonungs og Friðgunnar, tók Brynhildi höndum, og ljet pinta hana og stegla til bana; síðan sameinaði hann Frankaríki enn að nýju. Á meðan hann sat að völdum, þótti Nevstríuríkið meginríkið og voldngra en Ástrasía. En eptir dauða Lótars (628) sundradist ríkið aptur, og þó Mervíkingar sætu enn að völdum í löndum þessum um 124 ár, var það ekki nema að nafninu til. Konungunum var með öllu horfinn dugur

---

hvorki það nje Borgund talið með Nevstríu, fyr en löngu eptir daga Karlamagnúsar (843), og Nevstría og Akvítanía (og Borgund?) hjetu þá *Vestfranken* (þ. e. Frankaríki), en Ástrasía *Ostfranken* (þ. e. Þýskaland). *Köhler*.

og kjarkur forfeðra þeirra, svo að bandamenn þeirra og þegnar brugðu að ósekju við þá trúnað, og skattlöndin gengu undan þeim hvert á fætur öðru, ríkjunum hnignaði af flokkadráttum, en konungarnir lögðust í leti og munað, og Frankasagan segir varla fra öðru en grimmd og sællífi, glæpum og dádleysi þeirra um langa tíma, þangað til ætt einni, er hvorki skorti þrek nje áræði, auðnaðist að kippa því í liðinn aptur, sem farið hafði aflaga í stjóru Mervíkinga, frá því Lótar II. dó; en það voru forfeður Karlamagnúsar. En til þess að sjeð verði, hvernig ríkjum þessum var farið, þegar Karlamagnús tók við þeim, verður að drepa á afreksverk þeirra feðga í fáum orðum.

b) Frá forfeðrum Karlamagnúsar.

Af innauríkis óeirðum þeim og lagaleysum, er við gengust í Frankaríki um þetta leyti, jókst veldi tignarmanna, svo að þeir báru síðast konungana ofurliða, er bæði voru deilugjarnir og dádlausir, og ólu aldur sinn í kvennabúri og í glaum og gleði með hirðmönnum sínum, en fólu stjórnarstörfin ráðgjöfum sínum á hendur, sem kallaðir voru hirðstjórar (*majores domus*). Þessir menn reyndust konungum sínum misjafnlega, eins og við var að búast, þar sem þeir voru um flesta hluti einráðir fyrir þeim, og gættu betur rjettinda tignarmanna en konunganna, af því að tignarmenn rjeðu meiru um kosningu þeirra, þegar tímar liðu fram, en konungarnir sjálfir. Fyr var það, en Mervíkingar úrættust mest, að konungar Franka ljetu hirðstjóra taka þátt í ríkisstjórninni með sjer; því þó Lótar II. væri dugandi maður, varð hann eigi að sður að láta undan tignarmönnum, og setja sinn hirðstjóra (hjer um bil 613) yfir hverja ríkisdeild Frankaríkis: einn yfir Ástrasíu, annan yfir Nevstríu og þriðja yfir

Borgund. En minni voru þá völd þeirra, en þau urðu síðan; því í þádaga voru þeir líkari jörlum að tign og yfirráðum en ríkisstjórum. Nú verður að nefna fæðga 3, Pípín frá *Herstatt*, Karl *Martell* og Pípín litla; þeir voru forfæður Karlamagnúsar og hirðstjórar, hver fram af öðrum.

Dagobert II., Ástrasíukonungur, hafði verið myrtur 678, og bar þá ríkið undir Þiðrik 3., Nevstríukonung, og Borgunda. En Ástrasíumönnum hugnaðist illa háttsemi Nevstríumanna, er þeir höfðu tekið upp eptir Rómverjum, sem þeir höfðu brotið undir sig í Gallalöndum, og vildu því ekki taka Þiðrik til konungs yfir sig, en kusu sjer 2 fyrirliða; hjet annar þeirra Marteinn (*Martin*), en hinn Pípín frá *Herstatt*, svo nefndist hann eptir höll nokkurri hjá *Maas*-fljóti, skammt frá *Lüttich*. Varð af þessu ófriður í milli ríkjanna, og báru Nevstríumenn hærra hlut um sinn. Hirðstjórar Nevstríukonungs voru grimmir og grályndir. *Ebroin* hjet einn þeirra, og hafði hann látið myrða *Dagobert II.*, og æst Nevstríumenn í móti Ástrasíumönnum; en eptir sigur þann, er Nevstríumenn unnu, og nú var á minnst, ljet hann og myrða Marteinn, fyrirliða Ástrasíumanna, enda fór hann sjálfur sömu förina skömmu síðar. Eptir hann varð *Waratto* hirðstjóri í Nevstríu; hann samdi frið við Pípín 683. En *Bercharius*, sá er þá tók hirðstjórn, var maður grimmlyndur mjög og skaplíkur *Ebroin*, en þar að auki var hann drembilátur. Suma höfðingja í Nevstríu gjörði hann sjer svo fráhverfa og konungi sínum, að þeir flýðu á nádir Pípíns, og eggjuðu hann til stríðs við Nevstríukonung og hirðstjóra hans. En Pípín þóttu ill fríðarros, og sendi því sendimenn til Þiðriks, til að leita um sættir með honum og þegnum hans. En þegar hann gat engu áorkað með því, fór hann með her á hendur Nevstríumönnum, og átti við þá

orustu hjá borg þeirri, er *Testri* het (687); vann Pípin þar frægan sigur á Nevstríumönnum: *Bercharius* hirðstjóri Þiðriks konungs fjell á flóttanum, en konung sjálfan tók Pípin höndum í Parísarborg, og sættist við hann með þeim kostum, að Þiðrik skyldi halda konungsnafni, en Pípin skyldi einn vera hirðstjóri allra ríkisdeildanna. Tignarmenn Ástrasú gengu fúslega undir yfirráð Pípíns, er þeir höfðu sjálfir kosið sjer til höfðingja, og allt eius Nevstríumenn og Borgundar; því bæði fjekk hann þeim ljoni stór af fasteignum þeim, er hann átti sjálfur, og svo ríkisins, og tók upp aptur hinn forna samkomudag Franka, 1. dag. marzm. ár hvert, og ljet þar ræða um landsþarfir og nauðsynjar, er framkvæma skyldi sumarið, sem í lönd fór. Á þennan hátt fengu hertogarnir meiri þátt í ríkisstjórninni, en áður, og hirðstjórinn varð sjálfur ástsæll af þeim, er hann átti yfir að ráða. Upp frá þessu varð það stöðug regla með Frönkum, að halda fundi þessa, en áður voru fundahöld komin undir geðþekktu konunganna.

Í stjórnleysi því og óeirðum, sem verið höfðu í Frankefki fyrir daga Pípíns, höfðu bæði þegnar og bandamenn Franka, Alimenu, *Thüring*-byggjar og Bælendingar, gengið undan þeim, og hertogadæmi hafði þá verið stofnað í Akvítaníu, er var frjálst og óháð Frönkum að öllu. Pípin ásetti sjer ekki einungis að brjóta alla þessa undir sig aptur, heldur og að ná enu fleiri löndum. Hann átti orustu við *Ratbod*, Frísahertoga, og sigraðist á honum (689); lofaði *Ratbod* þá skatti, en efndi ekki orð sín, og varð hann því að þola her Franka í annað sinn (697). Hjet hann þá eun að nýju skattinum, og til staðfestu um trúnað sinn gipti hann *Tevtsinde*, dóttur sína, Grímalda (*Grimoald*), syni Pípíns, er faðir hans hafði skipað hirðstjóra yfir Nevstríu. Ekki andnaðist Pípin að brjóta

Alimenn og Bælendinga undir sig, því að hann deyði í desembermánuði 714; var það 8 mánuðum síðar, en Grímaldi hafði verið myrtur af frískum manni, sem látið var. Hafði Pípin þá verið hirðstjóri í 27 ár og lifað 4 konunga, er hver tók ríki að öðrum.

Grímaldi átti einn son við drottningu sínni, sá hjet Þjóðbaldur (*Theodebald*), og hafði Pípin, föðurfaðir hans, gjört hann þegar að hirðstjóra yfir Nevstríu, enda neytti *Plektrude*, amma hans, allra bragða til að halda honum til þeirra valda; en Karli, stjúpyni sínum, hjelt hún í varðhaldi í *Köln* (Köln), og var hann þó bæði eldri og hugrakkari, en Þjóðbaldur. Pípin hafði átt Karl við konu þeirri, er Álfheiður hjet. Karl var svo eflstur maður og harðgjör, að menn kölluðu hann „*Martell*“, þ. e. hamar; því að svo þótti mönnum, sem ekkert stæðist, það er fyrir honum varð. Nevstríumenn undu illa þeirri ráðstöfun Pípins, að taka Þjóðbald til höfðingja yfir sig, og kusu sjer þann mann til hirðstjóra, er Ragnfredur (*Ragnfried*) hjet, en áttu orustu við Þjóðbald hjá *Campieque*, og unnu þar sigur. Um sama leyti komst Karl *Martell* úr varðhaldinu, og með því hann var manna líklegastur til að sefa óspektir þessar og vænstur til góðs höfðingja, kusu tignarmenn Ástrasíu hann alls hugar segnir til fyrirliða. Þegar þetta var tíðinda, var sá konungur í Nevstríu, sem Hjálprekur (*Chilperich*) hjet; hann fjekk Frísa til liðs við sig, og hjelt öllu liði til *Köln*, á hendur Ástrasíumönnum. *Plektrude* keypti frið af þeim, og sneri Hjálprekur við það heim aptur. En á heimleiðinni rjæðst Karl *Martell* á þá Nevstríumenn hjá *Stablo*, og rak þá á flótta (716). Árið eftir óð Karl upp á Nevstríumenn, og sigraðist á þeim í annað sinn nálægt *Cambray*; varð þá Hjálprekur að flýja til Parísarborgar og leita sjer liðs hjá *Eudo*, hertoga í Akvítaníu. En

Karl sneri aptur til þýzkalands, og neyddi stjúpu sína til að gefa upp fyrir sjer *Köln*, og selja sjer í bendur fjársjóðu föður síns. Að því búnu setti hann þar konung yfir af ætt Mervíkinga; það var Lótar IV. Síðan hjelt Karl enn á hendur Hjálpreki með her, og vann algjörðan sigur á Nevstríumönnum hjá *Soissons* (719). Varð Hjálprekur þá að flýja lönd sín og leita hælis hjá *Eudo* í Akvítaníu. Mikillar áhyggju aflaði það Karli, að Hjálprekur var með *Eudo*; því um þessar mundir höfðu Serkir brotið undir sig mestalla Spán, og ef þeir *Eudo* hefðu náð að festa fjelagsskap við svo hergjarna þjóð, sem Serkir voru, mundu hafa staðið af því miklar óeirðir. En til allrar hamingju dó Lótar konungur sama árið, og ljét Karl þá tilleiðast að taka Hjálprek til konungs með því skilyrði, að hann væri einn hirðstjóri í öllu Frankaríki. Sat Karl nú um hríð á þýzkalandi og rjød einn öllu, eins og Pípin faðir hans, en Hjálprekur sat í *Attigny*, og hafði Karl gætur á honum, uns hann dó 720; eftir hann tók þjóðrekur (*Theodorich*) IV. konungdóm í Frankaríki með ráði og samþykki Karls.

Eftir þetta sat Karl 4 vetur um kyrt, en þá þótti honum kominn tími til að brjóta undir sig Alimenn og Bælendinga, sem faðir hans entist ekki til, og lauk hann þeim herförum á 3 árum (725—728). Eftir það var honum og ekki til setu boðið, því að um sama leyti gjörðu Serkir áhlaup á Frankaríki, og lögðu undir sig Septimaníu, og var það eini landshlutinn, sem Vestgautar höfðu átt í Gallalöndum hinum fornu þangað til. Þó nægði Serkjum ekki þetta land, því þeir lögðu einnig undir sig lönd *Eudos* hertoga, og *Abderahman*, Serkja-höfðingi, hjelt liði sínu allt norður að á þeirri, er *Garonne* (Garonn) heitir, tók þar borgina *Bourdeaux* (Bordó), hrakti *Eudo* á flótta, og rjødst á borg þá, er *Tours*

(Túrs) heitir; því þar voru kirkjur auðugar, og vildi hann ræna þær *Eudo* sá sjer nú ekkert aunað fangaráð, en leita liðs hjá Karli, og brá hann við skjótt, og hjelt þegar til móts við Serki með liði sínu, og setti herbúðir sínar gegnt þessum ógurlegu fjandmönnum í milli *Tours* og Peituborgar (*Poitiers*). Varð þar orusta mannskæð (732): þar fjell *Abderahman* sjálfur og margar þúsundir manna hans með honum, en hinir hjeldu undan til Septimaníu, og eyddu öllu, sem varð á vegi fyrir þeim. Karl elti þá ekki; en hjelt glaður af sigri þessum heim aptur; því nú hafði hann frelsað kristnina og allan norður og vesturhluta Evrópu frá hættu þeirri og ógn, er öllum var annars búin af Serkjum. Er því Karl talinn með hinum mestu afreksmönnum í sögunni jafnan síðan.

Á meðan á þessu stóð, höfðu Frísar gengið undan Frönkum, og treystu því, að þeir yrðu seint sóttir; því að í löndum þeirra voru fen mikil og foræði og illt til yfirferðar. En þeim varð ekki að því: Karl kom með skipafloata til Fríslands, er Frísar hugðu óvinnandi skipi að að leggja; síðan átti hann orustu við þá (734), og felldi þar *Poppo*, Frísahertoga, en lagði landið undir Franka aptur, og setti þar mann til landstjórnar, er hann trúði. Nú sat Karl í kyrðum um hríð, þangað til nýjar óeirðir vöktust í Borgund. Sunir höfðingjar þar tóku að una illa yfirráðum Karls, og gjörðu því Serkjum orð, að þeir kæmu til liðs við þá vestan af Spáni; enda beið það ekki lengi, að Serkir rjeðust á Franka að nýju, og rændu þeir landið og eyddu allt, sem þeir fóru yfir, norður að borg þeirri, er *Lyon* (Lýong) heitir, Borgundar fengu þeim og borgina *Avignon* (Aviníjong). Þegar Karli komu þessar frjettir, sendi hann fyrst Hildibrand, bróður sinn, í móti Serkjum (737), og litlu síðar kom hann sjálfur, og þykir, sem þá hafi rættzt að fullu á

honum hamarsnafnið, því fjandmenn hans urðu næsta ljettir fyrir honum, er hann hamaðist á þeim. Hann tók *Avignon* með herhlaupi, en *Narbonne* gáfu Serkir upp fyrir honum, eptir að hann hafði drepð niður herinn, sem sendur var borgarmönnum til liðveizlu vestan af Spáni. Þriðju herförina fór Karl í móti Serkjum 739, og lagði hann þá undir sig Septimaníu alla fyrir norðan á þá, er *Aude* (Oð) heitir. Árið áður hafði Karl orðið að fara herför norður á þýzkaland í móti Söxum, og vann hann svo frægan sigur á þeim, að þeir hinir sömu treystust ekki að raska ró Franka um langa tíma síðan.

Árinu áður en Karl fór aðra herförina í móti Serkjum, dó *Eudo*, Akvítanahertogi, og lét Karl, son hans, er hertogi varð eptir föður sinn, vinna sjer trúnaðarelda, en ekki þiðrik konungi IV., sem dó ári síðar en *Eudo*; þótti þá Karli yfirráð sín svo óbrigðul, að hann setti engan konung aptur yfir Franka. Karl lifði 4 árum lengur en þiðrik konungur, og liggur ekki annað eptir hann á þeim tíma, það frásagna sje vert, en það sem áður er talið; því hann settist í helgan stein, og sökum veikinda þeirra, er á hann sóttu síðasta árið, gat hann ekki tekið sæmdarboðum *Gregorius* páfa hins III., að vernda páfastólinn og Rómaborg, en þiggja í staðinn umráð öll í borginni og tignarnafn. Karl dó 20. dag októberm. 741 í borg þeirri við *Oise*, er *Quincy* heitir; var hann þá á 2. ári um fimmtugt, og hafði verið hirðstjóri hjer um bil 25 ár í Frankaríki.

Karl *Martell* hafði skipt ríkinu á deyjanda degi með sonum sínum tveimur; lét annar þeirra Karlmann, hann fjekk Ástrasíu og þau lönd, sem þar lágu til á þýzkalandi, Alimannaland og *Thüringen*. En hinn lét Pípin og var hann kallaður hinn litli; hann var yngri þeirra bræðra og honum hlotnaðist Nevstría, Borgund og *Provence*. Þeir bræður

skyldu vera hirðstjórar, hvor í sinni ríkisdeild. Hinu 3. son átti Karl, sem *Gripho* het; hann var óskilgetinn, og fjekk hann því að eins fáein hjeruð til forráða. En af því þeim bræðrum, Karlmanni og Pípín, þótti ekki *Gripho* rjett til ríkis borinn, notuðu þeir sjer það, og fóru að honum með her manns, tóku af honum hjeruð þau, er hann rjed fyrir, og settu hann í kastala einn í Ardenna-fjöllum og höfðu sterk varðhöld á honum. Þar eð þeir óttuðust upphlaup af þjóðverjum, þótti þeim ráðlegast, að setja yfir þá konungsnefnu að nýjn af ætt Mervíkinga, var sá kallaður *Childerich III*. Samt sem áður vildu hvorki hertogarnir í Akvítaníu, Alimanníu nje á Bælandi hlýðnast yfirráðum þeirra bræðra, og hófu uppreist. Saxar sumir gripu og til vopna. En þeir bræður urðu þeim öllum yfirsterkari (745), og var það einkum Pípín að þakka, sem var jafnvitur, og hann var braustur til¹⁾. Af því Karlmann var maður gæfur og blöðlyndur, leiddist honum hernaður, fór hann því til Rómaborgar og tók klerkvígslu af páfa, og gekk í klaustrið *Monte Cassino* 747. Slíkt hið sama gjörðu margir stjórnendur fyr og síðar um þetta leyti, en þó langoptast drottningar og höfðingja dætur. *Gripho* hafði komizt úr varðhaldinu um þetta mund, og æsti hann aptur upp Bælendinga og Saxa í móti bróður sínum; en Pípín varð þeim enn öllum efri. Hann tók öll völd af bróður sínum, þau er hann hafði undir sig hripsað á Bælandi, og eins af hertogum Alimannu, og setti þar aptur greifa af Franka ættum til forráða. Litlu síðar en þetta varð tíðinda, dó *Odilo*, hertogi Bælendinga (749?). Hann hafði átt *Chiltrude*,

¹⁾ Það er sagt, að einhverju sinni er hann var að dýra-ati, haf hann höggvið til ljóns, sem hafði stokkið á vísund, með svo miklu afli, að sverðið tók höfuðið af ljóninu og gekk langt inn í svífrann á vísundinum.

systur Pípíns, og við henni son þann, er *Thassilo* hjet; því studdi Pípín hann til ríkis á Bælandi, en bæði takmarkaði hann vald hans, og ljet hann sverja sjer höllustu-eið, þegar hann bar aldur til; því hann var að eins 6 ára gamall, þegar faðir hans dó.

Þegar Pípín hafði fengið einn hönd yfir öllu ríkinu, og brotið undir sig alla upphlaupsmenn, ásetti hann sjer að ná konungstign, og gjöra þannig enda á því, sem áður hafði viðgengist, bæði sökum metordagirndar hirðstjóranna, þeirra forfedra hans; og þó ekki síður þrekleysis Mer- vikinga, að sinn maðurinn hafði hvað, konungstign og konungsvald. Lýðurinn dró reyndar enn taum konunganna, en höfðingjar og tignarmenn, sem mestu rjedu og voldug- astir voru, hnigu allflestir að Pípín, er var hraustmenni og hinn öruggasti til allrar framgöngu, og þeir sem ekki unnu honum, þeir óttuðust hann. Þannig hafði Pípín völdin öll, en vantaði bæði burði og nafnið til að vera konungur, sem alþýðu þótti svo mikið í varið; en konung- arnir höfðu nafnið til að bera, en valdið vantaði þá. En þótt Pípín sæi það fyrir, að tignarmennirnir mundu samþykkja það fyrirtæki hans, sem engir forfedra hans höfðu áður færzt í fang, ljet hann sjer það þó ekki lynda; því hann vildi ekki þiggja konungstignina af þeim, heldur af höfuðsmanni kristinnar, sem næstur gengi guði að andlegri tign og virðingu. Hann ljet því bera þessa spurningu upp fyrir *Zacharias* páfa: „Hvor er verðugri til að bera konungsnafn og sitja á konungsstóli, sá er ávallt hýrist heima, og lætur sig engu skipta ástand og þarfir lands og lýða, eða hinn, sem gætir allra þarfa ríkisins?“ Pípín gat því heldur vænt vilhallrar úrlausnar af páfa í þessu máli, sem páfinn þurfti fremur verndar við af Pípín, en Pípín þurfti úrskurðar hans. *Zacharias* páfi svaraði því spurningu þessari, eins og við var að

búast, „að bezst færi á því, að sá væri konungur kallaður, sem konungsstörfum gegndi.“ Með þessum úrskurði páfans var og fengið samþykki alls kennilýðsins. Síðan var haldið ríkisþing fjölmennt í *Soissons* (752); á því þingi var Pípín til konungs kjörinn, og smurði *Bonifacius* helgi hann, sem síðar mun getið (sbr. C), og krýndi hann og drottningu hans, er *Berta* hjet eða *Bertrada*, í augsýn allra þingmanna. Slíkar smurningar höfðu og tíðkast hjá Grikkjakeisurum, og voru þær, eins og aðrir fleiri helgisíðir kristninnar, teknar upp eptir fornvenjum Gyðinga. Vakti því atburður þessi mikla athygli hjá Frönkum og lotningu í brjóstum þeirra, að hinn æðsti biskup, sem næstur gekk páfanum sjálfum, veitti konungi þeirra smurningu, og virtu menn svo, sem Pípín hefði þegið konungstignina svo að segja af guði sjálfum. Á þingi þessu hinu sama var *Childerich* konungi vikið frá völdum og rökuð krúna, síðan voru þeir fedgar, hann og þiðrik, sonur hans, settir í klaustur, og dó konungur þar fáum árum síðar. Þannig hvarf konungstignin frá Mer- vikingum undir Karlunga, svo nefndist ættleggur Pípíns eptir Karlamagnúsi syni hans.

Pípín gafst bráðum færi á að endur gjalda páfanum góðvilja hans við sig. *Aistulph*, Langbardakonungur (749—756), vildi leggja alla Ítalíu undir sig, hann tók Ravennaborg og jarlsdæmið gríska, sem þar lá til, og sýndi sig líklegan til að ráðast á Rómaborg; því hann sá það fyrir, að sú borg mundi verða Langbörðum verstur vogestur á Ítalíu, og því yrði hann að hafa þá borg í hendi sjer, svo að sjer væri engin hættu búin úr þeirri átt. En tilraun *Aistulphs* til að framkvæma þessa fyrir- ætlun sína varð Langbörðum einmitt til óhamingju; en það sá *Aistulph* ekki fyrir. *Zacharias* páfi hafði andazt skömmu áður, og Stefán II., er næstur honum varð páfi,

fjekk hvorki lið frá Grikkjakeisara, og gat ekki heldur náð friði af *Aistulph*, þó hann bæði sendi menn til hans með sættarboð, og færi sjálfur á hans fund; varð hann því að gefa sig á náðir Franka, og leita liðs hjá þeim. — Stefán páfi lét sjer ekki lynda að senda menn í liðsbón til Pípíns, heldur fór hann sjálfur til Frankaríkis, og bitti Pípín í borg þeirri, er *Pontyon* het. Hann leitaði allra bragða til að koma sjer í mjúkinn hjá Frankakonungi: hann leysti hann af eiði þeim, er Pípín hafði áður unnið Mervíkingum, á meðan hann var birðstjóri; hann smurði konung aptur og syni hans í borginni *St. Denis* (Seng Dení), og gaf honum rómverskt tignarnafn; hann skoraði á lýðinn að hlýðnast konungi og niðjum hans, og bótaði öllum þeim banni, sem reyndust honum ótrúir. Pípín het páfanum aptur í móti eins miklu liði, og hann óskaði, og um vorið 754 hjelt hann með her manns suður yfir Alpa fjöll, og sigraðist á *Aistulph*; het þá *Aistulph* að gefa upp jarlsdæmið, og láta af hendi borgir tvær við páfann, og láta hann óáreittan þaðan í frá. En því fór svo fjarri, að *Aistulph* efndi orð sín, að hann hjelt liði sínu til Rómaborgar, undir eins og Pípín fór af Ítalíu. Leitaði þá páfinn enn liðs hjá Frönkum, og fór Pípín aptur með liði sínu árið eftir suður á Ítalíu, og neyddi *Aistulph*, er þá hafði setið um Rómaborg í 3 mánuði, til að hætta umsátrinu, rak hann heim í lönd sín, og neyddi hann til að greiða sjer skatt árlegan og skila aptur jarlsdæminu, er Pípín fjekk nú páfanum í hendur með rituðu gjafarbrjefi. Sama árið (756) dó *Aistulph*, og tók *Desiderius* ríki eftir hann; hann skorti fyrst um sinn hug til að hefja deilur að nýju við páfann.

Grikkjakeisara komu þessar tiltektir Pípíns á jarlsdæminu mjög á óvart, er Grikkir vildu ávallt helga sjer. Hann sendi því menn á fund Pípíns, til að heimta það

aptur. En Pípin svaraði sendimönnum keisarans því, að hann hefði ekki farið .herför þessa í þarfir keisarans, heldur hinum helga Pjetri postula til dýrðar, og til að fá fyrirgefningu synda sinna. — Ekki er heldur annað að sjá, en að þeir Pípin konungur og *Constantinus Copronymus*, Grikkjakeisari, hafi verið góðir vinir; því árið eptir (757) sendi keisarinn Pípin vingjafir, og þar á meðal organ eitt, það var hið fyrsta er sjezt hafði í Frankaríki ¹⁾).

Í hvert sinn sem breyting varð á stjórnarhögum Franka, eða þar urðu konungaskipti, leituðust þjóðverjar við að losa sig undan yfirráðum þeirra, og þegar Pípin varð konungur yfir Frönkum, byrjuðu Saxar enn á hinu sama. Fór Pípin því tvisvar með her á hendur þeim, og vann á þeim frægan sigur í seinna sinni (758), og neyddi þá til að heita sjer skatti þeim, sem að fornu var ákveðið með 300 hestum ²⁾. Þá fengu og Bælendingar honum nóg að hugsa, sem einnig leituðust við að ná frelsi sínu. Pípin hafði tekið *Thassilo*, systurson sinn og hertoga Bælendinga, og látið upp ala hann við hirð sína, frá því faðir hans dó, og fylgdi hann Pípin á herferðum hans í móti Langbörðum, og varð að sverja honum ljenseið og sonum hans báðum. En af því Pípin fór með Bæland, eins og það væri skattland hans, varð *Thassilo*, þó hann væri enn ungur að aldri, svo æfur við Pípin á herferð einni, er hann fór í móti hertoganum í Akvítaníu, og þegar skal getið, að hann flýði frá herbúðum móðurbróður síns, og linnti ekki fyr ferð sinni, en hann kom

---

¹⁾ Hingað til hefur „*Beckers Verdenshistorie*, 4de Deel“ verið fylgt að mestu, og sumstaðar orð eptir orð, en þó með stöðugum samanburði við *Beckford* og *Kruse*, sem ávallt er fylgt, þar sem hina greinir á um ártöl.

²⁾ *Galletti* og *Krause*.

austur á Bæland, lýsti því yfir, að ljenseiður sinn væri ógildur, ljet gefa sjer konungsnafn, og gekk að eiga dóttur *Desiderius*, Langbardakonungs. En af því Pípin átti ærið að vinna annarstaðar um þetta leyti, svo að hann gat ekki komið fram hefndum á *Thassilo*, ljet hann sjer lynda að lýsa því yfir á þjóðfundi í *Worms* (763), að *Thassilo* hefði unnið sjer til óhelgis með aðförum sínum og eiðrofi¹⁾.

Hin síðustu 9 ár æfi sinnar átti Pípin í stríðum við *Vaifar*²⁾, hertoga í Akvítaníu; hann var maður hraustur og hergjarn, og að öllu líkastur því, er verið hafði *Eudo*, föðurfaðir hans. *Hunold*, faðir *Vaifars*, hafði fengið syni sínum stjórnina í hendur í Akvítaníu og gengið í klaustur, áður en Pípin varð konungur. En bæði af því, að Akvítaníuhertogar voru skyldir hinni fyrri konungætt Franka, og af því að þeir voru nágrannar Serkja á Spáni, þorði Pípin konungur ekki að eiga þá yfir höfði sjer. Alls fór hann 9 herferðir í móti *Vaifar*, og fóru svo leikar með þeim, að *Vaifar* var hvergi óhultur um líf sitt, og var honum ráðinn bani af eigin mönnum hans (768), sem voru orðnir leiðir á styrjöldum hans og Pípíns. En aldrei tókst Pípin að kúga hann til hlýðni við sig, svo var hann hugrakkur og þreklyndur. Eptir þetta lagði Pípin Akvítaníu undir sig. Og á meðan hann átti í stríðunum við *Vaifar*, náði hann borgum þeim, sem Serkir höfðu átt allt til þessa sunnan til í Frankaríki³⁾.

¹⁾ *Gall.*

²⁾ Þannig skrifar *Schiern* nafn þetta, I. 159. bls.

³⁾ *Becker*; en *Kruse* segir, að Frankar hafi náð stöðum þessum árin 753 - 755.

Eptir öll þessi afreksverk dó Pípín 24. dag septembermán. 768, hafði hann þá verið konungur yfir Frönkum í 16 ár, en alls hafði hann þar stjórn í 27 ár, og var ríkisstjórn hans bæði starfsöm og fræg, sem nú hefur nokkuð verið á vikið um sinn. Þeir synir hans, Karlamagnús og Karlmann, tóku ríki eptir hann. En áður en vjer snúum oss að Karlamagnúsi sjálfum, þykir ekki eiga illa við að segja

c) Frá því, er Frankar og Þjóðverjar tóku kristna trú.

Þjóðflokkar þeir, sem höfðu yfirgefið áttthaga sína á Þýzkalandi, og ráðizt á Rómaríki, til að vinna þar betri lönd og frióvsamari undir sig, tóku einnig upp siði og tungu þjóða þeirra, er þeir brutu undir sig, og af því lagðist smásaman niður þjóðtunga þeirra og forn átrúnaður þjóðverja. Þannig sigruðust reyndar þjóðir þær (Rómverjar), er þjóðverjar brutu undir sig, á þjóðverjum sjálfum. En trú sú, er Gautar hvorirtveggja, Vandalar, Svevar og Borgundar tóku, var kristin trú; því hún var orðin algeng um allt Rómaríki, áður en þessar þjóðir óðu upp á það. Þó hafði snemma komið upp talsverður ágreiningur í trúarbragðaeftum í kristninni, og því var mikill munur á trúnni, þó kristin trú væri kölluð.

Maður er nefndur *Arius*; hann var vel að sjer og öldungur í Alexandríu öndverðlega á 4. öld eptir Krists burð. Hann kom fyrstur þeirri trúarvillu á gang, að Kristur hefði ekki verið til frá eilífi, heldur hefði guð skapað hann, og því væri hann annars eðlis og óæðra en guð. Á fyrsta kirkjuþingi kristninnar, sem *Konstantinus* mikli, Róma-

keisari, hjelt í borg þeirri í Asú, er *Nicæa* het, 325, var *Arius* dæmdur villumaður fyrir skoðun sína, og allir þeir með honum, sem ekki vildu samþykkja þetta dóms- atkvæði þingsins, og var þá bæði *Arius* og fylgismenn hans gjörðir útlægir í önnur lönd. En þetta var einmitt Aríustrú til eflingar; því bæði sjekk hann sjálfur (í Illyríu) og fylgismenn hans, biskuparnir *Evsebius* frá Níkomedíu og *Theognis* frá *Nicæa*, er fóru vestur í Gallíu, því betur færi á að leiða enn fleiri þjóðir á skoðun þeirra. Þegar *Konstantinus* tók *Arius* aptur í sátt (328) og kallaði alla þá heim aptur úr útleðinni, en gjörði mótstöðumenn þeirra útlæga, jókst enn meir við það álit *Arius* og fylgismanna hans, sem von var, og það svo mjög, að þó skoðun þeirra væri fordæmd að maklegleikum, og álitin villukenning á kirkjupingi því, sem *Theodosius* keisari hinn mikli hjelt í *Konstantinopel* (Miklagarði) 381, hjeldu Austgautar eigi að síður Aríustrú, allt þangað til þeir liðu undir lok með ríki þeirra á Ítalíu 552; Vestgautar hjeldu henni á Spáni til 587¹⁾; Vandalar til þess ríki þeirra var eytt í Afríku 534, Svevar á Spáni til þess hjer um bil 561; Langbarðar á Ítalíu til 670 hjer um bil. Allir þeir, sem *Arius* kenningum fylgdu, voru kallaðir Aríustrúarmenn, og ofsóttu hvorir aðra óttalega, þeir og hinir rjettsíðuðu; en svo nefndust allir þeir, sem álitu allar 3 persónur guðdómsins jafnar að veru og valdi.

Þegar Frankar fóru að berjast til landa í Gallíu, voru þeir heiðnir, eins og aðrar þjóðir, sem komu frá þýzkalandi um það leyti; en eins fór fyrir þeim og öðrum, að þeir sömdu sig að síðum þjóða þeirra, er þeir

¹⁾ Kruse og Schiern, en Köhler hefur 586.

höfðu sigrazt á, og þó mest Borgunda og Galla, en þeir voru líkastir Rómverjum að siðum, og tóku Frankar því trú þeirra. Hjá Borgundum var reyndar hvortveggja skoðunin í trúarefnum, Ariustrú og hin rjetta, og þó öllu fleiri Ariustrúar; en Gallar voru rjettsiðaðir. Nú áttu Frankar mest saman við þá að selda, og því var það eðlilegast, að Frankar tækju helzt eptir þeim nýja siði. Þó hefði, ef til vill, líðið lengra um, að Frankar hefðu tekið kristni, hefði það ekki atvikast með þeim hætti, sem nú skal getið. Þegar Loðvík konungur, sá er áður var sagt að hefði stofnað Frankaríki, sigraðist á Alimönnum hjá *Zülpich* (496), hjelt hann, að svo hefði að borið af sjerlegri tilstilli guðs; því mjög hafði hann og menn hans farið halloka fyrir fjandmönnum þeirra öndverða orustuna; hjét hann þá að taka trú rjetta, ef hann fengi sigur á óvinum sínum. Reyndar hafði *Chlotilde*, drottning hans, er var rjett siðuð og af konungsætt Borgunda, viljað telja hann til þess áður, en lítið hafði hann skipast við fortölur hennar. Var nú Loðvík konungur skírður í borg þeirri, er *Rheims* heitir, jóladaginn næstan eptir, og 3000 tignarmenn með honum af Frankaættum, og systir hans, sem *Audoflede* hjét. Biskup sá er skírði Loðvík, hjét *Remigius*; hann mælti til konungs þessum orðum, er hann skírði hann: „Beyg höfuð þitt bljúgur, þú Sigambri¹⁾. Brenndu það, sem þú hefur tignað, og tignaðu það, sem þú hefur breunt.“ Þó það sje ekki að sjá á aðförum Loðvíks síðara hluta æfi hans, að hann hafi tekið miklum stakkaskiptum með siðbreytni sinni, komst hann þó bæði í vináttu við *Anastasius* páfa, er

---

¹⁾ Sigambrar (*Sicambri*) hjét þjóðflokkur einn á Þýskalandi, sem talinn er með Frönkum, og þjóðbálki þeirra.

kallaði hann „kristnastan allra konunga¹⁾“, og varð undir eins vinsælli af öllum þegnum sínum, þeim sem rjettsiðaðir voru. Þar að auki tóku nú Frankar fúslega við kristni, þegar Loðvík hafði þannig gengið á undan þeim með elgin dæmi sínu.

En þótt Frankar væru þannig komnir vonum fyrir vel á veg með kristnitökuna, var þess allt að einu langt að bíða, að þjóðverjar þeir, sem lítið eða ekki höfðu haggð bústöðum sínum í þjóðaflutningnum mikla, og það jafnvel þeir af þeim, sem lutu undir veldi Franka, fengju af sjer að hafna átrúnaðinum forna. Og þó Frankabiskupar (í *Köln*, *Noyon* og *Töngern*) gjörðu sjer far um að boða þeim kristni, ljetu þeir lítt að orðum þeirra; svo að þjóðverjar tóku engum siðbótum að kalla, fyrir en írskum og enskum trúboðendum tókst loksins að snúa mörgum þeirra til rjettrar trúar á 7. og 8. öld. Þegar í byrjun 5. aldar höfðu Írar tekið við kristni af Rómverjum, og þaðan komu því margir munkar til Þýzkalands til að boða þar kristni. *Columbanus* hjet sá, sem fyrstur kom frá Írlandi með kristniboð til Frankaríkis (608), og rak Brynhildur Ástrasíudrottning hann burtu; fór hann þá og annar munkur enskur, er *Gallus* hjet, með honum til Alimanna, og varð þeim þar nokkuð ágengt. Þeir höfðust lengst af við umhverfis vatn það, er *Boden* (Boðn?) heitir; en opt urðu þeir fyrir ofsóknum miklum, svo að *Columbanus* flýði suður á Ítalíu, en *Gallus* byggði klaustur eitt, sem við hann var kennt, og kallað *St. Gallen*; þar er nú borg mikil og samnefnd í Sveiz. Eptir þá kom *Kilian* helgi frá Írlandi. Hann boðaði

¹⁾ Líklega af því Loðvík hafði tekið rjettan sið, en allir aðrir konungar í vesturhluta norðurálfunnar voru Arínstréar, nema Írakonungar og Engilsaxa.

þeim kristni, sem bjuggu með ánni *Main* (Mein?) allt austur að *Würzburg*. Þar rjeð fyrir höfðingi sá, er *Gozbert* hjet; hann tók við trú af *Kilian*. En þegar *Kilian* bauð honum að segja skilið við ekkju bróður síns, er hann hafði átt, ljet *Gozbert* pinta *Kilian* til dauða og fylgdarmenn hans tvo (689¹). Um sama leyti, sem *Kilian* helgi var á Þýzkalandi, sendi *Egbert*, sem var enskur munkur, en þá á Írlandi, optar en einu sinni trúboðendur bæði til Frísa, Saxa og Dana; en flestir þeirra voru gjörðir apturreka erindislausir, þangað til *Willibrord*, lærisveinn *Egberts*, fór að kenna Frísum trú (690), og varð honum þar vonum fremur ágengt; enda studdi hann bæði *Sergius* páfi hinn I., er vígði hann til Frísabiskups, og Pípín hirðstjóri frá *Herstatt*, sem fjekk honum kastala þann til aðsetu, er *Wiltaburg* hjet (*Utrecht*). *Willibrord* dó 739. Með honum vann *Wulfram*, biskup frá *Sens*, að kristniboði á Fríslandi. Það er mælt, að *Ratbod* Frísahertogi (sbr. *b.*, 9. bls.) hafi einhverju sinni verið kominn á fremsta hlunn með að láta skírast, og að hann hafi verið búinn að stíga öðrum fæti sínum út í á eina, en þá hafi honum komið til hugar að spyrja þann, sem ætlaði að skíra hann, á þessa leið: „Hvað er orðið af forfeðrum mínum, þeim er dóu óskírðir?“ Var honum þá svarað því, að þeir væru komnir til helvítis. En við það kippti hann að sjer fætinum, þeim sem hann hafði stigið í ána, og mælti: „Þá vil jeg heldur fara til Óðins með forfeðrum mínum, dugandi mönnum og hraustum, en vera á himni með fáeinum kristnum vesalmönnum og sköllóttum munkum.

¹) *Kruse*, en *Becker* 687, og eins *almindel. Verdenshistorie i Billeder* á 75. bls., sem segir, að kona *Gozberts* hafi myrt *Kilian*.

Frankabiskupar 2, *Emmeranus* og *Rupertus* (*Rudbert*) frá *Worms*, boðuðu trú á Bælandi. Varð *Emmeranus* vel framgengt erindi sínu, uns hann var drepinn (652). *Rupertus* kom þangað nokkru síðar, og tók *Theodo* hertogi II. við trú af honum, og ljet skírast og margir fleiri. *Rupertus* tók sjer aðsetu í rústum borgar þeirrar, sem Rómverjar fornu kölluðu *Juvavium*, og reisti þar kirkju hjer um bil 672¹⁾. Reis svo sú borg upp aptur, og er hún síðan kölluð *Salzburg*; þar varð *Rupertus* fyrstur biskup.

Nú verður að nefna mann, þann er *Winfried* hjet upphaflega, en síðar var hann kallaður *Bonifacius*. Hann var munkur engilsaxneskur að kyni. Enginn trúboðenda þeirra, er nú var áminnzt, hefur orðið jafnfrægur og hann; því þó margir hefðu unnið að kristniðöðinu á undan honum á ýmsum stöðum á þýzkalandi, var honum einum ætlað hið mikla verk af forsjóninni, að koma á reglu á meðal hinna kristnu safnaða, sem þeir höfðu stofnað, auk þess sem honum var flestum mönnum betur lagið, að suúa heiðnum þjóðum til rjettrar trúar; og því má maklega kalla hann höfund kristninnar á þýzkalandi. *Bonifacius* var borinn í *Wessex* á Englandi 680, og af því hanu var fjörmaður, leiddist honum snemma munklífið, og fór að dæmi *Willibrords* að leita sjer frægðar hjer en sælu annars heims með því að verja meiri hluta lífs síns til að kenna heiðnum þjóðum rjetta trú og helg sannindi. Árið 718 fjeck hann meðmælabrjef hjá Daníel biskupi í *Winchester*, og fór til Rómaborgar á fund *Gregorius* páfa hins II., og tók hann blíðlega við honum,

---

¹⁾ *Kruse*, en *Becker* segir, að *Rupertus* hafi komið hjer um bil 696 austur á Bæland.

og fýsti hann enn meir til fyrirtækis síns. Eptir það kenndi *Bonifacius* í 3 ár kristni á Fríslandi með *Willibrord*, en fór þaðan aptur 722 til að kenna *Thüring*-byggjum trú, og fjekk þar svo miklu áorkað um kristni-töku, að undrum þótti gegna, og byggði þar klaustur mörg. Þegar páfanum komu fregnir af atorku *Bonifacius*, boðaði hann hann til Rómaborgar 723, og vígði hann biskupsvígslu¹⁾, en fjekk honum þó ekkert ákveðið biskups-dæmi. Þá lét páfinn hann vinna sjer þess eidd við gróf Pjeturs postula, að hann skyldi aldrei hverfa undan yfirráðum Rómabiskups, og varna öðrum þess, að því leyti sem honum væri unnt. Þetta var hinn sami eiður, sem biskuparnir á Ítalíu áttu að vinna páfanum. Ekki er *Bonifacius* víta verður fyrir það, þó hann ynni eidd þennan, og þó hann samkvæmt honum hjeldi öllum kirkjum á Þýzklandi og í Frankaríki undir páfann, og það yrði þeim seinna meir til ógæfu. Hann fór í þessu eptir því, sem þá var aldarbragur; því engum gat þá annað til hugar komið, en að gott eitt mundi af því leiða, að einn væri yfirbiskup allrar kristinnar. Eptir það fjekk *Bonifacius* meðmælabrjef af páfa til Karls *Martell* og klerka í Frankaríki, til nokkura höfðingja í *Thüringen* og allra Saxa sameiginlega. Drjúgast dró honum liðsemd sú, er Karl lagði honum. En allt um það átti hann margri mótspyrnu að mæta; því ekki gekk honum alstaðar eins greiðlega að útrýma villunni, eins og í hjerði því, er *Hessen* heitir; þar bjó ein ættkvísl Franka. Þeir tignuðu eik nokkra æfagamlu, og var hún helguð þrumugudinum (þór?). *Bonifacius* fór ekki að því, þó helgi væri

¹⁾ Þá var skipt um nafn hans, og hann kallaður upp frá því *Bonifacius*, og af því nafni er hann kunnastur.

mikil á trje þessu, og felldi það að *Hessen*-byggjum ásjáandi; því þeir voru þar nærstaddir og hugðu, að guð sá, er eikin var helguð, mundi þegar hefna ósvífni hans. En þegar ekki varð af hefndinni, og bolurinn fjell meinlaus til jarðar, sáu þeir, hversu auðvirðilegur átrúnaður þeirra var, og ljetu þegar skírast¹⁾.

Tíðum varð *Bonifacius* að horfa á það, að heiðnum göðum var blótað hestum, uxum og höfrum, einnig varð hann þess vísari, að Saxar tíðkuðu enn mannbót, og hann gat ekki hamlað því, að Frankar, er þó voru kristnir kallaðir, seldu þeim þræla sína til slíkra hluta. En svo fór því fjarri, að hann ljeti sjer hugfallast, að hann hvatti aðra með dæmi sínu til að feta í fótspor sín og fylgja sjer, bæði karla og konur. Þannig setti hann Theklu hina helgu, Ljóbu og *Valpurgis*, er komið höfðu til hans frá Englandi, sína yfir hvert klaustur. Þegar *Gregorius II.* dó (731), gjörði *Gregorius III.*, eptirkomandi hans, *Bonifacius* að yfirbiskup og umsjónarmanni allra kristinna safnaða á Þýzkalandi í sinn stað (732), en ekkert ákveðið aðsetur fjekk páfinn honum að heldur. Biskupar Alimanna og Bælendinga voru áminntir að virða hann í alla staði eins og aðstoðarmann páfans, og hlýðnast tregðulaust, þegar hann boðaði þeim biskupastefnu.

Þannig komust hinir einstöku söfnuðir, sem stofnaðir höfðu verið hjer og hvar á Þýzkalandi, í samband hver við annan, og um leið skipulag á þá. *Bonifacius* skipti Bælendi öllu með ráði hertogans og samþykki í 4 biskupsdæmi: *Salzburg*, *Regensburg*, *Freisingen* og

---

¹⁾ Þar sem eikin hafði staðið ljet *Bonifacius* kirkju gjöra, er hann kallaði „Pjeturskirkju.“

Passau, og skipaði biskupa yfir. Um mitt þýzkaland stofnaði hann og önnur biskupsdæmi fjögur í *Eichstädt*, *Würzburg*, *Buraburg* og *Erphesfurt* (*Erfurth*), þó 2 þeirra hin síðar-nefndu settu sjer ekki langan aldur. *Bonifacius* átti tíðum þing við Ástrasubiskupa, en leitaði þó áður um það samþykkis *Zacharias* páfa, er næstur kom eptir *Gregorius III.* (741). Í Neustríu voru kirkjumál komin mjög í óreglu fyrir sakir styrjalda og villudóms Franka. Konungarnir höfðu tíðum gjört hrausta hermenn að biskupum og ábótum, til að launa þeim með tekjunum af embættum þessum trúa fylgd og framgöngu. Og má af því ráða, í hvílíkum ólestri kirkjustjórnin hafði farið, enda var það sjaldgæft, að þar væru haldin klerkaþing. Með aðstoð þeirra Karlssona, Karlmanns og Píþíns litla, leitaðist *Bonifacius* einnig við að koma þar aptur skipulagi á kirkjumálin. Hvervetna kom hann fram sem umboðsmaður páfans, og brá ekki af boðum hans í neinu. Eptir þetta tóku flestir erkibiskupar Franka *pallium* (tignarklæði) af páfanum. En þótt *Bonifacius* vildi í öllu hlýðnast boði og banni páfanna, og virti þá öllum mönnum fremur, ljét hann sjer þó ekki fyrir brjósti brenna að setja einarðlega ofan í við þá, fyrir það, sem honum fannst áfátt í fari þeirra. Ýmsir ósiðir tíðkuðust enn í Rómaborg heiðinglegir, sem páfarnir hirtu ekki um að stemma stiga fyrir, og þeir hneyksluðust á að sjá þar, sem þangað komu, og nýlega höfðu tekið skírn. Því ritaði *Bonifacius Zacharias* páfa þannig: „Þegar grannvitrir menn af þýzkalandi, Bælandi og úr Frankaríki koma til Rómaborgar, gjöra þeir sjer í grun, að klerkarnir hafi leyft ýmsa ósiði og illt athæfi, sem þeir sjá þar viðgangast, en vjer bönnum; fyrir það veita þeir oss átölur, og hneykslast á þeim aðförum Rómverja, og tálmar þetta

ekki allítið fyrir kenningum vorum og framförum til-
heyrendanna.“

Bonifacius þreyttist aldrei að starfa að því, er
verða mátti kristninni til eflingar; árið 744 stofnaði hann
klaustur, er tók nafn af á þeirri, sem það stóð við, og
Fulda heitir. Þar ætlaðist hann til að nýir trúboðendur
skyldu nema fróðleik, og hafa fáar fyrirætlanir betur
heppnast; því áður en *Sturm* ábóti dó, er *Bonifacius*
hafði skipað yfir klaustrið með 7 munkum, voru þeir
orðnir fleiri en 400¹⁾, og klaustrið sjálft var eittthvert hið
auðugasta á öllu Þýzkalandi að eignum og tekjum. Árið
eptir (745) var *Bonifacius* kjörinn biskup í *Mainz*, og
staðfesti páfinn kosninguna. Á þann hátt varð sú borg
erkibiskupssetur, og lágu þar til 14 biskupsdæmi. En
þótt *Bonifacius* væri nú mjög aldurniginn, undi hann
ekki makindalífi, þó hann setti það manna bezt skilið:
hann vildi enda embættisstörf sín með því sama, sem
hann hafði byrjað þau, en það var að snúa Frísam að
fullu til kristni. Hann lét hvorki hættur nje örðugleika
á sig fá eða aptra sjer þeirrar farar. En þegar hann kom
á Frísland, tók hann að kenna þar og skíra, goðalíkneskjur
ljet hann brjóta, en reisti kirkjur. Af þessum tiltektum
Bonifacius urðu Frísar svo æfir, að sægur hamslausra
heiðingja gjörði aðsúg að honum einhvern dag; gjörðu þeir
fyrst gný mikinn, og lýstu með því, að þeir hygðu á
hefndir fyrir goð þeirra. Fylgdarmenn *Bonifacius* vildu
velta þeim viðnám og verja hann sjálfan, en hann bannaði
þeim það og mælti: „Heilög ritning kennir oss að gjalda
ekki illu illt.“ Síðan rjeðust Frísar á hann, og fjell hann
þar undir vopnum og bareflum voðamannanna, og öll fylgd

¹⁾ Aðrir segja 4000.

hans með honum; það var árið 755, þá var *Bonifacius* nær hálfáttræður.

En þó margir hefðu skipazt vel við kenningar *Bonifacius*, voru allt að einu nokkrar þjóðir á Þýzklandi, sem ekki vildu taka rjetta trú, og fóru fram blindni þeirra og fásinnu, viðlíka og Frísar þeir, sem síðast níddust á *Bonifacius*. En Saxar voru allra þeirra völdugastir og fastheldnastir við fornann síð, og viljum vjer geyma oss að geta þeirra að sinni (sjá 3.), en fara nú að minnast á Karlamagnús.

2. Karlamagnús og Karlmann.

a) Frá Karlamagnúsi.

Þegar Pípin konungur dó, var Karlamagnús á 6. árinu um tvítugt, en Karlmann var 17 vetra. Eptir því sem næst verður komizt, var Karlamagnús borinn í *Aachen*, 2. dag aprílm. 742¹⁾. En svo er æska hans og uppvöxtur hulinn miklu myrkri og dimmu, að þar verður ekkert frá sagt, annað en það, að hann var 10 vetra, þegar faðir hans var krýndur til konungs á ríkisþingi Franka í *Soissons* (sbr. 1. b.), og á 12. árinu, þegar Stefán páfi hinn II. smurði Pípin konung og krýndi þá bræður til konunga yfir Frönkum eptir föður þeirra, og til jarla í Rómaborg. En því óljósari sem æfi Karlamagnúsar er á uppvaxtarárum hans, því ljósar sjáum vjer á

---

¹⁾ Svo segir *Buddæus* eptir *Mabillon*, sem hafði fundið þann fæðingardag Karlamagnúsar í gömlu almanaki. Aðrir (*Kosod*) segja að hann hafi fæðzt 10. d. apríl. s. á. Þó er enn meiri vafi á um fæðingarstað hans; því margir segja, að hann hafi verið borinn í *Ingelheim*, sem þó getur varla verið, því *Eginhard* segir herlega, að Karlamagnús hafi byggt þá borg, eptir að hann varð keisari. En nokkrir nefna *Salzburg* fæðingarborg hans.

stjórnarstörfum hans og lýsingu *Eginhards*, sem síðar skal getið (sbr. 12. a), að hann var öllum þeim miklu og ágætu kostum búinn, sem þeir feðgar, Pípín faðir hans, Karl *Martell*, föðurfaðir hans, og Pípín digri frá *Herstatt*, langafi hans, höfðu þegið af hinni örlátu hendi náttúrunnar. Karlamagnús var að því einu ólíkur föður sínum, sem var smámenni og heldur væskilslegur, að hann var mikill vexti og drengilegur, og svipaði honum meir í því til hinna fyrri frænda sinna, einkum Pípíns digra, langafa síns; og þó var Karlamagnús vel limaður. Blómlegur var hann ásýndum, manna kviklegastur á velli, og að öllu hinn tignarlegasti. Hreinlyndur var hann og gleðimaður mikill; svo var hann ötull og ótraudur, að hann þreyttist aldrei, og líktist hann í því Karli *Martell*, föðurföður sínum. Hann sá manna fljótast, það er við átti, og bezt henti í hverjum blut, og valdi sjer ávallt hina beztu aðstoðarmenn. Stílltur var hann og aðgættinn, og ekki einrænn; öflugur var hann í framkvæmdum og alvarlegur, þegar hann hafði ásett sjer eitthvað, fastlyndur var hann og einkar trúrækinn, — um þetta allt brá honum til föður síns. — Og þessi mikli maður hafði menntast af sjálfsdáðum, eða að minsta kosti vita menn ekki, að hann hafi numið annað á æskuárum, en hernað og líkamsíþróttir; því vísindi voru Frönkum mjög ótöm framan af, og ekki gat Karlamagnús skrifað nafnið sitt, fyrir en eptir að hann varð konungur. Reyndar eru allar líkur til, að hann hafi kynnt við sendiherra griska og rómverska við hirð föður síns, og að einhver þeirra hafi frætt hann um vegsemd fornaldanna, auðlegð fornanna og menntun þeirra, og vakið með áhrifsmiklum orðum löngun í brjósti hans, til að viðrjetta hag þjóðar sinnar, í því, sem henni var ábótavant. En hvernig sem þessar hugmyndir hafa vaknað hjá honum, varði hann öllum

kröptum sínum til hinna markverðustu starfa, eptir að hanu varð konungur.

Því verður reyndar ekki neitað, að svo virðist í fyrsta álit, sem Karlamagnús hafi verið eingöngu laginn til hernaðar, þar sem hann átti svo að segja í sífeldum stríðum alla æfi, og þyki harðleikinn og jafnvel grimmur fjandmönnum sínum, — en þess ber einnig að gæta að línu leytinu, að hann átti við þær þjóðir, sem miður gengust fyrir hlíðu en stríðu, og sem neyddu hann til að heita hörku. Þegar allt er því tekið til greina, mun enginn geta dulizt við, að Karlamagnús hefur verið jafnvitur og rjettsýnn stjórnnari, eins og hann var mikill hermaður, að hann var ákafur, þegar hann hjelt fram kristnibóði og braut undir sig heiðnar þjóðir, að hann unni ekki síður friðstörfum, vísindum og verzlun, en hann galt fjandmönnum sínum grimmilega móðþróa þeirra, meingjörðir og friðrof, og að hann var ekki síður viðkvæmur faðir barna sinna og ástríkur maður konum sínum þremur hinum síðustu, en hann þykir hafa verið stríðlyndur 2 hinum fyrstu. Þetta er það, sem enn gjörir Karlamagnús mikinn að allra álit eptir meir en þúsund ár. Þess vegna þykir hann eins vel að því kominn, að heita Karlamagnús; (þ. e. Karl hinn mikli), eins og t. a. m. *Alexander* mikli eða *Konstantinus* mikli, þó báðir þeir væru hermenn miklir og ágætir menn um marga hluti.

Þó mikill væri aldursmunur með þeim bræðrum, var þó enn meiri munur þeirra í öðrum hlutum; því Karlmann var næsta ólíkur bróður sínum að skaplyndi og flestu því, er hann átti að sjer að hafa; og er svo frá honum sagt, að hann hafi verið stygglyndur, þegjandalegur og deilugjarn, og að hann hafi aldrei fullráðið huga sinn um athafnir sínar. En því hægra var líka fyrir undir-

hyggjumenn og sjerplægna, að leiða hann að vild sinni; og þar eð hann var að öllu miður að sjer gjör, en Karlamagnús, leit þann snemma öfundarauga til bróður síns, sem var svo miklum kostum búinn, að enginn gat efast um, að hann mundi verða frægur höfðingi. Og með því þeir bræður voru svo óskaplíkir, var það mjög að líkindum, að ekki yrðu þeir lengi um allt á eitt sáttir.

b) Samlyndi þeirra bræðra; herför Karlamagnúsar til Akvítaníu.

Þeir bræður, Karlamagnús og Karlmann, tóku ríki eptir föður sinn, sem fyr var getið, og hafði Pípin konungur skipt löndum með þeim í lifanda lífi, sumir segja á ríkisþingi Franka í *Worms* (763)¹⁾, en aðrir segja á banasænginni²⁾. Að vísu varðar það minstu, hvort heldur hefur verið, hitt er, ef til vill, lakara, að mjög greinir sagnaritarana á, hver lönd hvorum þeirra bræðra hafi hlotnast; en af því ekkert liggur eptir Karlmann í stjórn hans, sem frásagna sje vert, er ekki heldur svo mikils misst í, þó menn viti ekki grannt um landskipti millum þeirra. Flestir eru þó á því, að Karlamagnús hafi fengið Ástrasíu og Karlmann Nevstríu og Borgund, en Akvítaníu skyldi hvor þeirra eignast að helmingi. En skammt leið um, frá því Frankar höfðu kjörið þá bræður til konunga³⁾, og þeir voru seztir að

¹⁾ *Kruse.*

²⁾ *Galletti.*

³⁾ Því að sú hafði verið venja Franka, að kjósa konunga sína, eða staðfesta tign þeirra, og hjelzt hún einnig, eptir það að Karlungar fengu konungstignina í hendur.

rikjum, að missætti kom í milli þeirra, því Karlmann fann sjer það til, að hann hefði orðið undir í skiptunum; enda bættu ekki ráðgjafar hans neitt vinfengi þeirra. Ekkert var því sýnilegra, en að slást mundi í illdeilur með þeim bræðrum, þegar óvænt styrjöld hófst í Frankaríki, svo að þeir áttu annað að hugsa um hríð, en deila um erfðalönd sín.

Hunold, faðir *Valfars*, þess er áður var getið (1. b), hafði yfirgefið klaustrið, sem hann hafði setið í um meir en 20 ár¹⁾, þegar honum kom sú fregn, að sonur sinn hefði verið myrtur, og að Pípín konungur væri andaður. Hugði hann nú að nýta sjer það, að synir Pípíns voru ungir og óreyndir, og hefna á þeim fyrir morð sonar síns, og frelsa Akvítaníu undan yfirráðum þeirra bræðra, og gjörast þar jarl yfir sjálfur. Þó hann væri áður óvinsæll af Akvítönum, hafði bæði fjærvera hans og tímalengdin breytt svo skapi þeirra, og þeim gengið svo hugur við raunum hans, og það hið þriðja, að þeir undu illa yfirráðum Franka, svo að þeir tóku við *Hunold* báðum höndum. Á fáum vikum efldist hann svo brátt að liði, að Karlamagnúsi fór að standa stuggur af flokki hans, þegar hann hugsaði til þess, að Pípín, faðir sinn, hefði átt fullt í fangi að brjóta undir sig Akvítaníu á 9 árum með öllum Frankaher ódeildum; en hann hafði sjálfur hálfu minni liðsafla, og hafði þar að auki allar líkur til að óttast, að Karlmann mundi sæta þessu lagi til hefnda við sig. Hann ásetti sjer því um fram allt að koma svo ár sinni fyrir borð, að hann þyrfti ekkert illt að óttast af bróður sínum. Áttu þeir bræður samræðu að því, og fjell þá allt svo vel á með

¹⁾ Schiern, I. 159.—160. bls.

þeim, að Karlmann hjet Karlamagnúsi liði í móti *Hunold* og Akvítönum. En ekki var Karlmann tryggari en svo í vináttunni, að hann ljet ráðuneyti sitt telja sig að ganga á bak orða sinna um alla liðveizlu við bróður sinn, þegar til átti að taka. Karlamagnús ljet sjer allt að einu ekki hugfallast, þó óvænlega áhorfðist; því það er einkenni þrekmannanna, að þeim eykst hugur við hættu hverja. Þegar í þetta óefni var komið, brá Karlamagnús skjótt við, og var kominn með öllu liði sínu langt vestur í Akvítaníu, áður en *Hunold* vissi af. Urðu þá Akvítanar ekki seinni til að yfirgefa *Hunold*, og ganga í lið með Karlamagnúsi, en þeir höfðu áður orðið til að ganga á hönd hertoganum; svo brá þeim við komu Karlamagnúsar. Varð þá *Hunold* að flýja á náðir *Lápus* Baskahertoga, sonarsonar síns ¹⁾. Karlamagnús sá, að seint mundi gamall refur tryggjast, þar sem *Hunold* var, ef hann kæmist nú undan; sendi hann því sendimenn á fund *Lápus* hertoga, og bauð honum tvo kosti, að framselja *Hunold*, eða hann færi með her á hendur honum. Kaus þá *Lápus* þann, sem vildari var, og framseldi Karlamagnúsi *Hunold* hertoga. Setti konungur *Hunold* í klaustur að nýju; en þó hann kæmist þaðan aptur, og fyllti jafnan flokk fjandmanna konungs, mátti Karlamagnús upp frá þessu sitja í náðum fyrir honum. Eptir þetta lagði konungur Akvítaníu undir sig, og vann sjer þar allt til handa. Hitt var þó meira, að *Lápus* Baskahertogi gekk sjálfráður og ótilkvaddur á hönd Karlamagnúsi og mun honum hafa meir gengið til þess ótti sá, er honum stóð af her Karlamagnúsar, en velvild við konung, eins og sýndi sig líka síðar (sbr. 5. Viðureign Karlamagnúsar og

¹⁾ *Schiern* segir (I., 161. bls.), að *Lápus* hafi verið sonur *Valfars*.

Serkja). En á meðan konungur beið eptir sendimönnum sínum frá *Lúpus*, byggði hann kastala til landvarnar hjá *Dordogne*, í hjeraði því, sem áður var kallað *Fronciac*, en nú heitir það *Fronsac*. Herför þessari hafði Karlamagnús lokið á einu ári (769).

Þegar Karlamagnús kom aptur úr þessari herför, fannst það á, að Frönkum þótti mikilsvert um snarræði hans og framgöngu; af því gat og Karlmann ráðið, hversu örðugt sjer mundi veita að halda til streitu við hann. Ósamlyndi þeirra bræðra að undanfögnu hafði og aflað Bertu, móður þeirra, mikillar hryggðar og áhyggju. Hingað til hafði hún leitt þeim fyrir sjónir með grátandi tárur og viðkvæmni þeirri, sem mæðrum er tíð, þegar þær miðla málum með börnum sínum, hversu ósamlyndi þeirra væri óviðurkvæmilegt, og hafði neytt allra bragða til að sætta þá, og kom það allt fyrir ekki. En eptir að Karlamagnús hafði lagt Akvítanfu gjörsamlega undir sig, hugsaðist henni að hafa það fyrir keyri á Karlmann, til að koma honum til að sættast við bróður sinn. Hún tók sjer því ferð á hendur, og fór að hitta Karlmann; hann sat þá í borg þeirri í *Elsasz*, sem *Selz* heitir, og taldi hún svo um fyrir honum, að hann sættist við Karlamagnús. Þó vita menn ógjörla, með hverjum kostum sú sætt hefur orðið. Nokkrir setla, að konungarnir báðir hafi látið gjöra um sættarkosti sín í milli sinn á hvorju ríkisþingi, Karlamagnús í *Worms* (770), en Karlmann í *Setz*, og að það hafi orðið að sætt með þeim, að þeir skyldu báðir ráða ríkjum í fjelagsskap. En að saman hafi gengið með þeim sættin, má ráða af því, að enn er til brjef frá Stepháni páfa hinum IV. til þeirra, og lætur hann þar í ljósi ánægju sína yfir sætt konunganna, og óskar, að „samlyndi þeirra og bræðraást aukist og þróist.“

c) Karlamagnús verður einvaldur; ástand Evrópu um það leyti.

Þeir bræður sátu báðir samt að ríkjum í 3 ár alls. En af því Karlmann dó snögglega og á unga aldri, 771, hafa margir viljað drótta því að Karlamagnúsi, að hann hafi verið valdur að dauða bróður síns. Þessi áburður er svo ástæðulaus, að ekki hafa jafnvel vestu óvildarmenn Karlamagnúsar getað fært nein sennileg rök fyrir þessum hugarburði sínum, sem mest mun vera sprottinn af því, að Karlamagnús varð konungur yfir ríki því, er bróðir hans hafði átt, en ekki þeir synir Karlmanns, sem báðir voru börn að aldri, þegar faðir þeirra dó; því hinn eldri var þá ekki tvævetur. En nefndarmenn Franka voru allir á því, að fá Karlamagnúsi einum stjórnina í hendur, en ganga á svig við syni Karlmanns. Má vel vera, að þeir hafi annaðhvort óttast ósamlyndi í milli þeirra bræðra sjálfra, þegar þeim yxi fiskur um hrygg, eða í millum þeirra og Karlamagnúsar, og haft þannig forn dæmi sjer til fyrirmyndar og viðvörunar. Aðrir segja, að Karlamagnús hafi í engu látið þá njóta frændsemi við sig. En hvað sem um það er, er hitt þó víst, að *Cerberga*, ekkja Karlmanns, flýði með báða syni sína suður á Ítalíu, á náðir *Desiderius* Langbarðakonungs, og hafði með sjer allt það fje og kjörgripi, er hún mátti með komast. *Desiderius* veitti henni allt það traust, er hann mátti; enda var vinátta þeirra Karlamagnúsar og *Desiderius* á förum eptir þetta, sem síðar segir (4. a).

Nú var Karlamagnús orðinn einvaldur yfir öllu Frankaríki. eins og Pípin faðir hans hafði verið, og náði það austan fra Bælandi suður til Alpaþjalla og Pýreneafjalla og allt vestur í úthafið (Atlanzhaf), og sunnan frá fjöllum þessum norður að Norðursjó. Þessi einvaldsstjórn Karla-

magnúsar byrjaði einmitt um það leyti, sem engin önnur þjóð í Evrópu var svo á vegi stödd, að við hann dygði kappi að deila. Serkir höfðu reyndar brotið undir sig mestan hluta Spánar og Portúgal, en bæði hömluðu þeim Pýreneafjöllin, ógn sú, er þeim stóð af Frönkum, frá því á dögum Karls *Martells* og Pípíns konungs, og sífeldar deilur innan ríkis frá að ráðast á Frankaríki. Á Englandi höfðu smákonungar Engilsaxa nóg að vinna, þar sem þeir áttu fullt í fangi að verjast árásum Dana (Norðmanna), og gátu því ekki hugsað til herferða í önnur lönd. Engin var Karlamagnúsi heldur hætta búin af Dönum, því að Saxar og Frísar lágu í flasinu fyrir þeim, ef þeir hefðu leitað vestur á bóginn með landlið; enda tömdu Norðurlandabúar sjer helzt víking um þessar mundir, en það var ekki fyr en eftir daga Karlamagnúsar, að þeir fóru að venja þannig komur sínar að staðaldri til Frankaríkis, ræna þar og brjóta land undir sig. Slavneskar þjóðir og Avarar höfðust við í Pólen og Ungarn, og urðu þeir Frönkum aldrei mjög hættulegir til langframa, þó þeir rjedu á þá um sinn. Öðru máli var að gegna um þjóðir þær, sem bjuggu á Ítalíu; þar voru einlæggar styrjaldir og landadeilur í milli Grikkjakeisara, Langbarðakonunga og páfanna. Grikkjakeisari var reyndar þeirra lang-voldugastur, og hefði getað orðið Karlamagnúsi ósætur, hefði hann mátt gefa sig við Frönkum; en hann hafði um annað að hugsa, þar sem hann átti að sefa deilur innan ríkis, sem risið höfðu af ágreiningi í trúarbragðamálum, og gat því lítið sinnt því, sem gjörðist í vestri hluta Evrópu. Þetta ástand Grikkjakeisara nýttu Langbarðakonungar sjer, og víst mundi þeim hafa tekizt að ná Ítalíu allri að lokunum, ef Frankar hefðu ekki skorizt í leikinn að bæn páfanna, sem bæði voru slægvitrir, og sátu sig aldrei úr nokkru færi til að efla veldi sitt.

En þó það væri engin þjóð, að Langbörðum einum undanskildum og Söxum á Þýzkalandi, sem gat gjört Karlamagnúsi leikseigt til muna, varð hann allt að einu nálega alla ríkisstjórn sína að eiga í sífeldum stríðum við þjóðir þær, sem nú eru taldar, nema Englendinga, sem áreittu hann minnst og ríki hans. Upp frá þessu sjáum vjer og, að hann geysar yfir öll þessi lönd, eins og beljandi fjallelfa, ýmist norðan frá *Weser* og suður að *Tiber*, eða austan frá *Karpathafjöllum* vestur að *Ebró* á Spáni, fyrst til að brjóta löndin undir sig, en síðan til að sefa upphlaup og óeirðir í þeim. Það er því ekki tiltökumál, þó saga Karlamagnúsar hafi nokkurt tillit til uppruna og ástands þjóða þeirra, er hann átti í höggi við.

---

3. Viðureign Karlamagnúsar og Saxa.

a) Frá ástandi Saxa fyrir Karlamagnús.

Saxastríðum Karlamagnúsar má með rjettu jafna við stríð Rómverja hinna fornu við þjóðverja, eða þó heldur álíta þessi stríð sem framhald þeirra; þau sýna, hversu torvelt og því nær óvinnandi það var fyrir útlendar þjóðir, að kúga Vestfyldi (*Westphalsbúa*) og Nordursaxa. Viðureign Karlamagnúsar við Saxa má telja með hinum merkustu afreksverkum hans. Saxar voru hart nær sí eina þjóð, sem enn bjuggu hjer um bil á hinum sömu stöðvum á þýzkalandi, sem þeir voru aldir og uppfæddir í, nema hvað þeir höfðu færzt lengra vestur á bóginn, þegar þeir lögðu undir sig lönd þau, er Frankar höfðu fyr búið í með Niðurrín. En af því höfðu þeir átt saman orustur miklar, Saxar og Frankar, og hafði engin þjóð á öllu þýzkalandi varizt eins harðlega tilraunum Franka til að svipta þá frelsi þeirra, eins og Saxar höfðu gjört. En nú var sá tími kominn, að þessi hugrakka þjóð varð loksins að láta sigrast fyrir ofurefni Karlamagnúsar eptir hrausta vörn og langa.

Saxland var kallað allur nyrðri hluti þýzkalands, vestan frá Niðurrín og austur að Eysstrasalti, og sunnan

frá *Westerwald* og *Harz* fjalli norður að Norðursjó, og sýnist þá, sem Frísland hafi verið talið þar með¹⁾. Saxar skiptust, eins og t. a. m. Gautarnir forðum, í Austfyldi (Austsaxa, sem bjuggu í millum Saxelfar og *Weserár*) og í Vestfyldi (Vestsaxa, sem bjuggu í millum *Emsár* og Rínar); en í millum þeirra hvorratveggja lá land það, er *Angaria* hjet (í millum *Emsár* og *Weserár*), þar bjuggu og Saxar. Einnig lá *Nordalbingia* austan og norðan megin Saxelfar undir Saxa, það er nú kallað Holsetaland. Hvorki höfðu Saxar staði nje byggðar borgir miðsreitis í löndum sínum, en á landamærum þeirra voru víggirtir staðir og kastalar, t. a. m. *Siegburg* (vestur við Rín, lítið sunnar en *Köln*), *Eresburg* í landnorður þaðan, norður undir *Lippe*), *Brunsborg* (hjá *Weserá*), *Saxaborg*, *Halle*, *Magdeburg*, *Bardewik* og enn fleiri. Þessar borgir lágu á þjóðbrautum Saxlands, og voru fremur til landvarnar en íbúðar; því að Vestfyldir og þeir, er lágu við sjávarsíðuna, bjuggu margir saman í sveitum innan afmældra endimarka, í umgirtum svæðum, en hinir, sem bjuggu sunnan til og austan til á Saxlandi, höfðust við í smáþorpum. Bændurnir og leiguliðarnir byggðu hreysi sín umhverfis hús höfðingjanna og landsdrottna sinna, víðlíka og þegar börn hnappast um góðan föður, og frjálsir menn um foringja sinn. Húsakynni þeirra voru

---

¹⁾ Nokkrir hafa haldið, að lönd Saxa hafi náð vestur yfir Rín, að fljóttunum *Maas* og *Schelde* í Belgíu, og þó *Sh. Turner* í *The History of the Anglo-Saxons*, Vol. I., 145.—46. bls., færi til þess 2 vísur úr æfagamalli „rímkroníku“ Belgja, þykir honum sú saga ólíkleg. Aftur á móti segir hann berlega, að lönd þau, er Saxar höfðu lagt undir sig, hafi takmarkast af Saxelfi, *Saale* og Rín, en Saxland hafi upphaflega verið að eins kallað það land, sem liggir millum *Eyderár* og *Elfunar*.

byggð af trje og torfi, og löguð eptir loptslagi þýzkalands og búnaðarháttum Saxa sjálfra. Ekkert hús byggðu þeir af steini og kalki, því að hvorugt þekktu þeir þá. Af því lög og rjettindi manna voru þar metin og gaumur gefinn, þurfti enginn þar nema litla steinaröð, smáskurð eða lækjarsprænu, til að gjöra eign sína óhulta og friðhelga fyrir öðrum; var það því miklu tíðar, að búsmali ráskaði löðhelgi annars, en að Saxar sjálfir ássældust hverjir aðra. Hvergi voru heldur húsgrið helgari, en með Söxum.

Saxland var sá hluti þýzkalands, sem helzt virðist hafa verið olbogabarn náttúrunnar. Þar var talsvert kaldara en annarstaðar á þýzkalandi, og annaðhvort þakið sandbreiðum, sem mannlegum krapti er því nær ofætlun að yrkja, eða móafákum, sem iðnin ein saman orkar að breyta í byggileg hjeruð og frjóvsöm akurlendi. Á sjávarströndinni lágu flæðilönd ógirt og óvarin fyrir hafróti Norðursjávarins, og innan um fenin og foræðin margir fagurvaxnir grashólmar. Annaðhvort kunnu Saxar lítið til vinyrkju, aldinræktar og garðyrkju, eða náttúran synjaði þeim tilraunum þeirra vaxtar og viðgangs. Þó að aldintrje blómguduðust annarstaðar á þýzkalandi, uxu hjá Söxum ekki önnur trje, en eikur og álmar. Eigi að síður höfðu Saxar fengizt í langa tíma við akuryrkju og kvikfjárrækt. Hafur var þar hin helzta korntegund og hin venjulegasta til manneldis undir lok 8. aldar, og er hin sama korntegund enn ræktuð hjer og hvar á Vestfold og í kringum *Westervald*. Það hafði verið venja Saxa frá aldaöðli að senda unga menn, er þeir þurftu ekki á að halda, í önnur lönd, til að leita sjer þar fjár og frægðar, en sú venja lagðist síðan af, og þá getur varla hjá því farið, að Saxar hafi náð talsverðum framförum á skömmum tíma, þegar fólkið fjölgaði, en engir fóru af landi

burt. Þessi siðbreytni Saxa hefur og að öllum líkindum stutt að því, að þeir fóru að nota sjer afstöðu landsins, sem lá svo vel við til verzlunar, því eftir það fóru þeir að gefa sig við kaupferðum, í stað þess að þeir höfðu áður tamið sjer ránskap bæði á sjó¹⁾ og landi, svo að öllum nálægum þjóðum stóð ótti og ógn af þeim; því hvar sem þeir rændu, ljetu þeir eld og jarn geysa, og eyddu hverju sem fyrir varð. Saxar voru ákaflega stórir menn vexti, hraustir og harðfengir. Þeir stærðu sig af

---

¹⁾ Skip Saxa voru yfrið smá, og gjörð á þau hátt, að grind var ridlu af pílviðartágum, en þakin utan með samansumnuðum húðum. Á húðkeipum þessum lögðu þeir á haf út, og ljetu vind og fall ráða laudtöku; en þar sem þeir komu við land, rændu þeir allt og ruðu. Svo lítur út, sem Saxar hafi annaðhvort ekki kuunað að smíða stórskip, því þó sumstaðar væru skógar litlir eða engir í löndum þeirra, var guæð skóga í Holsetalandi, og þar var Saxelfi við höndina, til að fleyta svo miklum víði til sjávar, sem verða vildi; — eða þeir hafa tekið þessar ljettiskútur fram yfir stórskipin, fyrir því að þær voru svo ljettar í vöfum. Því þegar Rómverjar fornu fóru að verja fyrir árásum Saxa bæði Gallu og Bretland, sueru þeir ránskap sínum á hendur meginlandsbúum, og notuðu til þess húðkeipa sína, allt eins og þegar þeir fóru ránferðir á sjó; því hvergi var svo mikið útgrynuð við strendur, að þeir flytu ekki, og engin árspræna svo mjó, að þeir gengju ekki um hana. Svo voru Saxar ósvífur á ránferðum sínum á meginlandi, að þeir fóru upp eftir fljótum og á m 89 eða jafnvel 100 mflur vegar; og ef þeim gafst þá færi til rána annarstaðar, en með því fljóti, sem þeir voru við, eða þeir sán sjer þar hættu búna, fluttu þeir húðkeipa sína frá einu fljóti að öðru, og sluppu þannig greiðlega úr greipum fjandmannanna sinna, hversu líðmargir sem voru. „Þeir fara flokkum saman til rána,“ segir *Turner* (I., 201—202) og ber *Zosimus* fyrir, „og ræna á næturvar; en þegar dagar, hylfa þeir sig í skógunum, og halda sjer veizlur af herfaugi því, er þeir hafa náð.“ Af þessu voru allir menn við þá hræddir.

segurð sinni og kyngöfgi, og ljettu sjer svo annt um, að hvorugt úrættist, að þeir vöruðust að taka sjer konur frá öðrum þjóðum. Allir karlmenn höfðu þar einn háralit; en breytileg var venja þeirra með hárskurð, því að á 4. öldinni nauðrökuðu þeir höfuð sín, en síðar er sagt þeir hafi látið sjer vaxa hár niður á herðar, og hegning var viðlögð í lögum þeirra, ef maður var tekinn upp á hárinu. Saxar voru hófsmenn miklir, og sburðarlausir í öllum aðbúnaði, ötulir og ótrauðir til allra fyrirtækja, eins og við var að búast eptir lifnaðarháttum þeirra, en frelsi þeirra var þeim fyrir öllu. Illa var þeim við öll útgjöld og skatta, og því segir og *Alkvin*, að „Saxar steyti sig á tfundinni.“

Lög ætla menn að Saxar hafi haft mjög snemma á tíðum, en ekki voru þau rituð, og af því oss skortir áreiðanleg og nógu gömul skírteini um þau, leiðum vjer hjá oss að geta þeirra að öðru en því, að sumum hafa þótt þau ill og ómannleg¹⁾; en á þessum lögum sínum

---

¹⁾ Af hugmynd þeirri, sem Saxar gjörðu sjer um lög og rjett, bæði þeir, er kyrrir voru á meginlandi, og allt eins hinir, sem fóru yfir til Englands og setust þar að, liggur beinast við að ímynda sjer, að fjebætur hafi tfökazt með Söxum í flestum málum, nema fyrir hórdóm varð engum fjebótum komið, svo hart tókn Saxar á þeim málum. Ef nokkur kona varð ber að hórdómi, var það annaðhvort, að hún var hengd, líkami hennar síðan brenndur, og á öskunni var hór hennar drepinn. Eða flokkur kvenna hýddi hana að öðrum kosti hjerað úr hjeraði, rifna af henni klæðiu og stungu hana sjálfa með knífum. Þannig ráku þær hana bera og blóðrisa byggða á milli; hvar sem hún kom, safnaðist að henni nýr kveunaskari, sem pintuðu hana á sama hátt, og hinar fyrri, þangað til hún dó af meðferð þeirra og meiðslum. Það vita menn og um Frísa, er voru bandamenn Saxa, eins og flestir þjóðflokkar norðan til á Þýzka-landi, að þeir hafa tekið viðlíka hart á helgiránum, og Saxar sóku á hórdómi; því svo var að orði kveðið í lögum þeirra:

hjeldu Saxar ákaflega fast. Fjórar voru stjettir Saxa: tignir menn, frjálsir, leysingar og þrælar. Tignir menn stærðu sig af ætt sinni, því þeir þóttust vera goðkynjaðir, enda giptust þeir einir saman, sem tignir voru að burðum og stórsektir voru viðlagðar, ef stjettirnar blönduðust hver við aðra. Þó virðist svo, sem þessa stjettarmunar hafi ekki alstaðar gætt, því í sumum hjeruðum voru örfáir þrælar. Það hafa menn fyrir satt, að Saxar hafi ekkert allsherjar-yfirvald haft, og ekkert hjerað hafi verið háð öðru í stjórn sinni, heldur hafi þar verið sinn höfðingi yfir hverju fylki eða hjeraði. Þegar ófrið bar að höndum, vörpuðu höfðingjar þessir hlutkesti sameiginlega, og tóku þann til foringja yfir sig, er blutinn átti, þann er uppkom. Þeim hinum sama hlýddu allir, meðan hættan stóð yfir; en eftir að stríðum var lokið, voru þeir ekki skyldir að hlýðnast honum lengur; enda varð hann þá aptur jafn öðrum höfðingjum að valdi og virðingu¹⁾.

Það er torvelt að sjá, hvernig á því stóð, að Saxar gátu allir verið eitt þjóðfjelag, og fjelagsskapur þeirra svo

---

„Hver sem brýzt inn í hof, og tekur þaðan nekkurn þann hlut, sem helgur er, þann hinn sama skal leiða til sjávar, á þann sand er flóð hylur að jafnaði, þar skal snúða af honum eyrun, gelda hann og blóta guði þeim, er hann sanngæði hof fyrir. Turner, I, 208—9. bls. Líkt segir *Tacitus* (de mor. Germ. c. 19.) frá hegningu hörkvæna hjá þjóðverjum fornu, en ekki getur hann um, að þær hafi verið drepuar.

- ¹⁾ Svo segir Turner (207. bls.), og ber fyrir því „Beda prest heilaga.“ Einnngis einn rithöfund nefnir Turner, sem segir, að tólf höfðingjar hafi ráðið fyrir Saxlandi; og hvenær sem her gekk á land þeirra, kusu Saxar einn þeirra tólf höfðingjanna til konungs, meðan á stríðinu stóð; en þegar stríðin línuti, urðu þeir allir jafnir að virðingu, höfðingjarnir tólf.“ Sbr. *Cæsar de Bello Gallico*, líbr. VI. c. 23.

fastur sem hann var, eða hvernig þeim var unnt að halda saman öld eptir öld, og hafa enga sameiginlega stjórnarskipun og engan allsherjar-höfðingja í svo víðlendum löndum, og sem í sjálfu sjer voru all-ólík hvert öðru. Prestarnir voru í miklum metum hjá Söxum, og ætla sumir að þeir hafi átt að viðhalda sambeldni meðal Saxa, og hefði þá stjórnin átt að líkjast því, sem var á dögum dómaranna hjá Gyðingum. En til þess sjáum vjer engan vott, þegar Karlamagnús fór að eiga við þá orustur; en þess skal síðar getið, hver afskipti prestarnir höfðu af þjóðmálefnum Saxa. Hitt er sennilegra, að einungis hafi tignarmennirnir, sem líktust hver um sig voldugum höfðingjum, því að þeir höfðu mikla sveit bæði landseta sinna, trúnaðarmanna og skuldaliða, verið foringjar og stjórnendur þjóðarinnar, og að öllum líkindum hafa þeir verið bandamenn og komnir af sömu ættum, sem Norðurlandabúar, forfeður vorir, og það hafa þeir verið, sem hjeldu á fjelagsskap og sambeldi meðal Saxa. Þessir höfðingjar skáru úr þrætum manna á milli og sögðu upp lög, hver í sínu fylki ¹⁾).

Óbeit sú, sem ómenntuðum þjóðum er svo hætt við að fá hver á annari, og sem Frankar hafa bersýnilega haft á Söxum, hefur ráðið svo mikið hjá rithöfundum Franka, fyrir og um daga Karlamagnúsar, að þeir lýsa Söxum að líkindum of illa. Þeir kalla Saxa ósiðaða grimmdarseggi, rángjarna, herskúa og hundheiðna ²⁾; en um

¹⁾ Sbr. *Cæsar*, s. st. c. 23.

²⁾ Því verður ekki neitað, að Saxar voru bæði rángjarnir og herskáir, því hvortveggja þótti þeim fremð, og ólu þeir í því aldur slun frá blautu barnsbeini, eins og aðrir þjóðverjar, að vitni *Cæsars* (s. st. c. 21—23); en að þeir væru grimmdar-seggir við aðra en þá, er þeir áttu í deilum við, sýnist of

það unna þeir þeim sannmælis, að þeir sjeu menn hreinlífir¹⁾ og rjettsýnir hverjir við aðra.

Saxar tignuðu sól og mána, Tý og Óðin, Þór og Frigg²⁾ og aðra heiðna guði, þá er Norðurlandabúar dýrkuðu að fornu. En þó virðist, sem Saxar hafi tignað Óðin mest allra guða sinna, því honum einum blótuðu

hermt, þar sem hæði *Cæsar* (s. st. c. 23.) og *Tacitus* (de mor. Germ. c. 21.) segja, að Þjóðverjum hafi þótt óhæfa að ufdast á gestum og úthýsa þeim, því að gestir hafi verið hjá þeim friðhelgir, og öllum gisting heimil og heini eptiræfnahag hvers húsráðanda, hvort sem þá heimsóttu útlendir menn eða innlendir, eða í hverjum erindagjörðum sem þeir komu.

- ¹⁾ Snemma fengu Þjóðverjar orð fyrir hreinlíf; því hæði segir *Cæsar* (sem var drepinn 44 árum fyrir Krists burð), að það þyki hin mesta óvinna, ef karlmaður skiptir sjer af kvennmanni innan tvítugsaldurs, og eins segir *Tacitus* (sem dó hjer um híl 150 árum síðar en *Cæsar*), að hórhrót sje þar mjög sjaldgæf og fá að tiltölu við fólksfjöldann, og að það sjeu ekki nema örfáir menn, sem eigi fleiri en eins konu. En þess er áður getið, hversu hart Saxar tóku á hórbrötum kvenna, sjá neðanmálsgr. á 43. hls.

- ²⁾ Bæði má ráða það af daganöfnum Saxa, að þeir hafi tignað alla þessa guði, og eins segir *Cæsar* (Bell. Gall. VI., 21.) með berum orðum um Þjóðverja fornu, að þeir hafi dýrkað sól og mána; en *Tacitus* (de mor. Germ. 9. c.) segir, að þeir hafi dýrkað guð þann, er hann kallar *Mercurius*; svo segir hann og, að þeir tigni *Mars* og *Hercules*. En *Mars* var herguð og sigurguð Rómverja, eins og Týr var sigurgjafi Norðurlandabúa (Snorra edda 16. bls.). Þar að auki koma nöfn *Mars* og *Mercurius* vel saman við nöfn Týs og Óðins í dagahetitum, því Rómverjar kölluðu þriðjudaginn *Mars*-dag en Saxar og Norðurlandabúar Týsdag, og miðvikudaginn kölluðu Rómverjar *Mercurius*-dag, en Norðurlandabúar nefndu hann Óðinsdag. Engan dag kenndu Rómverjar við *Hercules*, en þó er líkast til, að *Tacitus* hafi tekið Þór Saxa fyrir *Hercules*, af því

þeir mannbótum¹⁾. Hjer um bil 100 árum eptir Krists burð höfðu Saxar hvorki hof nje hörğa, heldur tignuðu þeir, eins og þjóðverjar allir, að vitni *Tacitus*²⁾ guði sína í lundum, og kölluðu lundana helga; ekki gjörðu heldur þeir neina mannlíkan eptir guðum sínum. En hálfri fjórðu öld síðar, eða þegar Saxar settust að á Englandi, höfðu þeir bæði goðahof, blótstalla og goðalíkneskjur³⁾. Líkneskja sú, sem Saxar tignuðu mest, þeir er eptir urðu á meginlandinu, nefndist *Irminsula* eða *Irmensul*. Nafn líkneskju þessar hefur verið ritað á svo marga vegu⁴⁾, að ekki er auðið að segja, hvað rjettast sje, en almennast er að rita það og nefna á þennan hátt. Líkneskjan var nálægt *Eresburg* við *Dimel*. Þennan

---

honum hefur virzt hann líkastur að háttum og æði, því sem sagt var frá *Hercules* í goðasögum Grikkja og Rómverja, þar sem háðir rötundu í stórrannir, og leystu þó allar vel.

- ¹⁾ Bæði hafa menn sögnir um, að Saxar hafi hlótað ættingjum sínum, og jafnvel hörnum, ef þeim bar eitthvert vandræði að hendi, eða ef þá hina sömu hafði hent eitthvert ódæði, t. a. m. rænt hof eða flúið úr orustu, — og allt eins þrælum og her-teknum mönnum; og þegar þess er getið um Franka, að þeir hafi selt heiðnum nágrönnum sínum þræla til maunhlóta, eptir að þeir höfðu sjálfir kristnast, liggur það beinast við, að það hafi verið Saxar, sem þrælana keyptu. *Turner* segir og (og ber fyrir því *Sidonius Apoll. ep. VI, libr. 8.*), að einn sinni, þegar Saxar hafi komið heima aptur úr ránför nokkurri, hafi þeir blótað 10. hverjum herteknum manni. og látið blutkesti ráða.

- ²⁾ *De mor. Germ. 9. c.*

- ³⁾ *Turner*, 212. bls., og ber fyrir því *Beda* prest († 735).

- ⁴⁾ Bæði hefur það verið skrifað *Irminsul*, *Irminsulus*, *Irmindsul*, *Erminsul*, *Hermansaul*, *Hormensul*, *Hermesul*, *Hermensul*, og jafnvel *Adurmensul*; en hjer er fylgt ríthætti *Henriks Meibomius*, er mest hefur grafið eptir um þetta merkilega goð Saxa.

stað kallar Saxakronikan¹⁾ *Marsburg*, en „rímkronika“ ein, er samín hefur verið á 13. öld, kallar staðinn *Mersberg*, og heitir borgin svo enn í dag. Hof goðs þessa var ákaflega mikið, skrautlegt og vel vandað. Líkneskjan sjálf stóð á marmarasúlu, er var 11 fóta löng, og stöpuullinn undir súlunni hjer um bil 9 álna ummáls að neðan, og var hann gjörður af óhöggnum sandsteini. Í súlunni var ljósrauður marmari. Utan um súluna lágu 3 málmbelti, öll gyllt, og allt eins var súlknappurinn; ofan á honum var enn málmhringur, og þar á mörkuð kappakvæði. Súlan öll með líkneskjunni var umgirt með hvassyddum járngrindum, til varnar fyrir óvina árásum. Nokkrir ætla, að líkneskjan sjálf hafi verið gjörð af trje, og að hún hafi staðið á bersvæði, en ekki í hofinu eða undir neinu þaki²⁾.

Líkneskjan sjálf átti að tákna vopnaðan hermann. Í hægri hendinni hjelt hún á merki, og var þar á dregin rauð rós. Vinstri höndin átti að tákna jafnvæg met. Líkneskjan hafði hjálm á höfði, og var hjálmskúfurinn lagaður eins og hani. Á brjósti líkneskjunnar var markaður björn; skjöldur hjekk um herðar henni, og á honum markað ljón í alblómgudum grashaga. Þessi líkneskja var hin langstærsta af öllum skurðgoðum Saxa; en þó voru og aðrar líkneskjur umhverfis Irminsúlu. Sagt er, að litmyndir Irminsúlu hafi og verið víða í hofum á Saxlandi. Prestar, bæði karlar og konur þjónuðu í musteri hennar. Kvennprestarnir lögðu fyrir sig spár, og sögðu fyrir óorðna hluti; en karlprestarnir áttu að sjá um blót, og tóku þátt í stjórnamálefnum; því þeir voru

¹⁾ Prentað í *Mentz* 1492.

²⁾ *Turner* (220. bls.) ber fyrir því *Adam* frá Brimum.

álitnir svo helgir, að líklegt þótti, að mikil heill mundi standa af öllum afskiptum þeirra.

Einkum áttu prestar Irminsúlu hjá *Eresburg* að setja hjeradastjórnendur þá eða dómara, sem áður er getið að hafi dæmt árlega um allar hjeradsprætur. Slíkir hjeradsdómarar voru 16 á Saxlandi. Sá þeirra, er elztur var og fyrir því mest virtur, var kallaður *Gravius* eða greifi, en hinn yngsti *Frono* eða þjónn. Þessir dómarar höfðu lögsögu yfir 72 ættum. Tvisvar á ári hverju, í apríl. og októberm., fór greifinn og þjónn hans til *Eresburg*, og fórnðu þar 2 vaxkertum og 9 peningum. — Ef einhver dómaranna dó, áður en árið var endað, var prestunum getið það til vitundar, og kusu þeir þá einhvern af hinum 72 ættum til að gegna störfum hans. Dómara-kosningar voru birtar lýðnum á þann hátt, að þær voru kunngjörðar 7 sinnum með hárrí röddu undir berum himni fyrir framan húsdyr þeirra, er settir voru dómarar.

Þegar Saxar áttu í stríðum, tóku prestarnir átrún-aðargöð þeirra af súlunni, sem það stóð á, og báru það þangað, sem bardaginn var. Eptir orustuna var göðinu blótað herteknum mönnum og huglausum úr þeirra eigin liði. — Mörgum getum hefur verið leitt um það, hverjum guðanna göð þetta hið mikla hafi verið helgað; en allar eru þær óáreiðanlegar. Nokkrir ætla, að það hafi engum guði verið helgað sjer í lagi; aðrir, að þar eð *Ermes* (Ἑρμης þ. e. *Mercurius*) líkist nokkuð *Irmin*, og *Ares* (Ἀρης, þ. e. *Mars*) *Eresburg*, hafi þeim *Mercurius* og Mars verið helgað göðið. Það er og sennileg getgáta, að súlan hafi verið reist og myndin gjörð til minnigar við *Hermann* (*Arminius*) hrausta Kerúskahöfðingja, er forðum stráðrap niður herlið Rómverja á þessum stöðvum (9 árum eptir Krists burð); og hafa menn dregið þá getgátu af *Hermansaul*, er var eitt af

nöfnum gods þessa, sem áður er getið, og sje því nafnið sama sem Hermannssúla eða minnisvarði Hermauns. En hverjum sem myndin hefur helguð verið, var hún hergoð Saxa.

Allókunnug er mönnum saga Saxa hin eldri; en þó er það ófandi, að þeir voru, eins og aðrir þjóðverjar, kynjaðir austan úr Ásíu. Á dögum *Ptolomeus* (hjer um bil 90) voru þeir komnir vestar að Saxelfi; og því eru allar líkur til, að þeir hafi verið meðal hinna fyrstu flokka þjóðverja, sem komu vestar í Evrópu. Þegar þeir settust fyrst að við Elfina, voru þeir fámennir, en þegar tímar liðu fram, fór bæði vald þeirra og frægd vaxandi. Hjer um bil 140 árum eptir Krists burð, gjörðu þeir samtök við Franka, til að varna Rómverjum lengra norður á bóginn. Bæði af þessu sambandi þeirra við Franka og fleiri þjóðir, sem þá voru á Þýzkalandi, jókst vald þeirra svo mjög, að þeir eignuðust lönd þau, sem áður er sagt að þeir hafi átt umráð yfir, í viðbót við land það, sem þeir áttu öndverðlega fyrir austan Elfina og allt norður að *Eyder-á*.

Á þessum stöðvum hjeldu Saxar sig um langa tíma, og höggudu ekki setu sinni, allt þangað til hreifingin mikla kom á þá, við það að margir þeirra fóru yfir til Bretlands með Englum og Jótum, bandamönnum þeirra, um og eptir miðja 5. öld, til að veita Bretum lið móti Piktum og Skotum, fjandmönnum þeirra. Þessir þjóðflokkar voru kallaðir einu nafni Engilsaxar, eptir það að þeir voru komnir til Bretlands, og dregið af nöfnum 2 flokkanna, til aðgreiningar frá þeim Söxum, sem eptir urðu á meginlandinu, er voru kallaðir Forn-Saxar eða Saxar, eins og áður¹⁾. Ekki sátu Saxar, sem eptir urðu á meginlandinu, heldur kyrrir fyrir, því að þegar Frankar færðu bústæði sína til Gallíu, sem var nálægt þessu tímabili, þokudu

¹⁾ *J. Bosworth* í formál. fyrir engilsaxnesku orðabókinni hans XIV.—XV. og XXXI. bls.

Saxar sjer lengra vestur á bóginn og yfir um á þá, er *Lippe* heitir, inn í lönd þau, er Frankar höfðu fyr búið í; þetta var á fyrri hluta 5. aldar (eptir 437). Ekki bar þó enn á deilum með Söxum og Frönkum, því að hjer um bil heilli öld síðar (531) veittu Saxar Þiðrik I. Frankakonungi lið, til að leggja undir sig *Thüring*; varð þá suðurhluti hjerads þess skattskyldur Frönkum, en Saxar eignuðust norðurhlutann að launum liðveizlu sinnar. Eptir miðja 6. öld (568) gengu 20,000 Saxa í lið með Langbörðum, hinum fornu nágrönnum þeirra, þegar þeir fóru að leggja undir sig lönd á Ítalíu. En ekki staðnæmdust Saxar þar, því 3 eða 4 árum síðar (571 og 572) sneru þeir þaðan heim aptur í áttþaga sína, og var þá vinátta svo goð með Frönkum og Söxum, að Frankar leyfðu þeim leið um lönd sín.

Eptir þetta lítur svo út, sem vináttunni hafi bráðum farið að halla með Söxum og Frönkum; og bar það mest til þess, að þó Frankar hefðu flutt sig allmargir úr hinum fornu áttþögum sínum vestur yfir Rín, voru þeir hinir einu allra þjóðverja, sem jafnframt því, sem þeir lögðu annarstaðar lönd undir sig, vildu þó eigi að síður halda yfirráðum yfir löndum þeirra hinum fyrri. En á þau lönd sóttu mjög þjóðir þær, sem næstar þeim bjuggu, og þó ekki sízt Saxar. Var Frönkum því nauðugur einn kostur, annaðhvort að verja löndin fyrir árásum þeirra, eða gefa þau upp við þá, sem Frönkum var allóskapfellt. Af því fóru bæði Frankakonungar af Mervíkinga ættum, meðan nokkur dugur var í þeim, og allt eins þeir forfedur Karlamagnúsar svo margar herferðir á hendur þjóðverjum, og áttu orustur við þá¹⁾.

¹⁾ Karl Martell fór 4 herferðir á hendur Söxum, 718, 720, 722, 728, og Pípin konungur, sonur hans 3, 743, 745 og 747, allar

Þó þeir forfeður Karlamagnúsar væru afreksmenn miklir, og sagnaritarar Franka gumi af sigursældum þeirra á Þýzkalandi, og segi, að þeir hafi lagt þar ýms hjeruð undir sig bæði á Saxlandi, *Thūring*, *Alemanniu* og Bælandi, og jafnvel gjört Saxa skattskylda sjer, þá er það alls ekki svo að skilja, sem allir Saxar hafi verið þeim háðir, heldur að eins einstöku höfðingjar þeirra, sem hjetu Frönkum ýmist í skatt 500 kúm eða 300 hestum; en sjaldnast efndu þeir orð sín lengur, hvorki með skattgjafir nje að láta lönd þeirra óáreitt, en á meðan Frankar sátu yfir þeim með öllu liði sínu. Og allt þangað til Karlamagnús kom til ríkis, hafði Frönkum hvorki tekizt að sigrast á Söxum til hlítar, nje að gjöra þá sjer skattskylda til langframa.

b) Undirrót Saxastríðanna. Fyrri hlutinn. —
Frá Wittekind.

Á meðan Píþín konungur sat að völdum í Frankaríki, sátu Saxar á sjer, eptir að hann hafði farið herförina 747 á hendur þeim, og neytt nokkra þeirra til að gjalda sjer skatt. En varla var Píþín andaður, fyr en Saxar þóttust lausir allra máldaga við Franka, hjeldu fyrir þeim skattinum og rændu lönd þeirra (Frísland), og nýttu sjer það, að Frankar gátu ekki sinut þeim, sökum ósamlyndis þeirra bræðra, og herfarar þeirrar, er Karlamagnús fór á hendur Akvítönum og Húnold hertoga. En jafnskjótt og Karlamagnús var orðinn einvaldur (771), fór hann að hugsa um að stöðva ránskap Saxa. Þó var það ekki

---

í móti *Theodorich* Austsaxa höfðingja, sem í hvert sinn, sem Píþín fór burt, rauf orð sín og eidda við Franka. *Mangelsdorff*, 13. hefti, 99.—101. bls.

eitt tilefni til Saxastríðanna, heldur var honum einnig einkar annt um að snúa Söxum til kristni; því þeir höfðu allt þangað til reynzt fastheldnastir allra þjóðverja á fornum sið feðra sinna og frelsi sínu, er þeir möttu mest allra hluta, og voru albúnir að leggja lífið í sölurnar fyrir hvorttveggja. Það var og aðgætandi, að Saxar höfðu alla Evrópubúa hina norðlægu og Asíumenn, sem hvorirtveggja voru rammheiðnir, sjer að bakhjalli, svo að Karlamagnúsi þótti ekki uggvænt, að ef hann gæfi Söxum lengra ráðrúm, mundu þeir fá til liðs við sig ekki einungis Dani, sem voru eins skapi farnir og rángjarnir og Saxar sjálfir, og þá af *Thüring*-byggjum og Bælendingum, sem enn höfðu ýmugust á hinum nýja sið, — heldur einnig Avara og slavnesku þjóðirnar, sem höfðu þokazt, eins og allir þjóðstraumar austan að, vestur í miðja Evrópu; óttaðist hann því, að Saxar mundu geysast með þessum sæg á lönd sín, og eyða gjörsamlega kristninni, sem enn var ung og lítt mögnuð hjá mörgum í vestri hluta Evrópu, þó kristnir væru kallaðir.

Karlamagnúsi þótti því brýn nauðsyn til bera, að bregða skjótt við, en hafði þó sjeð af dæmi Píþíns föður síns, sem ekki beitti öðrum liðstyrk í móti Söxum, en sínum eigin mönnum, að seint mundi sjer takast að vinna þá, ef hann neytti ekki annara bragða. Hann leitaðist því við að gjöra stríð þetta að þjóðmálefni Franka, eða að minnsta kosti þeirra skattlanda, sem næst lágu Söxum og hættast var við árásum þeirra. Þetta tókst honum því greiðlegar, sem bæði kennilýður allur og páfinn kváðu það guðs þakka verk, að snúa slíkum mönnum frá villu vegar þeirra. Í því skyni stefndi Karlamagnús ríkis-þing fjölmennt í *Worms* 772, í hinum forna höfuðstað Franka, því að þar var opt vant þing að halda. Á því þingi gjörði konungur fyrst bert fyrir almenningi um fyrirætlun

sína, þá að kúga Saxa til að láta kristnast, og gjörðu allir klerkar góðan róm að máli hans. Einkum fýsti *Sturm*, ábóti í *Fulda*, sem var helzti athvarfsstaður trúboðendanna á þýzkalandi, mjög þessa stríðs, og leiddi mönnum fyrir sjónir, hversu nauðsynlegt það væri trúarinnar vegna. Við ræðu hans urðu Frankar allákafir, og fjellust í einu hljóði á að brjóta Saxa undir sig með oddi og egg, og þröngva þeim til að taka við trú, þó hvorttveggja væri Söxum jafnóskapfellt. Var þá þegar ráðin herför í móti þeim þar á þinginu, og hjetu sumir Frankar að skiljast ekki fyr við, en Saxar væru kúgfðir og kristnaðir. Eptir þingið safnaðist Karlamagnúsi svo skjótt lið, að hann hóf þegar herförina og hafði með sjer kennimenn marga, er skyldu snúa þeim Söxum til kristni, er þeir fengju fang á fest. Þegar Karlamagnús hafði búið sig og lið sitt að öllu undir herför þessa, hjelt hann hernum austur yfir Rfn, austur í *Hessen*, þaðan rjedst hann á Saxa, og þó helzt Vestfyldi. Saxar vörðust Frönkum af mikilli hreysti; en bæði skorti þá riddaralið og vopnaþúnað allan til jafns við Franka. Því að Saxar gengu hlífjarlausir í orustum, nema tágschildi höfðu þeir, og gátu því ekki þreytt bardaga til lengdar við alvopnaða hermenn, sem Frankar voru. Enda báru þeir lægra hlut, og urðu að horfa á það, að Frankar tóku frá þeim *Eresburg*, vígi þeirra; þar heitir nú *Stadtbergen* við *Diemel*, sem það vígi var áður. Skammt þaðan var *Irminsul*, sem áður er getið, og var það mestur helgistaður og blótstaður á öllu Saxlandi. Eins og Söxum þótti mest undir því komið að verja þennan stað. eins voru Frankar ákafastir að ná honum. Svo fóru og viðskipti þeirra þar, að Frankar náðu Saxagoðinu mikla og brutu það. En þó var girdinginn og súlan svo rammgjör og torsótt, að sá helmingur liðsins, sem til þess var skipaður, var að rífa

hana¹⁾ í 3 daga; en hinn helmingur liðsins var alla jafna á verði á meðan, og undir vopnum. Hina miklu auðlegt og kjörgrípi, sem þar voru samankomnir, tóku Frankar og skiptu sumum þeirra með sjer, og hjetu sumum í helgigjafir guði til dýrðar.

Eptir það að Karlamagnús hafði eitt *Irmínsul* og hof goðs þess, hjelt hann liði sínu austur að *Weser*; á þeirri leið var her hans mjög að þrotum kominn, því að þá skorti drykk, en þurrviðri gengn þá sífeld. Austur við *Weser* gengu nokkrir höfðingjar Saxa á hönd konungi. Og með því að hann varð að hafa hugann á Langbörðum í Ítalíu einmitt um sama leyti, ljét hann sjer lynda að taka af Söxum tólf menn í gisling; nokkra af klerkum, er hann hafði haft með sjer, ljét hann eptir hjá Söxum til að kenna þeim rjetta trú. Síðan hjelt hann heim aptur til *Herstall*, er var aðsetur forfedra hans.

Mikla virðingu hafði Karlamagnús af herför þessari, en hvorki kom honum þá til hugar nje nokkrum öðrum, að þetta mundi vera að eins byrjunin á stríði því, sem honum átti ekki að hlotnast að ljúka við, fyr en eptir 31 ár; því sú varð rannin á, að Saxar stóðu því fastar fyrir, því meiru valdi sem við þá var beitt til að svipta þá því, sem þeir álitu heilagt, og til að troða því upp á þá, sem þeir þekktu ekki, hversu mikið sem var í það varið.

Þetta varð þó, og bar margt til þess, fyrst það, að

¹⁾ Sagt er, að líkneskjan sjálf hafi verið geymd í klaustrinu *Korvey*, eptir það að Fraukar höfðu tekið hana af súlunni, með þessari yfirskrift: „Fordum var jeg leiðtogi og goð Saxa. Þjóðin herskää laut mjer með lotningu. Sú þjóð var sigursæl, sem tignaði mig.“ Súlan undau líkneskjunnar var flutt á vagui til *Weserár* og þar grafinn djúpt í jörð niður. En eptir daga Karlamagnúsar fannust hún aptur, og var þá sett í kórinn í kirkju einni í *Hildesheim* (Hillesheim), þegar búið var að margbreiða hana áður, og var þá höfð fyrir ljósastiku á stórbátum. *Turner*, 222. — 223. bls.

veldi Franka var afar víðlent, og óx þó óðum, annað var ásigkomulag Saxa, og það hið þriðja, að hernaðaraðferð þá var mjög í æsku og ólík þeirri, sem nú er. Og þó mundi flestum stjórnendum nú á dögum verða það um megn, hversu góð sem stjórn þeirra væri, og hversu óþreytandi, glöggsæir og víðkringjandi sem þeir væru í stjórn sinni, að eiga í stríðum fyrir sunnan Pýreneafjöll á Spáni, fyrir sunnan Alpafjöll á Ítalíu, norður lengst á Þýzkalandi og austur með Dóná, við Araba, Langbarða, Saxa, Bælendinga, Avara og Slava. En þó átti Karlamagnús í öll þessi horn að líta, og varð ýmist að fara suður á Ítalíu eða vestur á Spán, og skilja við allt hálfgjört hjá Söxum. Af því hann hafði sjaldan vígbúið lið undir vopnum á vetrum, engin forðabúr og fáa kastala víggirta, kom honum að litlu haldi, þó hann ynni hvern sigurinn á fætur öðrum á Söxum og eyddi lönd þeirra; því að svo er að sjá, sem Frönkum sjálfum hafi risið hugur við að taka sjer bústaði í löndum þeim, er þeir tóku smásaman frá Söxum. Það var því segin saga til þess, að óðar en Frankar voru búnir að yfirgefa Saxa, þá náðu þeir aptur öllum þeim löndum og herfangi, sem Frankar höfðu frá þeim tekið. Þegar Karlamagnús átti þar orustur, sem einn höfðingi rjedi fyrir, var jafnaðarlega allt unnið í einum bardaga; en öðru máli var að gegna með Saxa; þeir börðust hver sjer, og þó hann sigraðist á einum þeirra, voru hinir eins óunnir eptir og áður, svo að í raun rjettri hefði kann þurft að sigrast á hverjum þeirra sjer í lagi, til þess að geta brotið þá alla undir sig.

Á meðan Karlamagnús var að leggja undir sig Langbardalönd á Ítalíu (773—774), gripu Saxar aptur til vopna, rjedust á *Hessen*, eyddu *Eresburg*, sem Karlamagnús hafði látið víggirða 772, og *Bürburg* hjá *Eder*, rændu og brenndu upp *Deventer* hjá *Yssel*, og settust

um *Frislar*. Svona var komið, þegar Karlamagnús kom um haustið 774 sunnan af Ítalíu norður til *Ingelheim*. Sendi hann þá, áður en Söxum kom nokkur njósn af ferðum hans, 4 herflokkka einvala liðs á hendur þeim, og urðu þeir þá frá að hverfa og ljetu mikið fje. Veturinn næsta (774—775) var Karlamagnús mjög áhyggjufullur um, hverra bragða hann setti í að leita, til að sigrast til fulls á Söxum. Um vorið eptir hjelt hann þing í mafm., eins og vant var, og kvaddi til þess allar sjettir um allt ríki sitt; það þing var haldið í *Dürren*, borg nokkurri fyrir vestan Rín, nálægt því sem nú er *Jülich*. Á þingi þessu var það enn ályktað, að færa Söxum stríð á hendur, og hafður hinn mesti viðbúnaður til þess. Það segja menn, að þá hafi Karlamagnús sjálfur strengt þess heit, að hætta ekki fyr hernaði við Saxa, en hann hefði brotið þá alla undir sig. Nokkru síðar hjelt hann austur yfir Rín, austur á Saxland, og tók frá þeim *Siegburg*, víggirtan kastala, byggði upp aptur *Eresburg* og víggirti hana að nýju, og ljet þar eptir setulið. Síðan hjelt hann austur yfir *Weser* hjá *Bruniberg*, en þótt Saxar vildu varna honum, en skildi þó eptir nokkurt lið fyrir vestan *Weser*, ef verða mætti, að Saxar vildu verja honum áptur vestur yfir. Setulið það, er konungur ljet verða eptir, hafði búizt um í víggirtum herbúðum hjá þorpi því, er *Illud-becki* het, og hugði sjer enga hættu búna af Söxum. En á náttarþeli, þegar myrkt var orðið, brutust Saxar inn í herbúðir Franka, og drápu marga þeirra í fasta svefni. Karlamagnús var þá enn ekki alllangt farinn, og kom brátt mönnum sínum til liðs, og galt hann þá Söxum grimmilega tiltektir þeirra. Eptir þetta beiddust Saxar friðar, og hjetu honum hlýðni og hollustu. En þótt Karlamagnús væri bæði hvekkur á hviklyndi þeirra, og sæi í hendi sjer, að þeir mundu reynast sjer jafnótrúir

og áður, og það hið þriðja, að hann hefði staðráðið að skiljast ekki fyr við, en hann hefði kúgað þá alla til hlýðni við sig, og þröngvað þeim til að taka við kristni af sjer, þá sá hann sjer það hentast sökum óeirða þeirra, sem nú voru byrjaðar að úýja á Ítalíu, að taka hollustu-eiða af Söxum. Maður er nefndur *Hassio*, hann var fyrirliði Austfylda (Austsaxa) og höfðingi mikill; hann gekk á hönd Karlamagnúsar af þeirra hálfu. *Angariu-*menn fóru að dæmum Austfylda, og sendu hershöfðingja sinn, þann er *Bruno* hét, til Karlamagnúsar, og vann hanu konungi trúnaðareiða fyrir þeirra hönd, það var hjá þorpi því, er *Becki* heitir¹⁾ í *Schauenbergs*-umdæmi. En frá Vestfyldum kom enginn að veita konungi hlýðni.

Árið 776 fór Karlamagnús aðra herför sína til Ítalíu; en varla var hann kominn þangað, fyr en Saxar gripu aptur til vopna, og neyddu hann til að snúa hernaði á hendur sjer að nýju. Þó Karlamagnús dvelldi ekki nema fáa mánuði á Ítalíu í það sinn, höfðu Saxar náð aptur *Eresburg* bæði með vjelum og valdi, og eytt hana í grunn niður. Þeir höfðu og sett um *Siegburg*, en þar var setulið hraust og öruggt til framgöngu, sem varði borgina, þangað til Karlamagnús gat sent enn meira lið. Árið eptir (777) kom konungur svo óvörum yfir Saxa, að þeir urðu að leita sjer fylgsna í skógum og hellum, en gerðu þó menn á fund hans, til að biðja sjer friðar og gríða. Karlamagnús gjörði þeim kost á því, ef þeir legðu niður átrúnað þeirra hinn forna, og tækju aptur við kristni. Þetta varð að friði með þeim, og kom mikill fjöldi Saxa til hans, þar sem hann hjelt ríkisþing í *Paderborn* á Saxlandi, er var sá einn staður, sem Saxar

¹⁾ *Bückeberg, Krause.*

gátu aldrei náð; hjetu Saxar honum þar hlýðni að nýju, og ljetu þá margir skírast. Aptur á móti ljet Karlamagnús þá halda lögum þeirra og landstjórn óbreyttu. En hver þeirra, sem brygði af þessum sáttmála þeirra, skyldi hafa fyrirgert frelsi sínu og eignum, og fara útlægur í önnur lönd.

Veturinn næsta (777—778) sat Karlamagnús í Herstalli, og ljet reisa aptur *Eresburg* og reisa annan kastala til hjá *Lippspring*. Þetta násetur Karlamagnúsar við Saxa lýsir því berlega, hversu lítið hann þorði enn að eiga undir trúnaði þeirra, enda sýndi það sig síðar, að það var ekki grunur einber, því hann átti enn eptir að fara þangað marga herferð mæðusama, er kostaði hvortveggja margra manna líf. — Vestfyldir urðu honum þó lengi vel skeinuhættastir allra Saxa, fyrir því að með þeim var maður sá, er *Wittekind* hjet, hann var hershöfðingi (hertogi) þeirra, og forkólfur allra tignarmanna á Vestfold; hann var breystimaður mikill og hugrakkur, og fyrir því höfðu Vestfyldir fengið honum herstjórnina í hendur. Þegar hinir aðrir höfðingjar Saxa fóru að vinna Karlamagnúsi hollustueiða á ríkisþinginu í *Paderborn*, var *Wittekind* sá eini allra þeirra, sem ekki gat fengið af sjer, að lægja svo metnað sinn, að koma á fund Karlamagnúsar, og fór því með öllum flokki sínum til Sigfríðs Jótakonungs, mágs síns, lá það því mjög beint við, að ekki mundu Saxar reynast konungi tryggir til lengdar.

Það kom líka fram, því að ekki var Karlamagnús fyr fariinn anstan af Saxlandi til Spánar, en *Wittekind* hvarf heim aptur úr útlegð sinni með miklu liði frá Dönum, og með því hann var engum swardögum bundinn við Karlamagnús, æsti hann nú ótálmað alla Saxa til upp-reistar, og dró að sjer mikinn her; því að auk þess sem

Saxar voru boðnir og búnir að hlyða herkvæðning *Wittekind's*, hurfu Frísar og að einu ráði með þeim og honum. Með þessum her rjæðst *Wittekind* bæði á *Hessen* og *Thüring*, drápu og rændu allt, sem þeir fengu fang á, brenndu kastala og konungshallir, kirkjur og klaustur, svo munkarnir flýðu frá *Fulda* klaustri fullar 14 mílur vegar og höfðu með sjer bein *Bonifacius* hins helga. Þó ljetu Saxar ekki þar með búið, heldur geystust þeir vestur yfir Rín hjá *Köln* og eyddu byggð alla suður undir *Mosel*. Gripu þá bæði Rínbyggjar og Austfrankar til vopna í móti Söxum, og eltu þá, en náðu þeim ekki, fyr en við *Eder*, og biðu Saxar þar ósigur mikinn. Vorið eptir (779) dró Karlamagnús að sjer lið mikið, og fór sjálfur með það austur yfir Rín á hendur Söxum, og vann svo fragan sigur á Vestfyldum hjá *Bocholt* við *Hase*, að þeir gengu honum á hönd; eptir það hjelt hann austur að *Weser*, og sigraðist þar á *Angarium*-mönnum og Austfyldum. Beiddust þá Saxar gríða, og seldu Karlamagnúsi gisla; sá sáttafundur var í *Medefulli*, sem líklega er sama og nú heitir *Polle* við *Weser*. Tignarmenn þeirra urðu og að heita honum að koma á þing vorið eptir, er hann stefndi þeim í *Ocker*. Efndu þeir þau orð sín vel og komu allfjölmennir; ljetu þá enn margir þeirra skírast, og hjetu að láta klerka og kennimenn óáreitta, sem til þeirra væru sendir. Eptir þetta hjelt Karlamagnús austur að Saxelli, þar sem *Ohre* fellur í hana hjá *Wolmirstadt*, og vann þar allt sjer til handa og tók gisla; en ekki náði hann *Wittekind* að heldur, er hafði flúið að nýju til Jótlands.

Nú liðu svo tvö ár, að ekki bar á neinum óspektum af hendi Saxa, og svo leit út, sem þeir væru farnir að una betur yfirráðum Franka, og að þeir mundu ætla að hætta að reisa skordur við þeirri fyrirætlun Karlamagn-

úsar, að koma kristni á hjá þeim. Að minnsta kosti var það allur þorri tíginna manna á Saxlandi, sem haun gat teygt að sjer, með því að selja þeim ljen í hendur. En mikið vantaði þó á, að Saxar allir væru honum tryggir; því frjálsir meun undu því allilla, að þurfa að gjalda tolla og tíundir, sem minntu þá á ófrelsi það, er þeir voru nú í komnir, og æsti þá meir en allt annað til móttþróa. Þetta vissi Karlamagnús reyndar ekki, en hitt sá hann, að hann gat með engu haldið Söxum betur í skefjum en því, að sitja sjálfur með miklu liði í löndum þeirra, og að eiga samræður við höfðingja þeirra, sat hann því sem tíðast hann gat á fundum og málstefnum við þá, en aldrei náði hann fundi *Wittekind*s hins hugum stóra. Því þó hann hefði opt farið halloka fyrir Karlamagnúsi, vakti alla jafna sú hugmynd fyrir honum, að frelsa þjóð sína undan ánaud Franka.

Um þetta leyti hafði *Wittekind* fengið þjóðflokk þann til liðs við sig, er Sorbar hjetu; þeir voru slavneskir að uppruna, og bjuggu í *Meiszen* allt vestur að *Saale*. Rjeddust þeir svo með honum inn á *Thüring* (782), því það skattland Franka var næst þeim, og þaðan inn á Saxland. Gjörðu þeir þar mikinn óskunda, og æstu Saxa til uppreistar að nýju, undir eins og Karlamagnús var farinn af Þýzkalandi; því nú hugði hann sjer einskis ills von af Söxum, og jafnvel ekki af *Wittekind* heldur, þar sem hann hafði fengið orðsendingu frá Sigfríð Jótakonungi um frið, og fleiri líkur til sátta. Af því Karlamagnús vissi ekki af þessum samtökum Saxa og Sorba, bauð hann *Adelgis*, gjaldkyra sínum, *Geilo* hestaverði og *Ivarado*, valdsgreifa, að fara þegar með liði Austfranka austur yfir Rín, taka þar með sjer Vestfylði og sefa með því óspektir þær, sem Sorbar höfðu vakið. Þegar hershöfðingjar þessir komu austur á Saxland, urðu þeir brátt

Þess vísari, að Vestfyldir höfðu tekið *Wittekind* enn til hertoga yfir sig, brotið niður kirkjur þær, sem Karlamagnús hafði látið reisa hjá þeim, og annaðhvort myrt eða rekið af höndum sjer klerka og trúboðendur. Í Brimaborg og þar umhverfis höfðu Saxar gjört svo mikinn usla og óskunda, að forstöðumaður kristniboðsins í því hjeradi, er *Willehad* hjet, komst að eins nauðulega undan meiðslum og dauða.

Þegar hershöfðingjar Franka komu austur yfir Rín, kom Diðrik greifi, frændi Karlamagnúsar, til móts við þá með Rínbyggja. Síðan hjeldu þeir spaklega austur eptir Saxlandi, svo að hvorugir veittu öðrum árásir, Frankar eða Saxar, fyr en þeir komu austur að *Weser*, þar höfðu Saxar allan her sinn vígbúinn, og biðu Franka á fjalli því, er *Süntel* heitir, það er í millum *Minden* og *Rinteln*, fyrir austan *Weser*. Fyrirliðar Franka höfðu ýnugust á Diðrik greifa, og vildu ekki unna honum þeirrar sæmdar að sigrast með sjer á Söxum; því þeir öfunduðu hann sökum frægðar hans og framaverka, og fóru því einir austur yfir *Weser*. Átluðu þeir að kringja um fjallið og koma að baki Söxum; en fóru svo flaslega og setningslaust, að óvinirnir sáu öll ráð þeirra; fylkti þá *Wittekind* öllum Saxaher, og veittu þeir svo harða viðtöku, að Frankar lögðu skömmu síðar á flótta, en sumir voru kvíðadir af Söxum og drepnir. Í þessari orustu fjellu þeir *Adelgis* og *Geilo*, 4 greifar, tuttugu tignarmenn aðrir, og í fáum orðum allir hinir hraustustu af Frönkum, og að eins fáeinir komust vestur yfir *Weser* aptur til herbúða Diðriks. Diðrik greifi sendi hið skjótasta menn á fund Karlamagnúsar með hersögu þessa, en brá hvergi stöðu sinni sjálfur, og varðist öllum árásum Saxa, þangað til Karlamagnús kom, sem leið ekki heldur á löngu.

Þegar Karlamagnús kom, urðu Saxar svo felmtsfullir,

að tignarmenn þeirra beiddust gríða af honum, en *Wittekind* sá sjer ekkert annað undanfæri, en flýja sem hvatast til Sigfríðs konungs norður á Jótland¹⁾, því Saxar kváðu hann vera frumkvöðul allrar uppreistarinnar. Karlamagnús var ákaflega reiður Söxum fyrir hverflyndi þeirra, og áleit þá gríðnfðinga og upphlaupsmenn, og sór þess dýran eið, að hann skyldi þeim grimmu gjalda. Þennan eið sinn efndi Karlamagnús of vel, því eptir það að hann hafði kvatt til þings í *Verden* við *Aller* og stefnt Söxum þangað, sem fjölmennustum, ljet hann grandgæfilega rannsaka allan málavöxt þeirra; komst hann þá að þeirri undirstöðu, að *Wittekind* hafði verið undirrót allra þessara óspekta, eins og Saxar höfðu sagt honum þegar í fyrstu. Skipaði hann þá Söxum að selja fram foringja þeirra, en þegar þess var ekki kostur, því hann var flúinn af landi burt, sem áður er sagt, bauð hanu Söxum að selja sjer í hendur alla þá, er fastast höfðu fylgt *Wittekind* að málum þessum, og treystust Saxar ekki í móti að mæla; en það voru 4,500 tignarmenn saxneskir. Voru allir þessir tignarmenn síðan dæmdir til dauða að allsherjarlögum, er lögðu líftjón við eiðrofi, og höggvir samdægurs; því að svo var Karlamagnús æfur, að engum tjáði þar gríða að biðja. Að því búnu voru skrokkarnir dregvir allir saman í dyngju eina mikla, en ekki dysjaðir, svo að Saxar vöruðust því heldur víti þeirra, þegar þeir sæju hræ þeirra óhulin.

Þó það sje, ef til vill, of hart að orði kveðið að kalla þessar aðfarir Karlamagnúsar blábera hefnd eða nðingsverk, og þó hann álitir þær sem nokkurs konar

---

¹⁾ Sumir segja, að *Wittekind* hafi ekki flúið í þetta sinn nema að eins austur yfir Elfu, en ekki til Sigfríðs konungs.

fullnægjugjörð rjettar síns, verður það þó alls ekki varið, að þessi harðýðgi hans hefur langmest blettað miðningu hans; því að einmitt það, að svo margir voru valdir að hinni sömu sök, hefði átt að hamla honum frá að grípa til þeirra óyndisúrræða, sem hann lét tign sinni sóma að beita. Enda komu honum sjálfum grimmdarverk sín í koll, því hingað til höfðu sjaldnast nema nokkrir þjóðflokkar Saxa sýnt sig í mótgangi við hann, og þó helzt Vestfyldir, landar *Wittekind*s. En eftir þessi hryðjuverk, sem Karlamagnús hafði framið á Söxum, gripu þeir allir til vopna, hver með öðrum, í móti Frönkum, frelsis og trúar fjandmönnum þeirra. Og þó þeir reiddust ákaflega grimmd Karlamagnúsar, voru þeir þó enn æfari af því, að hann hafði rofið á þeim friðarsáttmála þann, er hann hafði sjálfur sett þeim í *Paderborn* (777), að óróamenn skyldu að eins láta eignir og óðul og fara útlagir. Saxar sóru þess og dýran eið, að heyja stríð við Karlamagnús með miklu meiri grimmd en að undanfögnu, og að blóta *Wodan* (þ. e. Óðni) öllum þeim Frönkum, sem þeir fengju hönd á fest. Til er enn í þýzkalandi á einum stað¹⁾ eiðsformáli sá, er Saxar höfðu við þetta tækifæri, á þeirra eigin tungu, en hann er hjer um bil þannig á voru máli: „Heilagi, mikli *Wodan*, hjálpa þú oss og merkismanni (foringja) vorum, *Wittekind*, í móti hinum viðbjóðslega Karli, morðvarginum mikla. Jeg gef þjer einn úra og 2 sauði og herfangið (allt). Jeg blóta þjer öllum herteknum mönnum á þínu helga Harzfjalli“. Enda má ætla, að Saxar hafi ekki lofað upp í ermina sína, þar sem þeir vörðust enn fyrir Karlamagnúsi í 2 ár með ágætri hugþryði. Klettur þeir hinir miklu, sem

¹⁾ í skjalahírzlu ráðsins í *Goslar*. *Jerrer*, 10. bls.

enn má sjá efst uppi á Bloksfjalli (*Brocken*) norðan til á Þýzkalandi, ætla menn að sjeu leifar blótstalla þeirra, er Saxar höfðu helgað Óðni.

Meira voru þó þessi samtök Saxa og viðbúnaður einstökum mönnum að kenna, en öllum þeim sameiginlega; því að *Wittekind* fór hjerað úr hjerði allan þennan vetur (782 - 783), og æsti hvern þann, er hann kom að máli við, til uppreistar, við líka og Hermann brausti hafði forðum gjört, svo að Saxar höfðu afar mikið lið, þegar allt kom saman um vorið, en fyrir liðinu voru þeir *Wittekind*, eins og vant var, og *Abbio*¹⁾ frændi hans. Þeir áttu orustu mikla við Karlamagnús (í apríl-m.) hjá *Thietmelle*, það er nú kallað *Detmold*, og skildu þar hvorirtveggja að jöfnu. En þó virðist svo, sem heldur hafi hallað orustunni á Franka, því að Karlamagnúsi þótti ráðlegast að halda með her sinn til *Paderborn*, og eflast þaðan enn meir að liði; en *Wittekind* hjelt liði sínu til ár þeirrar, er *Hase* heitir, og tókst þar orusta með honum og Karlamagnúsi að nýju, skammt frá *Osnabrück*, miklu mannhættari en hin fyrri, og lauk þar svo með þeim, að Saxar biðu algjörðan ósigur, þótt hraustir væru, því að Frankar voru miklu liðfleiri, kunnu betur til hernaðar og höfðu vopnabúnað allan um fram Saxa. — Eptir þessa orustu — hún var í júním. — sendi Karlamagnús menn gagngjört til páfans, til að segja honum sigursögu þessa, og hjelt hann í þess minningu hátíð í 3 daga.

Litlu var þó Karlamagnús bættari fyrir sigur þennan, að því leyti sem hann hafði ekki Saxa í hendi sjer heldur

---

¹⁾ Þannig nefna þeir *Becker* og *Dittmar* þennan mann, og *Dittmar* tekur það fram, að hann sje ekki rjett nefndur *Alboin*, eins og margir sagnafræðingar hafa nefnt hann; *Kruse* nefnir hann *Albion* og fleiri.

en áður; því svo voru nú Saxar óðir, að hvorki vildu þeir selja honum gisla nje ganga honum á hönd. En hinu gátu þeir ekki varnað honum, að eyða lönd þeirra aptur og fram. Hinn helzti árangur, sem Karlamagnús hafði af sigrinum við *Hase*, var sá, að *Wittekind* varð enn að flýja af landi burt, og var það mest þess vegna, að Saxar höfðu nú minna traust en áður á breysti hans. Fór þá *Wittekind* austur yfir Saxelfi, og hafðist þar við um hríð, á meðan Karlamagnús geysaði mest um Saxland. Allt eins vann *Wittekind* Frönkum allt það tjón, er hann mátti, eptir sem áður, í ránum og herhlaupum á lönd þeirra. Þannig braut hann fyrir þeim allar kirkjur á Fríslandi, flæmdi burt prestana, og kom þar á aptur heiðni (784). Brá þá Karlamagnús skjótt við, og hjelt enn austur yfir Rín og tók *Eresburg* aptur af Söxum, er þeir höfðu náð að nýju. En með því vatnavextir voru þá svo miklir, að hann gat ekki haldið á fram með öllu liðinu saman, skipti hann því í 2 flokka, og fór sjálfur með annan helming þess austur um *Thüring* í móti Austfyldum, en hinn helminginn sendi hann í móti Austfyldum og með þeim Karl son sinn, 8 vetra gamlan. Sjálfur fór hann allt austur að Saxelfi, og lét hvarvetna eld og járn geysa, og gáfu þá Saxar upp fyrir honum vígi nokkur. Miður tókst liði því, sem Karl sonur hans var með, svo að konungur varð sjálfur að brjóta um hávetur til Vestfoldar, og veita mönnum sínum þar lið. Rjeð hann það þá af að dvelja þar um veturinn. Íól hjelt hann í *Cude* hjá *Emerfjót* skammt frá *Paderborn*; en það, sem þá var eptir vetrarins, dvaldi hann í *Eresburg*. Í móti langaföstu (785) ætlaði hann að halda lengra austur á Saxland, en hann komst ekki nema til *Rhemen* í *Ravensbergs*-umdæmi, því *Weser* var þá í vexti. Sneri hann við það aptur til *Eresburg*, og sendi

hann þá eptir konu sinni þangað og börnum. Þó að Karlamagnús hefði eytt mjög Saxland á þessum tveimur árum næstu (783—785) og náð hart nær öllum víggirðingum þeim, sem Saxar höfðu haft hönd yfir þangað til, var hann nú loksins farinn að sjá, að ekki var kappið og trúarofsinn einhlítur til að brjóta Saxa undir sig, fór hann því að fara vægilegar að við þá en áður, enda var þess þá skammt að biðja, að Saxar beiddu hann friðar, því þó þeir hefðu alla jafna varizt hraustlega, voru þeir mjög að þrotum komnir, og náðu þá af honum sæmilegum friðarkostum um vorið í *Paderborn* (785). Eptir það fór Karlamagnús um hvert hjerð allt austur að *Bardewick* við Saxelfi (í júním.). Helzt hafði hann þá fyrirætlun á um þessa ferð sína, að ná þeim *Wittekind* og *Abbio* á vald sitt, því að í þeim þótti honum mest veiði; en þeir sátu fyrir austan Saxelfi. En þegar honum tókst ekki þetta, og var þó farið að leiðast að eiga í ófriði við *Wittekind*, en grunaði Saxa um trúnað við sig, ef þeir frændur ljekju enn lausir við, sendi hann nokkra nefndarmenn¹⁾ á fund þeirra, til að telja þá á að ganga sjer á hönd. En *Wittekind* og *Abbio* voru ófúsir á alla samninga við Karlamagnús, nema þeim væri seldir gislar, að allt væri svikalaust af konungs hendi. Þegar þeir höfðu fengið gislana, ljetu þeir tilleiðast af fortölum *Amalwins*, hirðsveins Karlamagnúsar, að fara á konungs fund, og tók hann þeim bæði blíðlega og virðulega. Fór þá allt skipulega með þeim og konungi; þeir gengu að friðarkostum þeim, sem konungur hafði áður orðið ásáttur um við Saxa, og hjetu að taka við trú; en Karlamagnús gaf *Wittekind* aptur

¹⁾ *Mense* segir, að Karlamagnús hafi kjerið í þá sendiför þá af Söxum, er friðfúsastir voru.

allar eignir hans á Vestfold, er flestar lágu þar, sem nú er *Osnabrücks*-umdæmi. Eptir það var *Wittekind* skírður og *Gera*¹⁾, kona hans, og *Abbio* í *Attigny*, því að þar sat Karlamagnús, þegar þeir komu á hans fund. Eptir þetta ljetu mörg þúsund Saxa skírast að þeirra dæmum, og þó voru nokkir skírðir nauðungarskír. Þannig var Karlamagnús búinn löksins að fá því framgengt um stund, sem hann hafði svo lengi barizt fyrir, að allir Saxar lutu yfirráðum hans austur að Saxelfi. Tvennum fer sögum um það, hvort *Wittekind* hafi haft nokkur völd yfir Söxum eptir þetta, en á því leika engin tvísmæli, að hann hjelt vel trúnað sinn og eidda við Karlamagnús jafnan síðan, þangað til hann dó 807. — Það segja sumir sagnaritarar, að flest stórmenni á Saxlandi og í Aldinborg eigi ætt sína að rekja til *Wigberts* og *Giselu*, barna þeirra *Wittekind*s og *Geru*, systur Sigfríðs Jóta-konungs.

c) Endir Saxastríðanna. Samningar í *Sebz*.

Kirkjumál og kristniboð á Saxlandi.

Eptir þetta liðu svo 7 ár, að ekkert krældi á Söxum, en meir hlýddu þeir þó yfirráðum Franka af nauðung, en fúsum vilja. En Karlamagnús virti svo, sem yfirráð sín yfir þeim væru nú á bjargi byggð, og því kvaddi hann þá í fyrstu herförina, sem hann fór í móti Avörum. Diðrik sendigreifi átti að safna liði til þeirrar ferðar bæði um Frankaríki, Frísland og Saxland, og koma með þann her allan til móts við Karlamagnús, sem þá sat austur á Bælandi. Frankar og Frísar voru þeirrar farar albúnir; en þegar kom til Saxa, kom annað hljóð í strokkinn,

¹⁾ Svo nefnir *Dittmar* konu þessa, en *Kruse* kallar hana *Geru*, hana segir og, að hún hafi verið dóttir Sigfríðs.

því að þeir risu öndverðir upp í móti Diðrik og mönnum hans, og rjedust á þá í Aldinborgar-umdæmi 793, og drápu mestan hluta liðsins. Þeir, sem höfðu ráðizt fyrst á Diðrik, voru ekki nema ein ættkvísl Saxa, en að vörmu spori vöru allir Austfyldir undir vopnum, vestan frá *Weser* og austur að Saxelfi, eða minnsta kosti bar þar á uppreist í hverju hjerði. — En skamma stund varð hönd Saxa höggi fegin, nú sem fyrri. Óðar en Karlamagnús hafði lokið kirkjuþinginu í Frakkafurðu um vorið 794, stefndi hann á 2 veginni á hendur Söxum. Var konungur sjálfur fyrir því liði, sem kom sunnan af Bælandi; en fyrir hinu rjed Karl konungsson, og hjelt hann því vestan af Frankaríki austur yfir Rín hjá *Köln*. Saxar höfðu reyndar búizt við ófriði, og voru því all-fjölmennir fyrir á *Sintfeld* í *Paderborns*-umdæmi, en þegar þeir heyrðu hersögu úr tveimur áttum, og það með, að Karlamagnús fór sjálfur með öðrum flokknum, sáu þeir sinn kost beztan að gefast upp og ganga honum á hönd. Unnu þeir honum þá enn trúnaðareiða, seldu honum gisla og hjetu að taka við trú. Ljet því Karlamagnús enn presta eptir hjá þeim. En til þess að draga enn meir kjark úr Söxum, tók hann 3. hvern mann, þeirra er saman höfðu komið á *Sintfeld* til orustu, og flutti byggð þeirra vestur að Rín, til Flæmingjlands og víðar í ríki sitt, og eru þess enn merki, að Saxar hafi búið þar, því þeir hafa gefið þar örnefni, sem enn eru til.

Allt um það efndu Saxar ekki lengur orð sín nje eiða, en á meðan Karlamagnús var uppi yfir þeim með her sinn. Helztu oddvitar upphlaups þess, sem nú var frá sagt, höfðu stokkið af landi burt og hafzt við erlendis, þegar Karlamagnús tók eiðana af Söxum. En þegar er hann var farinn aptur af Saxlandi, hurfu þeir heim

aptur, og hófu nýjar óspektir. Fór þá konungur vorið eptir (795) til *Kufstein* hjá *Mainz*, og átti þar þing; á því þingi var ráðin herför á hendur Söxum. Þaðan hjelt Karlamagnús her sínum norður á Austfold, því þar voru óspektirnar enn mestar, og eyddi hann þar mjög landið. Eptir það hjelt konungur til *Bardewick* og setti þar herbúðir sínar, því hann ætlaði að bíða Slava, er hann hafði boðað þangað. Sat hann þar um hríð, og komu Slavar ekki, en í þess stað kom honum sú fregn, að Saxar hefðu ráðizt á *Wilsan* eða *Wizin*, bandamann hans, Obótritaböfðingja, þegar hann ætlaði vestur yfir Saxelfi til fundar við Karlamagnús. Við þessa fregn varð konungur æfur, og eyddi nú enn óttalegar landið en áður, og segja það sumar sagnir, að þá hafi hann látið drepa nálægt 30,000 manns. Eptir það lofðu Saxar honum öllu fögru og bundu það svardögum, en hjeldu þá jafnilla og áður; því þegar árið eptir (796) byrjuðu óeirðir enn að nýju, svo að Karlamagnús tók það til bragðs að sitja í Herstalli á Saxlandi veturinn 796—97, og skipaði öllu liði sínu vetursetu þar umhverfis, svo að Söxum stæði því meiri geigur af násetri sínu. Á þessum missirum fór konungur víða um Austfold, og allt norður að sjó í milli Elfar og *Weser*. Á þeim ferðum rjeddast hann á víggirðing Saxa, þá er *Windtmodi* hjet, og tók hana með herhlaupi og eyddi í grunn niður. Eptir það sáu Saxar og Frísar, sem þá voru bandamenn þeirra, sjer engan kost í móti að rísa, og beiddu sjer friðar og fjörlausnar, og seldu konungi gisla úr öllum hjeruðum; var það fjöldi mikill, og hafði Karlamagnús þá alla með sjer til *Aachen*, sendi þá síðan í klaustur í Frankaríki og ljet kenna þeim þar, eins og gislum þeim, sem hann hafði áður tekið af Söxum, svo að hann gæti notað þá til að mennta landa þeirra, þegar tímar liðu fram.

Konungur hafði fyrirbúið að halda þing í *Aachen* um þetta leyti, voru því þar homnir biskupar Franka, ábótar, greifar og margir aðrir stórhöfðingjar. Þangað komu og höfðingjar margir af Saxlandi, frá Vestfold, *Angariu* og Austfold, eptir orðsending Karlamagnúsar; því þar átti að ræða um málefni Saxa. Á því þingi var það ályktað, að Saxar skyldu að sumu leyti hafa jafnrætti við Franka, þeir skyldu gegna herkvæðningu konungs; en þar sem adkvæðalausir menn hjá Frönkum guldu konungi 12 skildinga (*solidi*), skyldu tignarmenn Saxa gjalda jafnmikið, en frjálsir menn hálfu minna, og ófrjálsir (þ. e. leiguliðar) að eins þriðjung við hina fyrstu. Líklegast er, að Karlamagnús hafi vægt Söxum að þessu leyti meir en Frönkum, af því að þeir voru menn ólíkt að efnum farnir, og þar að auki vissi hann, að Saxar undu manna vest öllum gjöldum. Stjórn Saxa og lög þeirra lét hann óhöggud eins og áður; en þó áskildi hann sjer rjett til annaðhvort að láta drepa illvirkja þá og óbótamenn, sem höfðu fyrirgjört lífi sínu að lögum, eða gjöra þá útlæga úr átthögum þeirra og selja þá í ánauð.

Á meðan Karlamagnús sat samtýnis Söxum, sem bjuggu millum Elfinnar og *Weser*, sýndu þeir engan óskunda af sjer, en ekki gat hann að heldur haldið Nordursöxum í skefjum, sem bjuggu fyrir austan Elfi. Á úthallandi vetri 798 sendi hann þangað greifa nokkra, til að skera úr miskliðum og skipa málum manna. En skamma stund höfðu geifarnir farið með þessu erindi sínu, þegar Saxar risu upp í móti þeim, veittu þeim atgöngu og drápu þá alla, nema fáeina, er undan komust; var það fyrir þá sök, að Söxum þóttu geifarnir misbjóða frelsi sínu með því að dæma eptir lögum Franka. Þar að auki rjedust Nordursaxar á Obótríta, er bjuggu þar

sem nú heitir *Meklenburg* á Þýzkalandi; Obótrítar voru bandamenn Karlamagnúsar, og höfðu reynzt honum trúir, fyrir því sættu þeir nú árásum af Söxum. Það er og líkast til, að Austfyldir hafi átt nokkurn þátt í hvoru-
tveggja þessu tiltæki Norðursaxa, því þegar Karlamagnús frjetti þessar tiltektir Saxa, eyddi hann Austfold mjög í milli Elfar og *Weser*. En Obótrítar ráku Norðursaxa af höndum sjer með liðstyrk konungs, og unnu á þeim frægan sigur hjá *Suentana* (það ætla menn að nú sje *Bornhövede* á Holsetalandi), þar ljetu Saxar 4000 manns, og hjetu, að áreita Obótríta aldrei framar, og ganga til hlýðni við Karlamagnús. Þessar ófarir Norðursaxa og landauðnir þær, sem konungur hafði gjört á Austfold, þrýstu Söxum til að gefast enn upp fyrir Karlamagnúsi hjá *Bardewick*, urðu þeir sem áður að selja honum gisla og fá honum þá, sem höfðu gjörzt helztir forgangsmenn að upphlaupinu. Skipaði konungur þá enn 1600 þessara óeirðarmanna bústaði í öðrum löndum. Eptir þetta hjelt Karlamagnús vestur til *Aachen*.

Skamma stund mátti Karlamagnús enn um kyrrt sitja fyrir Söxum, því þegar árið eptir (799) varð hann að fara 16. herförina¹⁾ í móti þeim. Hjelt hann her sínum austur yfir Rín, þar sem *Lippe* rennur í hana, og kom til *Paderborn*, og skipti þar liði sínu. Þaðan sendi konungur Karl, son sinn, með nokkurn hluta liðsins austur til Elfar, og átti hann að skakka þar leikinn með *Wilzum* og Obótrítum; en sjálfur dvaldist hann eptir í *Paderborn*, fyrir því að bæði átti hann þar þing um þetta leyti, og tafðist við það, að *Leó* páfi heimsótti

---

¹⁾ *Meusel* kallar þetta sextánda og síðustu herför Karlamagnúsar á hendur Söxum; en aðrir ætla, að þær hafi verið enn fleiri.

hann þar, sem síðar mun sagt verða (sbr. 10. b). Einkum voru það Norðursaxar, sem vöktu mestar óspektir um þessar mundir. Karlamagnús lét því ekki einungis drepa nokkra hinna helztu höfðingja þeirra á þinginu í *Paderborn*, og eyða lönd þeirra, heldur lét hann 10 þúsundir þeirra taka sjer bólfestu annarstaðar í ríki sínu. Suma þeirra lét hann setjast að suður á Ítalíu, svo að hann mætti því heldur sitja í náðum fyrir þeim. En lönd þeirra fjekk hann aptur Obótrítum.

Eptir allt þetta lét Karlamagnús sjer skiljast til fullnusta, að hvernig sem hann eyddi lönd Saxa og gerði þau óbyggileg, og hversu mikinn ósigur sem þeir biðu hvað eptir annað, og hversu marga swardaga og gisla sem hann kúgaði af þeim með ofurefli liðs síns, þá mundi sjer þó seint vinnast að tryggja þá með þeim aðförum til hlítar. Þar að auki var hann farinn að sjá, að Frönkum veitti allörðugt að standa í styrjöldum við Saxa hæði vetur og varmt sumar, og verða að halda setulið í jafn-ófrjóvsömu landi, sem Saxland var þá; því ávallt mátti búast við árásum af þeirra hendi, undir eins og þeim barst fregn um, að óspektir væru annaðhvort austur í *Ungarn*, suður á Ítalíu, eða vestur á Spáni, því ávallt voru Saxar fúsir að verja frelsi sitt, hvert færi sem þeim bauðst á því. Allt þetta þrýsti Karlamagnúsi til að hugsa upp önnur ráð til að hæna Saxa að sjer, en hann hafði þangað til fram farið, og var það með því að sameina hvoratveggja þjóðina, Franka og Saxa, frjálslega og friðsamlega.

Árið 803 fóru sendimenn af hendi Karlamagnúsar með sættaboð til Saxa og þá orðsendingu, að höfðingjar þeirra kæmu til fundar við hann í borg þeirri, er *Selz* hjet (nú heitir hún *Königshofen* við *Saale*), á landamærum Saxlands, til að semja nákvæmar um sættina, og

hjet hann þeim farargriðum fram og aptur. Saxar tóku þessum friðarboðum fegins hendi, og komu til fundarins í ákveðinn tíma. Karlamagnús stakk upp á við þá, að þeir skyldu sameinast við Franka, svo að af báðum yrði eitt þjóðfjelað með fullkomnu jafnrætti, en hvorirtveggja skyldu lúta yfirráðum hans. — Sigræðar þjóðir verða að lúta vilja sigurvegaranna; en Frankar höfðu ekki sigrazt á Söxum til hlítar; miklu fremur virðist svo, sem það yrði ofan á í viðskiptum þeirra, að hvorirtveggja væru jafnir að hreysti og hugrekki, og að því leyti væri jafnt á komið með þeim að gjörast bandamenn. En til þess að þetta samband gæti tekizt, krafðist Karlamagnús fyrst og fremst af Söxum, að þeir tækju hann til konungs yfir sig, á sama hátt, sem hann var orðin konungur yfir Frönkum, og það annað, að Saxar tækju allir upp sama átrúnað, og Frankar höfðu en það var kristni.

Af báðum þessum frumkröfum Karlamagnúsar leiddust allar hinar sjálfskrafa. Þegar Saxar höfðu viðurkennt Karlamagnús fyrir konung sinn, eins og Frankar, hlaut hann að hafa fullt vald til að gjöra þær skipanir á Saxlandi, sem honum virtust nauðsynlegar, og sem hann hafði komið á í Frankaríki. Eftir því hafði Karlamagnús frjálsar hendur til að skipta Saxlandi í greifadæmi og biskupsdæmi, og skipa þá þar til embætta, sem honum sýndist. Hitt lá ekki eins beint við, að hann setti Franka eina yfir greifadæmin á Saxlandi. Þó gátu Saxar ekki mótmælt því með rökum, því áður hafði Karlamagnús sett Saxa sjálfa þar til embætta, og hafði það illa lánast. Af því komst einnig sú venja á, að konungur skipaði þeim mönnum einum greifadæmin, sem áður höfðu verið hirðmenn hans og honum handgengnir, en aldrei Söxum. Af sömu orsökum átti hann ráð á að setja þar umbóðs-

menn sína (*missi regii v. dominici*), eins og annarstaðar í löndum sínum, sem áttu að hafa gát á aðgjörðum greifanna, og var það ekki síður Söxum sjálfum í hag en konunginum; því með því gafst Söxum færi á að koma kveinstöfum sínum, þegar þess þurfti við, á framsæri við konung sjálfan, sem fór að strjála ferðum sínum til Saxlands eftir þetta. Þarlendir menn skyldu og einir dæma öll mál Saxa og eftir eigin lögum þeirra.

Um leið og Saxar skuldbundu sig til að taka við kristni, var sjálfsagt, að þeir urðu að hlýðnast þeirri skipun Karlamagnúsar á kirkjumálum, sem hann vildi vera láta. En hver, sem kristni tók, varð að greiða klerkum tíund, og veita þeim, þá virðingu, er þeim sómdi. Aftur leiddi það af jafnrjetti því, sem Saxar fengu við Franka, að frjálsir menn á Saxlandi skyldu ekki greiða konungi skatt, en gegna skyldu þeir herkvaðningu konungs, eins og Frankar.

Fyrst í stað voru Saxar allófúsir á að ganga að sumum þessum sættabodum Karlamagnúsar; því þó að þau væru Söxum í raun rjettri vildari, en vænta mátti eftir allan þann mótgang, sem þeir höfðu sýnt konungi í uppreistum, manndrápum, ránskap og eiðrofum í 31 ár, var Söxum alls ekki láandi, þó þeim þætti næsta ísjárvert að leggja niður fornar venjur fedra sinna með öllu. Reyndar var þeim ekki gedfellt að taka annan átrúnað, og þó olli það þeim ekki eins mikillar óánægju, af því þeir voru komnir að raun um, að sá guð, sem Frankar göfguðu, var engu vanmáttugri, en god þeirra, — eins og tífundargreiðslan og aðrar tilskipanir, sem kristnitakan hafði í för með sér, og hingað til höfðu hamlad þeim mest frá að taka við trú. Greifatignin var þeim að vísu mjög óskapfelld, en urðu þó að sætta sig við, að svo væri. Það fjell þeim vest í tilliti til hennar, að konungur skyldi einn eiga rjett á bæði að setja þá og samdómsmenn þeirra

(Schöffen), sem Saxar höfðu allt þangað til sjálfir kosið, þó var það nokkur bót í máli, að ekki mátti aðra í dóm kveðja en Saxa eina. En í því þóttust þeir verða fyrir beinum ólögum og þjóðerni sínu misboðið, að engir máttu greifar verða á Saxlandi aðrir en Frankar; því slíka menn áttu Saxar örðugt með að sækja til rjettra laga fyrir aðgjörðir þeirra, ef þeir níddust á þeim. Ekkert var heldur sýnna, en að greifarnir á Saxlandi mundu, þegar fram liðu stundir, taka embætti sín að erfðum, og ráða svo nálega einir öllu bæði í stjórnamálum og dómsmálum, þar sem Karlamagnús lét þá fyrst framan af nefna sanddómsmenn í dómnefndir, og kom þá Söxum að litlu haldi, hvort sanddómsmenn voru Saxar eða Frankar; því þá eina Saxa gátu greifarnir í dóm nefnt, sem lítið hlífðu löndum þeirra, fremur en þó útlendir væru. Í hvorutveggja þessu atriði, greifaskipuninni og dómnefndunum, þótti Söxum rjetti sínum allmjög hallað, og möttu það sem kúgunarmark af Karlamagnúsi; því ávallt hafa frjálsar þjóðir mætur á innlendum höfðingjum og dómnefndum, er þær setja sjálfar úr flokki jafningja sinna. En þó þótti Söxum það einna ískyggilegast í tilliti til sameiningarinnar við Franka, að landamæri þeirra (Franka) voru afar víðlend, en landvarnarskyldan hvíldi ekki einungis á þjónustumönnum konungs og hermönnum hans, heldur á öllum jafnt án greinarmunar. Þeir óttuðust sum sje, og það ekki án orsaka, að þeir mundu verða að fara herferðir ýmist suður á Ítalíu eða vestur á Spán. eptir því sem metnadi Karlamagnúsar litist í þann svipinn, að þeir yrðu, ef til vildi, að yfirgefa akra sína, til þess að leggja önnur lönd undir hann, og að þeir yrðu að lokunum að selja frelsi sitt að fullu og öllu, þegar þeir væru orðnir öreigar af sífelldu herhnauki. Hluttekning sú, sem þeir áttu að fá í ríkisþingum Franka, gildi þá einu

hvoru megin hryggjar lá, þegar þeir máttu ekki eiga sjer þing undir berum himni, eins og áður hafði hjá þeim tíðkast, og þótti hún jafnvel ísjárverð, þar sem fulltrúar þeirra áttu að sækja þingin til Frankaríkis, og hafa þar hirðvist með konungi, á meðan á þeim stóð.

Karlamagnús var svo vel viti þorinn og svo stjórnmis konungur, að hann sá þegar, að meira var hæft í sumum þessum kvíða hjá Söxum en svo, að hann væri sprottinn af tortryggni einni og þrjózku, og því leitaðist hann allra bragða í að útrýma því, sem vakið gat hjá þeim óánægju, eða hamlað þeim frá að gjöra fjelagsskap við Franka. Þannig er þess getið, að hann hafi gjört þá skipun á um dómnefndirnar, að ekki skyldu greifarnir kveðja menn til dóma, heldur að eins umbodsmenn sínir, en greifaskipunina ljet hann haldast, sem áður er sagt. Aptur á móti gjörði hann þá ráðstöfun um herkvadir af hendi Saxa, að allir skyldu þeir skyldir að verja Saxland og Saxelfi fyrir herhlaupum annara þjóða, en 3. hver maður Saxa skyldi fara herför til Bæheims, ef hann þyrfti þar liðs við, en 6. hver, ef hann byði út leiðangri til Spánar¹⁾. Og stutt yfir að fara, miðlaði Karlamagnús svo málum við Saxa, að þeir fjellust á aðalatriðin í uppástungum hans, svo að honum tókst ekki einungis að koma fjelagskap á með þeim og Frönkum, heldur auðnaðist honum einnig að gjöra samband þeirra tryggt og langvinnt með skipunum þeim, er hann gjörði á ýmsum hlutum á Saxlandi, eins og annarstaðar í ríki sínu, og sem Saxar ljetu sjer síðan vel lynda.

Þess var áður getið, að það hefði verið annar aðaltilgangur Karlamagnúsar, þegar hann byrjaði stríðin við

---

¹⁾ Galetti .

Saxa, að koma á hjá þeim kristni. En vjer höfum nú þegar sjeð, að honum tókst ekki öllu greiðlegar að koma fram þessum tilgangi sínum en hinum, að brjóta Saxa undir sig, og skal þess nú getið, hvað hamlaði Söxum helzt frá að taka við trú. Ekkert lýsir því eins berlega, hvað það var, eins og brjef *Alkvins* ábóta, er síðan mun getið verða, bæði til konungs sjálfs og annara, og kennir hann því um, að of mikilli hörku hafi verið beitt við Saxa. Þetta er kaffi úr einu brjefi hans til konungs: „Kostaðu kapps um að fá háttprúða kennimenn banda Söxum, sem kenni guðsord að dæmi postulanna, er voru vanir að gefa tilheyrendum sínum fyrst í stað mjólk trúarinnar (þ. e. blíðar og auðveldar kenningar). Á meðan trú þjóða þeirra, sem nýlega hafa tekið við kristni, er ung og ómögnuð, verður að styrkja hana með blíðri bæn til hins alvalda, svo að hinn trúarveiki geti notið kenningarinnar.“ Hann áminnir og konung, að gæta þess nákvæmlega, að klerkar ræki vel embætti sín og fari samvitzkusamlega með sakramentín, svo að skírn líkamans verði ekki til ónýtis á þeim, sem skírast láta, og tilheyrendur þeirra fái þekkingu á trúnni. — *Arno*, biskupi í *Salzburg*, sem Karlamagnús hafði falið á hendur að kristna Avara, ritaði *Alkvin* á þessa leið: „Hvað stóðar skírnin, ef trúna vantar? Þess vegna hafa vesalings Saxar rofið svo þrífaldlega skírnarsáttmála sinn, að þeir hafa aldrei komist að undirstöðu trúarinnar. En það sje oss hugfast, að enginn trúir, nema hann vilji trúa, og enginn verður neyddur til að trúa, ef honum er það óljúft sjálfum, eins og Ágústínus kemst að orði. Eða hvernig verður nokkur neyddur til að trúa því, sem hann trúir ekki? Með kenningunni verður að laða manninn til trúarinnar, svo að hann þreifí á sannindum hennar. Því verðum vjer einnig að biðja guð að gefa tilheyrendunum náð sína til að trúa, því að ekki er

mannleg tunga þess megnug að gefa nokkrum trúna, nema náð drottins gagntaki hjörtu tilheyrendanna. — Kennimaðurinn á að vera guðrækin trúmaður, en ekki tollheimtumaður. — Til hvers er verið að þröngva ósiðudum þjóðum undir það ok, sem hvorki vjer nje nokkur annar maður rjettsiðaður hefur viljað snerta? Ef hið „sæta ok“ Jesú og hin „auðbæra byrði“ hans hefði verið kennd Söxum með annari eins alúð og ákefð, eins og menn hafa sýnt í því að krefja af þeim tíundir og fullnægja miskunarlaust á þeim hörðum fyrirmælum laganna fyrir hvern smámuninn, sem þeim hefur yfirsjezt í, þá, trú mjer til! mundu þeir líklegast ekki hafa haft neinn viðbjóð á skírninni. — Óskandi væri, að trúboðendurnir vildu breyta eptir postulunum, og að þeir legðu meiri stund á embætti sín en landauðnir, og að þeir treystu honum, sem spámaðurinn vitnar um með þessum orðum: „Hann hefur aldrei yfirgefið þá, sem til hans vona.“ Þó þetta síðara brjef sje ritað þeim manni, sem ekkert átti við Saxa að selda, má af því ráða, ekki síður en hinn fyrri, hvílíkri hörku hafi verið beitt við Saxa bæði í tíundaheimtum og öðrum kvöðum, er þeim var gjört að skyldu að gegna, eptir það að þeir urðu háðir Frönkum að nokkru; og sú eptirgangssemi olli því fremur enn allt annað, að bæði urðu Saxar fráhverfir kristninni, og brugðu skírmarheit sín. Enda gaf Karlamagnús áminningum *Alkvins*, vinar síns, svo mikinn gaum, þegar fram í sótti, að hann ljetti af Söxum sköttum öllum árið 797 með lagabödi.

Þegar í byrjun Saxastríðanna hafði Karlamagnús stofnað kristnibóðsskóla í *Eresburg* við *Diemel*, og átti að kenna Söxum þar kristni; en yfir skolann skipaði konungur Franka. Allt *Münsters*-umdæmi laut undir þennan skóla í kirkjumálum, en *Paderborns*-umdæmi lá

undir biskupinn í *Würzburg*¹⁾, þar þykir líklegast að hafi verið elztur biskupsstóll á Þýzkalandi, því hann var settur 742. Eptir það að Frankar höfðu náð *Eresburg* aptur af Söxum og víggirt hana að nýju (777), fylgdi Karlamagnús enn fastar fram kristniböðinu á Saxlandi en áður, og reisti þá kirkju í *Paderborn*; það ætla menn að verið hafi hin fyrsta kirkja, sem gjörð hefir verið á Saxlandi, og var hún af steini, en margar ljét Karlamagnús ísisa þar síðan. Þó liðu enn nokkur ár, þangað til þar voru settir biskupsstólar; því það komst ekki í kring, fyr en eptir það að *Hadrianus* páfi hafði gjört konungi margar atreiðir með það, og eptir það að Karlamagnús hafði sigrazt á Söxum við *Hase* (783). Og þó er líkast til, að konungur hafi ekki fyr fengið ráðrúm til að verða við bæn páfans, og koma lögun á kirkjumál Saxa, með því að setja hjá þeim biskupa í staðinn fyrir trúboðendurna, en hann hafði sætt við *Wittekind* 785. En 7 ára friðinn, sem varð í Saxastríðunum frá 785 – 793, hefur hann sjálfsagt notað til þess, því eptir það er getið um átta biskupsdæmi á Saxlandi, að þeim biskupsstól með töldum, er hann setti í *Halberstad* í nyrðri hluta *Thürings*, því þar bjuggu og Saxar. Tvo biskupsstóla setti hann á nyrðri hluta Vestfoldar, annan í *Osnabrück* en hinn í *Münster*; en syðra hluta Vestfoldar lagði hann til erki-stólsins í *Köln*, í Angaríu setti hann 2 biskupsstóla: einn í *Paderborn*, annan í *Minaen* og hinn þriðja í Brimaborg (787); á Austfold 2: annan í *Verden* en hinn í *Hildesheim*; en trúboðendurnir í *Höxter* áttu að sjá um kirkjumál öll á Nordursaxlandi²⁾. Staðir þeir,

¹⁾ *Galetti* nefnir þessa borg *Würzburg*.

²⁾ Nokkrir segja, að Karlamagnús hafi fallið Brimabiskupi en ekki trúboðendunum í *Höxter*, á hendur, að annast um kristniböð á

sem Karlamagnús hafði sett biskupsstólana í, voru þá að eins fámenn þorp, en skammt leið um, áður þeir urðu að fjölbyggðum borgum og mannmörgum. Erkistólar voru þá enn engir til á öllu Saxlandi, svo að Saxabiskupar lutu allir undir erkibiskupa í Meginzuborg (*Mainz*) og *Köln*, og voru því undæmi þeirra geysi víðlend.

Það var ekki einungis ætlunaverk biskupsstólanna og sóknakirknanna, sem æ fjölguðu umhverfis þá, að efla kristni meðal Saxa, heldur vildi Karlamagnús, að Saxar skyldu menntast að öðru leyti við líka og Frankar, bandamenn þeirra; því náði einnig lagaboð það, er hann gaf árið 789, eins til Saxlands, eins og til annara landa, sem undir hann lágu. En með þessu lagaboði bauð hann, að stofna skyldi skóla við alla biskupsstóla og klaustur í ríki sínu. Þannig vita menn, að 4 skólar voru stofnaðir á Saxlandi, í *Paderborn*, *Osnabrück*, *Neu-Korvey* og *Fulda*, sem lengi hjeldust eftir daga Karlamagnúsar. En þó að andlegrar stjettar menn Franka, sem flestir voru annaðhvort hermenn sjálfir eða hermannanna synir, hefðu ekki eins gott lag á að kenna mönnum kristni, eins og trúboðendurnir engilsaxnesku og lærisveinar þeirra¹⁾, því þeim tókst að vekja trúna í hjörtum hinna harðsnúnu Saxa, og að verma kulda hugskots þeirra, og að kveikja ljós á hinum myrku vegum fáfræðis þeirra, var það þó allt að einu vernd og fylgi Karlamagnúsar að þakka, að

---

saxlandi, og er það, ef til vill, rjettara; því að seinna á tímum var Brimabiskup erkibiskup Daga, og rjeð þar öllum kirkjumálum um langa tíma.

¹⁾ Þeir, sem best gengu fram í kristniboðinu á Saxlandi, voru þeir *Willebad* Brimabiskup, *Liudger* (Ljóðgeir?), *Munsters*-biskup, lærisveinar þeirra *Bonifacius* og *Sturms* ábóta frá *Fulda* klaustri, og klaustursveinaruðr frá *Neu-Korvey* við *Weser*. Dittmar.

þessir menn hjeldust við á Saxlandi, og að þeim tjónkaðist að koma þar fótum undir kristinn söfnuð. Síðan hefur kristin trú haldizt í öllum þessum löndum; og þó að hún færi þar eins og annarstaðar mjög aflaga, þegar fram liðu miðaldirnar, hagaði guð því svo, að hjer um bil á hinum sömu stöðvum, sem Karlamagnús hafði lagt heiðindóminn harðast í einelti, kom Lúter síðar fram, sem forsjónin hafði útúið með öðru eins þreki og fylgi, eins og Karlamagnús, til að hrekja alla hindurvitni, sem páfarnir höfðu blandað með kristna trú, og til að koma á síðabótinni. Þannig fullkomnaði Lúter það, sem Karlamagnús hafði stofnsett, og endurbætti það, sem síðan hafði aflaga færzt. — En þó oss blæði á stundum í augum trúarofsi Karlamagnúsar við Saxa framan af, og oss virðist aðfarir hans ósamboðnar kristnum manni, og ólíkar hógværd Krists og sáttgirni, sem græddi þau sárin, er með sverði voru veitt, hlýtur þó sjerhver, sem hlutdrægnislaust vill skoða afleiðingar þessa fyrirtækis Karlamagnúsar, að unna honum sannmælis um það, að það hafi verið dagnaði hans mest megnis að þakka, að kristin trú og menntun náði að rótfestast svo í nyrði hluta Evrópu, að hvorttveggja hefur síðan aukizt og þróazt allt til þessa dags.

---

4. Viðureign Karlamagnúsar og Langbarða.

Frá Langbörðum fyrir Karlamagnús og undirrót stríðsins.

Langbarðar voru ættaðir norðan af Þýzkalandi, og kom mjög saman kyn þeirra og Sveva. Langbarðar höfðust við fyrir austan Saxelfi, þegar sögur ganga fyrst frá þeim, og gengu þeir framan af ýmist í lið með Markmönnum (*Marcomanni*) eða Kerúskum (*Cherusci*), unz sú þjóð leið undir lok. Tóku þá Langbarðar lönd þeirra undir sig umhverfis Harzfjall, og settust þar að um stund. Nokkru síðar fluttu þeir byggð sína vestur yfir *Weser*. En ekki hjeldust þeir þar lengi við sökum drottunargirni Franka, sem ráku Langbarða af höndum sjer austur í hina fornu átt haga þeirra fyrir austan Elfi. Undir lok 5. aldar e. Kr. sjáum vjer, að Langbarðar hafa enn haft bústaðaskipti, og voru þeir þá komnir suður að Dóná. Leyfði þá *Justinianus* keisari I. þeim að setjast að í nokkrum hluta Pannóníu 548. Eptir það gengu þeir í fjelag við Avara, og brutu undir sig þjóð þá, er Gepídar hjetu, 565; þeir bjuggu þá í *Siebenbürgen*. Foringi sá, sem þá var fyrir Langbörðum, hjet *Alboin*, og brauzt hann með þeim og liðstyrk Saxa

(20,000, sbr. 3. a) til landa suður á Ítalíu 568, og lagði allan efri hluta lands þess undir sig; eptir það var sá hluti Ítalíu kallaður Langbarðaríki. Þó juku sumir konungar þeir, er eptir hann komu, Langbarðaríki. *Authari* lagði t. a. m. undir sig öll Samnítalöndin fornu á Mið-Ítalíu, og setti hertoga yfir *Benevent*, er þar var frægust borg, 589. *Rotharis* náði öllu því, er Grikkir höfðu átt þangað til í *Venetahjeraði*, og *Alboin* hafði ekki áður frá þeim tekið, og þar að auki miklu fleiri borgum á Ítalíu 641. Hann ljét og skrásetja lög Langbarða 643. *Aistulph* var hinn þriðji Langbarðakonungur, er mest jók lönd þeirra. Hann átti í stríði við Grikki (749—752), og lagði undir sig jarlsdæmi það, er þeir höfðu haft hönd yfir á Ítalíu frá 554. Hann heimtaði og skatt af Rómverjum (753), og því var það, að Stephán páfi II. fór til Frankaríkis árið eptir, til að leita liðs hjá Pípin konungi og til að fela honum á hendur umráð og vernd Róma-borgar. Enda neyddi Pípin *Aistulph* til að láta jarlsdæmið af hendi við páfann 756 og borgir þær, er því höfðu fylgt. Þannig varð páfinn jarl á Ítalíu í umboði Franka.

Af því, sem nú hefur verið sagt frá Langbörðum, má ráða, að þeir hafi verið herskáir, og kunnað vel að hernaði, eptir því sem þá var að gjöra; en þó skorti þá mjög á við Franka, því hvorki höfðu þeir samheldni, ást á konungum sínum, nje kunnu rjett að meta, að þeir voru öðrum þjóðum óháðir. Þegar *Aistulph* dó 756, vildi *Rachis*, bróðir hans, er áður hafði verið konungur Langbarða, en hafði látið af stjórn og gengið í klaustur, komast aptur til valda. En *Desiderius*, er áður var hertogi, fjekk af Stepháni páfa með fögrum loforðum að kyrrsetja *Rachis* í klaustrinu, og styðja sig til ríkis, og þannig komst *Desiderius* til valda. Lítið varð þó úr

lofordum hans við páfann, því árið eptir að hann kom til ríkis (757), byrjaði hann nýjar deilur við páfann um borgirnar, *Bologna* og *Ankona* og aðrar fleiri. Í þessu stfmabradi stóð *Desiderius*, þangað til Pípín konungur bað hann að vægja til við páfann.

Desiderius sá, að sjer mundi vera hollast að halda vel vináttu við Franka, og því ljet hann að orðum Pípíns og skilaði borgunum aptur, en þó hataði hann páfana og reið ávallt í bága við þá, ef þeir leituðust við að efla veldi sitt. Annars eldi ýmsu á Ítalíu um þetta leyti, þar sem hverjir ofsóttu svo að kalla aðra, Grikkir, Rómverjar og Langbarðar, og svo er að sjá af sögunni, sem Rómverjar og Ítalir hafi hvorki getað stjórnað öðrum, nje unað því, að aðrir stjórnuðu þeim. Einkum voru upphlaup og samblástur daglegt brauð í Rómaborg í þá daga. Þó bar minna á þeim tilraunum Rómverja, á meðan Pípín konungur var uppi, en eptir að synir hans voru settir að völdum; því Karlamagnús var mjög hliðhollur páfanum. Að því leyti var *Desiderius* verst kominn, að flokkur hafði risið í móti honum af Langbörðum, og því sá hann sjer það eitt fangaráð að halda sem fastast vináttu við Karlamagnús og þá bræður, þangað til hann væri búinn að festa ríki sitt á Ítalíu; enda leit svo út, sem honum ætlaði að heppnast það miklu greiðlegar og með öðrum hætti, en hann hugði.

Svo bar við, að Berta, móðir þeirra Frankakonunga, tók sjer ferð á hendur austur á Bæland, eptir að hún hafði komið sættum á með þeim sonum sínum (2. b), til þess að koma *Thassilo* hertoga til hlyðni við þá, og ætlaði hún að beita sama bragðinu við hann, sem hún beitti við Karlmann. Hún gjörði sjer í hugarlund, að sjer mundi vinnast það, því heldur sem ekki gat hjá því farið, að hertoganum stæði meiri ótti af liðsafla þeirra

bræðra beggja, en Karlmanni stóð af Karlamagnúsi einum. En ekki varð henni að því, svo hún hjelt af Bælandi ekki erindi fegin til Rómaborgar, og þaðan aptur til Pavíu; en það var aðsetur Langbarðakonunga, og þar hitti hún *Desiderius*. Kom það þá upp í ræðum hennar við konung, að hún stakk upp á tvöföldum mægðum í millum konungsætta Franka og Langbarða: skyldi *Adelgis*, sonur *Desiderius*, eignast *Gisela*, dóttur Pípíns og Bertu, en aptur skyldi *Desiderius* gefa öðrumhvorum þeirra bræðra, Karlamagnúsi eða Karlmanni, dóttur sína; en aðra dóttur sína hafði hann gípt bertoganum í *Benevent* og hina þriðju *Thassilo*, Bælendingahertoga. Var þetta að ráði gjört með *Desiderius* og Bertu dróttningu, og fylgdi konungs-dóttirin Bertu til Frankaríkis.

Eins og ekkert gat verið *Desiderius* skapfelldara, en þessar tengdir við konungsætt Franka, er honum stóð mest ógn af allra útlendra höfðingja; því nú var hann ugglaus um, að hvorki mundu þeir bræður ganga á ríki hans, nje heldur verða meinsmenn hans, þó hann jyki veldi sitt á Ítalíu og þröngvaði kosti páfans, — eins gat enginn hlutur á jarðríki verið Stepháni páfa III. ógeðfelldari, en að þessar tengdir tækjust, sem reyndar hefðu þó getað haft hinar æskilegustu afleiðingar fyrir mikinn hluta Evrópu. Þannig gleymdi bæði *Desiderius* því, að hann átti páfanum konungstign sína að þakka, og páfinn aptur, að hann átti *Desiderius* líf sitt að launa. Þegar svona var komið, skrifaði páfinn Frankakonungum báðum brjef, sem enn er til; í því brjefi rjeð hann þeim af alefli frá að mægjast við *Desiderius*, og kallaði það kvonfang þeirra ólögmætt og í alla staði óleyfilegt; því þeir bræður höfðu báðir gengið að eiga samlendar konur sjer, tiginna manna dætur í Frankaríki, eins og landsvenja

var; var það gjört með ráði og vilja Páps konungs, og þær konur voru enn lífs. En þar eð páfinn sá í hendi sjer, að þessi ástæða mundi lítið hita á þá bræður, því þá voru ekki enn orðnir þeir tímarnir, sem síðar komu, að konungar og stórhöfðingjar hlýddu boði og banni páfanna, eins í meyjarmálum og öðrum, þá fann hann sjer það til, að mægðir þeirra við *Desiderius* mundu verða ekki einungis þeim sjálfum, heldur öllum hinum göfuga ættbálki þeirra, til hinnar mestu hneysu og vansa; því hann hjelt, að sú ástæða mundi kitla metnað þeirra meira en allt annað. En þetta er kaflí úr páfabrjefinu til þeirra bræðra: „Hvílík fásinna,“ segir hann, „vildustu synir mínir og völdugu konungar! Mjer ofbýður að nefna það, að Frankaþjóðin, sem er öllum þjóðum æðri, og að ætt yðar, sem er hin virðulegasta og tignasta allra konungaætta, skuli geta fengið af sjer að saurga sig á að eiga mök við hina svikulu Langharða, sem eru viðbjóðslegastir og svívirðulegastir allra þjóða, og eru naumast með þjóðum teljandi; því að af þeim eru án efa allir líkþráir menn og óhreinir komnir. Enginn, sem er með öllum mjalla, mundi geta gjört sjer það í grun, að svo þjóðfrægir og kynsælir konungar, sem þið eruð, mundu venzlast við svo andstyggilega og hannvæna kynslóð. Því að hvað fjelag á ljósið og myrkrið saman, eða hinir trúðu við þá trúarlausu?“ — Eptir þetta segir páfinn í hrjefi sínu, að Frankakonungum sje ekki leyfilegt að taka sjer útlendar konur, og að þeir syndgi í gegn hinum heilaga Pjetri postula, er þeir hefðu svarið að álíta hina sömu sína vini og óvini, sem væru vinir hans og óvinir, ef þeir mægðust við Langbarða, meinsærimennina og gríð-níðingana, sem væru fjaudmenn Rómahorgar. Að endingu getur hann þess, að ef þeir láti ekki af þessari fyrir-

ætlun sinni, mundi hinn heilagi Pjetur postuli álíta þá bannseka brotamenn.

Karlmann var huglaus og ístöðulftill, sem áður er sagt, og óttaðist bæði öguryrði páfa og hina hræmuglegu lýsingu hans á Langbörðum, og athugaði ekki, að hálf-sögð er sagan og ekki meir, þegar einn segir frá. Hann heyktist því á ráðahagnum, og mægðist ekki við *Desiderius*. En Karlamagnús ljét brjef páfans ekkert á sig fá, skeytti ekkert öguryrðum hans nje bannsetningu Pjeturs postula, sem honum var hótað, en fór að ráðum móður sinnar, og gekk að eiga dóttur *Desiderius* konungs, er hjét *Desiderata*¹⁾; en konu þá, er hann hafði áður átt, rak hann frá sjer, eins og alltítt var með Frönkum. En það sem páfanum hafði ekki tekizt með öllum brekkja-brögðum og kringilyrðum sínum við Karlamagnús, það tókst kringumstæðunum að framkvæma; því að árið eptir að Karlamagnús hafði gengið að eiga dóttur *Desiderius*, dó Karlmann, og þá flýði *Gerberga*, ekkja hans, á náðir *Desiderius* (771), og veitti hann henni og sonum hennar hæli og ásjá. En þegar Karlamagnúsi komu þau tíðindi, að Langbardakonungur hefði tekið við mágkonu hans og bróðursonum til halds og trausts, varð hann svo reiður, að hann sagði skilið við dóttur *Desiderius*, og sendi hana heim aptur að tæpu ári liðnu, því hann grunaði, að *Desiderius* hefði miður gengið gæzka til liðsinnis við þá bróðursyni hans, en dælska við sig og áleitni. En hitt er sjærri öllum sanni, sem nokkrir hafa sagt, að Karlamagnús hafi rekið frá sjer dóttur *Desiderius*, fyrir því að hún hafi verið óhraust til heilsu og

---

¹⁾ Svo nefna þeir *Beckord* og *Meusel* hana, og þó nefnir *Meusel* hana *Ermengard* ífka; en dr. *Jerrer* (*Meynier*) segir hún hafi heitið *Sabina*.

ófrjó til barngetnaðar. Það er og ætlandi, að hvorki hafi páfinn nje andlegrar stjettar menn í Frankaríki látið sitt eptir liggja að áfýsa Karlamagnús til skilnaðarins, og ætla má að þeir hafi nokkru um hann ráðið; og víst var um það, að ekki kastaði páfinn þungum steini á Karlamagnús, þó hann ræki frá sjer þessa konu sína.

b) Karlamagnús leggur undir sig Langbarðalönd.

Nú var svo komið, að *Desiderius* þóttist eiga fullar sakir við Karlamagnús, þar sem hann hafði riptað ráðahag við dóttur hans, og sent honum hana heim aptur. Vildi því *Desiderius* gjöra honum allt það illt, er hann orkaði; en ekkert hugði hann að Karlamagnúsi kæmi verr, en ef hann styddi þá syni Karlmanns til ríkis yfir Frönkum, og því ásetti hann sjer að gjöra tilkall til þess fyrir hönd þeirra. Þá var *Hadrianus* I. nýrðinn páfi (772—793); því að það er sögu manna, að *Desiderius* hafi stýtt Stepháni III. elli, líklega fyrir milligöngu hans um meyjarmálin við Frankakonunga. Þegar nú vináttu þeirra *Desiderius* og Karlamagnúsar var lokið með mægðunum, vildi *Desiderius* hafa páfann sjer hliðhollan, svo að hann ljeti ekki einungis lönd sín óáreitt, á meðan *Desiderius* staði í deilum við Karlamagnús, heldur og að páfinn styrkti sig í móti Frankakonungi með því að smyrja syni Karlmanns til konunga og krýna þá. En *Hadrianus* var eins mikill vinur Karlamagnúsar, og eins ákafur fjandmaður *Desiderius*, eins og hinir fyrri páfar höfðu verið, og vildi því hvorki vináttumálum af honum taka nje lið veita. *Hadrianus* æskti sum sje einskis heldur, en að *Desiderius* ryfi alla samninga við sig, svo að sjer gæfist því heldur tilefni til að leita liðs hjá Karlamagnúsi í móti honum. *Desiderius* sneri þá einnig við

bláðinu, með því honum var nauðugur einn kostur, og tók frá páfa nokkrar borgir, og jafnframt því ljet hann *Hadrianus* vita, að hann ætlaði ekki fyr að sleppa þeim við hann aptur, en hann hefði smurt þá bróðursyni Karlamagnúsar til konunga yfir Frönkum, og skyldi páfinn sjálfur koma til fundar við sig til Pavíu, og eiga þar um mál þessi að ræða. En páfanum þótti enn sem áður meira undir um vináttu Karlamagnúsar en svo, að hann vildi veita fjandmanni hans lið í móti honum, og ljet þegar búast til varnar í Rómaborg; því honum þótti einskis illt örvænt af *Desiderius*. Enda óð hann með her manns yfir jarlsdæmið griska, er páfinn hafði þá hönd yfir, og sýndi sig líklegan til að ráðast á Rómaborg. Páfinn sendi þá hið skjótasta menn á fund Karlamagnúsar til Frankríkis, til að biðja hann liðveizlu. En Karlamagnús átti þá einmitt í ófriði við Saxa á Þýzkalandi, og gat því ekki orðið við orðsending páfans í það sinn. Aptur á móti tókst þeim sendimönnum betur erindi sitt, sem *Hadrianus* sendi undir eins og þessa, sem nú var um getið, á fund *Desiderius*, og áttu þeir að hóta honum banni, ef hann dirfðist að stíga fæti sínum á lönd þau, er lögju til páfastólsins, í óleyfi páfans. Af því *Desiderius* var maður guðhræddur, varð honum svo hverft við þessa orðsending páfa, að hann hjelt þegar með öllu liði sínu heim aptur til Pavíu. En páfinn ljet sjer það ekki lynda, heldur krafði hann *Desiderius* um borgir þær, sem hann hafði frá honum tekið, og æsti þar á ofan nokkra höfðingja Langbarða upp í móti honum, og hverfði hug þeirra frá konungi, og í fáan orðum gjörði hann *Desiderius* allt til meins og mótgangs, er hann mátti. Af því *Desiderius* tregðaðist við að skila páfanum aptur borgunum, sendi páfinn að nýju menn til Karlamagnúsar, og ljet þá segja honum, að *Desiderius* hefði raunar

yfirgefið lönd sín, en hjeldi fyrir sjer borgunum í hefnda skyni, fyrir því að hann væri svo hreinskilinu vinur Frankakonungs. Karlamagnús átti þá enn svo mikið að vinna á Saxlandi, að hann gat ekki snúizt við að fara sjálfur suður á Ítalíu, og seudi því menn þangað, til að komast eptir, hvort svo væri, sem páfameinn höfðu frá sagt. Þegar þeir komu til Ítalíu, sáu þeir, að Langbarðar höfðu setulið í borgum þeim, er þeir höfðu tekið frá páfa; sneru þeir þá til Pavíu, og skoruðu á *Desiderius* að láta þær af hendi við páfa. En *Desiderius* sagði þeim hreinlega, að hann mundi halda því, er hann hefði náð, og verja fyrir hverjum, sem eptir vildi leita. Þegar sendimenn Karlamagnúsar fengu engu áorkað við *Desiderius* konung, fóru þeir aptur svo búnir. Um leið sendu Langbarðar þeir, er horfnir voru frá konungi sínum, og páfinn hafði teygt að sjer, sendimenn á fund Karlamagnúsar, og skyldu þeir heita honum liðsinni þeirra, ef hann vildi koma og leggja undir sig Langbarðaríki.

Sendimenn þessir hvorirtveggja fundu Karlamagnús, þar sem hann hjelt páska í Herstalli, og sögðu þeir honum allt af ljetta um erindi sín og málalok. Gat Karlamagnús þá ekki lengur staðizt að takast á hendur herför þá, er bæði var girnileg fyrir metnað hans, og sem að öllum líkindum ekki gat endað nema með sóma og vegsemd fyrir hann, einkum þegar bænir Langbarða sjálfra komu þar til. Hann gjörði því gangskör að um herför þessa, bauð út liði og stefndi því að sjer í borg þeirri, en *Genf* heitir; sú borg lá áður undir Borgundaríki. Þar hjelt Karlamagnús fjölmennt ríkisþing í maím. 773, og á því þingi var ráðin herför í móti *Desiderius*. En á hinn bóginn lítur þó svo út, sem Karlamagnús hafi viljað koma sjer hjá illdeilum, hefði annars verið kostur; að minusta kosti bauð hann *Desiderius* stórfje, ef hann

vildi verða við kröfum páfans, og hjelt ekki liði sínu fyrir suður á Ítalíu, en hann hafði fengið svar frá *Desiderius* aptur, að þess væri engin von, að hann gengi að þeim kostum. Eftir það hjelt Karlamagnús með allt liðið frá *Genf*, og skipti því í 2 flokka. Fyrir annan flokkinn setti hann *Bernhard*, frænda sinn¹⁾, fór hann yfir Alpa-fjöllin hjá tindi þeim, er *Napoleon* fór hjá með Frakkaher, meir en þúsund árum síðar, og kallaður er „Bernhard hinn mikli“²⁾. Fjallabúar vísuðu *Bernhard* leið um fjöllin, svo að hann komst hjá öllum fyrirsátum, þeim er Langbarðar höfðu sett í hin þröngu fjallaskörð; vissu þeir því ekki fyrir af, en Franka her óð yfir ríki þeirra. Fyrir hinum flokki liðsins var Karlamagnús sjálfur, og varð för hans um fjöllin miklu ógreiddari en *Bernhard*s; því að *Desiderius* hafði sett fyrirsátur í hvert skarð, sem áður er sagt, og sjálfur var hann kominn með liði sínu hjá tindi þeim á Alpa-fjöllum, er *Cenis* heitir, og hafði búið þar vel fyrir, til að verja Frönkum skarðið. Þegar Frankar komu þar að, sem Langbarðar sátu fyrir þeim, tókst hörð orusta, og gengu Langbarðar svo hraustlega fram, að Karlamagnúsi lá við að hverfa frá við svo búið, og hætta aðsókninni. En óðar en Langbarðar, þeir er páfinn hafði teygð frá hollustu við konung þeirra, urðu þess áskynja, ljetu þeir, sem sjer hugfjellist, og lögðu á flóttu, þegar *Desiderius* varði minnst. Fór þá, semt yant er, þegar flótti brestur, að allir Langbarðar urðu skelkaðir og flýðu, hver sem búinn var.

¹⁾ *Bernhard* var lausouur Karls *Martells* segir Beckf. 1, 141.

²⁾ Ekki dragur tíudurinn nafu af *Bernhard* þessum, heldur af *Bernhard*, maugi frá *Menthon*, er setti þar klaustrið fræga 962, óða nokkrum árum síðar, sbr. *Sunnau-Póst*. 1836, 137.—141. bls.

Eptir þetta mætti Karlamagnús engri mótvörn, og hjelt svo suður af Alpasjöllum í lönd þau, er nú heita *Piemont*. *Desiderius* lagði ekki til orustu við hann aptur, enda var honum ekki að hugsa að mæta Frönkum í orustu, þar sem hvorirtveggja stóðu jafnt að vígi; hann flýði því viðstöðulaust til Pavíu með öllu því liði, er honum fylgdi, og settust Frankar um borgina í októbermánuði 773. *Desiderius* undi vel umsátrinu, því að bæði vissi hann, sem var, að Frankar kunnu lítið til að taka borgir, og einnig það, að þeir voru óvanir hernaði á vetrum. Vonaði hann því, að þeir mundu þreytast á umsátrinu, og örmagnast í vetrarsetunni umhverfis Pavíu. En honum varð ekki að því, því að Karlamagnús kunni ráð til að halda mönnum sínum óneyddum og öruggum allan veturinn. Reyndar sóttist Frönkum seint borgin, því hún var ramgjör og Langbarðar lagnir til varnar, svo að þeir sátu um hana á 9. mánuð; en þá kom bæði upp drepsótt og sultur í borginni, því að Frankar sátu Langbörðum vistir og alla aðflutninga annarstaðar frá; svarf hvorttveggja svo sárt að borgarmönnum að *Desiderius* sá sjer engan kost annan, en gefa bæði sjálfan sig og borgina á vald Karlamagnúsar í júním. 774. Tók hann *Desiderius* þar höndum og konu hans, er *Ansa* het; bæði þau sendi Karlamagnús til Frankaríkis, ljet krúnuraka *Desiderius*, og setja í klaustur það, er *Korvey* heitir, og þykir það líklegast, að þar hafi lokið lífi hans, að minnsta kosti ganga ekki sögur af honum síðan.

Önnur var borg sú í Langbarðalöndum. er *Verona* heitir, sem og hafði lengi varizt umsátri Franka. Um hana sátu Frankar undir eins og Pavíu. Í Verónu voru þeir *Adelgis*, sonur *Desiderius* og Húnold sá, er fyr var hertogi í Akvítaníu, helztir forráðamenn; hafði Húnold komizt úr varðhaldinu, er Karlamagnús setti

hann í, og leitað sjer trausts hjá Langbarðakonungi. Þeir *Adelgis* og Húnold vörðu borgina fyrir Frönkum allt til þess í maím. 774; en þá sá *Adelgis* sjer engan veg að halda henni lengur fyrir Frönkum. Flýði hann þá til Miklagarðs (*Konstantinopel*) með allt það, er hann mátti með sjer hafa, og leitaði sjer þar liðs hjá Grikkjakeisara í móti Karlamagnúsi, og áreitti lengi lönd hans eptir það. Eptir það að *Adelgis* var farinn frá Verónu, vildu borgarmenn gefast upp fyrir Frönkum. En Húnold vildi alls ekki upp gefast; báru þá borgarmenn hann ofurliða og luku upp hliðunum fyrir Frönkum; og varð Húnold svo æfur við þá fyrir þær tiltekjur þeirra, að þeir börðu hann grjóti til bana¹⁾. Þegar Frankar tóku Verónu, náðist þar *Gerberga*, kona Karlmanns, og synir hennar báðir. Segja það sumir menn, að Karlamagnús hafi sent þau mæðgin til Frankaríkis, og sett þau þar í klaustur, því að ekki fara sögur af þeim síðar, heldur en *Desiderius*.

Þannig lauk stjórn Langbarðakonunga, og höfðu þeir ráðið ríkjum á Ítalíu um 206 ár; en lengi stóð þar enn ríki það, er þeir höfðu stofnað, og ber það enn í dag nafn þeirra. Karlamagnús lagði nú allt ríki þetta undir sig, nema hertogadæmið *Benevent*, sem var enn um hrifð óháð yfirráðum hans. Erkibiskupinn í *Mai-*landi krýndi síðan Karlamagnús til konungs yfir Langbörðum í *Monza*, og setti á höfuð honum járnkórónu þá, er Langbarðakonungar voru krýndir með, og enn er geymd í þorpi þessu. Tók svo Karlamagnús hollustueiða af hertogum Langbarða, og setti setulið í Pavíu, svo að hann væri því óhultari fyrir þeim. Að öðru leyti hjeldu Langbarðar eptir sem áður allri hinni fyrri stjórnarskipun

¹⁾ *Schiern*, I, 160.

sinni óbreyttri, lögum, rjettindum og háttsemi; einungis bauð hann þeim að láta skera hár sitt, eins og þá var orðið títt með Frönkum. Karlamagnús var manna bezt laginn á að laða að sjer þegna sína, því að bæði var hann manna tignarlegastur, hinn vingjarnlegasti og þýðasti í öllum háttum; og með þessu ávann hann sjer ekki einungis hlýðni heldur jafnvel elsku flestra þegna sinna. Árið 781 fjeck Karlamagnús Pípín, syni sínum, Langbarðaríki til forráða; var hann þá að eins 4 vetra. Gjörði Karlamagnús það til þess, að hann yrði því elskari að þegnum sínum og þeir að honum, þegar hann eldist upp með þeim.

c) Karlamagnús og hertogar Langbarða.

Þrjú voru þau hertogadæmi á Ítalíu, sem ýmist höfðu verið háð Langbörðum, eða brotízt undan yfirráðum þeirra; þau voru þessi: *Friaul* (Fríál), *Benevent* og *Spoleto* (Spóletó). Reyndar hafði *Friaulshertogi*, er *Rotgaut* hét, hylt Karlamagnús 774; en ekki var Frankakonungur fyr farinn af Ítalíu, en hertogi þessi hóf uppreist í gegn honum, og fjell Karlamagnúsi það því verr, sem hann hafði svo fullt í fangi með Saxa, að hann gat ekki yfirgefið þá árlangt. Þar að auki þótti honum hæfilegast að láta ekki hin hertogadæmin leika lengur laus við, og þó allra sízt *Benevent*, er var svo víðlent, að mikill hluti landa þeirra, er nú kallast *Neapelsríki*, lá þá þar til. Margir höfðingjar Langbarða tóku sig þá og saman um að kalla *Adelgis*, son *Desiderius*, aptur í land, og taka hann til konungs yfir sig, og var svo tilætlazt, að hann skyldi koma til Ítalíu í marzmánuði (776?) með skipaflota og lið frá Grikkja-

keisara, og risu þeir því upp öndverðir í móti Frönkum og þeim, er Karlamagnús hafði sett þar til landgæzlu. Svo lítið ljettu þeir Karlamagnús njóta þess, að hann hafði verið mildur við þá, er hann átti alls kostar við þá. En þó Karlamagnús væri vægur við Langbarða, voru umboðsmenn hans alls ólíkir honum, því að þeir frömdu hin mestu grimmdarverk á Langbörðum, þegar þeir fóru að stöðva uppreistina. Þannig er sagt um *Ismund*, einn þeirra umboðsmanna Karlamagnúsar, að þegar hann hafði náð aptur borg þeirri, er *Brescia* heitir; að þá hafi hann látið eld og járn geysa um borgina, og að hann hafi verið sá mannníðingur að láta hengja borgarbúa þúsundum saman, en hafi þó áður heitið þeim griðum. *Rotgaut*, *Friaulshertogi* hafði fyrstur byrjað uppreistina, og fengið mikinn flokk til liðs við sig og æst hertogana í *Benevent* og *Spoletto* til hins sama. Enda kom hefndin fyrst yfir hann; því að þegar Karlamagnús gat við snúizt fyrir Söxum, var hann óðar kominn til *Friaul* með allt lið sitt norðan af Þýzkalandi; það var undir vorið 776. Tók Karlamagnús þá *Rotgaut* höndum, og ljet höggva hann, síðan setti hann höfuðsmann af Frankasættum yfir allar borgir í *Friaul*; því að honum þótti miklu varða að hafa þar trúleiksmann til landgæzlu og umráða, af því að það var takmarkaland ríkis hans í þá átt á þeim tímum. Í þetta sinn dvaldi Karlamagnús ekki lengur en svo í Ítalíu, að hann hafði sefað allar óeirðir fyrir páska, með því og að, þegar hertogarnir í *Benevent* og *Spoletto* frjettu afdrif *Rotgauts*, gengu þeir til hlýðni við hann. Hertoginn í *Spoletto* gaf síðan (779) hertogadæmi sitt með öllu á vald Karlamagnúsar, og raskaði hann í engu stjórn þess. Ekki er þess getið, að *Adelgis* hafi komið með liði til Ítalíu í þetta sinn.

Lengri varð aðdragandi að því, að Karlamagnús næði

fullkómnum yfirráðum yfir *Benevent*; þar sat hertogi sá að völdum, er *Arighis* hjet. Hann var tengdasonur *Desiderius* (sbr. 4. a). Bæði var hann maður drottnunargjarn, og vildi styðja *Adelgis*, mág sinn, til ríkis aptur yfir Langbörðum, en fór þó svo kænlega með ráði sínu, að Karlamagnús annaðhvort grunaði hann ekki um ótrúnað við sig, eða hann kinokaði sjer við að eiga í stríði við íbúa lands þess, sem hinir hraustu Samnítar höfðu fyrrum búið í, eins og ástatt var um þær mundir fyrir Karlamagnúsi sjálfum. Hvernig sem á því hefur staðið, er það eigi að síður víst, að Karlamagnús fór ekki á hendur *Arighis* hertoga með stríði, fyr er eptir það að hann var búinn að spekja Langbarða, fara herförina til Spánar og ljúka við Saxastríðin fyrri, hvernig sem páfinn hvatti hann til þess. Karlamagnús ljét það viðgangast, að *Arighis* nýtti sjer ástand Franka, og lagði niður hertoganafnið, og ljét smyrja sig (viðlíka og konungar gjöra), og kalla sig síðan *princeps* (þ. e. höfðingja). En loksins kom *Arighis* einnig hefn. Undir veturinn 786 fór Karlamagnús með her manns til Ítalíu og tók þar liði sínu vetursetu. Þann vetur bjó hann sig að öllu til hernaðar. Um voríð hjet *Arighis* honum öllu fögru, en Karlamagnús gat ekki lengur látið sjer lynda fögur loforð ein, er hann hafði reynt *Arighis* svo opt að ótryggð við sig. Konungur hjelt því öllu liði sínu inn í lönd *Arighis*, og eyddi þau mjög. Þetta hreif; *Arighis* fjellst hugur, því að Karlamagnús kom óðar, en hann varði, og gafst *Arighis* upp fyrir honum. Varð það að sætt með þeim, að *Arighis* skyldi vera hertogi, eins og hann hafði áður verið, og halda *Benevent* í ljen af Langbardakonungi, en gjalda honum skatt árlega, 7000 gyllini. *Kapua* og nokkrar borgir aðrar skyldi hann láta af hendi til páfans. Enn fremur skyldi *Arighis* selja

Karlamagnúsi í gislingu einn sona sinna; en svo var hertoginn hræddur, að hann ætlaði að fá Karlamagnúsi þá alla; en hann tók einungis nokkra nefndarmenn og yngsta son *Arighis*, er Grimaldi (*Grimoald*) hét. Honum hjelt Karlamagnús hjá sjer, ljét mennta hann eptir fongum, og hafði hann í mestu kærleikum. Trauðlega mundi *Arighis* hafa náð svo sanngjörnum friðarkostum af Karlamagnúsi, ef konungur hefði ekki átt sjer annarstaðar ófriðarvon. En svo var *Arighis* ótrúr, að ári síðar greip hann og synir hans til vopna í móti Karlamagnúsi, og gengu í lið með *Adelgis*, sem ráðizt hafði á Langbarðalönd með miklum liðsafla og skipaflota frá Grikklandi 788; en í þeim svifunum dó *Arighis*. Setti þá Karlamagnús Grímald, son hans, hertoga yfir *Benevent*, og sendi hann með miklu liði í móti Grikkjum. Grímaldi reyndist Karlamagnúsi trúr í öllu, og sigraðist á Grikkjaher gjörsamlega. Í þeirri orustu fjell hershöfðingi Grikkja¹⁾, en *Adelgis* komst undan, en varð eptir það vonlaus um að ná fððurleifð sinni á Ítalíu, og dó löngu síðar í Miklagarði, leiður á lífinu.

Þegar Karlamagnús fjekk Grimalda hertogadæmið til forráða, skildi hann það á við hann, að hann skyldi við hafa í öllum hlutum háttsemi Franka, og einkum skyldu *Beneventsmenn* skera hár sitt og skegg, sem Franka var síður til, en alls ekki halda hinum forna sið Langbarða. Einnig skyldi Grímaldi brjóta niður víggirðingarnar umhverfis *Salerno* og aðrar borgir, og nafn Karlamagnúsar skyldi hann láta slá á alla peninga, er

---

¹⁾ *Meusel* nefnir hann Jóhannes, og segir, að hann hafi verið handtekinn í ornstunni, en höggvinn eptir hana að ráði Grímalds og Hildibrands, er þá var hertogi orðinn í *Spoleto*, og hafði veitt Grímalds lið í móti Grikkjum.

hann ljeti móta. Um allt þetta hjét Grímaldi góðu, og hjelt vel trúnað við konung sinn. Líklegt þykir, að sá hafi verið tilgangur Karlamagnúsar með þessu, að Ítalir yrðu því torkennilegri fyrir Grikki, sem þegar skyldu sjá á ásýnd þeirra og útliti, að þeir ættu við Franka, en ekki þá, er áður bjuggu í Ítalíu.

Þessi háttaskipti Ítala, sem Karlamagnús hafði gjört, voru reyndar einkar hægfelld fyrir hann, þar sem hann átti í illdeilum við Bælendinga og Avara, en síðan urðu þau þó Ítölum sjálfum til hins mesta hags og þar næst páfanum. Tilskipanir Karlamagnúsar voru það, sem fyrst komu fótunum aptur undir velmegun Ítala, því að upp frá þessu komust þeir í samband við Franka og Þjóðverja, og af viðskiptum þeirra hlutu Ítalir happ og heill, í stað þess að viðskipti þeirra við Grikki, sem þeir höfðu áður haft, höfðu optast nær illar afleiðingar fyrir sjálfa þá. En páfinn hafði þann hag á afskiptum Karlamagnúsar af Ítalíu, að eptir þetta fór Frankakonungur mjög að ráðum hans með ríkisstjórn í Ítalíu, og gaf álitlegar fasteignir til páfastólsins, og um það var páfanum annast. En viðskipta Karlamagnúsar og páfanna skal síðar getið (sbr. 10.).

5. Viðureign Karlamagnúsar og Serkja.

Þegar Karlamagnús var búinn að brjóta undir sig Langbarða suður á Ítalíu, og hafði sigrazt á Söxum norður við *Weser* á Þýzkalandi, hjelt hann yfir Pýreneafjöll, vestur á Spán, bæði til að vinna þar lönd undir sig og verja kristnina fyrir yfirgangi Serkja, sem höfðu brotið mestalla Spán nndir sig öndverðlega á 8. öld, og þröngvað kosti hinna kristnu Vestgauta, sem þar höfðust enn við. Þessi herför Karlamagnúsar atvikaðist á þann hátt, sem nú skal getið: Á meðan hann átti ríkisþingið í *Paderborn* 777, og var að semja frið við Saxa, sem áður er sagt, komu til hans jarlar 2 vestan af Spáni, hjet annar þeirra *Ibn al Arabi*, og hafði hann verið jarl í *Saragossa*, enn hinn *Abiathar*, og var jarl í *Huesca*. Hafði *Abderahman I.*, Serkjahöfðingi í *Cordova* á Spáni, vikið þeim frá völdum, því hann grunaði þá um svik við sig. En þeir höfðu tekið sig saman um að brjótast undan yfirráðum hans, og leituðu sjer því sjálfir liðs hjá Karlamagnúsi, því þeir sáu sjer ekkert færi við *Abderahman*, ef þeir skyldu einir viðeigast. Hjetu þeir Karlamagnúsi aptur í móti að ganga honum á hönd og gjörast jarlar hans yfir Spáni, ef hann vildi veita þeim lið til að reka *Abderahman* af ríkjum. Enginn hlutur

gat verið Karlamagnúsi geðfelldari, en nota þetta tækifæri, sem honum kom svo óvænt, til að auka frægð sína og veldi, og vernda þó kristnina um leið fyrir einhverjum skæðustu fjandmönnum hennar, sem Serkir voru. Þurftu því jarlarnir ekki að knjekrjúpa konungi lengi um liðveizlu, og hjet hann þeim þegar ferðinni árið eptir.

Frá því Múhamedstrúarmenn stofnuðu serkneska ríkið á Spáni, höfðu þeir átt við margs konar byltingar að berjast, og stundum lá við sjálfst, að ríki þeirra kollvarpaðist með öllu. *Abderahman* Serkjahöfðingi var af þeirri konunga-ætt Serkja austan úr Asíu, sem *Omaijadar* kölluðust; en þótt þeir brytu mörg lönd undir sig og mjög Múhamedstrú, urðu þeir loksins svo óvinsælir af þegnum sínum, að flokkur reis í móti þeim. Það voru ættmenn þeir, er *Abbasidar* nefndust. Fóru þá svo leikar með þeim, að *Abbasidar* náðu völdum af *Omaijöðum*, og stráðrápu þá alla, nema *Abderahman*; hann komst einn undan til Afríku. Þaðan fór hann norður á Spán eptir orðsending Serkja, sem áður voru þangað komnir, og stofnaði *Omaijadar*ríki að nýju í *Cordova* á Spáni, sem hjelzt þar við frá 755—1041, og varð það aldrei háð *Abbasidum*, sem sátu að völdum í Asíu um sama leyti. Þegar *Abderahman* kom til Spánar, var sá jarl í *Cordova*, er *Jussuf* hjet; þann jarl rak *Abderahman* frá völdum, og gjörði borgina að aðseturstað sínum. Þegar Serkir lögðu Spán sunnanverða undir sig, hörfuðu Vestgautar þeir, er ekki vildu þola yfirráð Serkja, undan norður í fjallendið norðanvert á Spáni, og stofnuðu þar tvö smáríki, í Astúríu og *Biskayu*. Smá saman höfðu þó Vestgautar unnið aptur lönd af Serkjum, svo að þeir áttu land allt suður að fljóti því, er *Duro* heitir. Þó voru það ekki Vestgautar einir, sem *Abderahman* átti í höggi við, því að þar að

auki átti hann að mæta árásum af þeim sonum *Jussufs* jarls og fylgismönnum þeirra, Márum, sem reist höfðu flokk á Spáni, og þar á ofan af herliði *Mansurs*, Serkja-keisara, er hann sendi austan úr Asíu til hefnda við *Abderahman*, og rækti í því fornan fjandskap, sem verið hafði með *Abbasidum* og *Omaijödum*. Og þó varðist *Abderahman* öllum þessum mótstöðumönnum sínum af mestu þryði. *Ibin al Arabi*, sá er kom í liðsbón til Karlamagnúsar norður á Þýzkaland, var einmitt úr flokki þeirra *Jussufs* sona, og hafði *Abderahman* rekið hann frá völdum í *Saragossa*, fyrir því að *Ibin al Arabi* hafði setið á svikráðum við hann, sem fyr var ávikið.

Þegar um vorið 778 safnaði Karlamagnús liði í tvennu lagi til þessarar herfarar til Spánar; annað dró hann saman um Langbardalönd, Borgund, *Provence* og þann hluta Frankaríkis, er Gautar höfðu áður búið í; enn hitt liðið dró hann að sjer um vesturhluta Frankaríkis og Akvítaníu. Fyrir því liði var Karlamagnús sjálfur, og hjelt hann með það suður um *Gaskogne*, yfir Pýreneafjöll vestanverð suður á *Navarra* á Spáni, þar tók hann borg þá, er *Pampelona* heitir, með herhlaupi; eptir það beygði hann meir til landsuðurs, tók *Huesca* og setti þar setulið. Fyrir hinn herinn setti konungur einn hershöfðingja sinna, og skyldi hann halda suður um hjerad það í Frankaríki, er *Roussillon* heitir, yfir Pýreneafjöll austanverð, suður í *Catalonia* á Spáni. Þar tóku þeir borgirnar, *Gerona* og *Barcellona*, og komu svo til móts við Karlamagnús hjá *Saragossa*. Eptir það átti Karlamagnús orustu við herlið Serkja, og rak það á flótta, og tók síðan *Saragossa* með herhlaupi; en áður hafði konungur lagt undir sig allan þann hluta Spánar, sem liggur í milli *Ebro* og Pýreneafjalla. Síðan setti hann

jarlana, *Ibin al Arabi* og *Abiathar*, aptur til valda þeirra, er þeir höfðu áður haft, og ljét þá vinna sjer hollustueiða (ljenseiða), eins og alla þá jarla aðra, sem honum höfðu til handa gengið í milli Pýreneafjalla og *Ebro*. Það land allt lagði hann til Frankaríkis, og kallaði „mörkina spönsku“.

Þegar Karlamagnús var kominn á fremsta hlunn með að halda herliði sínu suður yfir *Ebro*, til þess að leggja þar meiri lönd undir sig, barst honum sú fregn, að Saxar hefðu gjört uppreist að nýju, svo að ekki stæði við þeim. Sá konungur þá ekki tækt að dvelja lengur á Spáni, og sneri því heimleiðis með liði sínu, þegar hann hafði gjört þær tilskipanir, sem honum þóttu þurfa. Hjelt hann svo norður yfir Pýreneafjöll um dal þann, er *Roncevaux* (Rongsvó) heitir; hann hafa Norðmenn kallað Runsíval. Í þeim dal voru vegarþrengsli svo mikil og einstigi, að ekki var gengt nema fáeinum mönnum í senn, og varð Karlamagnús því að skipta liði sínu. Konungur var með hinum fremstu manna sinna, og komust þeir klaklaust yfir einstigið og meiri hluti liðsins. En á þá, sem aptast fóru, rjeðust Baskar, er ávallt höfðu verið ótryggir Frönkum, þó *Lupus*, hertogi þeirra, hefði gengið á hönd Karlamagnúsi 769, sem áður er sagt (2. b). Enda bætti það ekki um, að Karlamagnús hafði látið brjóta niður allar víggirðingarnar um *Pampelona*, höfuðstað þeirra, áður en hann fór af Spáni, svo að þær yrðu ekki uppreistar-mönnum að hlífiskildi sáðar meir. Einn var það eitt, er fýsti Baska til þessa, að bakverðir Franka áttu að varðveita allt herfangið, sem þeir höfðu tekið í herför þessari, og var það mikið fje. Þetta var Böskum fullkunnugt, og höfðu þeir sent Frönkum leiðsögumann, er *Ganelon* hét, og vísaði hann þeim leið um fjöllin, einmitt þar sem

Böskum var hægast aðsóknar, en Frönkum verst til varnar. Höfðu Baskar því látið allan meginher Franka fara ótálmaðan, en rjeðust óvörum að hinum öptustu ofan úr háfjöllum, þar sem þeim einum voru allar leiðir kunnar. Bæði felldu þeir ofan á Franka eikarbolí, og veltu yfir þá stórgrýtisbjörgum, og skutu á þá örvum, svo þjett sem drífa væri, og umkringdu þá á alla vegu. Var það hvortveggja að Frankar höfðu ekkert undanfæri, og gátu lítilli vörn við komið, þó þeir væru betur að vopnum búnir og vígkænni í orustum en óvinir þeirra, þar sem hvorirtveggja stóðu jafnt að vígi; enda fjellu þeir þar nálega allir, marðir, barðir og helskotnir, því að meginherinn, sem fyrir fór, vissi ekkert af orustunni, fyr en um seinan, og gat því ekkert lið veitt bakvörðunum. Um nóttina eftir forðudu Baskar sjer, og annaðhvort leyndust eða hjeldu sig þar, sem þeir urðu ekki sóttir, svo að Karlamagnúsi varð ekki audið að hefna manna sinna á þeim. En *Lupus* hertogi hefndi með þessu áhlaupi bæði dauða *Vaïfars* föður síns og Húnolds afa síns á Frönkum.

Í þessari orustu ljetu Frankar allt herfángið, sem þeir höfðu náð á Spáni, en Karlamagnús marga hina hraustustu manna sinna, og þar á meðal Rollant (*Roland*) fræga, systurson sinn, er hann hafði sett höfðingja yfir þann hluta Frankaríkis, sem *Bretagne* heitir, og segja skróksögurnar¹⁾, að hann hafi verið einn af tólf jafningjum

---

¹⁾ Þær segja og, að hann hafi verið ákaflega mikill vexti; sverð segja þær að hann hafi átt, sem Dýrmdal hét á norræna tungu, það kalla Frankasögur *Durant*; það var svo gott vopn, að það tók í sundur marmarastein, og brast þó hvorki nje sljófgaðist. Margt segja sögur þessar frá orustum hans við Serki. Horn mikið og hljóðbvelt átti Rollant, og segir sagan,

(köppum) Karlamagnúsar. Ofan á þennan ósigur bættist, að yfirráð Franka urðu mjög völt yfir „mörkinni spönsku“; því þrem árum síðar (771) missti Karlamagnús allt það aptur, er hann hafði lagt undir sig af Spáni í þessari herför, og af því hann átti öðru að sinna um það leyti, gat hann ekki snúist við að jafna þann skakka á Serkjum. Loðvík syni sínum, er hann hafði gefið konungsnafn yfir Akvítanfu, fól hann síðan á hendur að ná aptur „mörkinni spönsku“ af Serkjum, og vernda Vestgauta, er voru kristnir, fyrir yfirgangi þeirra, og komust Frankar tíðum að keyptu við þá í orustum. Á meðan Karlamagnús átti í stríðum við Avara 793, hafði hann sent Loðvík konung, son sinn, til Ítalíu og áttu þeir bræður, Pípin Langbarðakonungur og Loðvík, að jafna á *Beneventshertoga*, er gjört hafði uppreist. Gjörði þá *Hisham I.*, Spánarhöfðingi, árásir á „mörkina spönsku“, á meðan Loðvík var hvergi nærri, og lagði hana undir sig og allar borgir, sem Frankar höfðu þar umráð yfir. Þó lét hann ekki þar við lenda; því hann sendi *Ab-al-Malik*, hershöfðingja sinn, norður yfir Pýreneafjöll norður í hjerad það í

---

að þegar hann var orðinn sár í þessari síðustu orustu, hafði hann blásið svo ákæft í það, að meginher Karlamagnúsar, sem var 8 mílur vegar burtu, hafi heyrt til hornsins, enda hafi þá allar hálsæðar Rollants sprungið. Fyrst ritaði munkur nokkur á 11. öld sögu Rollants, og laug í hana undrum og ósköpum, og því með, að *Turpin* eða *Tilpin*, erkebiskup í *Rheims*, hefði ritað hana. Eptir þeirri sögu kvað *Ariosto*, þjóðskáld Ítala, ágætt kvæði um Rollant 1516, og kallaði „*Orlando furioso*“ (þ. e. Rollant hamstola). Hvert sem Rollants þætti í Karlamagnúsar sögu hiðni fornu hefur verið snúð á norrænu eptir frumriti munks þessa, sem ekki er ólíklegt, því mjög er hann fjærri sanni, og sannnefndur „munkadiktur“, eins og Karlamagnúsar saga hin forna er.

Frankaríki, sem *Languedoc* heitir, gjörðu Serkir þar hin mestu hervirki, eyddu allt sem þeir fóru yfir, og brenndu upp lágborgina í *Narbonne*. Þessu fóru þeir fram þangað til Vilhjálmur, greifi í *Toulouse*, kom til móts við þá, átti við þá snarpa orustu og mannskæða, og hrakti þá tvöfalda suður yfir Pýreneafjöll aptur. Þegar Loðvík konungur kom heim aptur til Akvítaníu, samdi hann vopnahlje við Serki um sinn.

Af því Karlamagnús fór aldrei sjálfur til Spánar eptir þetta, þá skal það nóg sagt um viðskipti Franka og Serkja, að hversu opt sem Serkir tóku *Barcelona* og aðrar borgir, þær er Frankar áttu á Spáni, var hitt þó miklu optar að Frankar höfðu öll yfirráð yfir „mörkinni spönsku“, eða náðu henni aptur af Serkjum. Var það einkum, eptir það að *Hischam* var dauður, og *Hakem I.* varð Serkjahöfðingi (795—822); því hann var óvinsæll af jörllum sínum, og hófu þeir uppreist í gegn honum með liðstyrk Karlamagnúsar, er þá sendi Loðvík, son sinn, til Spánar, og náði hann borg þeirri, er *Lerida* heitir, af Serkjum 799, og sat um *Barcelona*, þangað til hún gafst upp fyrir honum 801. Eptir það fjekk Karlamagnús Vestgautum „mörkina spönsku“ til íbúðar og forráða. Þannig komst allur norðurhluti Spánar undir umráð kristinna manna aptur, svo sem fljótin, *Duro* og *Ebro*, deila löndum til sjávar, og var það bæði fyrir dugnað Karlamagnúsar og fylgi Gauta, sem voru lengi bandamenn Franka eptir þetta. — Þegar Serkir sáu, að þeim dugði ekki að etja kappi við Karlamagnús á landi, reyndu þeir það á sjó, og herjuðu ekki einungis á eyjarnar, Sardiníu og Korsíku, heldur og á suðurstrendur Frankaríkis. Varð því konungur að efna sjer upp á skipaflota, og leið þá ekki á löngu, áður greifum Franka lærðist svo sjóbernaður, að þeir urðu

Serkjum þar einnig yfirsterkari; því þeir vörðu ekki einungis fyrir Serkjum bæði Sardiníu og Korsíku, heldur unnu þeir og undir Karlamagnús eyjar þær, sem nú liggja undir Spán og *Baleares* heita; þeim eyjum höfðu Serkir náð fáum árum áður (798).

---

6. Karlamagnús sefar uppreistir og hegnir samsærismönnum.

a) Uppreist Austfranka, Breta¹⁾ og *Thüring*-byggja.

Stríð þau, er Karlamagnús átti við útlendar þjóðir, hafa ekki gefið oss ráðrúm til að geta landa þeirra að neinu hingað til, er hann átti yfir að ráða; því herferðir hans hafa rekið hver aðra, og vjer höfum orðið að fylgja honum á þeim öllum, bæði í móti Söxum og Langbörðum; vjer höfum og ekki yfirgefið hann á herferðinni til Spánar. En á öllu þessu tímabili er gengið með þögn fram hjá því, sem gjörðist heima í ríki hans, á meðan á þessum herferðum stóð erlendis, og var þar þó ekki kyrrt heldur. — Friður sá, er Karlamagnús hafði samið við Saxa 785, kom honum því í góðar þarfir, því þá gat hann varið öllum mannafla sínum til að sefa uppreistir þær, er komu upp árið eptir innan ríkis bæði hjá Austfrönkum, Bretum og *Thüring*-byggjum.

Sama árið og *Berta* dó, móðir Karlamagnúsar, 783,

---

¹⁾ Breta kalla jeg þá, er bjuggu í hjeradi því í Frankaríki, er *Bretagne* heitir; því þeir voru kynjaðir frá Bretlandi hinu forna.

gekk hann að eiga konu þá, er *Fastrade* het; það var fjórða kona hans. Hún var dóttir greifa eins hjá Austfrönkum, sem *Ratold* het, og er mælt, að hann hafi verið kynjaður frá hinum fornu hertogum *Thüring*-byggja. Karlamagnús sá ekki sólina fyrir konu þessari, svo unni hann henni mikið, og mæla það sumir menn, að hann hafi liðið henni að beita of miklu drambi og ójöfnuði við landa hennar. Reyndar var það ekki með öllu að ósekju, því mjög höfðu þeir gjört á hluta hennar og jafnvel óvirt hana. En allt að einu undu höfðingjar Austfranka allilla meingjörðum og hroka drottningar, og að síðustu þoldu þeir hvorugt lengur. Bundust Austfrankar þá í fjelag að ráða Karlamagnúsi bana. Sá er *Hartrath* nefndur, er mest gekkst fyrir þessu fyrirtæki; hann var einhver mestur höfðingi Austfranka, og hafði mætt hinu sama af drottningu og aðrir landar hans. Hann hafði reist mikinn flokk, þegar bert varð um fyrirætlun þeirra. Var þá *Hartrath* gripinn og stungin úr honum bæði augun og fleirum þeim kompánum; sumir fóru útlægir frá öllu sínu. Sumir hjeldu svo fast á fyrirætlun sinni, að þeir vildu heldur lífið láta, en upp gefast við svo búið; voru þeir þá höggðir, en þó ekki fyr, en konungur hafði látið rannsaka allan málavöxt á ríkisþingi í *Worms* 786. Þeim Austfrönkum, er minni þátt höfðu tekið í samblæstri þessum, gaf Karlamagnús upp allar sakir við sig, en ríkara lagði hann á við þá um trúnað og hollustu við sig, en áður.

Á ríkisþing það, sem nú var getið að Karlamagnús hefði haldið í *Worms* 786, til að rannsaka málefni Austfranka, komu einnig hinir æðstu höfðingjar Breta, er og höfðu rofið hollustueiða sína við konung, en voru nú kúgaðir aptur til hlýðni. Á meðan Karlamagnús átti

fullt í fangi með Saxa, höfðu Bretar legið á því lúalagi að brjótast undan yfirráðum Franka, og hjeldu fyrir þeim skatti, er þeir áttu að greiða. Karlamagnús sendi því hirðbrita sinn, þann er *Adolf* hét, hann var hertogi að tign, með miklu liði til *Bretagne*, og tókst honum för sú svo heppilega, að hann vann konungi þar allt til handa, og mátti fremur kalla för hans gamanferð en herferð, því að hann vann hvern sigurinn á fætur öðrum. Brást Bretum þá heldur en ekki bogalistin, því að nú urðu þeir að sverja Karlamagnúsi trúnaðareiða að nýju í *Worms*, og selja honum gisla fyrir trúnaði þeirra. Allt að einu urðu Bretar ekki tryggir konungi sínum fyr en árið 799, því þá braut Karlamagnús þá með öllu undir sig; er og líkast til, að þá hafi hann skipað yfir þá greifa af Frankasettum, því lengi höfðu þeir kosið sjer konunga af eigin ættum sínum, og áttu þeir að vera háðir Frankakonungum, en misjafnt hafði hollusta þeirra gefizt, sem nú var sagt.

Eins og kvennmaður var undirrót óspekta þeirra, er urðu með Austfrönkum, eins gaf önnur kona tilefni til uppreistar með *Thüring*-byggjum um sama leyti. Tignarmaður nokkur í *Thüring* hafði heitið göfgum manni hjá Austfrönkum dóttur sinni fyrir konu; en þegar á átti að herða, og maðurinn vitjaði meyjarmálanna, brá *Thüring*-bygginn orð sín við hann, og synjaði honum konunnar. Manninum þótti sjer bæði misboðið í því og minnkun gjörð og bað Karlamagnús að rjetta hluta sinn. Konungur hét honum því, og hótaði *Thüring*-byggjanum hörðu, ef hann efndi ekki öll orð sín um meyjarmálin. *Thüring*-bygginn æsti þá alla landa sína til uppreistar í gegn konungi. Sumir Austfrankar og *Hessen*-byggjar gripu einnig til vopna með þeim. En þegar uppreistarmönnum

kom sú fregn, að Karlamagnús færi á hendur þeim með miklu liði, rufu þeir skjótt sambandið, og tvístruðust víðs vegar. Nokkrir þeirra leituðu sjer trausts í *Fulda* klaustri, þar sem bein hins helga *Bonifacius* voru geymd, og hugðu þeir sjer það helzt til bjargar, og að Karlamagnús mundi gefa þeim grið sakir dýrlings þessa. En konungur hjet þeim því einu, að hann skyldi engan áfellisdóm yfir þá ganga láta, fyr en mál þeirra væri rannsakað til hlítar, og urðu þeir að leggja mál sín á konungs dóm. Nokkrir uppreistarmanna vildu alls ekki ganga við sökum þeim, sem á þá voru bornar; en einn þeirra var svo ósvífinn, að hann lýsti því yfir í heyrenda hljóði, að Frankakonungur mundi ekki komast lífs vestur yfir Rín aptur, hefðu allir uppreistarmenn orðið á eitt sáttir og viljað sínum ráðum framfara. Karlamagnús gjörði forgangsmenn upphlaups þessa útlæga af eignum þeirra, og suma þeirra suður á Ítalíu, en suma ljet hann setjast að í Frankaríki; margir þeirra voru og blindaðir, og eignir þeirra gjörðar upptækar.

b) Samsæri Pípíns kroppinbaks.

Á meðan Karlamagnús sat í *Regensburg* um veturinn 791 - 92, kom upp samsæri í móti honum, sem ásamt öðru hepti huga hans að halda á fram stríðinu við Avara, og aflaði honum því meiri áhyggju, sem hann átti þess síður von af eigin syni sínum. Svo var mál með vexti, að áður en Karlamagnús hafði kvongast að lögum, hafði hann átt son einn við konu þeirri, er *Hamiltrude* hjet, sá sonur hans hjet Pípín. Hann var fríður maður ásýndum, en í vexti var hann líkastur því, sem

dvergur væri, og hafði kryppu mikla og ljóta á herðum, og því var hann „kroppinbakur“ kallaður. Það var hvorttveggja, að hann hafði fáa þá kosti, er karlmann máttu prýða, nema yfirlitinn einn, enda hafði hann lítið ástfóstur af *Fastrade*, stjúpmodur sinni, og er það mál manna, að hún hafi verið þess olli, að faðir hans fjekk honum ekkert land til forráða, sem hinum yngri sonum sínum, Pípin og Loðvík, er hann hafði þegar 10 árum áður gjört að konungum, Pípin yfir Langbarðaríkinu á Ítalíu, en Loðvík yfir Akvítaníu, en Karli syni sínum ætlaði hann Nevstríu. En hitt er þó líkara, að Karlamaguúsi hafi þótt hann ókonunglegur, og betur unnað arfbornum sonum sínum ríkis en honum; en það ljek þó Pípin kroppinbak helzt í hug að fá lönd til forráða. Ekki er þess getið, að kröfur Pípíns til ríkis hafi þótt ógildar, fyrir því að hann væri óskilgetinn, því að frá því fyrsta að Frankar höfðu stofnað ríki sitt í Gallíu, var það allttítt að launsynir tækju bæði konungdóm og önnur völd eptir fedur sína. Og þess sárar sveið Pípin, að hann var gjörður svo afskipta fyrir hinum yngri bræðrum sínum. Sigursæld föður hans magnaði og þessa löngun enn meir í brjósti hans, því að honum virtist það ekki meira en fjöður af fati föður síns, þó að hann fengi sjer einnig land til umráða, þar sem Karlamagnús ætti ráð á svo mörgum. Á þessari hugsun Pípíns ólu vinir hans enn meir; þeir leyddu honum fyrir sjónir, hversu hægt honum mundi veita að ná rjetti sínum, er þeir nefndu svo, þar sem *Hartrath*, Austfrankagreifi, hefði ekki átt langt í land með að koma fram viðlíkri fyrirætlun fyrir fáum árum; og mundi honum ekki miður takast, sem væri rjett til ríkis borinn. Þeir töldu honum og trú um, að þetta mætti því heldur takast, sem *Fastrade* drottning hefði egnt flesta höfðingja í ríkinu upp

í móti sjer og konungi með ofdrambi sínu og grimmd, og þar að auki mundu allir hinir fyrri fylgismenn *Hartraths* greifa, þeir er útlægir urðu, fylla hiklaust flokk hans.

Það gat ekki hjá því farið, að Pípín gengist ekki hugur við gyllingum þessum. Honum hafði lengi verið lítið um stjúpu sína, og óskaði henni ofan undir allar hellur, og því megnara varð hatur hans á henni, því meir sem hann hjelt að sú stund nálgadist, sem hann gæti náð hefndum á henni. Af því að Karlamagnús hafði ásett sjer að sitja í *Regensburg* þennan vetur (791—92), sem síðar mun getið (8. b), gjörði hann drottningu orð að koma þangað, og fór hún þegar og allir náungar konungs með henni austur þangað; en Pípín kroppinbakur gjörði sjer upp veiki, til að komast hjá því að fylgja stjúpu sinni. Þegar enginn af ættmönnum konungs var Pípín lengur til fyrirstöðu, þar sem öll hirðin var austur á Bælandi, gat hann í tómi tekið ráð sín saman við fylgismenn sína. Skjótt sáu þeir það, að engu mundu þeir fá framgengt, ef þeir beittu ofbeldi, svo að þeir lögðu hin viðbjóðslegustu fjörráð konungi sjálfum og sonum hans þremur, er þeir ætluðu að myrða. Slík hætta var hinum volduga sigurvegara svo margra þjóða búin af eigin syni sínum, hefði honum og kompánum hans tekizt að framkvæma niðingsverk sitt. En af hendingu vildi svo vel til, að allt varð bert um fyrirætlun þeirra fullsnemma.

Samsærimenn Pípins áttu einhvern dag fund með sjer í kirkju einni, til að bera ráð sín saman um fyrirætlun sína. En áður en þeir slitu fundinum, kom þeim sú varúð í hug, er þeir hefðu átt að hafa, áður en þeir fóru að hreifa málum sínum. Þeir leituðu grandgæfilega

um alla kirkjuna, til að vita, hvort enginn hefði staðið á hleri. Og að síðustu fundu þeir munk nokkurn undir altari einu, sem hafði heyrt allar viðræður þeirra. Þeir leituðu þá ráðs, hvort ekki skyldi drepa munkinn, og þótti mörgum það óhultast; en fyrir því að opt leikur hugur manna á tveim áttum, þegar menn hafa eitthvert stórræði með höndum, þá var það einnig hjer ofan á, og urðu þeir allir á það sáttir að lokunum að ódrengilegt væri að nífást á einum manni, er þeir ættu alls kostar við, og drepa hann. Þeir ljetu sjer því lynda að taka af honum eiða, að hann skyldi engum manni bert gjöra um launráð þeirra. En varla höfðu þeir sleppt hendi af bonum, fyr en hann sá, hversu óskilt sjer var að rækja þann nauðungareið, er hann hafði svarið fjörráðsmönnum konungs síns. Hann hjelt því hið hvatasta á konungs fund, og fór bæði nætur og daga unz hann kom austur til *Regensburg*. Var það um nótt, er hann kom þangað, og var konungur í fasta svefni; bað munkurinn varðmenn konungs að vekja hann, því að sjer bæri nauðsyn til að ná fundi hans hið bráðasta. Var þá konungur vakinn, og sagði munkurinn honum allt um banaráð þau, er Pípin kroppinbakur, sonur hans, byggi honum og drottningu og bræðrum sínum. Munkur þessi hjet *Tardulf* og var kynjaður frá Langbörðum, og er það skilt, að nafns þess manns sje lengi getið, sem frelsaði Frankaríki í þetta sinn frá háðung og stjórnleysi. Konungur fjekk honum síðan að launum trúleiks síns ábótaklaustrið *St. Denis* til forráða.

Konung rak í rogastanz, þegar hann heyrði þessi tíðindi, og ljet þegar grípa Pípin og alla samsærismenn hans, setja þá í fjötur og færa fyrir dóm allra ríkisstjettanna. Síðan var sá dómur upp kveðinn yfir þeim, að

nokkrir voru drepnir, og aðrir gjörðir útlægir, en Pípin frumkvöðull alls samsærisins, var krúnurakaður og settur í klaustur það, er *Priim* hjet; þar lauk hann æfi sinni alldaufliga 811. *Fastrade* dó á undan honum í *Frankfurt* (794); ekki varð hún mönnum mjög harmdauda, því að fyrir sakir drams hennar höfðu Austfrankar hafið uppreistina (786), og grimmd hennar hafa menn kennt það, að Pípin kroppinbakur bjó föður sínum fjörráð, og þar á ofan er mælt að hún hafi komið konungi til sumra þeirra hluta, er bökuðu honum óvinsæld af þegnum hans, en henni sjálfri hatur.

---

7. Viðureign Karlamagnúsar og *Thassilos*, Bælandshertoga.

a) Frá Bælendingum og *Thassilo* til þess 786.

Þegar vjer yfirförum í huganum sögu Karlamagnúsar og afreksverk hans fram að árinu 787, þar sem hann er búinn að þagga uppreistir á 4 stöðum í ríki sínu (sjá 3 þeirra í 6. a), búinn að fara herförina til Spánar (778), og 4 ferðir suður á Ítalíu (773, 776, 780, 787)¹⁾ og brjóta Langbarðaríkið undir sig, búinn að fara 10 herferðir á hendur Söxum á 13 árum (772—785), og semja frið við þá 785; — þegar vjer rennum huga vorum yfir öll þessi stríð, sjáum vjer, að þau eru mörg þeirra mjög samfara hvert öðru, og vjer gjörum oss, ef til vill, í grun, að nú muni Karlamagnús taka hvíld um stund; að minnsta kosti virðist oss eðlilegt, að hann hefði þurft hennar með, á meðan Saxar ljetu ekki til sín taka aptur (frá 785—792). En það var öðru nær; einmitt sama árið sem hann kúgaði *Arighis Beneventshertoga* (787), byrjaði hann að leggja Bæland undir sig; því að

---

¹⁾ Þetta ár braut Karlamagnús *Arighis* undir sig, sem var þá ...
er hafði hafði uppreist í löndum Karlamagnúsar 786.

eins og Langbarðastríðin voru samfara Saxastríðunum, eins voru þau hin beinasta undirrót til deilda þeirra, Karlamagnúsar og *Thassilos* hertoga, um Bæland. En áður en vjer komum til aðalefnisins, verður að geta í fáum orðum uppruna og ástands Bælendinga að fornu.

Bælendingar voru komnir af sama kynþætti og Alimenn: þeir voru af ættum Sveva hinna fornu, og sýnir það bæði tunga þeirra og lög o. s. frv. Þegar Bælendingar losnuðu undan yfirráðum Austgauta, urðu þeir háðir Frönkum í Ástrasfu (hjer um bil 536—540), en þó rjeðu yfir þeim hertogar innlendir; ættbogi þeirra var kallaður *Agilolfinga*-ætt. Hertogar þessir voru reyndar ljensþiggendur Franka, en þó hjeldu Bælendingar hinni fornu stjórnarlögun sinni óbreyttri. Lönd þeirra lágu í millum *Lech*-ár og *Enns*-ár, Dónár og Alpatjalla. Bælendingar höfðu orðið hjer um bil samferða öðrum þjóðverjum í menntun þeirri, sem þá tðkaðist. Snemma höfðu þeir tekið við kristni, en hún kulnaði smá saman út aptur, þangað til þeir *Rupertus*, *Corbinianus*, *Emmeranus* og aðrir trúboðendur kenndu þeim hana að nýju, og þó einkum *Bonifacius* (sbr. 1. c), sem kom á hjá þeim klerkaveldi, og við það varð landið frjálsara að sumu leyti, en að öðru leyti háðara Frönkum. — Tíðum voru þar styrjaldir miklar, því að hertogarnir í Akvítaníu, vildu vera sjer um alla hluti sjálfráðir fyrir Karlungum: Pípin eldra, Karli *Martell* og Pípin konungi. Þegar hertogaskipti urðu á Bælandi, varð sá, er við tók, að vinna Frankakonungum hollustueiða, og eins hafði *Thassilo* II.¹⁾ gjört á ríkisþingi því, er Pípin konungur hjelt í *Compiegne* 757. *Thassilo* hafði ekki að eins svarið

---

¹⁾ *Jerrer* kallar hann *Thassilo* III.

Pípín hollustu, heldur og háðum sonum hans, Karlamagnúsi og Karlmanni. Eptir það hafði Pípín konungur *Thassilo*, systurson sinn, 4 ár við hirð sína, því þá voru foreldrar *Thassilos* nýdaudir, en *Thassilo* enn barn að aldri. Ljekust þeir Karlamagnús og hann þá barnleikum við, því að áhöld voru um aldur þeirra, og fjell vel á með þeim. Pípín konungur vandi *Thassilo* við hernað eins og þá sonu sína, og hafði hann með sjer á herferðum. En þegar Pípín fór 4. herförina í móti Akvítönum (760), gjörði *Thassilo* sjer upp veiki, og hvarf hurt úr herhúðum móðurbróður síns, svo að enginn vissi. Ekki linnti hann fyr ferðum sínum, en hann kom fram austur á Bælandi. Gekk honum það mest til, að honum þótti Pípín nðast á Bælendingum; en nú tók *Thassilo* sjálfur þar öll umráð, og ljet gefa sjer konungsnafn, kvað hann ljenseið sinn ógildan, og kallaði hann óvita eða nauðungareið, síðan gekk hann að eiga *Luitberge*, dóttur *Desiderius* Langbarðakonungs. Þessar tiltektir *Thassilos* þóttu Pípín svo ískyggilegar, að hann lýsti hann óheimildarmann að hertogadæminu í *Worms* 763, og árið eptir stefndi hann *Thassilo* til fundar við slg í sömu borg. *Thassilo* vænti sjer elnskis góðs af móðurbróður sínum, og fjekk af páfa að biðja sjer griða hjá Pípín. Þó þorði *Thassilo* ekki annað, en hlýðnast orðsending konungs, og fór til *Worms*. Kom þá svo bæði fyrir árnaðarorð páfa og friðmæling *Thassilos* sjálfs, að Pípín konungur ljet hann halda hertogadæminu, en hollustueið tók hann af honum að nýju.

Þó fór því fjærri, að *Thassilo* væri hugfastur hollustueiður sá, er hann hafði unnið Pípín konungi, því 2 árum eptir lát Píþíns (770) er þess getið, að Berta, móðir Karlamagnúsar, hafi farið austur á Bæland á fund *Thassilos*, til að koma honum til hlýðni við þá syni hennar,

Karlamagnús og Karlmann, er þá sátu báðir að ríkjum en engu fjekk hún áorkað við *Thassilo*. Af því Karlamagnús átti í ærið mörg horn að lita hinn fyrra hluta ríkisstjórnar sinnar, bæði utan ríkis og innan, sem áður er sagt, vildi hann heldur, að *Thassilo* rjeði einn Bælandi, en hefja ófrið við hann, á meðan kontungur gat ekki neytt alls mannafla síns, og ljet því, sem hann sæji ekki, að *Thassilo* var eins sjálfráður í stjórn sinni, eins og *Agilolfingar*, forfeður hans, höfðu verið, áður en þeir urðu háðir Frönkum. *Thassilo* hjelt lögþing og skipaði lög og landsrjett bæði í andlegum málum og veraldlegum, og setti *Theodo*, son sinn. til samstjórnar með sjer. Hann vildi og brjóta undir sig Slava þá, er bjuggu í *Kärnthen*, og kom honum ekki til hugar að leita samþykkis um þá fyrirætlun sína til Frankakonungs.

Samt sem áður dirfðist *Thassilo* þó ekki að þverskallast við útböði Karlamagnúsar, og varð jafnvel að veita honum lið í móti *Desiderius*, tengdafiður sínum. En stríð Karlamagnúsar við *Desiderius* varð þó einmitt tilefni til þess, að hvor trúði öðrum verr eptir en áður, Karlamagnús og *Thassilo*; því að Karlamagnús óttaðist, að *Thassilo* mundi taka upp þykkjuna fyrir tengdafiður sinn, er Karlamagnús hafði rekið frá ríkjum og sett í klaustur, og voru til þess nógar líkur, og það þó helzt, að *Thassilo* vildi engra ljenssskyldna gæta við Karlamagnús upp frá því, að hann hafði lagt undir sig Langbarðaríki; enda er mælt, að kona *Thassilos* hafi lítið bætt vináttu þeirra, og að hún hafi eggjað mann sinn til móþróa við Karlamagnús.

Á meðan Karlamagnús sat páska í Rómaborg 781, bar hann ráð sín saman við *Hadrianus* páfa um *Thassilo*, og rjeðst það þá af með þeim, að kúga hann til hlýðni. En Karlamagnús fór kænlega að þessu, eins og honum

var allvel lagið, þegar hann vildi það við hafa, og þegar hann þóttist ekki hafa fullar kröfur til; því þá ljézt hann vilja fara því einu fram, sem sanngirni og drenglyndi væri samboðið. Hann lagði því undir við *Hadrianus* páfa, að hann skyldi senda menn á fund *Thassilos*, og ráða honum til að koma tafarlaust á ríkisþing það, er konungur hafði fyrirbúið að halda í *Worms* þetta ár (781), til að sverja honum þar hollustueiða, eins og hann hafði áður svarið Pípin konungi, föður hans. Pátinn gjörði, eins og Karlamagnús hafði fyrir mælt, og sendi 2 menn til *Thassilos*, með þeim fóru og 2 konungsmenn, og eru til þess nefndir *Richolf* hirðdjákni og *Eberhard*, yfirbyrli Karlamagnúsar. Bæði af því að þessi orðsending kom frá páfa, og að sendimenn voru mælskir og mjúk-málir við *Thassilo*, og það hið þriðja, að hertoginn sá sjer ekki fiert að færast lengur undan skyldum sínum við konung, hjet hann að koma á fund Karlamagnúsar og hylla hann, en farargrið tók hann af sendimönnum fyrir sig fram og aptur. Efndi hann og þau orð sín vel, seldi konungi 12 gisla, og vann honum eiða til trúnaðar. Gjörði *Thassilo* þetta mest í þeirri von, að hann huggaði sig við, að þó hann yrði að brjóta odd af oflæti sínu í þetta sinn, og ganga til handa konungi, þá mundi hann síðar fá færi á að brjótast undan yfirráðum hans. *Thassilo* hafði og getið rjett í vonirnar, því að Karlamagnús átti enn 4 ár samfleytt í stríðum við Saxa, þangað til friðurinn komst á með honum og þeim 785. Þar á eptir átti hann enn að sefa uppreistir í ríki sínu, sem hömluðu honum því nær frá öllum afskiptum af Bælandi 5. árið.

b) Karlamagnús sviptir *Thassilo* völdum og leggur Bæland undir sig.

Karlamagnús hafði boðað *Thassilo* hertoga á ríkisþing það, er hann bjelt í *Worms* 786, þar sem hann ljét dæma uppreistarmál Austfranka og *Thüring*-byggja, sem áður er sagt (sbr. 6. a). En *Thassilo* kom ekki, og veturinn eptir (786—787), sem Karlamagnús sat suður á Ítalíu, og var að sefa óeirðir þær, sem *Arighis Benevents* hertogi, svili *Thassilos* og bandamaður, hafði vakið, gjörði hann tilraun til að ná aptur frelsi sínu til fulls; því að hann bjóst við, að Karlamagnús mundi koma með her á hendur sjer, þegar hann hefði kúgað *Arighis* hertoga, en treysti ekki liðsafla sjálfs sín, ef til þeirra kasta kæmi. Var honum því allt um æði að reyna til að fresta árás Karlamagnúsar, þangað til honum kæmi hjálp frá Grikkjakeisara, sem ávallt hafði viljað styrkja *Adelgis*, mág *Thassilos*, til ríkis aptur á Ítalíu, og frá Avörum, nágrönnum sínum að austanverðu, er hann hafði fengið til liðs við sig, og lagt svo undir, að þeir skyldu ráðast inn í lönd Karlamagnúsar í Ítalíu (*Friaul*). Þessar tiltektir *Thassilos* urðu honum einmitt til falls. Hann vissi, að Karlamagnús mundi halda páska í Rómaborg 787, og hann fór nærri um það, að konungur mundi einskis manns árnað virða sjer til líknar, nema páfans, og tók því það ráð, að leita sjer trausts hjá honum, og sendi til hans 2 andlegrar stjettar menn, erkibiskupinn í *Salzburg* og ábótann frá *Mondsee*, til að biðja sjer gríða hjá Karlamagnúsi. Páfinn tók þessum sendimönnum hertogans svo blíflega í fyrstu, að þeir voru fulltrúa um, að þeir mundu fá hin æskilegustu erindislok. En því meir brá þeim í brún, þegar þess var krafizt af þeim með ofstækju mikilli, að þeir skyldu gjöra bert um fyrir-

ætlun *Tassilos* og skaplyndi hans til konungs, og að þeir skyldu ábyrgjast höllustu hans við Karlamagnús. Til þess þóttust þeir ekkert umboð hafa af *Thassilo*; þeir gjörðu og ekki uppskált, hvað hertoginn ætlaðist fyrir, hvernig sem páfinn ógnaði þeim og hertoganum sjálfum með bannsetningum. En þegar sendimenn hertogans vildu ekkert uppi láta allt að einu, og kváðust vera að eins sendir til að bera hertoganum aptur svör páfans og konungs, sáu þeir *Hadrianus* og Karlamagnús, hversu ótryggilega um allt var búið; varð páfinn þá svo reiður gabbí hertogans, að hann bannsetti hann og alla fylgismenn hans og sendimennina, og lét þá síðan frá sjer fara.

Eptir þetta hjelt Karlamagnús hið hvatasta norður yfir Alpafjöll, því að hann hafði allar ástæður til að óttast, að *Thassilo* mundi ætla að sækja rjett sinn með oddi og egg, og þótti því ráðlegast að verða fyrri til. Síðan stefndi konungur ríkisþing fjölmennt í *Worms* 787; á því þingi leitaði hann sjer ráðs, hvað gjöra skyldi við *Thassilo*, og var það þá afráðið, að fara að honum með öllu því liði, er tilfengist, og var svo gjört. Karlamagnús dró saman lið í 3 áttum, og stefndi öllu til Bælands: Í einum flokkinum voru Langbarðar og Ítalir; fyrir þeim var Pípin konungur, skyldi hann halda því liði frá *Bozen* til *Trident*; þó lét Karlamagnús skilja eptir nokkurt lið á Nedri-Ítalíu til vonar og vara, ef *Adelgis*, mágur *Thassilos*, kynni að leita þar á með liðstyrk Grikkjakelsara. Í öðrum flokkinum voru Saxar, *Thüring*-byggjar og Austfrankar; fyrir því liði var Karl konungsson, og fór hann með það yfir Dóná hjá *Pföringen*. En fyrir 3. flokkinum var konungur sjálfur, það var meginherinn, og fór hann með það lið austur yfir *Lech*-á hjá Ágsborg. Þegar Karlamagnús hafði þannig umkringgt Bæland með óvígum her á allar hliðar, átti *Thassilo* um tvo kosti að

velja, annaðhvort að gefast upp fyrir honum, eða láta skrifða til skara, og verjast til hins ítrasta með þeim Bælendingum, sem honum vildu fylgja; því að margir þeirra höfðu þegar gefizt upp fyrir Karlamagnúsi, bæði vegna þess að þeir sáu, við hvílikt ofurefli var að eiga, og svo hins, að þeir óttuðust bannsetning páfans, ef þeir veittu *Thassilo* fylgi þaðan í frá. Tók þá *Thassilo* þann, er vildari var; því að þó hann hefði hugmaður verið og bardagamaður, sem síður en ekki var, var honum bróður bani búinn, og verra gat honum ekki til viljað, hvort sem var. Í októbermánuði 787 kom *Thassilo* á fund Karlamagnúsar hjá *Lech*-á eptir orðsending hans, fjekk honum hertogastaf sinn, fjell honum til fóta, og bað hann fyrirgefningar á mótgjörðum sínum og eiðrofum. Gekkst þá Karlamagnúsi svo hugur við mótlæti frænda síns og fornvinar, að hann gaf hertoganum ekki einungis upp allar sektir og sakir, heldur seldi honum aptur að nýju hertogadæmið að ljeni. Þó varð *Thassilo* að selja konungi 12 gisla og *Theodo*, son sinn, hinn þrettánda, hinir voru allir mikils háttar menn og tignir að settum.

Þessu næst rauf Karlamagnús leiðangurinn og ljet liðið fara heimleiðis frá Bælandi, en þó trúði hann ekki *Thassilo* betur en svo, að hann sat í stoðrænu við hann um veturinn eptir í *Ingelheim*, því að þar átti konungur höll fagra og mikla, og sjást enn í dag leifar hennar, og eru það rústir einar¹⁾; í þeirri borg hjelt konungur tíðum biskupaping og ríkisþing. En fyrir því að Karlamagnús hafði verið um hríð sjarlægur Söxum, fóru þeir að brydda á óeirðum að nýju, og varð hann þá að hafa hugann á að sefa þær. Þetta tækifæri nýtti *Thassilo* sjer,

¹⁾ Höll þessi var byggð á 100 súlum úr forngrýti og marmara, og var þar 3. helztur aðseturstaður Karlamagnúsar.

til að reyna í hinnsta sinni að brjótast undan yfirráðum Karlamagnúsar. Af því að *Thassilo* var maður hverflyndur og talhlýðinn, átti kona hans því hægra með að telja hann á að reynast ótrúr lánardrottni sínum, því að hún hataði Franka af huga og sál, og notaði sjerhvert tækifæri til að egna mann sinn upp í móti þeim; af því að hún gjörði sjer í grun, að bæði kynni *Thassilo* að geta náð frelsi sínu og styrkt síðan *Adelgis* til ríkis yfir Langbörðum aptur með liðsafla Grikkjakeisara. Í því skyni gjörði *Thassilo* samtök við þá Langbarða, sem enn undu illa yfirráðum útlands konungs, og við *Irene*, Grikkjadrottningu, og æsti þar á ofan Avara til að gjöra herhlaup á *Friaul*. Þó samtök þessi færu öll með mikilli leynd, gátu þau allt að einu ekki dulizt til lengdar fyrir Karlamagnúsi, og þegar *Thassilos* sjálfs gjörðu konungi beran samblásturinn nógu snemma. Um vorið 788 stefndi Karlamagnús ríkisþing fjölmennt í *Ingelheim*, og boðaði þangað *Thassilo*. Hann hlýddi orðsending konungs og kom á þingið, og lét sem hann væri alls ókvíðinn og öruggur; því að hann gjörði sjer í hug, að Karlamagnúsi hefði engin njósn komið um svik sín og ráðabrug. Honum brá því heldur en ekki, þegar konungur bauð tignarmanni einum að grípa hann, óðar en hertoginn var kominn í augsýn konungs, og þegar hann heyrði, að Bælendingar sjálfir kærðu hann um landráð og drottinssvik, og hann gat ekki borið það af sjer, að hann hefði setið á svikráðum við konung um vetarinn, að hann hefði leitast við að fara á bak við trúnaðarmenn konungs með ráðagjörðir sínar, að hann hefði verið svo ósvífinn, að segja, að hann vildi heldur láta syni sína alla, en þola yfirráð Karlamagnúsar, og að hann hefði hlýtt í því ráðum konu sinnar, að æsa Avara til stríðs við konung sinn. Eptir allan þennan áburð dæmdu ríkisþingsmenn,

að höggva skyldi *Thassilo*, ekki einungis vegna eiðrofs hans við Karlamagnús og þessara síðustu tiltekta hans, heldur og hins, að hann hafði leynzt burt úr herbúðum Pípfins konungs, og ekki tekið orðlof af honum sem fyr segir (sbr. 1. b); því að við slíkum afglöpum lá líftjón eptir lögum Franka.

Varð þá *Thassilo* að selja Karlamagnúsi að fullu og föstu hertogastaf sinn aptur, og afsala sjer öllum yfirráðum á Bælandi, er konungur lagði nú undir Frankaríki. Þetta hvorttveggja varð hann að gjöra krjúpandi fyrir knjám konungs. En þegar átti að framkvæma á honum dauðadóminn, minntist Karlamagnús frændsemi þeirrar, er með þeim var, og gaf *Thassilo* líf, en setti hann í klaustur¹⁾, eins og hann hafði áður gjört við *Desiderius*, tengdastöður hans; því að svo er að sjá, sem klaustur hafi á þeim öldum verið höfð fyrir dýflissur. Síðan var tekinn allur hertogaskrúðinn af *Thassilo*, og hann færður í munkakápu, og var hann þess ekki ófús; en hitt sveið honum sárara, að klippa skyldi skegg hans og krúnuraka þar í höllinni í *Iugelheim*, í augsyn allra þeirra tignarmanna, sem þar voru saman komnir, og vægði konungur honum einnig við þeirri vanvirðu fyrir grátbeiðni *Thassilos*. Eptir það var hann sendur í klaustur það, sem nefndist *St. Goar*, og ættmenn hans allir, synir hans fimm og dætur tvær. Það segja sumir menn, að *Luitberge*, kona hans, hafi verið sett í klaustur vestur á Frankaríki, og þar hart haldin; enda hafði hún átt illan

---

¹⁾ *Krause* segir, að *Thassilo* hafi fremur átt að þakka það ríkisþingsmönnum bælenzku, en mildi Karlamagnúsar, að hann hjelt lífi, því að Bælendingar hafi krafist þess, að hann væri dæmdur eptir þeirra lögum; en að í þeim lögum hafi verið lögð klansturvist við landráðasök.

hlut að málum þeirra Karlamagnúsar og *Thassilos*, og var bæði drambsöm og hefningjörn. Þó kom *Thassilo* einu sinni eptir þetta á almannafæri, ekki til að bera vopn á móti Karlamagnúsi, eins og Húnold hertogi, heldur í munkakápunni, eins og örvasa maður, sem saddur er orðinn lífdaganna. En það var á biskupaþinginu mikla, sem Karlamagnús hjelt í *Frankfurt* 794. Játaði *Thassilo* þar enn í heyrenda hljóði, að hann hefði unnið sjer til óhelgis, það konung grátandi fyrirgefningar, og fól sig og ættmenn sína miskun og mildi konungs og allra þingmanna. Til merkis um að hann iðraði eiðrofs síns við Karlamagnús, hjet hann að gleyma öllum þeim meingjörðum, er af hans hendi hefðu fram við sig komið, og afsalaði sjer, konu sinni og börnum öllum rjettindum og eignum, sem hann hafði átt að formu, og þar með tilkalli til Bælands. Síðan voru 3 skipunarskjöl samín, voru 2 þeirra geymd í skjalahirzlu konungs, en hið 3. var fengið *Thassilo* til varðveizlu. Áður en hann fór af þinginu, gaf Karlamagnús honum upp allar sakir við sig, hjet honum, að hann skyldi engum hrakningum mæta þaðan í frá, og sjekk honum 2 borgir sjer til framfæris, *Ingolstadt* og *Lutrahof*¹⁾. Eptir þetta fór *Thassilo* með sonum sínum aptur í klaustur það, er hann dó í, en það hjet *Lorsch*²⁾. Þannig lauk viðskiptum þeirra Karlamagnúsar og *Thassilos*.

En þótt svo virðist, sem meir hafi ráðið hjá Karlamagnúsi kapp og metnaður í viðureign hans og *Thassilos*, en sanngirni og rjettsýni, gátu Bælendingar talið þessi stjórnmendaskipti með gæfu sinni, því Karlamagnús kom

) Svo segir *Krause*, og skírskotar til *chart. divis. Caroli*.

2) Aðrir segja, að *Thassilo* hafi verið fluttur í klaustur eitt í Normandí, og þar hafi hann látizt.

stjórnarlögun þeirra í hið bezta horf, eins og hinar viturlegu tilskipanir hans og umönnun fyrir hagsæld þessa nýja skattlands bera ljósan vott um. Hann ljet reyndar lög Bælendinga standa óhöggðuð að öllu, og allt eins dómsmálastjórn þeirra, að 3 lagaboðum fráteknum, sem lutu að andlegum efnum. Aptur á móti ljet hann sjer einkar annt um að takmarka umráð þau, er höfðingjarnir áður höfðu haft á Bælandi, og skipaði þar mönnum svo kænlega til embætta, að hver einskorðaði annan. Hertogatignina nam hann gjörsamlega af, og setti aptur í staðinn greifa yfir landið, er hann skipti sundur í sveitir og hjeruð, svo að þeir ættu því hægra að gæta þess, að lögum og tilskipunum væri gaumur gefinn. Dómsvaldið í hverju hjeraði fól hann jafnaðarlega þarlendum mönnum á hendur. Ekki gengu greifaembættin að erfðum, á meðan Karlamagnús rjeð ríkjum, því hann seldi þau að ljeni ráðnum mönnum og rosknum, sem góðs voru af honum verðir. Til varnar í móti Avörum og Sorbum og Slövum setti hann landvarnargreifa (markgreifa) á landamærum, og átti hver þeirra að ráða yfir nokkru stærra hjeraði, en hver um sig af greifum. Í nyrðri hluta Bælands, sem undan hafði gengið, en Karlamagnús lagði undir sig aptur, setti hann 2 landvarnargreifa; skyldi annar þeirra verja landið fyrir árásum Sorba, er bjuggu í hjeraði því, sem *Meiszen* heitir, en hinn fyrir Slövum (*Czechum*), sem bjuggu í Bæleimi.

---

8. Viðureign Karlamagnúsar og Avara

a) Frá Avörum fyrir Karlamagnús.

Þó að viðskipti Karlamagnúsar og slavnesku þjóðanna, er síðar mun getið, byrjuðu þegar árið eptir, að hann lagði Bæland undir sig (788), skal samt fyrst geta viðureignar hans og Avara; því að hún var beinlínis sprottin af deilum hans við *Thassilo*, eins og þær voru aptur sprottnar af viðureign konungs og Langbarða. En áður en byrjað er að segja frá stríðum Karlamagnúsar og Avara, þykir hlýða að drepa dálítið á uppruna þeirra og ástand, þangað til Karlamagnús fór að eiga í höggi við þá.

Avarar voru komnir af hinum fjölmenna kynþætti Mongóla. Snemmindis (402) bjuggu þeir nálægt miðri Asíu, hjá fjöllum þeim, er *Altai* heita. En litlar fóru sögur af þeim þá um hríð, þangað til hjer um bil hálfri annari öld síðar, að þeir komu fram vestur við Svartahaf; höfðu þá Tyrkir og Kínverjar krakið þá burt úr átt-högum þeirra vestur á bóginn. Settust þá Avarar að við *Don*, og tóku smá saman undir sig löndin vestur með Svartahafinu að norðan, allt vestur í *Dacia* hina fornu (nú heitir það *Siebenbürgen*), þar tóku þeir sjer fyrst

bólfestu 558 eptir Krists burð. Höfðingi sá (*Khan*), er fyrir þeim var, þegar þeir komu fyrst vestur í Evrópu, hét *Varkhuni*. Það var hvorttveggja, að þeir hafa að öllum líkindum verið komnir af sama kynstofni, og Húnarnir fornu, sem þá voru þegar undir lok liðnir fyrir 100 árum, enda stóð Evrópubúum ekki öllu minni ógn af Avörum, en Grikkjum og Rómverjum og öðrum þjóðum hafði staðið af Húnum og Attílu Húnakonungi til forna. Avarar tóku undir sig flest þau lönd, er Húnar höfðu áður haft hönd yfir, og allt eins þau lönd, sem Gepídar og Langbarðar bjuggu í, og nú eru kölluð *Ungarn*, eptir það að Avarar og Langbarðar höfðu brotið undir sig Gepíða, og Langbarðar síðan yfirgefið lönd sín fyrir norðan Dóná, og setzt að suður á Ítalíu, sem áður er sagt (sjá viðureign Karlamagnúsar og Langbarða). Vöblendast var veldi Avara, á meðan *Bajan* var höfðingi þeirra (hjer um bil frá 570—625 ?); því meðan um þær mundir brutu þeir undir sig slavnesku þjóðirnar, er bjuggu fyrir sunnan þá í *Krain*, *Kärnten* og *Steyermark*, og eins þær, er bjuggu á Mæri (*Mähren*), Bæheimi (*Böhmen*) og *Lausitz*. Slavar höfðu sum sje búið áður í þeim löndum, sem Avarar höfðu lagt undir sig, og bjuggu þá í, allt vestur að *Enns*. Á þennan hátt voru Langbarðar nágrannar þeirra í útsuður; en svo fór því fjærri að Avarar áreittu lönd þeirra nokkru sinni, að þeir veittu þeim lið í móti jörlum Grikkjakeisara í Ítalíu; enda voru þeir bandamenn, og Langbarðar höfðu látið Avörum eptir lönd sín, er þeir fóru burt úr *Pannonia* (sbr. 4. a). Aptur á móti rjæðst *Bajan* á *Gisulf Friaulshertoga*, og tók borg hans með svikum 610. Tíðum áttu Avarar í stríðum og deilum við Bælendinga, nágranna þeirra að vestanverðu, um lönd þau, er liggja með ánni *Enns*, þar sem nú er Austurríki. En optast mættu Avarar þar

braustri vörn, eptir það að Frankar fóru að hafa hönd í bagga með stjórninni á Bælandi. Þó eyddu Avarar gjörsamlega biskupsdæmið *Lorsch* 737, og nokkur hluti Austurfríks varð þá að eyðiskógi, sem engum gagnaðist að yrkja eða í að búa fyrir þeim.

Þegar Avarar komu fyrst vestur í *Dacia*, ætluðu Grikkir, nágrannar þeirra að sunnanverðu, að hafa þá sjer hliðholla, og komu þeim til að ráðast á aðrar hálfvilltar þjóðir, sem þeim þótti sjer hætta af standa, fyrir sje, er Grikkir greiddu Avörum árlega. En því meir sem Avarar auðgudust á Grikkjum á þennan hátt, því heimtufrekari urðu þeir og ósvífnari í kröfum sínum. Mest kvað samt að yfirgangi Avara við Grikki, eptir það að *Bajan* kom til valda, því að ef þeir tregðudust við að greiða sjeð, eyddi hann skattlönd Grikkja ógurlega, stundum allt austur að Miklagarði, og kúgaði þá til að kaupa frið af sjer fyrir enn meira sje, en Grikkir höfðu áður goldið þeim. Sumum skattlöndum hjelt hann og fyrir Grikkjum gjörsamlega t. a. m. Dalmatíu, er hann svældi undir sig 603. Þannig þröngvaði *Bajan* kosti Grikkjakeisara jafnvel meir, en Attíla hafði nokkurn tíma áður gjört; en það var ekki einungis, að hann eyddi og rændi lönd þeirra og lagði sum þeirra undir sig, sem nú var sagt, heldur urðu Grikkjakeisarar að vera leik-soppar duttlunga hans. Einu sinni langaði *Bajan* til að sjá fíl, og þegar Grikkjakeisari heyrði, að honum ljeki hugur á því, sendi hann *Bajan* fílinn þegar í stað. En er *Bajan* sá fílinn, varð hann óttasleginn, og reiddist sendimönnum keisarans ákaflega, þeim sem með fílinn fóru, eins og kenjótt eptirlætisbarn, og atyrkti Grikki fyrir heimsku þeirra með megnum fúkyrðum. Í öðru sinni vildi *Bajan* reyna, hvernig sjer sofnaðist á gullbeð, og urðn Grikkir að senda honum gullið; en af því honum varð ekki svefnvært á sæng þeirri, reiddist hann Grikkjum ekki minna fyrir þessa

gjöf en flinn áður. Þegar *Bajan* átti í ófriði við *Heraklius* Grikkjakeisara (618), ljezt hann vilja semja frið við hann; en til þess að Grikkir grunuðu því síður svik af sjer, vann hann þeim ekki að eins alla þá eiða, sem hann vissi helgasta, heldur og þá eiða, sem kristnir menn kunnu dýrasta, því að annars þótti þeim ekki undir honum að eiga; og þannig gat hann tælt keisarann til fundar við sig í *Heraclea*. En varla var *Heraklius* kominn þangað, fyr en *Bajan* rauf alla eiða sína, rjæðst að honum óvörum, svo að við sjálfst lá, að hann næði keisarauum á vald sitt, og handtók þar 270,000 manna hans, og gabbaði svo Grikki þar á ofan fyrir trúgirni og ófarir þær, sem þeir höfðen farið fyrir honum. Árið eptir samdi hann þó frið við Grikkjakeisara (619). En svo var sá friður endasleppur, að 6 árum síðar (625) gjörði *Bajan* samtök við Persa, og settist um Miklagarð með þeim, en þó varð hann þar frá að hverfa, og hafði áður látið marga menn.

En svo illa sem Avarar ljeku Grikki, kúguðu þeir þó Slava, nágranna þeirra að norðan, enn meir; því að þeir urðu ekki einungis að greiða Avörum skatt, heldur einnig þola af þeim marga aðra skapraun og ofríki. Þannig er sagt, að Avarar hafi vadið yfir lönd þeirra á vetrum, sjer til dægrastyttingar, þegar þeir áttu í engum óeirðum við Grikki, og tekið konur Slava og dætur, og haft þær sjer við hönd, og margan annan ójöfnuð hafi þeir sýnt Slövum. Höfðingjar Avara höfðen þann sið, að þeir beittu Slövum og konum þeirra fyrir í öllum mannhættum, og til að mæta fyrstu árásum óvina sína, en Avaraliðs neyttu þeir ekki fyr en til skara átti að skrifða. — En skömm er óhófsæfi, og svo var einnig um Avara; því að þegar á fyrsta fjórðungi 7. aldar, og á meðan *Bajan* var enn lífs, fór dýrd þeirra að fölna, og urðu apturfarir þeirra jafnvel meiri og bráðari, en þjóða þeirra, er næstar þeim bjuggu

og sem áttu hörðustum kostum af þeim að sæta. Að fornu fari höfðu Avarar verið hraustir menn og herskáir, sparneytnir og hófsmenn miklir, eins og háttur er þeirra þjóða, sem veiðar stunda. En með því þeim safnaðist ógrynni fjár bæði á ránferðum og verzlun, lögðust þeir smá saman í svall og sællífi, og þar eð þeir voru fráhverfir vísindum alls konar og menntun, sem opt eru þó óhófinu samfara, svipaði þeim meir til dýra en manna, og þá hvarf þeim og hreystin forna, og á þann hátt varð þjóðum þeim, er þeir höfðu áður brotið undir sig, hægra um hönd, að ná aptur frelsi sínu.

Slavar í Bæheimi, á Mæri og í nálægum hjerudum, í *Kärnthen* og enn víðar brutust undan ánaudaróki Avara 623. Þeirri uppreist ollu kúganir og hrakningar þeir, er þessir kynþættir Slava höfðu lengi mætt öðrum fremur af Avörum; forgangsmenn uppreistarinnar voru og einmitt synir þeir, er Avarar höfðu átt við konunum slavnesku, sem áður er getið, á vetrarsveimi þeirra; þannig kom Avörum sjálfum í koll yfirgangur þeirra og ósvífin. Þessir kynblendingar gjörðu samtök sín í milli, og tóku mann þann til höfðingja yfir sig, er *Samo* hét. *Samo* hafði áður verið kaupmaður, hann var niðurlenzkur að uppruna (frá *Brabant*) og kominn af ættum Franka. Hann kom á vopnabúnaði Franka hjá Slövum og kenndi þeim hernaðarháttu. Síðan æsti hann enn fleiri upp í móti Avörum, er áttu við hann margar orustur, og var *Samo* þeim ávallt efri í öllum viðskiptum. Eptir það tóku Slavar hann til konungs 627, og varði hann frelsi þeirra fyrir öllum útlendum þjóðum, sem á þá leituðu (Avarar, Frankar, Bælendingar, Saxar og Langbarðar) í 31 ár, þangað til hann dó 658. Náði þá ríki hans suður að Alpa fjöllum í *Steyermark*, norður að *Havel* og *Spree*, austur að *Karpathafjöllum* og vestur að landamærum

Franka, og því áttu Slavar einatt í illdeilum við þá. Nokkrir af fjelagsmönnum *Samos* konungs tóku sig upp úr átthögum sínum, fóru suður í Dalmatíu, þaðan hröktu þeir Avara, er setti höfðu í landið (630¹), og stofnuðu þar frjálst ríki með leyfi *Heraklius* Grikkjakeisara 640; það er síðan kallað *Kroatia*. Skömmu síðar náðu Slavóníumennu frelsi sínu, og vorðu það síðan fyrir Avörum og tóku kristna trú. Þá tók og flokkur Sorba, eða Servíar, sig upp frá bústöðum sínum (*Meiszen*), og fóru suður yfir Dóná, og tóku sjer þar bólfestu, sumir í Servíu, sumir í Bosníu, og sumir í nokkrum hluta Dalmatíu; var það með ráði og vilja Grikkjakeisara, er ávallt var liðþurti, til að verja lönd sín, bæði fyrir Avörum að norðan og Serkjum að sunnan og austan. Og í enn fleiri hjerudum urðu Avarar undan að hrökkva, sem þeir höfðu áður undir sig lagt; og af því styrjaldir voru þá einnig með þeim sjálfum innan ríkis, fór nágrönnum þeirra að standa minni ógn af þeim, en áður. Aldrei náðu Avarar aptur undir sig *Käruthen*, þar sem afkomendur *Samos* áttu fyrir að ráða. En aptur þykir það líkara, að Bæheimsbúar og Mærismenn, og, ef til vill, Sorbar, sem bjuggu í milli Saxelfar og *Saale*, en þar hjet þá Sorbaland eða *Serblia* (*Servia*?) hin meiri, hafi orðið Avörum háðir að minnsta kosti öðru hverju eptir þetta. Það segja og sumar sögur, að *Thüring*-byggjar hafi verið skattskyldir Avörum í það mund sem *Bonifacius* hinn helgi boðaði þeim trú og tífundargjald; því að sagt er, að þeir hafi þá svarað honum þessu: „Gjarnan viljum vjer við krísni taka og tífund greiða, ef þú ljettir af oss skattgjöfum til Avara.“

Þannig var farið að saxast á veldi Avara að sunnan-

¹) *Schiern*, I. 447,

verðu og útsunnan um og eptir daga *Bajans*, sem mestan yfirgang hafði þó í frammi haft, á meðan hann var í blóma aldurs síns, og líkastur hefur verið Attilu Húnakonungi. Á dögum *Bajans* lágu þessi lönd undir Avara fyrir sunnan Dóná: *Servia*, *Bosnia*, *Dalmatia* öll, *Slavonia*, *Illyria*, (þ. e. *Krain* og *Kärnthen*), *Steyermark* og Austurríki, sem nú heitir svo, allt vestur að *Enns*-á; fyrir norðan Dóná: *Ungarn* allt, Mæri, Bæheimur, *Meiszen* og *Schlesia*, og þar á ofan nokkur hluti af *Polen*. Að minnsta kosti voru Slavar, sem bjuggu í öllum þessum löndum, skattskyldir Avörum um hríð. Á meðan Avarar hjeldu fornum síðum fedra sinna óbreyttum, og lögðust hvorki í munaðlífi nje svall, var varla nokkur sú þjóð, sem þeir áttu í höggi við, að ekki bæri skerðan hlut fyrir þeim; og eins og þeir voru miklir menn vexti og efldir að burðum, eins voru þeir hergjarnir, og grimmir í skapi. Þeir höfðu riddaralið í orustum, og eins voru hestar þeirra.

Brýr kunnu Avarar að gjöra og varnarvirki, en engin önnur list var þeim lagin, svo sögur fari af, og þykir líklegt, að þeir hafi tekið hvorttveggja eptir Grikkjum. Enda neyttu þeir þess, því að þar sem land þeirra var varnarlaust að náttúrunni til, gjörðu þeir virki mikil og víggirðingar fremur flestum villiþjóðum, sem sögur ganga af fyr og síðar. Nú slík virki höfðu Avarar í *Ungarn*, því þar var sljettlendi mest og minnst afdrepi til varnar, ef öflugir íjandmenn hefðu á þá ráðizt. Virki þessi hafa þjóðverjar kallað „hringa“ eða „skógborgir“ (skíðgarða?), en Langbarðar kölluðu þau „gerði.“ Virkjunum var þannig háttað, að 20 fóta langir eikarbolir og bækibjálkar voru reknir niður í jörðina í tvennum röðum, og látið svo langt bil í milli raðanna, að 20 fetum numdi; en í milli stauranna í hverri röð voru sett önnur smærri trje, og ríðið allt með smágreinum.

Síðan var millibilið milli stauraraðanna fyllt með grjóti og leiri. Yfir allt þetta virki jusu Avarar moldu úr gröf þeirri, er þeir höfðu gjört ærið djúpa fyrir endilöngu virkinu; þar á ofan þöktu þeir það með grassverði, og gróðursettu þar smátrje, svo þjett að limar þeirra tóku hvarvetna saman. Hlið voru fá á virkjum þessum, og að því skapi þröng. Innan í virkjunum voru hfbýli Avara, en ekki var lengra í milli sumra virkjanna en svo, að heyra mátti, ef láður var þeyttur, úr einu þeirra í annað. Virki það, er stórhöfðingi (*Storkhan*) Avara sat í, var bæði tígulegast, fyrir sakir andæfa og annara hluta, og mest um sig, því það var fullar 7 mílur að þvermáli. Millibilið í milli yzta virkisins og hins næsta var 20 mílur þýzkar. Auk þessara 9 virkja, sem öll voru í *Ungarn*, virðist svo, sem Avarar hafi átt 2 önnur í Austurríki til varnar fyrir áhlaupum Bælendinga.

b) Avarastríðin.

Þegar Karlamagnús hafði brotið undir sig Bæland, og rekið *Thassilo* í klaustur, sem áður er sagt, og jafnað á Sorbum, sem síðar segir, sneri hann sjer að Avörum. Tíðum hafði hann gjört friðarsanninga við Avara, þó þess sje ekki hjer getið, en þegar þeir hjeldu hvorki orð nje eíða og rufu sættir hvað eptir annað, var konungi nauðugur einn kostur, að fara með her á hendur þeim. Þó Avarar hefðu opt þreífað á því, hversu Frankar voru harðir í horn að taka í orustum, og sjæð, hversu þeir höfðu orðið Bælendingum þungir í skauti, ljettu þeir það ekkert á sig bíta, og óðu vestur í lönd Karlamagnúsar, bæði í Bæland og *Friaul*, sama árið sem *Thassilo* var sviptur völdum (783), til að efna öll orð sín við bertogann, sem hafði

fengið þá til liðs við sig. En Karlamagnús var ekki uppnæmur fyrir þeim, því að hann hafði mikið lið með sjer, og hafði þar að auki sett trausta landvarnarmenn á Bælandi áður en Avarar komu. Mættu því Avarar hraustri vörn hæði á Bælandi og í *Friaul*, og hiðu ósigur á báðum stöðum, og hinn 3. skömmu síðar, er þeir ætluðu að hefna ófara sinna hinna fyrri. Ljetu þeir þá fje feykimikið, og liðu svo ógurlegt manntjón, að fáir einir kunnu frá frjettum að segja heim aptur úr þeirri orustu.

Eptir þetta veittu Avarar löndum Karlamagnúsar engar ónáðir í 2 ár, en þá vaknaði þó aptur nágrannakriturinn gamli. Reyndi konungur þá enn að friða ríki sitt með samningum við þá; en þegar honum tókst það ekki, hafði hann svo mikinn liðsdrátt um allt ríki sitt, að aldrei hafði hann slíkan halt, við hverja þjóð sem hann hafði áður átt; því að hann hafði gjört sjer í grun, að Avarar væru miklu völdugri og harðgjörvari, en þeir voru nú orðnir. Hann mælti mót öllu liði sínu úr Frankaríki í *Regensburg* 791, og þar að auki hafði hann tvo herflokka: voru í öðrum þeirra Akvítanar og Loðvík konungur, sonur hans, fyrir þeim, og sló Karlamagnús hann til riddara í *Regensburg*. Í hinum hernum voru bæði Saxar og Frísar, fyrir þeim var Dídrik sendigreiði og *Meginfried*, yfírgjaldkyri konungs. Báðir þessir herflokkar skyldu halda austur í lönd Avara, sinn hvoru megin Dónár. Fyrir 4. flokkinum var Karlamagnús sjálfur, í honum voru bæði Frankar og Bælendingar. Suma þeirra ljet hann fara á skipum austur eptir Dóná, og skyldu þeir flytja landliðinu nauðsynjar þess; ekki er þess getið, hver hafi verið fyrir skipaliðinu. Þar að auki kom konungi liðstyrkur mikill af Ítalíu frá þeim Píppín konungi, syni hans, og Eiríki, *Friauls*-hertoga. Áður en Karlamagnús byrjaði herför þessa, hjelt hann þriggja daga hátíð í

Regensburg, til að biðja guð að farsæla fyrirtæki sitt, svo að það yrði drottni til dýrðar, en konungi sjálfum til vegs og virðingar. Eptir það hjelt hann af stað með öllu liði sínu frá *Regensburg*. Þegar Avörum kom fregn um ofureflisliðsfjölda Karlamagnúsar, varð þeim það flestum fyrir, að þeir flýðu virki sín, þau er þeir áttu í Austurríki hjá *Kampflusz* og *Cunberg*. Brutu svo Frankar hvorttveggja virkið fyrirhafnarlítið, og sigruðust á þeim, sem þar höfðu eptir orðið af Avörum. En þeir Avarar, sem lagt höfðu á flóttu, námu ekki fyr staðar, en fyrir austan *Raab*, þar leituðu þeir sjer fylgsna í skógum fyrir Karlamagnúsi. Þetta sama haust lagði konungur undir sig allt landið vestan frá *Enns*-á austur að *Raab*, eða rjettara sagt, eyddi það, og veittu Avarar honum lítið viðnám, en ljetu ógrynni fjár og margt manna, ef í orustu sló með þeim. Þar kom faraldurssótt í riddaralið konungs, svo að hann varð við það frá að hverfa, og snúa vestur á Bæland aptur. Ljet hann þá norðurbyggjana, Saxa og Frísa, sem voru í liði hans, einnig fara heimleidis, vestur um Mæri og Bæheim, og tvístruðu þeir herflokkum Avara, sem fyrir þeim urðu á þeirri leið.

Þennan næsta vetur sat Karlamagnús sjálfur í *Regensburg*, og hafði það helzt hugfast, að jafna svo á Avörum, að þeir áreittu ekki lönd hans til langframa. Því að skömmu eptir það að hann hafði snúið heimleidis úr löndum þeirra, höfðu þeir risið upp með oddi og egg, og tekið sig saman um að bæta sjer aptur tjón það, er þeir höfðu bedið af Frönkum, og að verja fyrir þeim frelsi sitt. En svo var þá varið högum Karlamagnúsar, að hann gat ekki sinnt Avörum fyr en 794, svo bar honum margt til tafar þessi árin; fyrst það, að Pípin eldri kroppinbakur hafði gjört samsæri í móti föður sínum (791—92), er konungi tókst þó að þagga, sem áður er

sagt (sjá 6. b). Annað það, að Saxar hófu uppreist að nýju, og drápu fyrir Diðrik greifa flest allt liðið, er hann ætlaði með til móts við Karlamagnús suður og austur á Bæland vorið 793, því að það ár átti hann einnig að taka með sjer Frísa og Saxa, og fylla með þeim flokk konungs í móti Avörum, eins og hann hafði gjört 791. Þessi uppreist Saxa var því meinlegri, sem Serkir höfðu einmitt brotið undir sig aptur „mörkina spönsku“ um sama leyti, og ráðizt norður í Frankaríki; en þar var fítt til varnar, því Karlamagnús hafði sent Loðvík konung með lið suður á Ítalíu. Sjálfur vildi Karlamagnús hvergi fara af Bælandi, og hjelt kyrru fyrir í *Regensburg*, til að hafa gætur bæði á Söxum og Avörum, því að við þá hvoratveggja ætlaði hann sjer að eiga, og fór um þá viðureign hans við Saxa, sem áður segir (sbr. 3. c). En á meðan konungur dvaldi í *Regensburg* í þetta sinn, hafði hann og menn hans nóg fyrir stafni, bæði með viðbúnað til stríða þeirra, er fyrir höndum voru, brúa-gerðir, því að hann hafði tekið eptir því, að fljótin á Bælandi höfðu gert liði hans ekki allstínn farartálma á hinum fyrri herferðum hans. Hann lét því gjöra skipabryr á mörgum fljótum, og tengja saman með akkerum og strengjum, því þess konar bryr mátti bæði leggja á, og taka af, þegar vildi, eða og leysa skipin sundur og færa á annan stað, eptir því sem henta þótti.

Annað starf hafði Karlamagnús og fyrir stafni um sama leyti, sem engu var ómerkilegra, hefði honum tekizt það. En það var, að grafa skurð í milli Rín og Dónár, eða rjettara sagt í milli *Altmühl*, sem rennur í Dóná, og *Rednitz* (*Rezat*?), er í Rín fellur. Upp á þessu fyrirtæki hafði verið stungið við konung, til þess að eila samgöngur í milli Þjóðverja og Franka, og gjöra alla aðslutninga hægari, í stað þess að áður hafði hann orðið

að láta taka sundur smáskútur Frísa og Saxa, og flytja þær þannig landveg suður að Dóná, þegar þar þurfti á skipum að halda. Konungur fjellst á uppástungu þessa, og ljet þegar taka til starfa hjá *Pappenheim*. Var skurður þessi orðinn 300 skrefa breiður og 100 skrefa á lengd, þegar við hann var hætt, sem bæði var vegna þess, að þeir, sem áttu að vinna að verkinu, voru fákunnandi til þeirra hluta, og að sífelldar stórrígingar gengu um það leyti, og enn sökum landslagsins, því þegar kom niður úr sandlaginu, undir jarðveginum, var þar undir mýrlendi gljúpt og blautt, svo að þetta starf fórst fyrir. Þar að auki þótti konungi, þegar fram í sótti, hvorki ráðlegt að lýja menn sína á þessu, þar sem hernaður var fyrir höndum við Saxa, nje nauðsynlegt, vegna þess að Avarar voru ekki eins óttalegir, eins og hann hafði ætlað í fyrstu.

Þó að Karlamagnús hefði margt að hugsa um þetta leyti, sem nú er sagt, var honum síður en ekki úr minni liðin sú fyrirætlun sín, að brjóta Avara undir sig með öllu; því að hann var meiri metnaðarmaður og kappgjarnari en svo, að hann gæti hætt við hálfunnið verk. Nú var líka komið svo, að hann þurfti ekki að ómaka sig sjálfur austur í *Ungarn*, og gat falið Pípín konungi, syni sínum, og fyrirliðum sínum (landvarnarmönnum) á Bælandi og í *Friaul* á hendur að ljúka við Avarastríðið, er nú var orðið enn hægra en áður, sökum ósamlyndis þess, sem komið var upp á meðal höfðingjanna hjá Avörum sjálfum. Og kvað svo mikið að því, að einn þeirra, er *Tudun* het, hafði gjört Karlamagnúsi þan orð, að hann vildi ganga honum til handa og taka við kristni, ef konungur vildi veita honum lið í móti löndum hans. Eptir það ljet Karlamagnús Fírsk, hertoga í *Friaul*, fara með her á hendur Avörum og Pípín, son sinn, og höfðu

þeir mikið lið bæði af Ítalíu og Bælandi. Avarar treysta vel virkjum sínum og vörðust þaðan með mikilli hreysti; en svo lauk, að þeir Pípín konungur og Eiríkur tóku öll virki þeirra smá saman, og eyddu nálega allri þjóð þessari, sem áður var svo grimm og harðfeng, að enginn bar rjettan hlut fyrir, og öllum þjóðum í Evrópu stóð ógn af Frankar eyddu landið með eldi og járn og brutu bústaði Avara í milli *Raab* og *Drau* (Drá.) Í einni orustu, er þeir áttu við Avara, segja menn, að hafi fallið af Avörum 60 þúsundir manns og höfðingi þeirra (*Vitzan*) með hinum kynstærstu tignarmönnum Avara. Eptir þá orustu tvístruðust Avarar mjög víða, og flyðu undan austur yfir Dóná. Þar tóku þeir Pípín og Eiríkur það virki Avara (799), sem langmest var og torsóttast, og allan fjárhlut, sem Avarar höfðu akað saman, og tekið bæði á ránsferðum og að herfangi, á meðan gæfan ljet þeim í orustunni, og sem þeim hafði greiðzt í sköttum því nær af hálfri heimisálfu. Var það þvílíkt ógrynni fjár, að Frankar, sem í þeirri herför voru, og áður voru snauðir menn að skotsilfri, urðu eptir það flugríkir. Þó nutu hermennirnir þess ekki einir, því að Karlamagnús skipti herfanginu í 3 hluti, milli þeirra og páfans, og hinn þriðja hlutann lagði hann til ýmsra þjóðstofnana í ríki sínu. Þeim Avörum, sem ekki höfðu flúið nje fallið fyrir Frönkum, leyfði konungur bústaði í milli *Drau* og *Raab*. En þegar þeir hinir sömu fóru að vekja óspektir hvað eptir annað og komu loksins almennri uppreist af stað þar eystra, voru þeir að velli lagðir eptir ágæta vörn, og þeim öllum eytt, nema fáum einum, sem höfðust enn við um hríð í milli *Leith-ár* og *Kahlenberg*, þangað til þeir blönduðust smá saman við Bælendinga. Í þeirri uppreist Avara fjellu þeir Eiríkur, hertogi í *Friaul* og *Gerold*, landvarnargreifi á nyrðra Bælandi. *Tudun*, sú

er áður er getið, var sá eini höfðingi Avara, sem gekk Karlamagnúsi til handa viljugur og að fyrra bragði með alla menn sína. -- Upp frá þessu (799) hverfa Avarar, sem nokkrir hafa kallað Húna eftir hinum fyrra þjóðflokki, er kom úr Asíu, gjörsamlega úr sögunni sem þjóð út af fyrir sig, enda er þá almennt talið, að Avarastríðum Karlamagnúsar hafi lokið, og höfðu þau staðið yfir í 9 ár, frá því þau byrjuðu fyrir alvöru, og hafði konungur látið fara 7 herferðir alls í móti Avörum á þeim tíma, en ekki er þess getið, að hann hafi sjálfur farið nema hina fyrstu.

Eftir þetta lagði Karlamagnús undir sig öll þau lönd, sem Avarar höfðu haft hönd yfir nærfellt um hálft þriðja hundrað ára, og bætti þeim við hin önnur lönd sín, sem áður náðu austur að *Enns*; en nú náði ríki hans allt austur að *Karpathafjöllum* og *Belgrad*. Allt þetta svæði sunnan frá *Sau* og Ítalíu skipaði hann þýzkum og þó helzt bælenzkum nýlendumönnum til fúðar, og kallaði það „austurmörk“ (Austurríki). Konungur lét kristna allt þar eystra, og skipaði biskupa bæði í *Slavonia*, *Ungarn* og á Mæri. Hann stofnaði og annan erkistól til í *Salzburg* (800), því áður hafði að eins einn verið þar eystra í *Passau*. Þeim erkibiskupum skyldu allir andlegrar stjóttar menn hlýðnast í kirkjumálum. Við hverja aðalkirkju og í hverju klaustri lét Karlamagnús setja þar skóla, til að mennta alþýðu. Yfir þessi nýunnu lönd setti konungur greifa af Franka-ættum, sem áttu að hafa þar stjórn á hendi, og einn landvarnargreifa. ef útlendar þjóðir kynnu þar á að leita með ófriði.

9. Viðureign Karlamagnúsar við Slava, Vindur og Jóta.

a) Karlamagnús og Slavar.

Árið eptir að Karlamagnús hafði rekið *Thassilo* hertoga frá völdum, byrjuðu stríð hans við slavnesku þjóðirnar (*Wilzaua*), þó hann hefði þegar áður átt við sumar þeirra, og síðan við Dani, og voru þau stríð eðlileg afleiðing af því, að lönd hans og þeirra lágu saman, eptir það að hann hafði lagt undir sig Bæland (788), brotið undir sig Avara eða hrakið þá burt og eytt þeim (799), og fengið yfirráð yfir Söxum. En til þess að fá nokkuð ljósari hugmynd um stríð Karlamagnúsar og Slava, verður fyrst að minnst lítið eitt á lönd þau, er þeir hjuggu í, og bætti þeirra.

Eptir það að þjóðaflutningunum miklu fór að slota í Evrópu um lok 5. aldar eptir Krists burð, og eptir það að þjóðverjar höfðu tekið sjer bólfestu í suður- og útsuðurluta álfu þessarar, í löndum Rómverja hinna fornu, en þeir þjóðverjar, sem lítið eða ekki höggudu setu sinni, höfðu komizt á fasta stefnu með stjórnarlögun sína, og Saxelfi, *Fichtel-fjöll*, *Böhmerwald* (Bæheimsskógur) og

Alpafjöll voru orðin landamæri þjóðverja að austan og sunnan, — þá fluttu Slavar¹⁾ sig inn á þýzkaland austanvert og norðanvert. Þó fóru sumir þeirra vestur yfir landamærin, og brutust inn og settust að í *Kärnthen*, *Krain* og *Styermark*, og allt eins æddu þeir inn á þýzkaland, vestur í lönd Austfranka, allt vestur að *Nürnberg*. En í millibílinu í milli þessara Slavaflokka voru bæði Avarar, Ungverjar og þjóðverjar.

Aðalþjóðbálfur Slava hafðist við á hinu víðlenda svæði sunnan frá Mæri og Bæheimi (að báðum þeim löndum með töldum) norður að Estrasalti, og vestan frá landamærum þeim, sem áður eru nefnd, Saxelfi og *Böhmerwald*, austur að *Ural*-fjöllum. Allir Slavar greindust í 3 aðalflokka, er svo hjetu: Antar (*Anten*), Slavar, er svo nefndust sjer í lagi, og Vindur, (*Venedi*, *Winidi*, *Wenden*). En hjer skiptir hvorki máli um Anta, sem hjeldu sig suður við Dóná og Svartahaið, nje hina eiginlegu Slava, sem höfðust við fyrir norðan Anta, í *Polen* og Rússlandi, heldur að eins um Vindur, er lengst voru komnir vestur í Evrópu, og greindust aptur í marga þjóðflokka smærri, sem, eptir því sem þeir þrengdu meir að þjóðverjum að austan, komu smá saman betur í ljós, og greindust hvor frá öðrum bæði að tungu, siðum og lifnaðarháttum. Þeir af Vindum, sem bjuggu fyrir sunnan Dóná, í *Krain*, *Kärnthen* og *Steyermark*, höfðu ekkert einkunnarnafn annað, en þeir, sem

¹⁾ Nafnið „Slavar“ ætla menn að sje annaðhvort dregið af slavneska orðinu „slawa“, sem þýðir *lof*, eða þá „slawo“, sem á þeirra tungu þýðir orð eða ræða; og mtti það þá, ef það væri leitt af síðara orðinu, líklega að vera gagnstætt orðinu „Niemtzi“ (þ. e. *dumbar*); því að svo kölluðu Slavar þjóðverja, af því að þeir skildu ekki tungu þeirra. *Köhler*.

þjuggu fyrir norðan Dóná á Mæri, þjetu Mæri, þá kalla þjóðverjar „Morava“, í Bæheimi *Czechar* norður að *Erzgebirge*; fyrir norðan þau fjöll þjuggu Sorbar í *Meissen* og *Brandenburg*, beggja megin Saxelfar, fyrir norðan þá *Wizlar*, í milli *Oder* og Elfunar, Obótrítar í norður þaðan, þar sem nú heitir *Mecklenburg*, og *Linonar* vestur þaðan í *Lauenburg*. Fleiri flokka af Vindum þykir hér ekki þurfa að telja, þar eð þeir snerta ekki sögu Karlamagnúsar.

Fyrst í stað lítur svo út, sem allvel hafi fallið á með þjóðverjum og Vindum, á meðan ekki bar á neinum talsverðum mismun hjá hvorugum í trúarbrögðum, síðum og menntum; því að Vindur væru heiðnir, eins og þjóðverjar, og blótuðu mannbótum. Sjerhver þjóðflokkur þeirra hafði hof, presta og helgihöld sjer í lagi, en sjaldan höfðu þeir skurðgod. Herteknum mönnum blótuðu þeir, eða pintuðu, eða seldu þá í ánauð. Margar kynkvíslir Vinda voru svo villtar og fráleitir allri mannlegri tilfinningu, eins og t. a. m. *Wizlar*, að þær sögðust ekki blygðast sín við að játa, að þær ættu meiri heimting á að jeta foreldra sína dauða, en ormarnir. Enda kallar *Eginhard* þá villidýr. Svo illan þef og ódaun mikla lagði af Vindum, að hestur *Sturms* ábóta fældist af henni undir honum, þegar hann fór að boða einum flokki þeirra kristni (744); höfðu þeir þá komið til árinna *Fulda*, til að baða sig. *Bonifacius* getur þess og, að konur Vinda hafi látið bera sig kvikar á bál með mönnum sínum, þegar þeir voru brenndir dauðir. En þótt hann segi, að Slavar sjeu afar hryllileg og andstyggileg kynslóð, leyfði hann þeim, eins og kirkjulandsetum, nokkur óyrkt hjeruð til íbúðar umhverfis söfnuði þá, sem hann hafði stofnað bæði í *Thüring* og *Hessen*. Á dögum *Samos* Slavakonungs var fyrst gjörð tilraun til að kenna þeim

kristna trú, en það var til lítils. Á hinum næstu hundrað árum eptir dauða *Samos* sneru trúboðendur Engilsaxa þjóðverjum til kristni, og kenndu þeim rjetta trú (sbr. 1. c), og af menntun þeirri, sem kristnin hafði hvarvetna í för með sjer, þar sem hún náði nokkrum viðgangi, og sem þjóðverjar urðu einnig aðnjótandi, fór hvað af hverju að verða meiri munur þeirra og Vinda en áður.

Eptir því sem Frankaríki jókst meira austur á bóginn, var því heldur við því að búast, að Frönkum og Vindum mundi lenda saman. Þetta varð og, því að þegar Frankar (Díðrik I.) og Saxar tóku *Thüring* og skiptu með sjer (sbr. 3. a), leyfðu Saxar Sorbum að taka sjer bústaði í þeim hluta landsins, er þeim hlotnadið, en það var norðurhluti *Thürings*, og undir lok 6. aldar varð áin *Saale* landamæri millum Franka og Sorba. Upp frá því urðu áhlaup Sorba á Frankaríki alltför, en þó höfðu þau aldrei orðið eins hættuleg, eins og á dögum *Samos* Slavakonungs (627—658). Svo mjög óttaðist *Dagobert* Frankakonungur veldi Samós og líðsafla, sem æ fór vaxandi, að hann dró að sjer líð bæði frá Bæheimi, Söxum og Langbörðum, og fór með allan þann her á hendur Samó, og ætlaði að kollvarpa veldi hans. Áttu þeir þá orustu mikla og mannskæða hjá *Voitsburg* í Bæheimi¹⁾ í 3 daga 630, og lauk þar svo viðskiptum þeirra, að Frankar biðu óslgur fyrir Vindum. Þegar *Dagobert* gat engan bug á þeim unnið með svo miklu líði, sem hann hafði í þetta sinn, og árásir Sorba urðu eptir það enn tíðari og ollu jafnvel landauðnum, setti hann hertoga yfir *Thüring* til landvarnar fyrir þeim, og hjelzt sú skipun lengi síðan. Þó voru Frankakonungar litlu nær en áður, því svo lítur út, sem jafnan hafi Vindum veitt betur í viðskiptum

¹⁾ *Kruse* nefnir borgina, en *Dittmar* hjersaðið

þeirra, þangað til Pípmán tók konungdóm í Frankaríki; því að þá fóru Frankar og Þjóðverjar að standa nokkuð í þeim. Þó má kalla, að Karlamagnúsi yrði það fyrst auðið, að jafna á þeim fyrir yfirgang þann og ránskap, sem þeir höfðu áður framið á Þýzkalandi.

Eftir það að Karlamagnús varð konungur, sátu þó Sorbar á sjer um hríð, þangað til 782. Var það þá fyrsta tiltæki þeirra, að þeir rjædust inn á *Thüring* og þaðan norður á Saxland, og hafði *Wittekind* Saxahertogi æst þá til þess (sbr. 3. b). Eftir það fór Karlamagnús herför í móti þeim 784. Nú þótt vjer vitum ekki að segja grannt frá viðskiptum hans og þeirra í það sinn, eða hvort konungur hefur þröngvað þeim til hlýðni við sig, þá er hitt þó víst, að þeir gjörðu aptur aðra árás á *Thüring* fáum árum síðar, svo að Karlamagnúsi þótti ekki annað óhætt, en setja kastala og víggirðingar til varnar fyrir áhlaupum Sorba í suðurhluta *Thürings*, sama árið sem hann steypiti *Thassilo* frá völdum á Bælandi (788). En að hann hafi þá um leið annaðhvort kúgað þá til hlýðni, eða gjört við þá samband, má ráða af því, að árið eftir veittu Sorbar honum lið í móti Wilzum, sem síðar segir. Ekki reyndust þeir þó Frönkum trúir, þegar til lengdar ljek, því að árið 806 risu þeir enn öndverðir upp í móti Karlamagnúsi, og sendi hann þá Karl, son sinn, með miklu liði í móti þeim. Karl átti orustu við *Miloduch* Sorbahöfðingja hjá borg þeirri, er *Guerchafeld* hjet (*Weissenfels*?), og vann þar frægan sigur. Síðan eyddi hann lönd Sorba, braut víggirðingar þeirra, og neyddi þá til að játa sjer hlýðni og skattgjöfum. Eftir það bryddu Sorbar aldrei á óeirðum, á meðan Karlamagnús sat uppi.

Karlamagnús átti og í illdeilum við *Czecha* (Bæheimsbúa), og voru Avarar þess ollandi. Nokkur hluti Avara hafði

sum sje setzt að norðan megin Dónár. En þar eð *Czechar* þóttust eiga land það, er Avarar höfðu reist byggð sína í, ráku þeir þá tvöfalda aptur suður yfir ána. Þessir Avarar gengu þá á hönd Karlamagnúsi, og báðu hann að hefna fyrir ófarir þær, er þeir höfðu farið fyrir *Czechum*. Stefndi þá konungur þegar 3 herflokkum á hendur *Czechum* 805. Var einn flokkurinn vestan af *Franken*, annar norðan af Saxlandi, og hinn þriðji sunnan af Bælandi. Fyrir Frankaher öllum rjød Karl konungsson. *Czechar* höfðu ekki setið kyrrir fyrir heldur; því að bæði höfðu þeir fengið til fulltingis við sig ættmenn sína, Slavana í *Polen* og *Lausitz* og á Mæri, og kostið sjer fyrirliða *Lecho*, Mærahöfðingja, og hjelt hann með öllu þessu liði til móts við Franka, er höfðu sett herbúðir sínar á völlumum hjá á þeirri, er *Eger* heitir, og gjört þegar mikinn usla í Bæhelmi. Tókst þar orusta með þeim áköf og hin mannskæðasta; en ekki er auðið að segja, hvort skilið hefur með þeim að jöfnu, eða Frankar hafi farið halloka fyrir Slövum; en hitt er víst, að eptir þá orustu hjeldu Frankar aptur til Þýzkalands. Árið eptir ljet Karlamagnús fara aðra herför til Bæheims, og kvað þá svo mikið að landauðn þeirri, sem Frankar gjörðu þar í samfleyttar 6 vikur, að allur helmingur *Czecha* sá sjer það eitt fangaráð að gefast upp og ganga til handa Karli konungssyni, sem jafnan var hersforingi Franka á hinum efri árum Karlamagnúsar. Hjetu *Czechar* honum í skatt 120 alixum og 50 mörkum silfurs.

Á 4. herferðinni í móti Söxum (780) fór Karlamagnús austur yfir *Wesér*, og allt austur að Saxelfi, þar sem á sú, er *Ohre* heitir, fellur í hana; fann hann þá, að fyrir austan Elfina bjuggu Vindur. Þeirra voldugastir voru Wilzar og Obótrítar. Fyr á dögum byggðu

Wilzar, þar sem nú heitir *Brandenburg*¹⁾, en síðan lögðu þeir undir sig nokkurn hluta af *Mecklenburg*, þar sem Obótrítar byggðu, og enn fleiri hjeruð. Af því gjörðist fjandskapur með þeim hvoruntveggja, Obótrítum og Wilzum. Og með því Obótrítar fóru ávallt halloka fyrir Wilzum, notuðu þeir sjer kynni þau, er þeir höfðu af Frönkum og báðu þá liðveizlu í móti fjandmönnum sínum. Karlamagnús var allfús til liðs við Obótríta, því að hann sá það í, að þeir gátu orðið sjer að góðu liði aptur í móti Söxum og öðrum þjóðum, ef hann gerðist bandamaður þeirra, og það því heldur, sem ávallt hafði verið fátýkkja með Obótrítum og Söxum að fornu. En nú gerðist af þessu sambandi Franka og Obótríta fullur fjandskapur með þeim og Söxum. Bráðum kom líka að því, að *Wilzan*, sem um það leyti var höfðingi Obótríta, þurfti að heita á Franka til fulltingis sjer í móti Wilzum, sem gengu æ meir á lönd Obótríta. Fór þá Karlamagnús með miklu liði austur yfir Saxelú 789; og þó Wilzar væru bæði fjölmennir og hreystimenn miklir, fóru allt að einu svo leikar með þeim, að þeir urðu að ganga honum á hönd; því að konungur hafði lið miklu meira, bæði Franka, Obótríta alla, mikinn her af Bælandi, frá Sorbum og af Saxlandi. En fáum árum síðar (795), þegar *Wilzan* ætlaði á fund Karlamagnúsar vestur á Saxland, rjeddust Nordursaxar (*Nordalbingii*) að honum hjá *Lüne*, og drápu hann þar. Sá er *Trasiko* nefndur, er næstur tók yfirráð yfir Obótrítum eptir *Wilzan*; en þar eð hann reyndist jafntrúr bandamaður Karlamagnúsar, sem *Wilzan* hafði áður verið, veittu Nordursaxar honum

---

¹⁾ Aðrir segja, að Wilzar hafi áður búið, þar sem nú heitir *Forpommern*.

einnig þungar búsfjar. Kom þá trúnaðarmaður Karlamagnúsar, sá er *Ebervin* hét, til fulltingis við *Trasiko*, svo að hann vann sigur á fjandmönnum sínum hjá *Suentana* (798). Skömmu síðar kom og Karl konungsson norður þangað með miklu liði og neyddi Nordursaxa til að semja frið, og sefadi allar deilur, sem verið höfðu að undanfögnu, og risið höfðu af árásum þeirra og Wilza á Obótríta. — Eptir það að Karlamagnús hafði samið friðinn við Saxa í *Selz* (803), átti hann fund við Obótríta í *Oldenstadt* sama árið, og gjörði þar *Trasiko* ekki einungis að konungi, heldur gaf honum og þegnum hans að launum trúleiks þeirra við sig austurhluta Nordursaxlands; því þaðan hafði hann tekið 10,000 Saxa og fengið þeim annarstaðar bústaði í löndum sínum (sbr. 3. c). En minna happ stóð Obótrítum af gjöf þessari, en þeir hugðu í fyrstu, og Karlamagnús hafði til ætlazt, því að Jótar eða Danir, sem þá urðu nágrannar þeirra að norðan, veittu þeim engu minni árásir, en Nordursaxar áður. En þar eð viðskipti þeirra eiga eins vel heima, þar sem sagt er frá Jótum, þykir rjettast að hverfa um sinn frá Obótrítum og Wilzum, og minnst á viðureign Karlamagnúsar og Jóta.

b) Karlamagnús og Jótar.

Þegar Karlamagnús var búinn að afjúka því, er honum bjó ríkast í hug lengstan tíma ríkisstjórnar sinnar (772—803), en það var að brjóta Saxa með öllu undir sig, og þegar hann hafði þröngvað Nordursöxum undir veldi sitt, er byggðu þar sem nú heitir Holsetaland, byrjaði viðureign hans og Jóta, því að þá voru þeir orðnir

nágrannar, þar sem *Eyder-á*¹⁾ ein greindi lönd þeirra. Eptir því sem næst verður komið, er svo að sjá, sem Jótar hafi álitid Saxa ættmenn sína og trúarsjelaga, auk þess sem stjórnarhættir og tunga hvorratveggja virðist að hafa verið náskyld frá öndverðu, ef ekki hin sama. Allt eins hafa og Saxar álitid Jóta, og er það því til sönnunar, að *Wittekind*, Saxahertogi hinn frægi, mæðdist við Sigfríð Jótakonung, en Saxar tóku sjer trautt konur frá útlendum þjóðum, auk þess sem hann flýði tvisvar á náðir Jóta (778 og 779). En sama árið sem Obótrítar sigruðust á Norðursöxum hjá *Suentana* (798), hverfur Sigfríð konungur úr sögunni, og hefur Góðefrídus²⁾ þá orðið einvaldur yfir Sudurjótum, því að áður höfðu þeir báðir, hann og Sigfríð, verið konungar samt, því þeir voru bræðrasynir³⁾. Eptir það að Góðefrídus varð einvaldur, áttu Frankar engan nágranna hættulegri, en hann; því að hann var maður metnaðargjarn og jafnstórhuga og Karlamagnús. Af því að engin lönd lágu jafnnærri honum og Franka, urðu þau einmitt fyrir mestum ágangi hans. Eins og áður er sagt (sbr. 3. c og 9. a), hafði Karla-

1) Þannig í handritinu. Rjettara er *Egðerá*, *Egðera*, *Egða* (af *Egdora*, nú *Eideren*); en *Ægisdyr* er þó íslenskulegast, og höfnum vjer það því framvegis. A. Ó.

2) Sbr. Fornm. s. XL, 405—6, og er nafn þetta haft eptir rit-höfundum þeim, er skráð hafa Franka annála. Nú er almennt álitid, að konungur sá, er Snorri nefnir Guðrand veidikonung, eður hinn mikilláta (Ynglingas. 53. kap.), sje sami maðnrinn. Sbr. *Munch. Det n. Folks Historie* l. b., 384—90.

A. Ó.

3) Svo segir *Kruse*; en *Chr. Molbech* segir (í *Fortællinger og Skildringer af den danske Historie. Første Deel*), að mönnum sje ókunnugt nm ætt hans og uppruna, og að hann komi ekki fyr til sögunnar, en um 804.

magnús fengið Obótrítum, bandamönnum sínum, flest lönd Norðursaxa, svo að þeir urðu nágrannar Suðurjóta, og sá Góðefríðus skjótt, að hvorki mundi nágrenni Franka nje Obótríta verða Jótum eins happasælt og æskilegt, eins og nágrenni Norðursaxa, frænda þeirra, hafði verið. Honum var og ekki grunlaust um, að það kynni að detta í Karlamagnús, að bregða sjer norður yfir Ægisdur, og þess vegna dró hann að sjer landlið og flota í Sljesvík (*Sljestorp*), á landamærum Jótlands og Norðursaxlands, þegar hann heyrdi, að konungur væri á Norðursaxlandi 804. En ekki lenti þeim þó að því sinni saman. Reyndar var Karlamagnús reiður Jótum, og það ekki án orsaka; því að bæði höfðu þeir veitt Söxum að undanförmu allt það lið, er þeir máttu, í móti konungi, og öllum þeim traust og hæli, er komið höfðu farflóttu fyrir Karlamagnúsi af Saxlandi á náðir þeirra. Karlamagnús vildi allt að einu ekki byrja stríð við Jóta að svo stöddu, en gjörði Góðefríðus orð að koma til fundar við sig, og hjét hann góðu um það. En þegar að fram kom, sá Góðefríðus sig um hönd, og fór hvergi; en sendi sendimenn í sinn stað til Karlamagnúsar, er dvaldi þá, þar sem nú heitir *Lüneburg*. För þeirra sendimanna Góðefríðus til Karlamagnúsar varð erindisleysa ein; því þeir gátu engin gegn svör og góð getið máli konungs um framsal flóttamannanna saxnesku og önnur þau vandamál, er Karlamagnúsi þótti mestu varða; sneru þeir því heim aptur við svo búíð.

— Þessi var aðdragandi að stríðum þeim, sem Jótar og Frankar áttu síðan saman. Þó liðu hin næstu 3 ár, svo að ekki bar til tíðinda með þeim, en ekki tvístraði Góðefríðus liði því, er hann hafði úti 804, og áður er getið, heldur jók það æ meir og hjelt því jafnan syðst á landamærum ríkis síns, allt austan frá Eystrasalti vestur að Ægisduramynni, og skipalið mikið því til annarar handar,

ef til þyrfti að taka, einnig gjörði hann samband við Wilza um liðveizlu við sig, 807 hjelt Góðefríðus öllu liði sínu suður yfir Ægisdur, og rjæðst á Obótríta. Fóru þá svo viðskipti hans og þeirra, að *Trasiko*, Obótríta-konungur, varð að flýja landið fyrir Jótum; annan höfðingja Obótríta höfðu Jótar handtekið, og ljet Góðefríður hengja hann. Að því búnu heimti hann skatt af tveim þriðjungum Obótríta, og hjelt liði sínu allt vestur til Elfar. Árið eftir (808) sendi Karlamagnús mikinn her Franka og Saxa austur að Elti til liðs við bandamenn sína; fyrir því liði var Karl konungsson. Sá þá Góðefríðus þann sínu kost beztan að halda heimleidis undan; því að hann treystist ekki að etja við slíkt ofurefli. En áður en hann fór norður yfir Ægisdur, samdi hann vopnahlje við Obótríta, og þó eyddi hann litlu síðar fyrir þeim kaupstað þann, er *Rerich* het, og Obótrítar höfðu byggt ekki alllangt frá *Wismar* við Eystrasalt, og hafði hann verið Obótrítum einkar arðsamur¹⁾.

Þó að Góðefríðus konungur hætti hvorki sjer nje mönnum sínum undir vopn Franka í þessari herför hans til Nordursaxlands, hafði hún eigi að síður sorfið svo að honum og Jótum, að hann hafði ekki nógan mannafla til að verja land sitt að sunnan, og varð því að láta hlada virki með endilöngum landamærum sínum, austan frá Sljesfirði og vestur að Ægisdurum eða *Treen*-á. Á því virki ljet hann gjöra kastala marga, og eitt hlið að eins, og var það ekki breiðara en svo, að þar var vagnhengt um. Á meðan virkið var hlaðið, skipti hann liði sínu, og ljet nokkurn hluta þess starfa að virkisgjörðinni í

¹⁾ Það segja sumir menn, að Góðefríðus hafi í það sinn látið myrða *Trasiko*, konung í *Rerich*, en það getur ekki staðizt því að árið eftir (809) fór *Trasiko* herför í móti Wilzum.

næði, en sjálfur varðist hann með hinum hluta liðsins árásum Franka og Obótríta á meðan. Þannig komst virkið upp á skömmum tíma, og ætla menn, að það hafi verið fyrsta byrjunin til Danavirkis, er síðan hefur svo verið nefnt, sem Góðefríðus lét þá leggja, og sjást enn í dag menjar þess virkis í Sljesvík. Á meðan Góðefríðus hafði þetta starf fyrir stafni, hafði ekki Karlamagnús látið menn sína halda heldur kyrru fyrir; því að bæði lét hann gjöra skip í öllum þeim borgum, er lágu með sjávarströndinni og við stórfjót í ríki sínu að norðan og vestan, til varnar fyrir landgangi, ránum og herhlaupum Jóta, og reisa 2 rannmjörva kastala fyrir austan Elfina 809. Annan þeirra nefna sagnaritarar þjóðverja *Hochbuchi*, og ætla, að hann hafi staðið, þar sem nú er *Hamburg* við Saxelfi; því að öllum ber saman um að Karlamagnús hafi fyrstur stofnað Hamborg, enda átti kastali þessi að vera til varnar fyrir Wilzum. Hinn var gjörður norður við á þá, er Stör heitir, þar sem nú er *Itzeho*. Þar að auki fjölgaði Karlamagnús drjúgum varnarliði á Norðursaxlandi. Það var tilgangur Karlamagnúsar, að þessi viðbúnaður Franka kæmi geig að Góðefríðus konungi; enda leit svo út, sem hann færi að verða friðfúsari en áður. Gekk þá Karlamagnús á það lagið, og lét það berast með kaupmönnum, er seldu varning sinn í Danmörk, að hann mundi taka sættum af Góðefríðus, ef hann leitadi þess. Og af því að Góðefríðus tók því þá líklega, var búizt við sættafundi fyrir sunnan Elfina. Ekki vita menn glögg, hvar það hefur verið, hvort heldur í *Badenfliet* eða *Melac*, að fulltrúar beggja konunganna fundust. En þar eð fulltrúar Góðefríðus neituðu af hans hálfu að bæta skaða þann, er hann hafði gjört Karlamagnúsi og þegnum hans og bandamönnum, varð þessi sættafundur jafnárangurslítil og hinn fyrri.

þegar Karlamagnús sá, að Góðefríðus var ekkert alhugamál um sættir við sig, byrjaði stríðið að nýju. *Trasiko* Obótríta-konungur, fór með her á hendur Wilzum og öðrum bandamönnum Jóta, og kúgaði þá til hlýðni um sinn. Þegar Góðefríðus konungur heyrði það, varð hann svo æfur, að hann bauð út öllu liði sínu um vorið 810 og dró að sjer öll skip sín, og voru þau ekki færri en 200; á þau skipaði hann öllu því liði, er þau gátu rúmað. Herjaði Góðefríðus þá fyrst um allar eyjar austan frá Elfarmynni vestur að Fríslandi og rændi þær. Síðan veitti hann landgang hjá Frísum, brenndi fyrir þeim borgir, sigraðist á þeim í 3 orustum, og drap Hrærek Frísahöfðingja. Eptir það neyddi hann Frísa til að kaupa grið af sjer fyrir 200 merkur silfurs. Um sama leyti höfðu og Wilzar, sem þá voru bandamenn Góðefríðus, rofið enn orð og eiða, og ráðizt á Obótríta austur við Eltína, unnið mikinn bug á þeim, og brotið kastalann *Hochbuchi*. Karlamagnúsi barst hersagan úr báðum áttum, frá Frísum og Obótrítum jafnsnemma, og þau heitingaryrði Góðefríðus konungs með, að hann ætlaði að fara að Karlamagnúsi sjálfum í *Aachen* — því þá sat konungur þar — og hafa kirkjur hans fyrir hrossahús. Þegar Karlamagnúsi komu þessi tíðindi, bauð hann út öllu skipaliði sínu, sem hann gat til náð, í móti Jótum, en sendi hið skjótasta lið það, er hann hafði hjá sjer, austur að Elfi, til varnar fyrir árásum Wilza. Síðan gjörði hann orð öllum ljensþiggendum sínum að bjóða út liði um ríki sitt, og stefna því saman við Rín. Sjálfur sat hann í *Lippenheim*, þangað til allur herinn var kominn saman, og hjelt svo með hann sjálfur austur að *Weser* hið hvatasta, og setti þar herbúðir sínar í Brimborgarumdæmi. — Kom þar til hans mikið lið Obótríta, því að Wilzar höfðu hætt árásum öllum, þegar Frankar

komu austur þangað. Í Brimaborg beið Karlamagnús þess, að Jótakonungur kæmi til orustu við sig, eins og hann hafði ögrað honum, en það varð þó ekki. Aptur á móti frjetti Karlamagnús, að Jótar hefðu fengið njósn um liðsafnað hans, og haldið því á burt hið skjótasta. En þau sagnaðartíðindi sjekk hann síðar, að raunar hefði það meir valdið burtför þeirra, að einn af húskörlum Góðefrídus hefði myrt hann, og því hefðu Jótar hvatað svo mjög heimför sinni. Varð Konungur alls hugar feginn þeirri fregn, og þótti upp frá því óþarft, að vera lengur með hernum sjálfur, og fór þegar heimleidis.

Þó Góðefrídus konungur ætti 4 sonu, tók enginn þeirra ríki næst eftir föður sinn á Jótlandi, heldur bróðursonur hans, sá er Hemingur hjet; og þykir ekki ólíklegt, að hann hafi ollað dauða föðurbróður síns, enda var hann allóflíkur Góðefrídus að hreysti og hugrekki, og bauð hann Karlamagnúsi frið, þegar sama árið sem Góðefrídus var drepinn. Þó var enginn friður saminn í það sinn, en vopnatak áttu Frankar og Jótar að friði þá þegar. Vorið eftir (811) var lagður með þeim friðarfundur norður við Ægisdur, og komu þangað 12 erindisrekar, hinir bestu menn, af hendi beggja konunganna, og samdist svo með þeim, að Hemingur skyldi laust láta allt það, er Góðefrídus hafði tekið fjemætt frá Frönkum og bandamönnum þeirra; það var og ákveðið í sætt þessari, að Ægisdyr skyldu þaðan í frá greina lönd Franka og Jóta. Eftir þetta sendi Hemingur Jótakonungur 2 sendimenn með stórgjöfum á fund Karlamagnúsar, og hjet honum vináttu sinni og tryggðum. En ekki tókst lengi til um þau vináttumál Hemings, því hann deyði skömmu síðar. Lítil viðskipti átti Karlamagnús eftir það við Jóta, á meðan hann lifði, en þess þóttist hann sælastur að stríði þessu hefði lokið svo vegsamlega fyrir sig; því að það var

eins og það biti á hann ¹⁾, hvílíkar hörmungar hinir hugstóru Norðmenn mundu búa niðjum hans; en sjálfur sat hann í friði fyrir þeim, það sem eptir var æfi bans. Enda ljet Karlamagnús herhlaup Góðefrðus á Frísland sjer að varnadi verða; því að jafnan ljet hann sðan herskip liggja í hverju fljótsmynni, rammskipuð röskum hermönnum, auk skipaflota þess, er hann ljet vandlega gæta allra stranda.

Enginn kristnibodi var sá enn, sem hafði dirft að staðfestast í þeim löndum, er Danir og Vindur bjuggu í. En upp frá þessu (812?) ljet Karlamagnús sjer mjög annt um að koma þar á kristni. Hann ásetti sjer að reisa kirkju á Norðursaxlandi og skipa þar biskup yfir. Þar eð hann treysti Obótrítum miðlungi vel til að vernda kirkjur og kennimenn, þó þeir hefðu reynzt honum trúir bandamenu, ljet hann nokkra hinna fornu Norðursaxa, er numið höfðu kristni annarstaðar í löndum hans, flytja sig þangað aptur, en fól greifa þeim, er *Egbert* hjet, og hann hafði skipað yfir Norðursaxland, að vernda þar kirkjur og klerka fyrir árásum heiðingja. Þegar að því var komið, að æðsti presturinn, sem þangað átti að fara, tæki biskupsvígslu, dó Karlamagnús, svo að hann varð að skilja syni sínum eptir, þeim er ríkið tók eptir hann, að framkvæma þessa fyrirætlun sína.

Mestur árangur af stríðum þeim, sem Karlamagnús átti við Vindur og Jóta, var sá, að Frankar kynntust fleiri löndum og þjóðum en áður, bæði austur undir *Weichsel* og jafnvel fyrir norðan Eystrasalt (Svíjum). En ábatinn varð þeim bæði rýr og fallvaltur; því að jafnan leituðust Vindur við að brjótast undan yfirráðum

¹⁾ *Eginhard* segir í annálum Franka, að Karlamagnús hafi spáð herhlaupum þeirra fyrir fram.

Karlamagnúsar, eða ráðast á lönd hans og bandamanna hans, þegar færi bauðst. Þó hafði konungur vfið látið gjöra kastala til varnar fyrir þeim á landamærum. Þannig hafði Karl, sonur hans, gjört 2 kastala hjá Elfinni 809, er hann fór að veita Obótrítum lið í móti Jótum. En þegar Wilzar höfðu gengið í lið með Jótum og ráðizt á Obótríta (810), brutu þeir og Línónar annan þeirra. Af því fóru Frankar 2 herferðir í móti Wilzum, hverja eptir aðra (811 og 812), og hafa þeir þá að líkindum gjört kastalann að nýju. Ef Karlamagnús hefur farið báðar þær herferðir, sem sumir segja, þá hafa þær verið hans síðustu. Enn fremur hafði Karlamagnús látið gjöra varnir og víggirðingar á landamærum Frankaríkis að austanverðu, auk þeirra sem áður eru taldar. Ein þeirra, hin syðsta, var suður við Alpaþjöll; hún var kölluð Vindavirki, af því Frankar höfðu í fyrstunni tekið hana frá Vindum, sem bjuggu fyrir sunnan Dóná, um það leyti sem Karlamagnús lagði undir sig Langbarðalönd í Ítalíu. Í *Thüring* voru 2 slíkar varnir, og átti að verja þaðan ágangi Sorba; önnur þeirra var í nyrðri hluta *Thürings* (hjá *Halle*), þar sem *Merseburg* var höfuðstaður, en hin í syðri hlutanum, þar sem *Erfurt* er nú höfuðstaður. Síðar meir var hin nyrðri vörnin kölluð austurvörn, en syðri blátt á fram *Thürings*-vörn. Og enn hafði Konungur látið setja 2 kastala, með Elfinni, annan fyrir vestan hana, til varnar fyrir Vindum, þeim er að höfðu sett í hjerði því, sem nú er kennt við *Lüneburg*. Hinn var fyrir austan Elfi gegnt *Magdeburg*; þar hafði hann og látið gjöra brú á Elfinni, svo að hann setti því hægra að komast austur í lönd Wilza, ef honum rjæð svo við að horfa. En þótt Karlamagnús gæti aldrei hugsað til þess að leggja þá Vindur undir sig, sem byggðu austur við *Oder*, eða í milli hennar og *Weichsel*.

ár, austur með Eystrasalti, bæði af því að hann hafði svo margt fyrir stafni, og af því, að þar voru þá ill lönd og ófrjóvsöm, en örðugt að halda lið í vistalausum hjeruðum og þar sem ekkert afdrepp var til varnar, — þá sendu Vindur þessir til hans bæði sendimenn og gjafir, þegar þeir vissu af herliði hans í nánd. En gleymdu hvorutveggja, þegar Frankar voru fjærlægir.

---

10. Viðskipti Karlamagnúsar og páfanna.

a) Karlamagnús og *Hadrianus* I. (774—795).

Veturinn 774 sem Karlamagnús sat um Pavíu, ásetti hann sjer að heimsækja páfann í márzmánuði, og halda páska í Rómaborg. *Hadrianus* varð mjög glaður við er hann heyrði það, og sendi ráðherrana alla og annað stórmenni úr borginni 3 ítalskar mslur út í móti konungi. En herlið Rómverja kom í móti honum með öllum klerkalýðnum eina mslu frá Rómaborg. Hjelt svo Karlamagnús nokkurs konar sigurför inn í borgina. Fylgdu honum þá ungir menn og drengir fjöldamargir, sem báru pálmaviðargreinir og viðsmjörsviðargreinir, og sungu sigurljóð um afreksverk Franka og framgöngu þeirra í orustum. Páfinn sjálfur tók í móti Karlamagnúsi á efsta stiginu fyrir framan dyrnar á Pjeturskirkjunni. Á meðan þeir umföðmuðust, páfinn og konungur, sungu klerkarnir þessi orð: „Blessaður sje sá, sem kemur í nafni drottins!“ Því næst gekk Karlamagnús inn í kirkjuna, til að þakka guði sigurgjafir við sig, og leiddi páfinn hann sjer við hægri hönd; þess vegna hafa sumir gjört sjer mikið far um að grennslast eptir því, hvort hinn „heilagi faðir“ hafi í raun rjettri veitt Frankakonungi fyrirrum fyrir sjer, eða

annar andlegrar stjettar maður hafi gengið á vinstri hlið páfanum, og hann í miðjunni. En hvað sem því líður, sat *Hadrianus* páfi sig úr engu særi að hafa allan þann hag, sem honum var unnt, af komu Karlamagnúsar til Rómaborgar. Varla hafði konungur dvalið þar 3 daga fyrir en páfinn fór að leggja mjög að honum að staðfesta allar þær gjafir, sem Pípin konungur, faðir hans, hafði gefið páfastólnum. Karlamagnús var fús til að verða við þeirri ósk páfans; og daginn eftir staðfesti hann gjafirnar á gróf hins helga Pjeturs postula, til yfirbóta synda sinna og lausnar sálu sinnar. Í þeim stað sóru þeir, Karlamagnús og *Hadrianus* páfi, hvor öðrum órjúfandi vináttu og trúnað. En þótt þess væri getið í gjafarbræfi Karlamagnúsar fyrir jörðum jarlsdæmisins á Ítalíu, sem páfinn geymdi síðan á háaltarinu í Pjeturskirkjunni í Rómaborg, að þær væru eign Rómastóls, er hitt þó engu að síður víst, að Karlamagnús hefur áskilið sjer öll veraldleg yfirráð yfir jarlsdæminu, og einungis leyft páfanum alla notkun og afgjald landa þeirra og borga, sem þar lágu til. Í Rómaborg sjálfri hafði páfinn ekki heldur neitt meira vald en áður: hann var að eins æðsti biskup og mestur höfðingi allra bæjarbúa; en Karlamagnús hafði þar einn öll umráð og ljét erindisreka sína og umboðsmenn skipa lögum og rjetti með Rómverjum. Hann ljét og slá þar alla peninga með sinni mynd og yfirskrípt; Rómverjar hylltu hann og eptirkomendur hans, og páfarnir urðu að leita samþykkis hans um tign þeirra og kosningu. Þannig eignaðist Karlamagnús í sömu herferðinni, sem hann fór í móti Langbörðum (773—774), ekki einungis allt ríki þeirra á Ítalíu, heldur og öll veraldleg yfirráð í jarlsdæminu, er Grikkjakeisari hafði þar áður átt, og þar með í Rómaborg.

Skamma stund mátti páfinn sitja í næði að eignum þeim, er Karlamagnús hafði gefið páfastólnum, því áður en konungur var farinn af Ítalíu, hófu jarlarnir í Langharðalöndum uppreist, og um leið ætluðu þeir að ráðast á Rómaborg ásamt *Adelgis*, syni *Desiderius*, og var hans von með skipafloa frá Grikklandi. Í þessum heyglum bað *Hadrianus* Karlamagnús að koma sjer og ríki sjálfs hans í Ítalíu hið hvatasta til hjálpar, og koma til Rómaborgar, til að reka þaðan fjandmenn páfans og hins helga Pjeturs postula, svo að hann gjörði ekki gjafir þær endasleppar, er hann hefði gefið postulanum til lausnar sálu sinni; því að um jarðirnar var páfanum allra annast. Karlamagnús lét páfann ekki lengi snópa eptir sjer; því þegar hann gat við snúizt, hjelt hann her sínum til Ítalíu (776). En ekki hafði páfinn eins mikinn hag af þessari herför Karlamagnúsar til Ítalíu, eins og hinni fyrri; því konungur tók undir sig lönd sumra hertoganna, en lét aðra þeirra vinna sjer trúnaðarelda að nýju. Á meðan *Hadrianus* páfi sat uppi, og Karlamagnús hafði annarstaðar nóg að vinna, kostaði páfinn kapps um það eitt, að auðga stól sinn að löndum og tekjum, sem mest að verða mátti, og nýtti sjer til þess vináttu Karlamagnúsar og ósjerplægni. Svo var hann ósvífinn, að hann lagði fyrir Karlamagnús gjafarhrjef, er hann vændist að *Konstantinus* mikli hefði samið, og gefið allar þær eignir, er þar voru nefndar, Rómastól, og krafðist, að því gjafarhrjeft væri fullnægt. En það var nálega öll Ítalía, sem í því brjefti var ánefnd Rómastól. Mörgum kröfum þessum fullnægði Karlamagnús 781, því þá endurnýjaði hann gjöfina á jörðum þeim er jarlsdæminu höfðu fylgt að fornu, því að erkibiskupinn í *Ravenna* hafði þá um stund svælt nokkrar þeirra undir sig. Þar að auki gaf

Karlamagnús páfanum Sabínalandið langsetis með Tfber-
ánni, en þó áskildi hann sjer enn sem áður öll veraldleg
yfirráð yfir hjeruðum þessum.

Margt bar til þess, að Karlamagnús áleit sjer nauðsyn
að fara för þessa til Ítalíu: fyrst það, að páfinn hafði
gjört honum hverja atreiðina eptir aðra að koma til Róma-
borgar, annað það, að margar óreglur höfðu komið upp í
löndum hans í Ítalíu, er honum þótti nauðsyn á að
stemma stiga fyrir, það hið þriðja, að Grikkir voru farnir
að vekja óróa í neðri Ítalíu, og fjórði það, að hann vildi
fá sonum sínum tveimur lönd til forráða og láta páfann
krýna þá. Karlamagnús byrjaði ferð þessa um haustið
780, og hafði með sjer Hildigerði 3. konu sína, og 2
yngstu syni sína, Karlmann og Loðvík; fór hann þá ekki
lengra um haustið en til Pavíu og sat þar um veturinn,
og bar þar ekkert til tífinda. Um vorið eptir (781) hjelt
hann til Rómaborgar, og kom þar undir páskana, og var
honum þar fagnað með miklum veg og sóma, eins og
annarstaðar á Ítalíu, þar sem hann kom í stórbæi. Á
páskadaginn skírði páfinn Karlmann, og skipti um nafn
hans, og kallaði hann Pípín eptir föðurföður hans. Annan
dag páska smurði hann báða þá bræður til konunga og
krýndi þá; var þá Loðvík þrjevetur, og hafði faðir hans,
þegar er hann fæddist, gjört hann að konungi í Akvítaníu;
en Pípín var hjer um bil 4 vetra, hann gjörði Karla-
magnús þá að konungi yfir Langbarðalöndum. Karli, elzta
syni sínum hinna skilgetnu, hafði Karlamagnús engin
afskipt lönd úthlutað, því að hann var föður sínum mjög
að skapi, og honum líkastur um alla bluti, og fyrir því
mátti konungur sízt af honum sjá.

Við krýningu þessa var ótölulegur manngrúi saman
kominn í hinum forna höfuðstað heimsins, og þótti
mönnnum það undrum gegna, að miðaldra höfðingi, og þó

enn í blóma sínum, skyldi skipta ríki með sonum sínum; því þeir sáu enga nauðsyn til þess bera, að svo væri. En Karlamagnús sá í hendi sjer hagsmuni þá, er af þessari skipun sinni mundu leiða. Fyrst það, að hann úthlutaði báðum yngstu sonum sínum ákveðinn erfðahlut, sem þeir hefðu, ef til vill, traudlega fengið hjá hinum eldri bræðrum þeirra, Pípin kroppinbak og Karli, hefði Karlamagnús dáið frá þeim á ungum aldri, með því og að konungur sá það fyrir, að hann mundi verða jafneinráður í stjórn sinni eptir sem áður fyrir þessum sonum sínum, þó þeir bæru konungsnafn svo ungir; og annað hitt, að hann hugði, að hann og synir sínir mundu verða vinsælli bæði af Akvítönum og Langbörðum, er Karlamagnús hafði brotið undir sig með vopnum hvoratveggja, þar eð þeir höfðu þegar óskað þess hvorir um sig, svo að þeir yrðu ekki álitnir eins og skattskyldir þegnar Franka, þegar fram liðu stundir, heldur gætu vænt að halda frelsi sínu og fornum síðum, þegar þeir hefðu konung sjer í lagi.

Eptir þetta liðu svo 5 ár, að Karlamagnús kom ekki til Ítalíu, því þann tíma allan átti hann í stríðum við Saxa, og svo að sefa uppreistir innan ríkis, sem áður er sagt (sbr. 6. a), þangað til hann ljét loksins til leiðast fyrir jagstagl páfans í brjefum hans, að fara til Ítalíu (786) og brjóta hertogann í *Benevent* undir sig, því hann var jafnóþægur nágranni *Nadrianus*, eins og hann var óhollur þegn konungs. Í þeirri ferð kom Karlamagnús til Rómaborgar (787), og var það með fram milligöngu páfans að kenna, að konungur þorði ekki að eiga undir friðmælum hertogans, og að Karlamagnús fór með her á hendur honum sama árið; en þó ljét konungur *Arighis* halda hertogadæminu eptir, en

sverja Pípin konungi hollustueiða og heita árlegum skattgjöfum. Þar hafði páfanum heldur en ekki hrugðizt hogalistin, því að hann ætlaðist til, að Karlamagnús svipti *Arighis* völdum, og legði hertogadæmið til páfastólsins. En hvorugu varð framgengt, og þar á ofan varð páfinn að sæta þungum kostum bæði af *Benevents*-mönnum og *Neapels*-mönnum, eptir það að Karlamagnús var farinn burtu af Ítalíu. — Af því konungur gegndi ekki öllum skrópum páfans, fór smá saman að þykkna í honum við Karlamagnús, og svo virðist, sem runnið hafi á hann tvær grímur, með að halla sjer heldur að Grikkjum aptur, svo sem honum var þó lítið um þá gefið, ef hann hefði fengið af þeim fleiri lönd og jarðir; því að bæði varð hann liðsinntur *Adelgis*, syni *Desiderius*, sem ávallt leitaði allra hragða til að komast til ríkis á Ítalíu með aðstoð Grikkja, og víggirti Rómaborg að nýju með múrum og turnum. En enginn vissi, hvað honum gekk til þess, þar sem hann þurfti síður en ekki að óttast árásir af hendi Franka, hefði ekki eitthvað annað búið undir hjá honum. *Hadrianus* vannst þó ekki aldur til að gjöra sig heran að fjandskap við Karlamagnús, vin sinn og velgjörðamann, því að hann dó 795. En svo fór því fjærri, að Karlamagnús væri valdur að nokkrum ójöfnuði við *Hadrianus*, að hann hafði ætlað honum þriðjunginn af herfanginu mikla, sem Frankar höfðu tekið frá Avörum (shr. 8. b). Þegar konungi kom sú fregn, að *Hadrianus* væri látinn, harmaði konungur hann, viðlíka og góður sonur syrgir ástríkan föður.

b) Karlamagnús og Leó páfi III. Karlamagnús verður keisari.

Eptir lát *Hadrianus* páfa fóru Rómverjar að kjósa annan í hans stað, en mjög bar þeim í milli um þá kosningu, og það svo mjög, að flokkadrættir komu upp í Rómaborg, og bæjarbúar gengu í 2 sveitir: hjeldu aðrir með Grikkjum, en hinir með Frönkum. Með Grikkjum hjeldu allir þeir, er voru vinir *Hadrianus* páfa, og var í þeim flokki mestur hluti tignarmanna í Rómaborg; en þó varð hinn flokkurinn ofan á, er með Frönkum hjelt, og fjekk því framgengt, að *Leo* hinn III. með því nafni var kjörinn páfi, hvort sem móttöðumönnum líkaði það betur eða ver. *Leo* settist þó ekki að völdum fyr en 796, og gjörði þegar menn á fund Karlamagnúsar til að kynna honum frá kosningu sinni og beiðast staðfestingar á henni. Þar með sendi *Leo* honum merki Rómaborgar og lykilinn að gróf Pjeturs postula til jarteikna, að hann kysi sjer Karlamagnús til vendarmanns; einnig ljét hann þá orðsending fylgja, að konungur yrði að gjöra ráðstöfun fyrir því, að teknir væru hollustueiðar af Rómverjum að nýju. — Það má nærri geta, hversu glaður Karlamagnús hafi orðið við þessa orðsending *Leos*; en fyrir því að hann átti þá mjög annríkt, gat hann ekki komið því við að fara sjálfur til Rómaborgar. Brjef skrifaði konungur *Leo* aptur, sem enn er til, og lýsir hann í því fullu samþykki sínu á páfakosningu slíks manns, sem *Leo* sje; síðan lætur hann ánægju sína í ljósi yfir heitum þeim, sem *Leo* hafði unnið honum í brjefi sínu, að hann skyldi ávallt reynast trúr Karlamagnúsi. Því næst ljét konungur þess getið, að hann hefði hugað *Hadrianus*, forverara hans, gjafir, en með því hann væri dáiinn, sæl

hann engan maklegri að njóta þeirra, en eptirkomanda hans í postullegu embætti. *Engilbert* (eða *Angilbert*) er maður nefndur, hann var hirðprestur Karlamagnúsar og skjalavörður hans; hann átti og *Bertu* konungsdóttur. Þennan mann sendi Karlamagnús með brjefið og gjafirnar til páfa, og fjekk honum umboð sitt til að taka hollustu-eiða af Rómverjum, og til að staðfesta páfann í tign hans í nafni konungs, og til að endurnýja vináttu þá við *Leo*, sem Karlamagnús og *Hadrianus* höfðu bundið swardögum hvor við annan. Enn fremur skrifaði Karlamagnús Engilbert brjef, á meðan hann dvaldi í Rómaborg, og hað hann að leggja ríkt á við páfann, að hann hegðaði sjer sómasamlega í tign sinni og embætti og samkvæmt kirkju-lögunum, svo að hann gæfi kristnum mönnum gott dæmi til eptirhreytni. Engilbert ljét Rómverja vinna sjer eið að hollustu þeirra við konung, og páfinn sór honum trúnað og fylgi, og játaði, að hann væri höfðingi Rómaborgar, og hjét að hlyðnast boðum hans í öllu.

Leo efndi betur eiða sína við Karlamagnús, en *Hadrianus* hafði áður gjört; því *Leo* hataði Grikki af hug og sál, og studdu margir Rómverjar að hinu sama með honum. En ekki voru þeir þó allir á einu máli um trúleik við Karlamagnús eða hlyðni við páfann; því að hinir sömu, sem mælt höfðu í móti í páfakosningu hans, leituðust við að gjöra samsæri í móti honum. Eru einkum til þess nefndir 2 menn, hjét annar *Campulus*, frændi *Hadrianus*, en hinn *Paschalis*, hann var kansallari Rómakirkju. Þeir æstu Rómverja til upphlaups, og komu þeim til að ráðast á páfann á prósessíu (hátfða-göngu) sviptu honum af hesthaki, tóku hann höndum, drógu hann inn í kirkju eina, ljeku hann þar illa og gengu næst lífi hans með höggum og misþyrmingum. Síðan vörpuðu

þeir honum í varðhald í klaustri nokkru; þar ætluðu þeir að blinda hann og meiða, og halda honum á meðan hann lifði. En páfinn átti þjónustumann einn trúan, hann var herbergissveinn hans, og hann frelsaði *Leo* nóttina eftir úr varðhaldinu. Því næst tók *Winigis*, hertogi í *Spoletto*, páfann á náðir sínar og flutti hann heim til sín með öruggu verndarliði. Þegar *Leo* var kominn til *Spoletto* eftir alla þessa hrakninga, sendi hann hið bráðasta menn á fund Karlamagnúsar, til að biðja sjer ásjár og aðstoðar. Karlamagnús hjét honum reyndar liðveizlu sinni, en vildi þó fyrst kynnast páfanum betur, og heyra alla málavexti af munni hans, og bauð honum því að koma á sinn fund norður á Saxland, því svo stóð á, að Karlamagnús hjelt þá einmitt ríkisþing í *Paderborn*. Sendi svo konungur traust lið og nóg eftir páfanum suður á Ítalíu. Þegar páfinn kom til *Paderborn* (799), tók konungur og allur lýður við honum með mestu blíðu.

Karlamagnús kannaðist við rjettindi páfans og skyldu sína að vernda tign hans og kirkjunnar fyrir yfirgangi óhlutvandra manna, enda þurfti nú páfinn allrar þeirrar aðstoðar við, sem konungur gat honum í tje látið, til þess að ná aptur tign sinni óskertri í Rómaborg, og því sparaði páfinn ekkert til þess að komast í kærleika við konung. Af því þeir sátu löngum á ráðstefnum, Karlamagnús og *Leo*, þykir líklegt, að þeir hafi tekið ráð sín saman um það, bæði hvernig hegna skyldi óaldarmönnunum í Rómaborg og einnig hver laun konungur skyldi fá, ef hann kæmi þangað og veitti páfanum lið í móti fjandmönnum hans, eins og einn samtíða sagnaritari hefur sagt með berum orðum¹⁾. Eftir langar ráðagjörðir ljét Karlamagnús

¹⁾ *Meusel* hefur það eftir Jóhannesi *diaconus* í ætt *Neapels*-biskupa.

páfann frá sjer fara, og fjeck honum virðulegt föruneysi, þar að auki sendi hann með honum umboðsmenn sína til Rómaborgar, til að koma honum aptur til valda og grennslast eptir málavöxtum mótstöðumanna páfans. Enn fremur fjeck Karlamagnús páfanum varðmenn þangað til hann kæmi sjálfur til Ítalíu.

Þegar Karlamagnús hafði slitið ríkisþinginu í *Paderborn*, fór hann að búa sig undir að efna orð sín við páfann og heimsækja hann í Rómaborg, eins og hann hafði heitið honum, og þótti honum því meiri nauðsyn á skjótum úrslitum á því máli, sem hann sá af brjefum páfans, að enn var þar ærið óspakt. En af því Karlamagnús fór fyrst af ríkisþinginu vestur í Frankaríki að finna *Alkvin* ábóta, vin sinn og ráðgjafa, og þurfti þar að auki að draga lið að sjer, og fór með það austur á Bæland, komst hann ekki suður yfir Alpafjöll fyr en í ágústmánuði 800. Ekki gat hann heldur farið hart yfir, þegar hann kom suður í Langbardalöndin fornu, því bæði þurfti hann þar víða við að koma, og þar að auk varð hann að búa Pípn konung, son sinn, út með liði, til að sefa óeirðir, sem komið höfðu upp í *Benevent*. Eptir það hjelt konungur racleiðis til Rómaborgar, en ekki kom hann þar fyr en 24. dag nóvembermánaðar¹⁾. Hafði þá páfinn gengið prósessíu fullar 12 mílur ítalskar í móti Karlamagnúsi til að fagna honum. Þegar konungur var kominn til Rómaborgar, ljet hann alla erkibiskupa, biskupa, ábóta og veraldlega höfðingja, bæði þá, er honum höfðu fylgt til Rómaborgar, og þá er þar voru í grennd, eiga fund með sjer í samfleytta 7 daga. Konungur var og sjálfur á fundi þessum, og fjeck hann fundarmönnum til

²⁾ 24. d. desemberm. segir *Dittmar*.

rannsóknar og ítarlegrar umbugsunar orsakir til upphlaupsins í móti páfanum, og sakargiptir þær, sem móttöðumenn páfans báru á hann. En svo þykir sem ekki hafi allar þessar sakir verið sprotnar af illgirni einni eða upplognar, og að *Leo* páfi hafi ekki verið eins grandvar í lífni sínu, eins og Karlamagnús hafði látið Engilbert áminna hann um í öndverðu, þegar hann lét staðfesta páfann í tign hans; því að ekki höfðu umboðsmenn konungs, er hann sendi með páfanum frá *Paderborn* til Rómaborgar, til að koma honum þar aptur til valda, viljað gjöra beinan úrskurð í máli þessu, og nú þegar konungur kom þangað sjálfur, mundi honum hafa leikið ýmist í hug, hvort hann skyldi vera á máli páfans, og kúga fjandmenn hans, eða hann skyldi taka taum höfðingja Rómaborgar, sem páfinn hafði gefið ástæðu til óánægju, hefði ekki *Alkvin* ábóti þegar áður snúið honum með fortölum sínum til líðsinnis við páfann, undir eins og hann hafði ráðið Karlamagnúsi til að fara vægilega við móttöðumennina. Eptir það að fundur hafði verið haldinn í sjö daga, sem áður er sagt, og fundarmenn voru litlu nær en áður, bauð Karlamagnús þeim að fhuga málin enn ítarlegar og leggja úrskurð á. En það kom fyrir ekki; því þeir færðust undan að kveða upp álit sitt, með því að þeir hefðu ekki vald til að ákveða neitt um þau mál, sem páfinn ætti hlut að, sem einn setti með að dæma alla aðra, en væri ekki skyldur að hlýðnast dómi nokkurs manns. Án efa hefur þetta svar fundarmanna verið samantekin ráð með samþykki konungs; því að ólíkt er það öðru háttalagi Karlamagnúsar, að hann hefði látið mönnum sínum slíka óhlýðni uppi haldast, því hann átti ekki að venjast því að heyra af þeim móþróa eða andmæli. Þar á ofan var páfinn sjálfur á fundinum,

og dró það kjark úr öllum andlegrar stjettar mönnum, svo að málið var linlega rannsakað, með því og að flestum var ógeðfellt að áfella þann, sem menn höfðu grun á, að konungur vildi þyrma. Enda lýsti páfinn því yfir, að hann væri þess alþúinn að sanna sýknu sína, og var það þá gjört að álitum, að með því skyldi máli þessu lúka.

Daginn eftir átti konungur enn fund fjölmennan í Pjeturskirkjunni, og var páfinn þangað kominn í tignarskrúða sínum. Þar komu og sakaráberar hans, og voru nú nokkru djarfmæltari, en daginn fyrir, og töldu upp skýrt og skorinort öll afbrot páfans í heyrenda hljóði, er þeir kærðu hann um. En þá var þeim enginn gaumur gefinn, því að fundarmenn voru áður orðnir á það sáttir að leggja engan úrskurð á málið, en láta páfann sjálfan koma skírslu fyrir sig. Vann svo páfinn þess dýran eið, og lagði hönd á helga bók, fyrir öllum Rómverjum, konungi og fylgd hans allri, að hann væri sjer engra þeirra afbrota meðvitandi. Síðan lýsti Karlamagnús því yfir, að páfinn væri sýkn allra saka, er á hann hefðu verið bornar. En móttöðumönnum páfans hegndi konungur með því einu, að hann vjek þeim burt úr Rómaborg, og jók sú mildi hans mjög ástsæld hans hjá Rómverjum.

Þegar öllu málastappi var loktð og páfinn hafði svarið sýknueið sinn, var skammt orðið til jóla. Fyrsti dagur jóla hefur jafnan þótt merkisdagur hjá öllum kristnum þjóðum, sökum atburðar þess, er þá varð og trú vor styðst við, og svo þótti einnig þá. En jóladagurinn fyrsti 800 varð einnig að öðru leiti merkisdagur fyrir Karlamagnús, og þó ekki einungis fyrir hann, heldur hefur sá dagur jafnan þótt markverður síðan í sögunni sökum þeirra hluta, sem þá urðu í Rómaborg. Þann

dag söng *Leo* páfi sjálfur messu í Pjeturskirkjunni, og var Karlamagnús þar viðstaddur, tignarmenn Franka allir, sem með honum voru, og kennimenn og ótölulegur manngrúi annar. Þegar messunni var lokið og Karlamagnús gjörði bæn sína fyrir altarinu, eins og venja hans var til, því að hann var maður guðrækin, gekk páfinn að honum, þegar alla varði minnst, og setti gullna keisarakórónu á höfuð konungi, og undir eins æptu allir þeir, er við voru staddir, þetta gleðióp: „Láti guð Karlamagnúsi, hinum mikla og friðsæla keisara Rómverja, þeim er hann sjálfur hefur kórónað, lengi lífs og sigurs auðið verða!“ Þegar söfnuðurinn hafði þrítakið upp þetta ávarp, og búið var að leiða Karlamagnús í virðulegt hásaeti, gekk *Leo* páfi enn að honum og lagði yfir hann purpuraskikkju, eins og þá, sem hinir fornu keisarar Rómverja höfðu borið, síðan brá páfinn annari hönd sinni að munni sjer, en með hinni snart hann hönd (aðrir segja klæðafald) Karlamagnúsar og smurði hann til keisara og laut honum. Þegar krýningin var afstaðin, gekk keisarinn heim til hallar þeirrar, er hann hjó í í Rómaborg, og fylgdi honum lýðurinn allur með síffelldu fagnaðarópi, og kallaði hann ýmist *imperator* eða *augustus* (þ. e. keisari).

Eginhard, sem bæði hefur ritað æfisögu Karlamagnúsar og annála Franka, og sem var tengdasonur keisarans og hefur margt fróðlegt og fagurlega frá honum sagt, lætur, sem þetta fyrirtæki páfans hafi komið Karlamagnúsi með öllu óvart, og að hann hafi verið svo traudur að þiggja tign þessa, að hann hafi þvertekið, þegar hann kom heim aptur í höll sína eptir krýninguna, að hann skyldi hafa gengið þennan dag í kirkju, en þótt slíkur hátíðardagur væri, og keisarinn allra manna kirkjuræknastur, ef hann hefði vitað fyrir, hvað verða átti. En

fyrir því að Eginharð var svo nátengdur Karlamagnúsi, sem nú var sagt, virðist sem hann hafi fegrað mál hans á þessum stað, meir en vera skyldi. Þess vegna hafa menn fallizt heldur á frásagnir annara samtíða rithöfunda, en Eginharðs í þessu atriði. Þess var áður getið, að páfinn og Karlamagnús hefðu löngum setið á ráðstefnum og haft einmæli, þegar *Leo* fór að hitta Karlamagnús í *Paderborn*, og þykja allar kringumstæður lúta að því, að þá hafi þeir tekið ráð sín saman um, hvernig öllu skyldi háttá, þegar konungur kæmi til Rómaborgar. Þegar páfinn var kominn aptur frá *Paderborn* til Rómaborgar, átti hann fund við vini sína og fylgismenn; á þeim fundi stakk hann upp á að gjöra Karlamagnús að keisara, sem svo margt hefði vel gjört til Rómverja. Þar að auki höfðu höfðingjar Franka og Rómverja fundi og ráðstefnur að hinu sama, einkum sýndist *Alkvin* hafa verið þess mjög fýsandi, og að hann hafi vitað alla þessa fyrirætlun, áður en Karlamagnús fór til Ítalíu; því að á meðal gjafa þeirra, sem hann sendi til Rómaborgar fyrir þessa jólahátíð, var biffa ein með þeirri áskript, að hún „skyldi vera til virðingar keisaratigninni“. Þegar krýningin fór fram, voru því bæði Rómverjar og Frankar undir hana búnir. Enda er það óhugsandi, að páfinn hefði dirfzt að krýna Karlamagnús, án þess að konungur hefði vitað af því áður eða honum þvernauðugt; því páfinn varð að sjá þá hættu fyrir, sem hann bæði stofnaði sjálfum sjer í og Karlamagnúsi, þar Grikkjakeisara gat ekkert verið óskapfelldara, en að annar maður væri kallaður Rómakeisari en hann, þó reyndar væri langt síðan, að hann hafði ráðið þar nokkru til muna. Það er og eitt til sannindamerkis um, að Karlamagnúsi hafi ekki komið krýning sín óvart, að þennan dag gekk hann til kirkju í tignar-

skrúða þeim, sem höfðingjum Rómverja var títt að bera, en ekki í þjóðklæðum Franka, sem hann annars bar oftast, og honum voru kærust. En hafi Karlamagnúsi verið nokkuð í móti skapi í þessu, hefur það líklega verið það, að krýningin varð með svo skjótum atburðum; því að páfinn setti kórónuna á höfuð honum, áður en Karlamagnús gæti annaðhvort sett hana sjálfur á höfuð sjer, eða boðið páfanum að gjöra það, eins og venja var, þegar Grikkjakeisarar voru krýndir. Með þessari krýningu Karlamagnúsar 800 byrjaði keisaratignin forna að nýju í vesturhluta Evrópu, og það einmitt í þeirri borg, sem hinir fornu keisarar höfðu setið í, þangað til fyrir rúmum þremur öldum. Og af þessari krýningu þóttust páfarnir síðan eiga heimting á að krýna keisarana í vestur- og norðurhluta Evrópu.

Nú var Karlamagnús orðinn Rómakeisari, og þó ekki jykist mjög veldi hans hið ytra við það, eða að hann bætti við sig löndum, og þó hann hefði ekki öllu meiri yfirráð í Rómaborg en áður, var þó keisaranafnið alls ekki þýðingarlaust, eins og nokkrir hafa haldið. Hann hafði áður verið að eins hertogi yfir Rómaborg, og eins og jarl yfir löndum þeim, er Grikkjakeisarar þóttust eiga á Ítalíu austanverðri, og leit því svo út, sem yfirráð hans á báðum stöðum væru nokkuð takmörkuð, þó þau reyndar væru það ekki, því bæði var hann einvaldur í Rómaborg og óháður Grikkjum. En eftir það að hann varð keisari, gat engum annað hugsast, en að hann væri einráður allra eigna sinna á Ítalíu. Og þó keisaratignin rómverska væri nú ekki nema að nafninu til lík því, sem hún hafði áður verið, var nafnið eintómt nóg til þess, að vekja virðingu fyrir henni hjá niðjum villipjóða þeirra, er áður höfðu eytt keisararíkinu forna

og brotið lönd þess undir sig. Svo mikið fannst og Karlamagnúsi sjálfum í tign þessa varið, að hann ljét alla þegna sína bæði andlega og veraldlega, vinna sjer hollustueiða að nýju, þegar hann var orðinn keisari og ljét brýna fyrir þeim um leið, að sá eiður væri miklu dýrri, en hinn venjulegi ljenseiður. Frásögurnar um yfirráð fornkeisara Rómverja nálega yfir öllum löndum, um lofsæld Ágústus og dýrð *Konstantinus* mikla, vöktu hugmyndina hjá kristnu þjóðunum um jarðneskt veldi, sem öllu væri æðra, og sem kastaði nokkurs konar tignarljóma á þann, sem nú bar þetta nafn, sem og hafði um leið skuldbundið sig til að verja ekki einungis rjettindi Rómverja, heldur og kristnina fyrir hverjum, sem um var að eiga. Og við þetta jókst ekki alllitið virðing Karlamagnúsar og álit hans. Þess vegna var það meir en í orði, að Grikkir, sem ávallt höfðu eftt fjandmenn Karlamagnúsar í móti honum í Ítalíu, undu því stórilla, að hann hafði látið gefa sjer keisaranafn, sem Grikkjakeisari þóttist einn eiga heimting á með rjettu. Þó bar ekki mjög á misþykki í millum Karlamagnúsar og Grikkja, á meðan *Irene* keisaradrottning sat að völdum á Grikklandi (797—802 að minnsta kosti að öðru hverju); því þó hún væri grimm kona í skapi, var hún svo vel viti borin, að hún sá, að sjer mundi ekki tjá að deila kappi við Karlamagnús um yfirráðin á Ítalíu, eða láta það á sjer finna, að hún gjörði kröfur til landa þeirra, er Frankar höfðu náð þar að fornu frá Grikkjum. En til þess að Karlamagnús legði ekki einnig undir sig hinar litlu landaleifar, sem Grikkir áttu enn eptir á Ítalíu sunnanverðri og á Sikiley, ljét hún líklega við hann um eiginorð. En það átti henni þó ekki að auðnast, því að henni var svipt frá völdum 802, og varð þá *Nicephorus* keisari

yfir Grikkjum. Hann hóf stríð við Karlamagnús um eignarrjett þeirra til Venetíu og Dalmatíu, sem báðir vildu eigna sjer, og lauk svo deilum þeirra 810, að Karlamagnús afsalaði sjer öllu tilkalli til þeirra landa. En ekki var það fyr, en *Michael*, er næstur tók keisaradóm á Grikklandi eptir *Nicephorus*, kom til valda, að Grikkir könnuðust við, að Karlamagnús væri keisari.

---

11. Karlamagnús semur ríki sitt.

a) Ríkisþing, rjettarfar og útboð.

Þess er áður getið (2. c), að Karlamagnús hafi tekið mikið ríki og víðlent fyrst eptir Pípín konung, föður sinn, og síðan eptir Karlmann, bróður sinn, og hver verið hafi takmörk þess; nú höfum vjer og sjeð hingað til, hversu mjög hann jók það ríki í allar áttir með hugrekki sínu, breysti og þreklyndi, svo að takmörk þess voru að norðan: Norðursjórin, Ægisdyr og Eystrasalt, að austan Bæheimur og *Ungarn*, að sunnan *Ofanto* í Ítalíu, Miðjarðarhafið og *Ebro* á Spáni, og að vestan Atlanzhafið. En áður en vjer leitumst við að sýna, að Karlamagnúsi var ekki miður lagið að stjórna löndum sínum og gæta þeirra, en að leggja lönd undir sig, viljum vjer nefna þau lönd hjer á einum stað, er hann átti yfir að ráða. Var það fyrst nokkur hluti Spánar (mörkin spanska: *Catalonia*, *Aragonia* og *Navarra*); Ítalía allt sunnan frá *Ofanto* norður að Alpafjöllum, þegar páfaeignirnar eru með taldar, nokkur hluti *Ungarns* og Austurríki því nær allt, nokkur hluti Bæheims og Bæland allt, Saxland allt og nokkur þau lönd, er Vindur (Slavar) bjuggu í fyrir austan Saxelfi, sem áður er sagt (sbr. 9. a, og b). Þessi

lönd öll hafði Karlamagnús lagt undir sig, eptir það að hann kom til ríkis. Og þar að auki voru þau lönd, er hann hafði tekið að erfum: *Sveiz, Alemannia, Thüring*, Níðurlöndin og Belgía og Frankaríki allt. — Það gegnir furðu og má næstum því virðast ótrúlegt, að Karlamagnús, — sem átti að ráða yfir svo víðlendu ríki, og þurfti að fara hverja herförina á fætur annari, til að sefa óspektir í löndum þessum, sem stundum komu upp í fjærlægustu áttum, og til að verja lönd sín fyrir árásum annara þjóða, og stundum villipjóða, eða hann var önnum kafinn í að brjóta lönd annara undir sig, — að hann skyldi þó hafa nægan tíma til að efla svo heillir þegna sinna og hagsæld, að öllum hefur þótt undrum sæta, hversu haganlega honum tókst að niðurskipa öllu innbyrðis í löndunum, og hversu þau blómgudust þrátt fyrir allar styrjaldir og stríð, er bæði keisarinn sjálfur og þegnar hans áttu svo að kalla sífellt í.

Stjórnarskipun Franka kom Karlamagnús svo vel fyrir, að traudlega hefur verið auðið að koma henni í betra horf á hans dögum. Frá alda öðli, eða svo langt sem sögur ganga, höfðu Frankar haldið ríkisþing einu sinni á ári, og voru þau kölluð marzfundir, af því þau voru haldin í þeim mánuði, undir berum himni. Til marzþinga máttu allir frjálsir menn koma í fyrri daga. Á þingum þessum var allt það útkljáð, er til almennings heilla horfði, þar voru konungar hylltir og skorið úr málum manna. En þegar fram í sótti, fóru Frankar að skeyta minna þingum þessum, svo þjóðleg og kær sem þau höfðu verið þeim í fyrstu; og svo kvað rammt að því, að undir stjórnarlok Klótars konungs annars lítur svo út, sem þau hafi verið að mestu gleymd. Pípin frá Herstalli áttu Frankar það að þakka, að þau dóu ekki út með öllu; en ekki tók þá öll þjóðin þátt í þeim, eins

og áður, því að andlegrar stjettar menn og höfðingjarnir rjeðu þá mestu á þingum. Karl *Martell* var einráður í stjórn sinni, þó ekki bæri hann konungsnafn. Hann átti í sífelldum deilum við klerka, og þar eð allmargir þeirra voru fulltrúar á ríkisþingunum, var það nóg ástæða fyrir hann til að kveðja þeirra aldrei. Pípín, sonur hans, var klerkum vinballari, og tók þingin upp aptur, en sama fyrirkomulag var þá á þeim, sem verið hafði á þeim á dögum Pípíns frá Herstalli. Hann sá það sum sje í hendi, að klerkastjettin mundi efla hans hag, og styðja hann til að ná yfirráðum þeim, er hann fjekk að lokunum, ef hann væri henni hlynntur.

Karlamagnúsi einum var það ætlað, að koma ríkisþingum Franka að nokkru leyti aptur í sama horf, sem þau voru í frá öndverðu. Því að hann var svo glögg-skyggn stjórnfræðingur, að hann sá, að það var eina ráðið að leyfa þjóðinni að taka þátt í þingunum, þar sem lögín voru samin, til þess að gjöra hana elska að lögunum og hlýðna þeim, og með því einu gat hann komið reglu á alla stjórn. Karlamagnús hjelt jafnaðarlega 2 ríkisþing á ári hverju, í stað þess að áður hafði eitt verið haldið, og stundum ekkert. Annað þeirra var haldið í maímánuði, en hitt á hausti. Ekki var hver frjáls maður skyldur að koma á vorþing, eins og verið hafði á dögum Loðvíks konungs, en sjerhver greifi skyldi þangað sækja, og hafa 12 menn með sjer; til þess voru kjörnir samdómsmenn greifanna, eða aðrir nefndarmenn úr umdæmi þeirra. Þar að auki sóttu vorþingin allir hinir æðri valdsmenn andlegrar og veraldlegrar stjettar, biskupar og ábótar, landvarnargreifar og umboðsmenn (sendigreifar) og allir embættismenn, sem voru við hirð keisarans. Á þessum þingum voru öll alþýðleg mál rædd, hvort heldur þau lutu að hinu innra eða ytra ástandi ríkisins, að

andlegum efnum eða veraldlegum. Þar var stungið upp á nýjum lögum, og þau samþykkt af þingheimi og keisaranum. Þar voru veitt embætti og skorið úr öllum misklæðum, sem ekki urðu leiddar til lykta á hjeradsþingum. Þegar veður leyfðu, voru þingin haldin undir berum himni, en þó voru afmörkuð svæði ætluð hverjum flokki þingmanna fyrir sig, til að fluga málin. En smá saman kom að því, að slíkir fundir á bersvæði þóttu illir viðfangs bæði fyrir óveðurs sakir og annara hluta, svo að konungarnir fóru að halda þá nærri heimkynnum sínum. Karlamagnús hafði látið búa svo höll þá, er hann átti í *Aachen*, að hún var einkar vel fallin til slíkra mannfunda. Þegar hanu sat þar í leyndarráðstofu sinni, gat hann hæglega sjeð yfir allt þingsvæðið og herbergi þau, sem byggð höfðu verið umhverfis það handa þingmönnum. Þessa tilbögun hafði keisarinn látið gjöra til þinghalda og var hún honum einkar hagkvæm; því þó að hann setti optast nær sjálfur þingin, og bæri upp flest mál fyrir þingmönnum, eins og konunganna var siður til að fornu, átti hann eigi að siður svo margt að annast, að hann gat ekki ávallt setið þingin sjálfur, en gat þó á þennan hátt haft stöðuga hliðsjón af aðgjörðum þingmanna. Samt sem áður var hann hæði lífið og sálin í öllum þingstörfunum, með því að hann fól æðstu embættismönnum sínum á hendur að leggja það til, sem hann vildi sjálfur að ofan á yrði í úrslitum málanna; og þar að auki skutu þingmenn málunum tíðum undir úrskurð keisarans sjálfs, þegar þau voru svo flókin, að þeir treystust ekki að leysa einir úr þeim. Öllum þingmönnum var skipt í 2 sveitir á ríkisþingum þessum, voru í annari þeirra andlegrar stjettar menn einir, en í hinni veraldlegir, og ræddi hvor sveit málin sjer í lagi. Þegar elztu þingmennirnir í hvorri sveit höfðu rannsakað og rætt málin til hlítar,

guldu hinir yngri þeim samkvæði sitt. Ef ályktunum beggja sveitanna bar saman, voru þær bornar undir keisaranum sjálfan, sem ávallt var viðstaddur við þinglausnir, til að samþykkja og staðfesta ályktanir þingmanna, eða til að breyta þeim eða fella þær, ef honum virtust þær óhæfar. Þegar keisarinn hafði staðfest ályktanir þingmanna (sem eptir það voru kallaðar *capitularia*), voru þær fengnar þingmönnum aptur til undirskriptar og hlutaðeigandi embættismönnum falið á hendur að framfylgja þeim, því þaðan í frá gengu þær sem lög.

Á meðan þingmenn áttu að ræða málin, varði Karlamagnús stundum þeim, er hann annars var vanur að verja til vísindaiðkana, bæði til að taka á móti gjöfum þeim, sem skattlandabúar færðu honum ótilkvaddir, því að síð hafði verið venja Franka að fornu, og til að fá fregnir úr öllum hjeruðum ríkis síns af þeim, er þar voru samankomnir, og lagði hann mjög að mönnum að láta uppi við sig, hvað þeir hygðu helst þeim hluta ríkisins til heilla, er þeir voru frá. Eins leitaði hann frjetta af þeim þegnum sínum, sem lítilmótlekastir voru, og ræddi löngum við þá er hann sá sjaldan, og fór ekki að mannvirðingum.

Öðru vísi var haustþingunum varið, og sóttu þau mjög fáir. Þar komu ekki aðrir en keisarinn sjálfur. trúnaðarmenn hans og ráðgjafar, þeir er mest voru virtir og margreyndastir. Aldrei voru þær ályktanir birtar, sem á þeim voru gjörðar, heldur var þess vandlega gætt, að þær færu leynt; þó halda menn, að haustþing þessi hafi ekki verið annað en nokkurs konar undirbúningsfundir undir vorþinginu, til að greiða eða flýta fyrir úrslitum málanna á þeim. Um það leyti sem haustþing voru haldin, var optast nær öllum herferðum lokið, og voru þar

því stundum laun ákveðin og veitt, þeim er til launa hafði unnið með framgöngu sinni í orustum sumarið áður¹⁾).

Undirstaða Frankaríkisins, sem hafði myndast af þeirri þjóð, er í öndverðu lifði í hinu upphaflega ástandi mannkynsins, hafði veiklæzt, á meðan Mervíkingar sátu að völdum; en eftir það að hirðstjórnarnir fóru að ráða þar ríkjum, gætti hennar mjög lítið, og þær litlu frelsisleifar, sem þá voru eftir frá hinu upphaflega ástandi Frænka, hvurfu með öllu á dögum Karlamagnúsar, með því að hann fjekk trúnaðarmönnum sínum öll þau yfirráð í hendur, sem þjóðin hafði þangað til lodað á. Þessa trúnaðarmenn sína setti keisarinn yfir minni og meiri landshluti eða hjeruð, og þeir stjórnðu hjeraðsmönnum í nafni konungs, og höfðu alla borgarstjórn og herstjórn á hendi sjer, hver í sínu hjeradi. Karlamagnús hafði skipt öllu hinu víðlenda ríki sínu í hjeruð, og yfir sjerhvert hjerað skipaði hann slíka trúnaðarmenn, sem áður höfðu verið hirðmenn hans og honum handgengnir; þessir embættismenn voru greifar kallaðir, og hjeradið, sem þeir áttu yfir að ráða, greifadæmi. Áður hafði þjóðin kjörð þessa embættismenn, en nú setti Karlamagnús þá til embætta, er honum sýndist. Greifunum fól hann á hendur dómgæzlu og skattheimtu, og að halda á ró og reglu í greifadæmunum, einnig skyldu þeir bjóða út liði og vera foringjar þess, ef hernað bæri að höndum, eða ef þeim kæmi orðsending frá keisaranum. Á takmörkum ríkis

¹⁾ Á haustfundunna, sem *Jerrer* segir að hafi verið haldnir undir árslokinn (en *Dittmar* nokkrum tíma fyrir vorþingin), segja þeir, *Jerrer* og *Galletti*, að skattlandabúar hafi fært keisaranum gjafir þær, sem áður er um getið, og getur það varla verið, því að skattlandabúar komu þar ekki, nema trúnaðarmenn keisarans.

síns neyddist Karlamagnús til að skipa einn mann yfir stærri hjeruð, en einu greifadæmi svaraði, svo að þeir ættu fleiri hermönnum á að skipa, ef ófrið bæri að höndum; þessi stærri hjeruð voru kölluð „merkur“, og þeir, sem fyrir þeim áttu að ráða, „markgreifar“ þ. e. landvarnargreifar.

Af því að greifarnir og landvarnargreifarnir höfðu því nær ótakmarkað vald, hver í sínu umdæmi, en keisarin optast fjærlægur, og átti svo að segja í sífelldum stríðum, var við því búð, að þeir beittu þessu valdi sínu öðru vísi en skyldi, annaðhvort keisaranum til ólíðs, eða til að nýðast á þeim, sem þeir voru yfirboðnir, þar sem þeir voru eins og einráðir höfðingjar, hefði ekki Karlamagnús kunnað ráð til að stemma stiga fyrir yfirgangi þeirra. Þess vegna skipti hann öllu ríki sínu í (4) stór-umdæmi, og skipaði yfir hvert þeirra umboðsmenn; þá menn hafa þjóðverjar kallað „sendigreifa“, en á latínu hjetu þeir *missi regii* e. *dominici* (konungs sendimenn). Umboðsmenn þessir voru í fyrstu 2 veraldlegir höfðingjar, í hverju umdæmi, en síðar var annar þeirra andlegur stjettar maður. Þessum umboðsmönnum 2 og 2 bauð keisarin að ferðast um umdæmi þau, er hann hafði sett þá yfir, einu sinni á hverjum 3 mánuðum, eða 4 sinnum á ári, í janúarm., aprílm., júlím. og októberm. Skyldu þeir rannsaka grandgæfilega, hvernig valdsmenn keisarans (biskuparnir, ábótarnir og landvarnargreifarnir) rækju embætti þeirra og hvort lögnum væri hlýtt, ljetta kúgunum af alþýðu og heyra kvartanir hennar, kanna herinn, sem greifarnir höfðu hönd yfir, og einkum hafa tölu á þeim, sem vopnfærir væru, skipa menn greifunum til aðstodar, einnig láta hjeradsbúa kjósa nefndarmenn (samdómsmenn, *Schöffen*), að gæta, hvernig farið væri með umboð á ríkisjörðum, skoða ástand kirkna

og klaustra, og loksins áttu þeir að gefa keisarannu allt ástand skattlandanna, sem þeir áttu yfirsókn um, til vitundar, sumpart munnlega, sumpart skriflega, og þó einkum það, sem áfátt var eða fór í ólestri, hvort heldur það var í herstjórn, dómgæzlu, kirkjumálastjórn, eða meðferð á umboðum keisarans, hverju nafni sem þau hjetu.

Það var og eitt af skyldustörfum þessara umboðsmanna, að þeir skyldu hjeradsþing halda í hverju greifadæmi einu sinni á ári, og kveðja þangað alla andlega og veraldlega valdsmenn greifadæmisins. Á þeim þingum dæmdu þeir dóma í þeim málum, sem greifarnir höfðu ekki lagt úrskurð á, eða þeir dæmdu upp aptur dóma. Þá er greifarnir höfðu birt og nefndarmennirnir (samdómsmenn greifanna) höfðu áður dæmt; því að hlutadeigendur máttu skjóta málum sínum, ef þeim gedjudust ekki mála-lokin, undir umboðsmennina, og aptur frá þeirra dómi, eða ef það voru þau mál, sem umboðsmenn máttu ekki leggja á dómsatkvæði, undir ríkisþingið og keisarann. Á hjeradsþingunum var og rætt um ástand hvers greifadæmis, öll þau mál, sem snertu gagn og hagsmuni hvers um sig, undirbúin undir ríkisþing það, er næst fór í hönd. Á þessum þingum ljetu umboðsmenn kjósa nefndarmenn eða samdómsmenn greifanna, og skyldu þeir vera 12 að tölu; það var hið eina, sem eptir loddí á dögum Karlamagnúsar af frelsi því og rjettindum, sem alþýða hafði áður haft, að hún mátti enn kjósa menn þessa af hjeradsbúum, en þó höfðu þeir enga ábyrgð athafna sinna fyrir henni, heldur að eins fyrir umboðsmönnum keisarans, er staðfestu kosningu þeirra. Þessir nefndarmenn voru þó bæði fulltrúar alþýðu á ríkisþingunum, og samdómsmenn greifanna, og í raun rjettri dæmdu þeir alla dóma, en greifarnir birtu þá að eins

Á þennan hátt gat Karlamagnús haft vakandi auga á og nákvæma umsjá yfir embættismönnum sínum í öllu ríkinu og embættisrekstri þeirra, og gætt þess, að ekkert færi í ólestri til lengdar. Vald það, er hann fjekk umboðsmönnum sínum í hendur, gat traudlega orðið honum eða ríkinu hættulegt, því þeir voru annaðhvort á einlægum ferðum um umdæmi sín, eða þeir höfðu hirðvist þess á milli með keisaranum.

Hjeraðsgreifarnir höfðu dómgæzlu alla á hendi, sem áður er sagt, hver í sínu greifadæmi, en ekki dæmdu þeir dómana sjálfir heldur nefndarmennirnir (samdómsmenn þeirra). Eftir það að Karlamagnús kom til valda, hjelzt enn hin forna venja þjóðverja, að sjerhver hjeraðsmaður dæmdist eftir landslögum sínum og af jafningjum sínum¹⁾. Og þess vegna lét Karlamagnús safna lögum og venjum hinna einstöku þjóða, er Frankar höfðu undir sig lagt að fornu og nýju, skrásetja þau og endurbæta, t. a. m. Frísalög, Alemannalög, Saxalög, Langbardalög og Bælendingalög. Sum af lögum þessum hinum fornu hafa án efa verið mikið góð, t. a. m. Salfrankalög, sem Karlamagnús jók og endurbætti 780; af því að hann bauð með berum orðum, að menn skyldu hlýðnast lagaboðum hans, eins og Salfrankalögum, og meta lagaboðin að öllu til jafns við þau, má af því ráða, í hversu miklu álit Salfrankalög voru enn á þeim dögum. En einmitt þessi nýju lagaboð Karlamagnúsar, er sviptu svo mörg atriði í Salfrankalögum lögnuæti þeirra, gjörðu það að verkum, að lagasöfnin fornu gleymdust smá saman, og hin sama varð niðurstaðan á um allar fornar venjur þjóðverja.

¹⁾ Þess vegna bauð Karlamagnús umboðsmönnum sínum að láta hjeraðsbúa kjósa nefndarmennina, að þeir áttu að vera dómara þeirra.

þegar til lengdar ljek, þó Karlamagnús tæki þær ekki beinlínis úr lögum. En þótt sumt færi öðru vísi fram í skattlöndunum, eða miður en keisarinn hafði til ætlazt, var honum síður en ekki um þær óreglur að kenna, og sýnir það best umönnun sú, er hann bar fyrir því að laga og dóma væri grandvarlega gætt; það sýnir tilskipun hans um umboðsmennina og skyldur þeirra, og tilskipanirnar um það, að engum morðingja, ræningja nje afbrotamanni, er á nokkurn hátt hefði sekur orðið, eða fyrirgjört lífi sínu, skyldi veita skjól og traust í kirkjum eða klaustrum, eins og áður hafði tíðkast, og allt eins þó það væru ljensþiggendur keisarans sjálfs, sem þangað vildu athvarfa leita, heldur skyldu nefndarmenn framselja alla slíka sakamenn greifunum, og var lagður við því ljenseignamissir eða óhelgi, ef af því var brugðið. Í lögum þeim, sem Karlamagnús hafði endurbætt, var að eins lagt lífjónið við 4 lagaafbrigðum: ef kirkjur voru rændar, ef meinsæri voru framin, ef menn hlupu í burt úr liði og ef ránskapur var framinn á stigum úti; en við öllum öðrum yfirsjónum voru fjebætur lagðar, og jafnvel við morðum og manndrápum, og var þá sektin metin eptir manngildi þess, sem veginn var. Ef einhver hafði t. a. m. vegið trúnaðarmann keisarans, varð hann að bæta vígið með 72000 „denariuum“¹⁾, en víg frjálsra manna skyldi bæta 200 „dena-

¹⁾ *Denarius* var rómverskur peningur, og jafngilti hann 28 $\frac{1}{16}$ skildingum dönskum. Eptir því hefðu manngjöld fyrir hvern trúnaðarmanna keisarans átt að vera 21200 rbd., og fyrir hvern óvaliun frjálán mann 58 rbd. 75 $\frac{1}{16}$ s., eptir gangverði því sem nú tíðkast. En þótt *denarius* hefði gilt minna hjá Frönkum en Rómverjum að fornu, er það víst, að full þungurðu manngjöld þessi Frönkum, sökum þess að þurrð var á gjaldeyri hjá þeim. En sá, sem ekki gat greitt manngjöldin,

rium“. Dómar voru dæmdir á almannafæri, og mátti hvorugur hlutaðeigenda (málspartanna) koma vopnaður til dóms. Til sönnunar í málum voru bæði höfð vitni, skírslur¹⁾ og einvígi, eða sá, er sökum var borinn, fjekk aðra menn með sjer, til að vinna eið að sýknu sinni.

var seldur í ánaud, þeim er hann hafði mein gjört, eða nánustu náugum hans, ef hann hafði vegið manninn.

- 2) Skírslur voru einkum þrenns konar, og leyfi jeg mér að kalla þær *krossraun*, *eldsraun* og *vatnsraun*. Krossrauninni var svo háttað, að þeir, sem sakir áttu saman, skyldu standa, á meðan guðsþjónusta var framin, fyrir framan altarið, gegnt krossmarkinu, sem á því stóð, og halda beint út báðum höndum, svo lengi sem þeim ynnist orka til. En sá, sem fór að riða, eða láta hendurnar síga, þótti sekur. Sú var og önnur tegund krossraunar, er höfð var til að sanna sakir á menn, eða sýknu þeirra, að 2 trjestafr voru teknir og vafið um hvítri ull, á öðrum þeirra var krossmark. Báðir stafirnir voru lagðir á altari, og beðið til guðs, að hann vildi birta sýknu þess, sem sökum var borinn. Síðan var barn eitt látið taka annan stafanna; en ef svo bar óhappalega að, að það gripi stafinn með krossmarkinu, þótti sá sakaði sannur að sök. — Eldsrauninni var svo háttað, að sá, sem kærður var, varð að fara með hendina ofan í ker fullt af sjóðandi vatni, og taka upp af botni kersins vígðan hring. Sú var önnur aðferð við eldsraun, að þeir, sem sakaðir voru, skyldu bera járu glóandi eða troða, og voru þá helzt til þess kjörin plógjárna, ef troða skyldi. Þegar raunin var afstaðin, hvor þessara aðferða sem við var höfð, var bundið um þá limi, sem snert höfðu járnin eða vatnið sjóðandi, hvort sem það voru fætur eða hendur, og umbúðirnar innsiglaðar. Síðan voru umbúðirnar teknar frá að nokkrum dögum liðnum, og ef holdið var þá óskaddað undir, þótti hinn lögsótti sýku saka. — Vatnsraunin var með þeim hætti, að sakbornum mönnum var varpað í kalt vatn, og ef þeir sukku í því, og komu ekki upp aptur, þótti það reynt, að þeir værn sýknir. En þeir, sem ekki dóu þessum vesala

Eins og Karlamagnús hafði bannað allan vopnaburð á þingum og við dóma, eins nam hann af vopnaburð heima í hjeruðum, til að sporna við mannvígum og öllum áverkum, sem mest mátti verða. Ef sundurþykkja varð manna í milli skyldi þegar setta þá, sem ágreindi, eptir lögum þeim, er hann hafði þar til sett; en ef sættum varð ekki við komið, skyldi skjóta málinu til ríkisþingsins og á dóm keisarans. Ef hlutaðeigendur höfðu sætt á málið, og annar þeirra ryfi sættina og dræpi hinn, skyldi sá, er vígið vo, ekki einungis bæta eptirmáls-mönnum hins vegna fullum bótum, heldur skyldi hann og láta hönd þá, er hann hafði unnið með eið að sættinni, og greiða keisaranum þar á ofan sekt. Aðra tilskipun hafði Karlamagnús gjört; í henni bannaði hann biskupum og öðrum andlegrar stjettar mönnum að selja üðrum en ljensþiggendum þeirra sverð eða rýtinga; og ef þeir þyrftu á að halda, til að vopna menn þeirra, skyldu þeir láta keisarann vita, og biða ráðstafana hans.

Sú tilhögun Karlamagnúsar, að alþýða gat leitað rjettar síns til hans á ríkisþingunum, gjörði það að verkum að bæði þorðu greifarnir og nefndarmennirnir ekki annað, en gegna fljótt og vandlega störfum sínum, og að þegnarnir voru óhultari um líf sitt og eignir fyrir árásum óhlutvandra, en verið hafði, þangað til Karlamagnús tók ríki. En því miður stóð þessi ró ekki lengur, en á meðan keisarinn sjálfur hjelt metum rjettlætisins í jafnvægi, og

---

vatasdaða, því að stundum varð þeim ekki bjargað, sem sukku, áttu annan dauðdaga enn vesalli í vændum; því að þeir, sem flutu, þóttu ávallt sannir að sök. Einkum höfðu klerkar umsjón um skírslur þessar, og þó einus helzt krossraunina og eldsraunina.

hin öfluga hönd hans aptraði ójafnaðarmönnum að bæla hina aðstoðarlausu undir sig og kúga lítilmagnana.

Frankar höfðu ekki frá alda öðli haft vígbúið lið, sem þeir gætu gripið til, ef ófrið bar að hendi, heldur en aðrar ósiðaðar þjóðir, heldur söfnuðu þeir liði í hvert sinn, sem á þurfti að halda. Fyrir herliði því, er samandróst úr hverju skattlandi, rjeðu fyr á dögum hertogarnir. en greifarnir voru aptur undirforingjar hertoganna. Ekki var það fyr en á dögum Karls *Martells*, að öllum frjálsum mönnum var gjört að skyldu, að gegna herkvaðningu, hvort heldur var til landvarnar, eða til að herja á önnur lönd og leggja þau undir sig. Sjerhver óðalsbóndi varð eptir það liðskyldur hermaður, og ef þeir hliðruðu sjer hjá herkvaðningu, urðu þeir sekir um 60 „solida“¹⁾. og ef þeir gátu ekki greitt sektina, voru þeir hnepptir í ánaud, unz annaðhvort þeir sjálfir með iðjusemi sinni. eða vinir þeirra og vandamenn keyptu þeim útlausn. Í öndverðu var herkvöðin komin undir frjálsum vilja bænda, en snemma þótti þeim sjer skylt að verja frelsi sitt og ríkisins fyrir árásum annara. Eptir það að þessi kvöð komst á til fulls, þótti þegnunum hún svo óbærileg, að þeir leituðu allra bragða í, til að komast undan henni: Sumir ljetu klerkvígja sig, sumir keyptu sjer undanlausn að fyrirliðunum, áður en þeir voru kvaddir herkvaðar. En fyrirliðar voru sjaldan smápægir í þeim efnum. Það var hvorttveggja, að Frankar fengu engan mála, og voru. eins og þeir áttu þjóðerni til, mjög hneigðir til rána, enda rændu þeir og ruðu hjeruð þau hlífðarlaust, er leið þeirra lá um á herferðum þeirra, án þess þeim kæmu þess nokkur gjöld af hersforingjunum.

¹⁾ *Solidus* var rómverskur peningur, og var um hrfð metinn á við 25 *denarius* (sbr. neðanmálsg. á 185. bls.)

Svona stóð á með herstjórnina, þegar Karlamagnús tók við ríkisráðum, og mundi hann hafa lagt færri lönd undir sig, ef hann hefði látið hana haldast í öllu óbreytta. En í því fleiri og langvinnari stríðum sem hann átti, og það tímum á fjærlægustu stöðum og í gagnstæðum áttum ríkis síns, því brýnni nauðsyn bar til þess fyrir hann, að koma henni í annað og betra horf, en verið hafði. Fyrst og fremst bauð Karlamagnús í herlögum þeim, er hann setti, að greifarnir skyldu annast um útboð herliðsins í skattlöndunum, eins og áður var venja til, og vera foringjar þess í móti fjandmönnum ríkisins; undirforingjar greifanna voru aptur hundraðshöfðingjarnir, er áttu að sjá um smádeildir greifadæmanna, er hundraðsfylki hjetu. Nefndarmennirnir, er dómgæzlu höfðu í hjeruðunum ásamt með greifunum, og aðrir lendir menn keisarans, buðu út ljensþiggendum sínum og komu með þá til liðs við hann. Hið sama gjörðu og biskuparnir og ábótarnir; en eptir það að andlegar stjettar menn voru sjálfir undanþegnir liðskyldu, kusu þeir einn ljensþiggenda sinna til fyrirliða mönnum þeim, er þeir sendu, hver um sig. Karlamagnús hafði skipt öllu ríki sínu fyrir norðan Alpa-fjöll og Pýreneafjöll í 3 herfylki afar víðlend, var eitt þeirra í milli Pýreneafjalla og Leiru, annað í milli Leiru og Rínar, hið þriðja í milli Rínar og Saxelfar. Yfir allan þann her, er safnaðist úr hverju þessara fylkja, skipaði hann hertoga, aðra hertoga hafði hann ekki í ríki sínu; því að of mikið hafði hann hvekkzt á Akvítanahertogum og *Thassilo* til þess, að hann þyrði að fá nokkrum hertoga landstjórnarráð í hendur. Í annan stað bauð Karlamagnús, að foringi hvers herflokks skyldi ábyrgjast allar þær óreglur, sem hermennirnir gerðu, þar sem þeir ættu friðland, og af því að hann gekk ríkt eptir því við hvern, sem um var að eiga, tókst honum brátt að koma góðum heraga á í liði sínu. Af

Því að Karlamagnús varði ekki einungis lönd sín fyrir öðrum, heldur lagði undir sig lönd annara, þurfti hann á fleirum hermönnum að halda, en greifarnir, lendir menn og andlegrar stjettar menn, gátu fengið, og þess vegna bauð hann að sjerhver frjáls maður, er ætti svo mikið land, sem svaraði 6000 stakksvöllum, skyldi gegna herkvæðningu. En þar eð margir frjálsir menn voru svo snauðir, þó þeir ættu land nokkurt, að þeir höfðu ekki efni á að gjöra sig út til hernaðar, var svo fyrir mælt í lögum, að sá, sem ætti 4500 stakksvelli, skyldi leggja saman við þann, sem ætti 1500, og skyldi sá, er snauðari var, greiða hinum fjórðung herfararkostnaður, en sitja mátti hann þá sjálfur heima. Tveir menn, sem áttu 3000 stakksvelli hvor, skyldu gjöra út einn mann, og varð annar þeirra að gegna sjálfur herkvæðningu, en hinn, sem heima sat, skyldi annast allan kostnað. Sex menn, er hver ætti 1000 stakksvelli, skyldu allir gjöra út einn mann til hernaðar; en þeir sem minni eignir áttu, en því numdi, áttu engri herkvæð að gegna. Þó voru ekki allir liðskyldir menn í ríkinu kvaddir herkvæðningu, í hvert sinn sem ófrið bar að hendi, heldur að eins þeir, er bjuggu í skattlöndum þeim, sem næst lágu ljeraði því, er stríðið var háð í. Sjerhver hermaður skyldi hafa með sjer vistir til þriggja mánaða; en ef hernaður stóð lengur, varð keisarinn að annast um vistir handa öllu liðinu.

Þó herlög Karlamagnúsar væru bæði góð og nákvæm, fór samt margt í ólestri, þegar fara átti að fylgja þeim, eins og við var að búast; því greifarnir og aðrir höfðingar, sem keisaranum voru liðskyldir, voru sumir mjög rangfylgnir og fóru að geðþótta sínum um herkvæðningar, þegar þeir gátu því við komið. Þeir hlífðu landsetum (ljensþiggendum) sínum, sem mest máttu þeir, við útboðum, en þess harðar komu þau niður á óðalsbændunum og

frjálsuðum mönnum. Og til þess að komast hjá þessari ánaðu, sáu margir sjer ekkert annað fangarúð, en að gefa sig og eignir sínar undir áraburð greifanna, lendra manna eða andlegrar stjettar manna. Af þessu fór tala þeirra ávallt minnkandi, er frjálsir áttu að heita, og sem ekki höfðu þegið lönd sín að ljeni af einhverjum þessara þriggja höfðingja. Reyndar leitaðist Karlamagnús við að stemma stiga fyrir þessum óreglum bæði með því, að hann ljet umboðsmenn sína hafa nákvæmt eptirlit á liðsfjölda skattlandanna, og með því að hann ljet það varða 60 *solida* sekt, eins og verið hafði að fornu, ef frjálsir menn skutust undan herkvaðningu; en ef það gjörðu lendir menn, skyldu þeir týna fyrir það virðingu sinni og eignum. Þetta kom nálega allt í einum stað niður; því að aldarbragurinn, sem laut þá allur að ljensstjórninni, varð yfirsterkari viðburðum keisarans.

b) Kirkjumál, skólar og vísindi.

Röksemd sú og ríkilæti, sem Karlamagnús sýndi í ríkisstjórn sinni bæði að austan og vestan, norðan og sunnan; lof það og frægð, er af honum fór hvarvetna fyrir hreysti hans í orustum og framgöngu til eflingar kristinni trú, og umsjón sú og staðfesta, sem kom í ljós hjá honum, þegar hann niðurskipaði öllum hinum innri og ytri stjórnarmálum, hvort heldur hann gaf sjálfur beinlínis úrskurð í þeim, eða hann lagði þau fyrst undir atkvæði ríkisþinganna; — allt þetta miðaði til þess að gjöra samband hans við kirkjuna eptirtektavert og merkilegt. Kirkjumálastjórnina átti hann að hafa á hendi, eptir það að hann varð konungur, ekki síður en ríkisstjórnina. En áður en vjer förum fleiri orðum um kirkjustjórn hans,

þykir hlýða að drepa fátt eitt á ástand andlegu stjettarinnar hjá Frönkum, um það leyti sem hann tók konungsdóm.

Þegar Karlamagnús kom til ríkis, höfðu hermennirnir hönd yfir flestum kirknaeignum, eins og klerkar höfðu svælt undir sig eignir leikmanna, þegar Karl *Martell* tók við ríkisumráðum. Það var ekki við því að búast, að þeir, sem nú höfðu náð eignum kirkna og klerka, og álitu þær sem umbun breysti sinnar og framgöngu — því að í því skyni hafði Karl fengið þeim þær, — mundu láta þær ljúflega af hendi. Karlamagnús leitadist því við að sneiða sig hjá öllum deilum, sem af þeim ríptingum gátu risið, og fann önnur ráð til að gjöra klerka ánægða. Hann endurnýjaði og ítrekaði tilskipanir Píþíns konungs, föður síns, til að bæta klerkum tjón það, er þeir höfðu beðið; því að þær tilskipanir fóru því fram, að leikmenn skyldu lúka klerkum 10. hluta af afgjaldi fasteigna þeirra, er klerkar höfðu áður átt. Þetta var undirstaða tíundarinnar, sem lögtekin var um allt Frankaríki eptir þetta, og síðan um öll kristin lönd, hversu þungbær og hvítleið sem þessi áлага þótti hvarvetna. Og svo var Karlamagnús ósjerdrægur, að hann gætti þess vandlega, að tíundir væru greiddar af öllum konungsfasteignum, og ljetu þá margir tilleiðast að hans dæmum að gjöra hið sama; en þó var allur þorri leikmanna mjög mótfallinn gjaldi þessu. Einkum virðist svo, sem tíundargjaldið hafi verið óvinsælt hjá Söxum, og gjört þá fráhverfa kristnitökunni, og að þeim hafi þótt frelsi sínu ekki hvað sízt misbóðið með álögum þessum; enda hafði þar verið gengið ríkara eptir tíundinni en annarstaðar, þangað til Karlamagnús ljetti henni að miklu leyti af þeim. Þar að auki bætti keisarinn klerkum að fullu skakka þann, er þeir höfðu áður beðið, með því

að hann gjörði þá að einhverjum hinum æðstu embættismönnum í ríki sínu, og veitti þeim ljen stór og mikil hjeruð til yfirsóknar einkum á þýzkalandi. Þannig hafði *Alkvin* einn forráð 3 ábóta klaustra og 20 þúsunda þræla, enda var hann vildasti vinur keisarans.

Reyndar hafði Karlamagnús fengið kirkjulögin rómversku og tilskipanir páfanna að gjöf hjá *Hadrianus* páfa vini sínum; eptir þeim hvorumtveggja voru tilskipanir þær lagaðar, sem keisarinn samdi síðan, og að því leyti er það rjett að orði kveðlið, að Karlamagnús hafi tekið þar við, sem *Bonifacius* hætti, og sameinað Frankakirkjuna að fullu við vesturlenzku kirkjuna í Evrópu. En að öðru leyti fór keisarinn sínu fram um lagasetning í andlegum efnum, skipaði biskupa og ábóta, hafði æðstu umsjón kirkna og klaustra, boðaði og hjelt biskupaþing, þegar honum þótti þörf til bera. Á þessum þingum, sem optast nær voru haldin samfara ríkisþingunum, leyfði hann andlegrar stjettar mönnum ráðgjafaatkvæði, en alls ekkert úrskurðaratkvæði; því að Karlamagnús áskildi sjer í öllum málum, andlegum og veraldlegum, úrskurðarvald að síðustu. Andlegrar stjettar menn könnuðust og ávallt við, að þeir ættu honum að þakka tign sína og upphesð, og að hann væri æðsti stjórnari kirkjunnar og vermdarmaður allt til dauðadags; því að árið áður, en Karlamagnús dó, báru þeir enn undir hann allar ályktanir, sem samdar höfðu verið á 5 biskupaþingum, sem haldin voru það árið (813), til staðfestingar á öllu því, er laut að kirkjumálum og til lífernissbóta. Páfann virti Karlamagnús ekki öllu meira en hvern annan erkibiskup í ríki sínu, sem sjá má af því, að á biskupaþingum þeim, sem keisarinn hjelt, urðu stundun þær ályktanir ofan á, sem voru gagnstæðar skoðun páfanna. Á biskupaþinginu, sem haldið var í *Frankfurt* 794, og má telja eitthvert hið merkileg-

asta þeirra biskupaþinga, sem Karlamagnús boðaði, var það til að mynda gjört að álitum, að hafna myndadýrkun allri, ekki einungis þvert ofan í þær ályktanir Grikkja, sem gjörðar voru á biskupaþinginu í *Nicæa* 787, heldur og móti skoðun *Hadrianus* páfa, sem hafði fallizt á ályktanir *Nicæa*-þingsins¹⁾, og sent Karlamagnúsi þær til að láta alla biskupa í ríki hans, sem engir höfðu komið á það þing, rita nöfn sín undir. En Franka-biskupnm virtust ályktanir þessar vera gagnstæðar kirkju-lögum þeirra; því þó að þeir hefðu haft helgra manna myndir í kirkjum sínum, höfðu þeir aldrei tignað þær, og því ályktuðu þeir, að þeim skyldi enga þjónkun veita eftir en áður. Miklar deildir höfðu og orðið um það í kristninni, hvort Kristur væri að raun rjettri guðsson, eða hefði guð tekið hann sjer í sonar stað. Sá hjet *Felix* og var biskup í *Urgel*, er hafði vakið þessa trúarvillu að nýju²⁾, sem var því hættulegri, sem *Elipandus*, erki-biskup í *Toledo* og höfuðbiskup kristinnar á Spáni, fylgdi honum fastar í skoðun hans. Þetta atriði var

1) Grikkir höfðu lögtekið í *Nicæa* 787, að ekki skyldu menn beinlínis tigna myndirnar, en veita skyldi þeim lotningu, með því bæði að kasta sjer á kuje fyrir þeim, og brenna fyrir þeim brennifornir og kerti.

2) Þessa villu hafði *Nestorius* áður kennt. Alls voru haldin 3 biskupaþing um þetta efni: hið fyrsta í *Regensburg*, og tók *Felix* þar kenningu sína aptur. En óðar en hann kom til Spánar, hóf hann sömu kenningu. Því næst var málið lagt undir biskupaþingið í *Frankfurt*, og fór þá nm það, sem hjer segir, og hjet *Felix* eins og fyrri öllu sögn; en gekk þó á bak orða sinna bæði við Karlamagnús og páfann. Sendi þá keisarinn guðfræðinga eftir honum til Spánar, er höfðu *Felix* með sjer á 3. biskupaþingið, sem haldið var í *Aachen* 799. En þótt *Felix* tæki þá enn í þriðja sinn aptur villndóm sinn, trúði Karlam. honum þá svo illa, að hann var síðan hafður í gælu.

annað aðalumtalsefni biskupafingsins í *Frankfurt*. Karlamagnús lagði öll þau brjef, sem komið höfðu frá Spáni um þetta efni, fyrir þingið, og krafðist álits þingmanna á málinu. Og varð sú niðurstaðan á, að þeir *Felix* og *Elipandus*, og allir fylgismenn þeirra, sem kallaðir voru *Adoptiani* (Óskberningar), voru álitnir villumenn, nema því að eins, að þeir hjetu að taka orð sín aptur, og það gjörði Felix, en efndi illa orð sín. Báðar þessar mála-lyktir voru sendar páfanum, bæði sú, að Kristur væri sameðlis guði og í raun rjettri sonur hans, og hin, að Frankar vildu ekki veita myndunum lotningu. Með þeirri ályktun sendi Karlamagnús páfa mótmæli í móti ályktunum Grikkja og páfans sjálfs, sem Frankabiskupar og *Alkvin* lærði hafði samið í nafni Karlamagnúsar, og voru þar færð rök fyrir skoðun Franka á málinu, en skoðun Grikkja hrakin með ástæðum. Þessum mótmælum var skipt í 4 bækur, er tóku nafn af Karlamagnúsi, og voru kallaðar Karlamagnúsar-bækur. Í þessu sýndi Karlamagnús, að honum var annt um, að hvorki lytu Frankar yfirráðum páfans, og þó enn síður Grikkjabiskupa í andlegum efnum, heldur að þeir hlíttu að eins sinni forsjá í öllum málum.

Hefði *Hadrianus* páfi ekki verið eins sjeður maður og kenn, eins og hann var, gat ekki hjá því farið, að honum kæmi mjög illa þessi málalok á biskupafinginu í *Frankfurt*, vegna þess að hann hafði áður orðið samdóma Grikkjum, en vildi hvorki ganga á bak orða sinna og banna að göfga myndirnar, og þorði ekki heldur að leiða hjá sjer boð Karlamagnúsar eða reyna til að hrekja ástæður hans. Hann tók það því til bragðs, að bera sig að samþýða mótmæli Franka við ályktanir *Nicaa*-þingsins. Hann sagðist láta það vera að sínu leyti, þó að myndirnar væru ekki göfgaðar, en bannaði harðlega

að brjóta þær eða lesta; þó mættu menn tigna myndirnar vegna dýrðlinga þeirra, er þær væru gjörðar eptir. En á þá ályktun þingsins í *Frankfurt* fjellst hann með öllu, að guð skyldu menn göfga þrennan.

Eptir það að Karlamagnús var orðinn keisari, virtu menn svo, sem hann hefði þegið þá tign af guði og lögðu þá þýðing í það, að stjórn hans væri nokkurs konar guðleg stjórn. Karlamagnús var ekki langt frá því sjálfur, og að minnsta kosti áleit hann sjer skylt að sameina bæði kirkjuna og ríkið sem nánast og framkvæma með því hugmynd Kristis ríkis á jörðunni. Þessi hugmynd sýnist hafa vakað fyrir honum, þegar hann átti fund að því um haustið 801 við höfðingja og klerka, hvernig hægst mundi að endurskoða ástand kirkjunnar, og um vorið eptir framkvæmdi hann ályktanir þær, sem á þeim fundi höfðu orðið ofan á, því að þá kom það upp fyrst, að hann ljet annan umboðsmanna þeirra, er hann hafði skipað yfirsókn um hin stærri hjeruð ríkis síns, vera andlegrar stjettar, og átti hann að rannsaka og kynna sjer ástand kirkna og klerka í andlegum efnum, á líkan hátt og hinir veraldlegu umboðsmenn keisarans, sem áður er getið (sbr. 11. a), kynntu sjer dómgæzlu og herstjórn greifanna, og í fjelagsskap með þeim. Þessa andlegu og veraldlegu umboðsmenn má álíta „sálina bæði í kirkjustjórn og ríkisstjórn“ Karlamagnúsar. Þar kom fram hugmynd hans um Kristis ríki á jörðunni, því að þar var kirkjan og ríkið í sambandi hvort við annað, þar sem þessir umboðsmenn voru, „sem áttu að hamla allri rangsleitni, láta kirkjur og kennimenn, völduga og vesalmenni, ekkjur og munaðarleysingja, og í stuttu máli alla þegna keisarans ná rjettum lögum án manngreinarálits eptir guðs boði og í hans ótta.“ Fyrir þeim máttu allir, hverrar stjettar sem voru, bera upp kærur sínar óhræddir, því að allir vissu,

að keisarinn, sem var uppspretta allrar reglu og rjettvísi í ríkinu, hafði sent þá til „hefndar yfir illvirkjana en þeim til umbunar, sem gjörði gott.“

Ekki var Karlamagnúsi um að kenna, þó að honum tækist ekki að fullu að framkvæma hugmyndina um Krists ríki, og hann yrði að láta sjer lynda byrjunina; því að aldrei leið svo eitt ár, alla hina löngu og merkilegu stjórn hans, að ekki væri haldið biskupaping, til að ræða um málefni þau, er miðuðu kristninni til eflingar og klerkum til menntunar og siðbóta. En svo var menntunarleysi þeirra tíma mikið og ósiðir þeirra ríkir og innrættir, og menn almennt svo lítt afvanir heiðnum siðum, — því að víða í löndum Karlamagnúsar var kristnin enn ung, — að við sjálf lá, að allt þetta yrði yfirsterkara ástundun þeirri, sem hann lagði á að uppræta sjerhvað það, er hamlaði framförum þegna hans í andlegum efnum og líkamlegum. Svo mikið far gjörði hann sjer um að líta eptir háttalagi og hegðun andlegrar stjettar manna, að meun kölluðu hann „yfirbiskup biskupanna.“ Það var ekki samboðið örlæti Karlamagnúsar við klerka, að hann vildi svipta þá eignum þeirra, enda leitaðist hann aldrei við því, þó hann sæi þá auðgast; en ekki vildi hann, að þeir væðu yfir aðrar stjettir, eða drægju undir sig fje annara með röngum fortölum, eða hlutuðust til um þau mál, er þá varðaði ekki, og vösuðu í veraldlegum efnum, meir en hófi gegndi. Þessu lýsa spurningar þær ljósast, er hann lagði fyrir biskupana til úrlausnar 811; segja sumir að það hafi verið á ríkisþingi, en aðrir, að hann hafi skrifað þeim þær og beðizt úrlausnar þeirra á þeim. Þessar voru hinar helztu spurningar hans:

„Að hvað miklu leyti mega andlegrar stjettar menn vasa í veraldlegum efnum, og að hvað miklu leyti mega greifar og aðrir leikmenn láta kirkjumál til sín taka?“

„Hverju heitir kristinn maður, þegar hanu er skírður? Hvað skilst með „djöflinum og hans athæfi“, er vjer heitum að hafna?“

„Á hverju mundi mega þekkja þá, sem hafna heiminum, frá hinum, sem ekki hafna honum?“

„Er það að hafna heiminum, að bera ekki vopn, eða lifa einlífi?“

„Hafna þeir menn heiminum, sem róa að því öllum árum, og liggja sí og æ á því húalagi að auka auð sinn á allan hátt, sem ýmist heita fáfróðum mönnum og veiktrúuðum himnarfkis sælu, eða ögra þeim með helvítis píslum, til að svæla undir sig eignir þeirra, og þykjast þó gjöra allt þetta í guðs nafni, og svipta þannig rjettborna erfingja eignum þeim, er þeir eiga að lögum, en niðjar þeirra og náungar komast á vonarvöl, og neyðast annaðhvort til að stela, eða verða stigamenn og ræna vegfarendur?“

„Hafa þeir hafnað heiminum, sem eru svo ágjarnir, að þeir leggja ljúgvotta og meinsvara, til þess að geta sölsað undir sig eignir annara, og kjósa sjer samvizkulausa dómara, til þess að ná með dómsatkvæði þeirra, því sem þeir ekki geta annars fengið í lagaleyfi?“

„Í hverju eru skyldur andlegrar stjettar manna fólgnar, og hvernig á hegðun þeirra að vera háttáð?“

„Hvar stendur það skrifað, að neyða megí nokkurn til að láta vígjast til klerks eða munks í móti vilja þeirra? Eða hvar hefur Kristur og postularnir boðið, að stofna skuli kanúkaßfelög og kórsbræðra af lítilsneytum nauðungarmönnum?“

„Hvað stoðar það kirkjuna, ef höfuðklerkarnir fara meir eptir höfðatölu en dagnaði þeirra andlegrar stjettar manna, er þeir eiga yfir að ráða, og láta sjer annara um, að þeir sjeu góðir söngmenn og vel læsir, en hátt-

prúðir og siðavandir? „Jeg vil heldur,“ segir Karlamagnús, „að munkarnir verði aldrei söngmenn alla daga, en að lífernir þeirra sje lýtum hlaðið. Það er reyndar vel til fallið, að kirkjurnar sjeu fagrar og vel byggðar, en þó er það enn ágætara, að siðir þeirra sjeu fagaðir og óflekkaðir, sem um þær ganga. Ef þjer viljið breyta eptir Jesú og postulunum, verðið þjer að taka upp alla aðra háttsemi í mörgum greinum, en verið hefur, og margt verðið þjer að bæta, sem þjer hafið áður ógjört látið og vanrækt.“

Það gat ekki hjá því farið, að slíkar spurningar, sem þessar, þættu klerkum óviðurkvæmilegar, og það því fremur, sem þeir voru metnaðargjarnari, fjeðráttulli og spilltari að háttum. En því betur lýsa þær umhyggju Karlamagnúsar fyrir hagsæld og heillum lands og lýða, og hversu hann var gjörkunnugur um athæfi klerka, og hversu jafnannt honum var um stjórnsemi hjá öllum stjettum. Ávallt ljet Karlamagnús brýna fyrir andlegrar stjettar mönnum tilskipanir sínar og reglugjörðir. Einkum leitaðist hann við af alefli að reisa skorður við ýmsum innrættum ósiðum klerka, t. a. m. saurlífnaði, veiðilöngun, heimsókn þeirra á veitingahús, vopnaburði¹⁾ o. s. frv. og áminnti þá um siðavendni og gestrisni við ferðamenn og farandi. Meginzuborgar-rjettarþætur Karlamagnúsar banna og klerkum að ganga á leikskála og veizluhöld, ósæmilega atvinnu, að yfirgefa embætti þeirra og reika um hjeruð²⁾,

1) 781 hafði Karlamagnús leyst klerka sjálfa undan skyldu þeirri, sem þangað til hafði á þeim legið, að fylgja honum í hernað; en þó skyldu 3 biskupar jafnan fylgja honum, þegar útboð var.

2) Af því biskupar höfðu mjög vanrækt embætti sín með sífelldu reiki um hjeruð og borgir, var þeim harðlega bannað að breyta um biskupssetur eða vera lengur burtu úr biskupsdæmum sínum, en svaraði 3 vikna tíma.

að syngja lostavísur og búa við konur öðru vísi, en ákveðið var í kirkjulögum. En það er ljósastur vottur þess, að Karlamagnúsi tókst ekki til fulls að stemma stiga fyrir óreglum þessum, að hann varð að ítreka þessi boð sín hvað eptir annað.

Einnig lét Karlamagnús til sín taka hið andlega líf safnaðanna; því að hann gjörði hverju mannsbarni að skyldu að læra „faðir vor“ og „trúarjátninguna“, og lýsti því yfir, að hver, sem ekki kynni þetta hvorttveggja, gæti ekki vænt að fá nokkurt umboð eða embætti í ríki sínu. Einkum hafði keisarinn vakandi auga á að útrýma heiðinglegum hleypidómum og hjátrúarsíðum, og opt kemur fram í tilskipunum hans forboð, að taka mark á fuglaflugi og hestagneggi, að leita spákvevna, og að bera á sjer verndargripi, eða hafa hjátrú á vaxandi tungli og þverrandi, að heita á skóggýgi, fjallagýgi og vatnagýgi, tendra vígd kerti, eða sverja við keisarann o. s. frv. Aftur á móti ól hann önn fyrir, að alþýða kæmist betur niður í ritningunni bæði við þjónustugjörðina og í heimahúsum, og lét bæði snúa ýmsum köflum úr henni á þýzka tungu og allt eins semja ágrip af ræðum hinna heilögu fedra (kirkjufedranna) á sömu tungu. Einnig lagði hann stund á að bæta sönginn í kirkjunum, og útvegadi sjer ekki einungis orgön frá Ítalíu, heldur hafði hann einnig með sjer þaðan 2 söngmeistara árið 787, og söngskóla sinn handa hvorum þeirra, annan í *Metz*, en hinn í *Soissons*, til að kenna þegnum sínum rómverska söngfræði. En barkar Franka voru svo stirðir og ólíðlegir til söngnáms, að *Alkvin* líkir söng þeirra við org villidýra, eða við hljóð það, sem verður, þegar fullhlesstum slutningsvagni er ekið á hrjónótttri bjálkabré, þar sem holt er undir; og þó tókst Söxum allt þetta en

óliðlegar en Frönkum, svo ófimir sem þeir voru við allt nám að sögusögn *Alkvins*.

Allar þessar tilskipanir Karlamagnúsar böfðu nánast tillit til klerka á Þýzkalandi og í Frankaríki og safnaða þeirra, sem þar voru, því að Ítölum gaf hann aðrar reglur og önnur lög sjerstaklega. Með Rómaborg fór bann eins og bvert annað biskupssetur í ríki sínu, og í skipunarskjali sínu telur hann hana til jafns við Mæland.

Frankar voru framan af engir vísindamenn, og svo kvað rammt að því, að hermennirnir stærðu sig af fáfræði sínu og mundu bafa skammast sín, ef þeir hefðu kunnað að lesa eða skrifa. Svona mikla fyrirlitningu lögðu bæði Frankar og aðrar ósiðaðar þjóðir þá á vísindi. Þegar Frankar höfðu sigrazt á Rómverjum í Gallíu, sem lögðu þó enn nokkra rækt við vísindi, þökkðu þeir það fáfræði sínu; því að hreysti og hugrekki hjeldu þeir að væru óskabörn fáfræðisins. Munkarnir, sem um langa tíma eptir það voru einu vísindamennirnir, áttu fullt í fangi með að nema svo mikið í latínu, sem nægði til að skilja ritninguna á því máli, svo að þeir gætu frætt aðra um sannindi hennar. Hinar nytsömustu og nauðsynlegustu vísindagreirnir voru svo gjörsamlega gleymdar, að Frankar urðu að sækja lækna annaðhvort til Gyðinga eða Serkja. Af þessu skeytingarleysi um öll vísindi var svo komið fyrir Frönkum, að þeir voru jafnvel fáfróðir í þeirri einu list, sem þeir ljeku, en það var bernaður. Þó að munkarnir væru ekki sem bezt að sjer, er það þeim þó allt að einu að þakka, að vjer böfum enn mörg hinna ágætu fornrita eptir Grikki og Rómverja; því þeir voru það, sem varðveittu þau fyrir glötun og eyðingu, og veittu þeim óhultan og friðbelgan gríðastað í klaustrunum. En þó voru bækur þá mjög sjaldfengnar, og miklum erfðismunum og kostnaði varð að verja til þess, ef taka átti mörg eptirrit

af sömu bókinni, og má hiklaust telja þennan örðugleika með hinum helztu orsökum til bulu þeirrar, sem grúfir yfir meginhluta miðaldanna. Já hið hörmulegasta fáfræðismyrkur lá svo þungt og jafnt á öllum stjettum í Evrópu um þetta leyti, að það voru ekki einungis höfðingjarnir og konungarnir, sem varla kunnu að rita nafn sitt undir tilskipanir þeirra, heldur voru einnig sumir klerkarnir í naumasmíði með þessa þarflegu mennt. Karlamagnús sjálfur lærði og ekki að draga til stafs, fyr en hann var orðinn fullþroska; sumir segja, að hann hafi lært það á ofanverðum dögum sínum. En það var gáfum hans og framtaksemi að þakka, að hann lagði stund á bæði að hefja sjálfan sig og alla þegna sína, þá er nokkru tauti varð við komið, yfir fornar aldarvenjur, og glæddi hjá þeim löngun til vísinda. Þannig bætti hann sjálfum sjer og þeim, það sem vanrækt hafði verið á uppvaxtarárum þeirra.

Þegar Karlamagnús kom til ríkis, var fávízka, menntunarleysi og hjátrú, og allt það illt, sem slíkir óvættir hafa í för með sjer, orðið svo magnað hjá Frönkum, að traudlega hefur það áður hærra risið, og þó hann legði mikinn hug á hernað, og að skipa mönnum lög og landsrjett, og ljeta sjer einkar annt um kristniboð og kirkjumál, lagði hann sig eigi að síður í mestu framkróka um að mennta þjóðir þær, er hann átti yfir að ráða. Hann neytti allra bragða til að ráða bætur á menntunarleysi þeirra; því að hann vildi að þegnar sínir yrðu öðrum þjóðum fremri að andlegum yfirburðum, eins og ríki hans var voldugra og víðlendara flestum öðrum í þá daga; þó slíkt megi kalla ofætlun, eins og Frankar voru þá undirbúnir. Og í þessu skyni safnaði hann að sjer hinum ágætustu lærðum mönnum, innlendum og útlendum, sem þá voru uppi og hann hafði spurn af. Fyrstan og fremstan þessara vísindamanna má telja *Alkvin*; hann var engil-

saxneskur að kyni, lærður maður og margfróður, hann varð æðsti ráðgjafi Karlamagnúsar og vildasti vinur hans. 2. Pjetur frá *Pisa*; hann var málfræðingur, reikningsfróður og stjörnufróður. 3. *Engilbert (Angilbert)*; hann var Frankaættar og jafnmikill atgjörvismaður til sálar og líkama. 4. *Eginhard (Einhard)*; hann var og Frankaættar, lærður maður, söngmaður góður og byggingamaður mikill, hann var og leyndarskrifari Karlamagnúsar. 5. *Adelhardt* ábóti; hann var frændi Karlamagnúsar og fóstri Pípíns konungs, sonar hans. 6. Páll *Warnefrid* (hann er optast nefndur Páll djákn); hann var af Langbarðakyni og nafnfrægur sagnaritari, og enn fleiri. — Af því allir þessir menn áttu mikinn blut að menntun þeirri, sem Karlamagnús kom á í ríki sínu, skal sumra þeirra enn að nokkru getið:

Þegar Karlamagnús dvaldi í Ítalíu 781, kynntist hann fyrst við *Alkvin*¹⁾; hann var þá munkur. Þegar þeir hittust þar, Karlamagnús og hann, stóð svo á, að *Alkvin* var að sækja tignarklæði til páfans handa erkibiskupi sínum; fjekk Karlamagnús svo miklar mætur á honum. að hann lagðist á öll grunn, að fá hann í sína þjónustu. En fleiri urðu umsvif að því; því að fyrst varð hann að færa erkibiskupinum tignarklæðin frá páfa til Jórvíkur á Englandi, því að í Jórvíkurumdæmi var *Alkvin* byrjaður og barnfæddur 736²⁾, og í Jórvíkurskóla hafði hann menntast, og þótti hann svo mikið afbragð annara manna í þeim vísindagreinum, sem þá voru tíðkaðar, að hann varð forstöðumaður Jórvíkurskóla. Af þessu öllu saman gat *Alkvin* ekki gengið í þjónustu Karlamagnúsar að því sinni, fyr en hann hafði tekið

1) Bæði er nafn þetta ritað *Alkwin* og *Alcunius*.

2) Um þetta ártal fer þrennum sögam: *Dittmar* segir 736, *Becker* 735, *Köhler* 732.

orlof af erkibiskupinum og konungi sínum. Fór hann því heimleiðis, og kom ekki til Karlamagnúsar fyr en ári síðar, 782. Dvaldi hann þá um hríð í Frankaríki, en fór þó þaðan aptur nokkur ár, og gekk alfarinn í þjónustu Karlamagnúsar 793; ekki hafði hann eptir það hússbónda skipti, fyr en hann dó. Eptir það að *Alkvin* var alkominn í þjónustu Karlamagnúsar, hafði hann hann lengst af við hirð sína, og veitti honum ýms ljen, *St. Martins*-klaustur í *Tours* og 2 önnur. Einkum hafði Karlamagnús sótt eptir honum, til að láta hann kenna börnum sínum; því að *Alkvin* var sú list lagin, að hann kenndi manna áheyrilegast og unaðlegast, svo að lærisveinar hans námu ekki einungis að honum fróðleik, heldur og hlustuðu með ánægju á kennslu hans. Karlamagnúsi þótti vænna um *Alkvin*, heldur en þó hann hefði eignast heilt konungsríki, og virti hann svo mikils, að hann lýsti því fyrir öllum þingheimi í *Frankfurt* 794, þar sem 300 biskupar voru saman komnir að ótöldum öðrum höfðingjum, að hann væri vinur sinn, og ljet bóka það með öðrum þingsaðgjörðum, til þess að afla *Alkvin*, sem var útlendur, því meira álits hjá Frönkum; en vináttu sína sýndi Karlamagnús honum í því, að engum tjáði öðrum en *Alkvin* að segja honum beran sannleikaum. Það var líka sannast að segja, að *Alkvin* var honum önnur höndin til að efla menntun og vísindi og siðgæði, því að flest það, sem Karlamagnús stofnaði öllu því til eflingar, hafði *Alkvin* fyrstur manna fundið og stungið upp á; en hann var allra manna glöggskyggnastur og tilfinning hans fyrir sannindum sjerhvers hlutar og velsæmi viðbrigðanæm. *Alkvin* samdi latínska málfræði og málsmílldarlist, og auk þess eru enn til eptir hann nokkrar siðfræðisbækur. Hann reri að því öllum árum að vekja vísindalöngun í klaustrunum, og að skólar væru

stofnaðir, og kenndi opt í þeim sjálfur, einkum í hirð-skóla Karlamagnúsar, sem þegar skal getið. Af skóla þeim, sem *Alkvin* var hvatamaður til að stofnaður var í Parísarborg, myndaðist síðan háskólinn þar. Árið 801 settist *Alkvin* í helgan stein í klaustri sínu í *Tours*, og dó þar 804. Hann var greptaður í *Hersfeld* í *Hessen*.

Eginharð¹⁾ var borinn um það leyti, sem Pípn konungur litli andaðist, í *Odenwalde*, og hafði Karlamagnús tekið hann að sjer ungan að aldri, og hafði snemma miklar mætur á honum sökum gáfna hans; enda mannaðist hann vel, varð leyndarskrifari keisarans, og veitti Karlamagnús honum mikil ljén. Eginharð samdi æfisögu hans, og er hún að sögn manna víðast óhlutdræg og vel samín á góðri latínu, og hefur hún verið talin með hinum beztu sagnaritum miðaldanna. Eptir dauða Karlamagnúsar þjónaði hann fyrst Loðvík konungi, syni hans, en síðan fjekk Loðvík hann Lótari, syni sínum, til ráðuneytis 817, og gaf hann honum þá þorpið *Michelstadt* í *Odenwalde* og *Mühlenheim* fyrir dygga þjónustu. Þar stofnaði Eginharð klaustur (826), er hann kallaði *Seligenstadt*; hann varð þar fyrstur ábóti og dó þar nálægt 848. Þess verður síðar getið, að hann hafi eignast Emmu, dóttur Karlamagnúsar.

Páll *Warnefrid* var því djákn kallaður, að áður hafði hann verið djákn, þar sem nú heitir *Forli*. Hann hafði samið sögu Langbarða og æfisögu *Gregorius* mikla, hann hafði og verið brjefagjörðarmaður *Desiderius* konungs og trúnaðarmaður hans, og því hafði hann tekið þátt í uppreist þeirri, sem Langbarðar hófu í móti Frönkum, til þess að koma *Desiderius* eða syni hans aptur til valda. Þegar uppreistin var þöggud, var hann tekinn höndum og

¹⁾ Sumir kalla hann *Einhard*.

varpað í myrkvastofu. Síðan var sá dómur á hann lagður, að höggva skyldi af honum hendina fyrir tryggð hans við *Desiderius* og ættjarðarást. En þegar sá dómur var borinn undir Karlamagnús, þáði hann Pál undan þeirri hegningu með þessum ummælum: „Hvar munum vjer þá fá aðra hönd aptur, er með jafnri snilli semji þjóðsögur, sem Páll djákni?“ Í þessu sýndi Karlamagnús mildi og mannúð, sem engum var eiginlegri en honum, þegar hann gætti sín. Eptir það virti hann Pál að verðleikum, og hjelt hann lengi við hirð sína og nam að honum gríska tungu. Ekki ritaði Páll sögur eptir það, að hann kom í þjónustu Karlamagnúsar, en ekki var hann óþarfur vísindunum að heldur, því að bæði samdi hann kennslubækur í öðrum greinum og prjedikanir, eða bjó til ágrip af ræðum hinna heilögu fedra að boði Karlamagnúsar, og voru þær prjedikanir fyrstar, svo menn viti, kallaðar „postillur“¹⁾. Þessar prjedikanir bauð Karlamagnús klerkum þeim, sem svo voru illa að sjer, að þeir gátu ekki sjálfir samið ræður, að lesa fyrir söfnuðunum. Framan við prjedikanirnar ljet keisarin semja formála, og í honum áminnti hann klerka um að lesa kostgæfilega ritninguna. Loksins fór Páll aptur til Ítalíu. settist að í klaustrinu *Montecassino* og dó þar nálægt 806.

Alla þessa vísindamenn hafði Karlamagnús við hirð sína og marga fleiri, þó þeir verði hjer ekki nefndir, enda var honum ekki vanþörf á að vera samvistum við lærða menn. Þar sem uppeldi hans hafði verið eins vanrækt eins og annara Franka þangað til. Með tilsögn og ráði þessara manna leitaðist hann fyrst og fremst við að

¹⁾ *Postilla* er samsett af 2 latínskum orðum *post* og *illa* (s: *verba textus*), og þýðir: það sem kemur á eptir orðum textans, af því að á eptir textanum voru prjedikanir þessar lesnar.

mennta sjálfan sig, og lagði sig ofan í vísindi, latínu og grísku, stærðafraeði og stjörnufræði með leiðbeining þeirra. Því næst lagði hann stund á að mennta allar stjettir ríkis síns, og loksins að vekja kapp og vísindalöngun hjá öllum embættismönnum, en einkum hjá þeim, sem áttu að vera forgöngumenn til að mennta aðra. Og skal því nokkuð gjör á það minnst, hvernig Karlamagnúsi tókst að koma tvennu hinu síðar nefnda fram.

Eptir það að *Alkvin* og flestir þeir vísindamenn, sem nú voru nefndir, voru komnir í hirð með Karlamagnúsi, og fleiri lærðir höfðu smá saman dregið að *Alkvin* frá Jórvík, sá Karlamagnús sjer fyrst fært að reyna til að mennta Franka. Var þá byrjað á því að kenna bæði ungum mönnum og öldruðum að lesa og skrifa. Síðan færði Karlamagnús sig svo upp á skaptið, að hann bauð að stofna skóla við öll biskupssetur og í hverju klaustri¹⁾ í ríki sínu, og skyldi þar kenna bæði þeim, sem klerkar áttu að verða, og heldri manna sonum lestur og skript (rjettritun og ritprýði), söng og landafræði, þýzka tungu og latínska, reikning og stærðafraeði. Þar að auki stofnaði Karlamagnús lýðskóla, því að hann vildi ekki að hinn lítilmótlegasti þegna sinna væri fáfróður í svo þörfum fræðum og nytsömum, sem lestur og skript eru, en það voru þær vísindagreinar, er mest stund var lögð á að kenna í lýðskólunum. Fyrst útvegaði Karlamagnús kennslubækur frá Ítalíu, en síðan lét hann endurbæta þær og semja aðrar nýjar og hagfelldari.

Karlamagnús stofnaði og hirðskóla sjer í lagi, og átti hann að vera fyrirmynd hinna annara skóla; þangað skyldu allir hirðmenn keisarans og handgengnir, æðri og

¹⁾ Aðrir segja, að skólar hafi að eins verið settir í þeim klaustum, sem auðugust voru. Lagabæðið um skólastofnanir var gefið 789.

lægri, láta syni sína til menningar. Þar kenndi *Alkein* optast, áður en hann settist að í *Tours*. Karlamagnús hafði sjálfur vakandi auga bæði á kennurum og kennsluveinum þessa skóla. Einhverju sinni er þess getið, að keisarinnn hafi verið viðstaddur, þegar hirðskólasveinarnir voru reyndir, og hafi hann hlustað vandlega á svör þeirra, og síðan hafi hann boðið að sýna sjer skrifbækur þeirra. En bæði eptir svörum þeim, sem hann heyrði, á meðan hann hlustaði á, og eptir vandvirkni og fráganginum á skriptinni skipaði hann öllum skólasveinum í 2 flokka; hina kostgæfna og vandvirku ljet hann taka stöðu á hægri hlið sjer, en hina lötu, tornæmu og hirðnlausu á vinstri hlið. Sá hann þá, að hinir lötu voru nálega allir heldri manna synir og höfðingja. Rann honum þá mjög í skap, en sneri sjer þó fyrst til drengjanna, sem hann sá að verið höfðu iðnir og vandvirkir, og voru þeir flestir snauðra manna synir, og mælti við þá þessum orðum: „Jeg fagna því, börn góð! að þjer takið svo góðum framförum og greiðum; haldið þessu fram, og leitizt ávallt við að verða æ fullkonnari, það er yður sjálfum fyrir beztu, og þar að auki skal jeg á síðan launa yður iðni yðar og ástundun.“ Því næst sneri hann máli sínu til hinna lötu á vinstri hlið sjer, reiður í skapi og sagði: „En þjer, tiginna manna synir! þjer sem ekki viljið drepa hendi í kalt vatn, en hrokizt af auð og tign feðra yðvarra, og gjörið yður í hugarlund, að þjer þurfið ekkert nýtilegt að nema; húðarletingjarnir! sem til einskis eruð hæfir, jeg segi yður það satt, að tign yðar, snoppufriðleiki og snytru-leg klæði geta alls ekki rjettlaett yður í mánum augum, og sannarlega getið þjer einskis góðs af mjer vænt, nema því að eins, að þjer leggið alla stund á að bæta upp aptur leti yðar að undanfögnu með stakri ástundun.“

Þegar margir höfðu menntazt í hirðskóla Karla-

magnúsar, sem voru vel hæfir til kennara, var einkum farið að vinda að því, að stofna skólana við biskupssetrin og í klaustrunum, sem áður er getið. Enda leið þá ekki langt um, áður keisarinn hafði komið þeim á fót að minnsta kosti víða í ríki sínu. Í Frankaríki voru skólarnir í Parísarborg, *Soissons*, *Tours*, *Lyon* og *Orleans* í langa tíma frægastir, og hafði Alkvín helzt umsjón um þá; en á Þýzkalandi voru þessir merkilegastir: skólinn í *St. Gallen*, *Reichenau*, *Hirsau*, *Trier*, *Paderborn*, *Osnabrück*, *Korvey* og *Fulda*. Af þessari skólastofnun Karlamagnúsar urðu síðan miklar og heilladrjúgar afleiðingar fyrir alda og óborna.

Með aðstoð þessara sömu manna stofnaði Karlamagnús vísindafjelag við hirð sína, er sumir sagnaritarar kalla háskóla, og fylgdi í því ráðum og fyrirsögn Alkvíns, sem var lífið og sálin í öllum vísindastofnunum keisarans. Í fjelagi þessu var ekki einungis iðkuð guðfræði, heldur einnig stærðafæði, náttúrufræði, læknisfræði og sagnafræði, þar var og fyrst byrjað aptur að lesa hin frægu rit Forn-Grikkja og Rómverja; mælska, hugsunarfræði og stjörnufræði voru þar og stundaðar. Ekki voru það andlegrar stjettar menn einir, sem tóku þátt í fjelagi þessu, því að bæði gjörði keisarinn sjálfur sjer ánægju að því, að iðka þar vísindagreinir þær, sem áður eru nefndar, og margir leikmenn aðrir; því að engum þeim, sem hafði nokkra tilfinningu fyrir vísindum var þaðan bægt, hvort heldur sem var karl eða kona. Sjerhver fjelagsmaður tók sjer það nafn í fjelagi þessu, eða honum var gefið það, sem bezt átti við lunderni hans, eða eptir þeim rithöfundum eða merkismanni í fornöld, sem hverjum var skapfelldastur. Þannig nefndist Karlamagnús sjálfur, „Davíð konungur“, af því honum fannst svo mikið um Davíðs-sálma, og ljet iðulega syngja þá og læra utan bókar.

Alkvín kallaði sig „Flakkus“, af því að honum þótti ekki eins mikið koma til nokkurs skálds og Horatíus, sem öðru nafni het *Flakkus*. Eginharð het „Kallíópius“, og var það dregið af nafni menntagyðjunnar Kallíópe. *Engilbert* var nefndur „Hómerus“ sökum skáldaflugs þess, er á honum var, og sömu orsaka vegna var Þjóðólfr (*Theodulf*) Vestgauti nefndur „Pindarus“. Ríkúlf, er síðar varð erkibiskup í *Mainz*, var kallaður „Damoetas“, fyrir því að honum þóttu fegurst hirðingjaljóð. *Adelhardt*, ábóti í *Korvey*, kallaði sig „Ágústínus“, því þess manns rit fjellu honum bezt í geð. Líklegt þykir, að Karlamagnús hafi látið fjelagsmenn taka upp þessar nafnagiptir, til þess að þeir yrðu því frjálslegri og ófheimnari hver við annan, þegar þeir væru engum hirðsiðum háðir, því þegar keisarinn var sjálfur í þeirra hóp, gat enginn sjóð, að hann væri í nokkru tignari en hver annar fjelagsmanna. Í þessu fjelagi var tíðrætt um, hvernig klerkar yrðu menntaðir betur en áður, og hvernig kveikja mætti hjá þeim kapp og alúð við vísindi. Karlamagnúsi auðnaðist einnig að koma því fram, og fór hann svo að því, að hann skipaði þeim mönnum, er hann þekkti að dugnaði og fróðleik úr fjelagi þessu, öll hin betri embættin, og bauð þeim ekki einungis að halda skóla þá, er hann hafði áður stofnað, heldur og að kenna þeim enn ítarlegar, sem klerkar áttu að verða. Þannig skipaði hann Pál djákn yfir klaustrið *Montecassino*, Alkvín yfir *St. Martins* klaustur í *Tours*, *Adelhardt* yfir klaustrið í *Korvey*, Ríkúlf skipaði hann erkibiskup í *Mainz* og enn fleiri. Bæði þessir menn og margir aðrir kepptust síðan hver við annan að vanda skólahöld sín, sem mest máttu þeir, ekki einungis með því að kenna lærisveinum þeirra vísindi, heldur einnig háttprýði og góða siði.

Eitt af því, sem Karlamagnús lagði allmikinn hug á að efla og mjög var rætt um og ráða leitað í fjelagi hinna lærðu manna við hirð hans, var þjóðtunga hans, og lá það mál keisaranum ekki í ljettu rúmi. Svo var sum sje komið fyrir Frönkum, að þeir höfðu, eins og Langbarðar í Ítalíu og Vestgautar á Spáni, smá saman tekið upp tungu þjóðar þeirrar, er þeir brutu undir sig, og afrækt eigin þjóðtungu þeirra, en í öllum þessum löndum var latínan megintungan að fornu, eins og kunnugt er, og sú tunga var viðhöfð jöfnum höndum við þjóðverskuna bæði við hirðina, í dómum og sumstaðar við þjónustugjörðina í kirkjum, að minnsta kosti var það svo á ofanverðum dögum Karlamagnúsar; því að á biskupaþingi því, sem haldið var í *Tours* 813, var klerkum boðið að halda ræður bæði á latínu og þjóðversku, þ. e. að kenna tilheyrendunum á þeirri tungu, sem þeim var tömust. Eins og Karlamagnús lét sjer annt um, að klerkar lærðu latínu til hlítar, svo að þeir gætu skilið ritninguna á þeirri tungu, eins vildi hann, að hvorki þeir nje alþýða Franka gleymdi þjóðverskunni, og þess vegna hafði hann bæði látið snúa nokkru úr ritningunni á þjóðversku, og boðið að kenna hana í skólunum, sem áður er sagt. En þar eð hann sá, að örðugt mundi veita að kenna þá tungu, sem engin málfræði var rituð í til stuðnings, segja menn, að hann hafi látið vísindamennina við hirð sína semja hana; en hvort heldur sem verið hefur, vitum vjer ekki, að sú bók sje nú til.

Frankar höfðu tekið upp mánaðanöfnin eins og annað úr latínnunni, en í staðinn fyrir latínsku nöfnin gaf Karlamagnús mánuðunum ný nöfn þýzk, og voru flest þeirra svo heppilega tilfundin, að furðu gegnir, að þjóðverjar tölka þau ekki almennt enn í dag, en hafa tekið aptur

latínsku nöfnin. Þannig nefndi Karlamagnús janúarmánuð „vetrarmánuð“ (Wintermanoth)¹⁾, febrúarm. „föstugangsm.“, marzm. „vormánuð“, aprílm. „páskamánuð“, maím. „unaðsmánuð“, júním. „sólmánuð“, júlím. „heymánúð“, ágústm. „uppskerumánuð“, septemberm. „haustmánuð“, októberm. „vín mánuð“, nóvemberm. „vindmánuð“ og desemberm. „mánuðinn helga“ (Kristmánuð?). Flest öll þessi mánaðanöfn eiga betur við, en þau latínsku, sem nú eru tíðkuð, því að þau ná engri átt sum hver, t. a. m. septemberm. og októberm. nóvemberm. og desemberm. sem eptir þýðingunni ættu að vera 7., 8., 9. og 10. mánuður ársins, eins og þeir voru hjá Rómverjum að fornu, sem byrjuðu árið með marzm., en að voru tali eru þeir hinn 9., 10., 11. og 12. Þar að auki fann Karlamagnús 8 nöfn handa vindum þeim, sem ekki standa úr höfuðáttum. — Áður er þess getið, að Karlamagnús hafi látið þýða ritninguna á þjóðverska tungu, eða að minnsta kosti kafla úr henni, og það ljet hann munkana gjöra, sem ekki áttu að annast kennslu við klausturskólana. Þá hina sömu ljet hann og rita lög Franka hin fornu, og þjóðkvæðin þýzku og kappakvæðin, sem hjeldu á lopt minningunni um breystiverk Franka og annara þjóðverja í fornöld; og enn fól hann munkunum á hendur að endurrita hin beztu rit Rómverja og Grikkja, og er það því bæði þeim og vísindast Karlamagnúsar að þakka, að vjer eigum enn svo dýra fjársjóðu, sem í þeim felast, og að þau liðu ekki gjörsamlega undir lok í menntunarleysi miðaldanna. Þessum

¹⁾ *Wintermonat* kalla þjóðverjar nú stundum nóvemberm. Mánaðanöfnin eru íslenzkuð eptir *Galletti* og *Jerrer*, og farið sem næst orðunum, og kemur þó þýðiugiu sumstaðar heim við hin fornu mánaðauöfnu Íslendinga, sem vjer höfum nú lagt niður líka, eins og þjóðverjar sín að mestu.

eptirritum munkanna safnaði Karlamagnús og stofnaði af þeim bókasafn, og segja menn, að sum þeirra muni enn vera til í *Wien, Zürich, Aachen*, Rómaborg og Parísarborg, en það ber öllum saman um að þjóðkvæða-handritin og kappakvæða sjeu nú öll undir lok liðin eins og flest annað, sem samið var á þýzka tungu á dögum Karlamagnúsar, nema þýðing Davíðssálma.

Menntunarsnið það, sem komst á í öllu ríki Karlamagnúsar á efri árum hans, sýndi það ljósast, að hann hafði ekki unnið fyrir gýg, þegar hann tók sjer fyrir hendur að mennta þegna sína; og þessar aðgjörðir hans voru það, sem lönd hans bjuggu lengst að eptir hann, og hann naut sjálfur þeirrar ánægju, áður en hann dó, að sjá nýja kynslóð uppraxa í löndum sínum, svo vel mannaða og síðaða sem kostur var á í þá daga.

c) Búskapur, iðnaður og verzlun.

Það er ekki öllu ómerkilegra að skoða miklu mennina, þegar þeir fara að hugsa um og skipta sjer af þeim störfum, sem minna þykir í varið, en þegar þeir eru að vinna framaverk þau, sem lengi halda uppi minningu þeirra. Þeir eru þá eins og sólin, sem lýsir eins fagurt í litu herbergi, eins og í alheiminum umhverfis oss. Og svona var Karlamagnús einnig, hann var jafn-ötull og glöggskyggn, hvort sem hann var í broddi fylkingar og skipaði til framgöngu í orustum, eða setti lög og landsstjórn, eða skipaði kirkjumálum, stofnaði skóla og eflaði vísindi, eða hann fór að búum sínum og leit eptir, hversu þar fór fram; því að það var eins og hann væri skapaður til alls, og til að hafa umsjón yfir öllum stjettum. Þegar hann kom út á búgarða sína, ljet hann sýna sjer alla

búnaðarreikningana, og svo gekk hann grannt eptir, að þar væri allt tínt og talið, að ekki mátti fella undan að geta þess, hversu mörg egg hænurnar hefðu átt á hverjum búgardi, svo nákvæmt yfirför hann alla reikninga ármanns síns. Tíðum samdi keisarinn sjálfur áætlanir um tekjur og gjöld búa sinna, og lagði ráð til um húsasmíðar og annað það, er starfa skyldi á búum hans, eins og hann væri að eins óbreyttur landsdrottinn. Mjög hafa þeir menn, er kunnugir voru, losað tilskipun þá, er hann samdi í 70 greinum um það, hvernig sitja skyldi konungsjarðir og yrkja, og hvernig öllum búnaði skyldi haga á málnytubúum og stórgörðum hans, sem ekki voru færri en 128 að tölu. Þar eru og nefndar í allar tegundir garðjurta og aldina, og allar fjenadartegundir, og sagt fyrir um meðferð og hirðingu hvors um sig. Einn var ármaður keisarans, og átti hann að hafa umráð bæði yfir stórgarðabændum og þjónustumönnum þeirra, frjálsum og ófrjálsum; ármaðurinn skyldi gjöra glögga og skýra grein fyrir öllu búnaðarástandi á búum keisarans á jólum, en á pálmásunnudag skyldi hann gjöra grein allra gjalda. Þessar og aðrar tilskipanir Karlamagnúsar eru ljósastur vottur þess, hversu gott skynbragð hann bar á flest búnaðarstörf.

Á þessum búum sínum hjelt Karlamagnús mörg hjú, bæði þræla og ambáttir, er hann ljet stunda iðnað; því þó að hann ámálgaði það opt við þegna sína á þýzkalandi að taka upp ýmsan iðnað, voru þeir ófúsir á það, og þess vegna hafði hann mikinn hjúafjölda, til að sýna þegnum sínum, hversu starfsemin væri arðsöm. Ambáttirnar ljet hann vefa og sauma klæði. Þær unnu og úr ullu og líni dúka alls konar og voðir til hirðbúnaðar, og blálituðu ýmist eða skarlatslituðu. Þau klæði þóttu þó kostulegust með Frönkum, er frá Frísum komu;

Því að Karlamagnús gaf þau ekki einungis vildismönnum sínum við hirðina á ári hverju fyrir tignarklæði, heldur sendi hann og voðir, sem unnar voru og ofnar á Fríslandi, sem vingjafir *Harun* Serkjakeisara austur í Asíu, til endurgjalds fyrir gjafir þær, er *Harun* hafði sent honum að fyrra bragði, sem síðar segir (12. a).

Þrælur þeir, sem keisarinn hafði á búum sínum, og nú voru nefndir, voru flestir iðnaðarmenn ýmiss konar, t. a. m. slátrarar, ölgerðarmenn, leirkerasmiðir, steinsmiðir (múrsmiðir), timbursmiðir, vagnasmiðir, söðlasmiðir, rennismiðir, silfursmiðir, gullsmiðir og enn fleiri hagleiksmenn; en tjærri fór, að handbragð þeirra væri jafnsnoturt og ásjálegt, eins og þeirra manna, sem nú á dögum stunda sama iðnað. Verkstaði þekktu menn þá ekki á Þýzkalandi; en í Frankaríki (þ. e. á Frakklandi sjálfu) voru menn komnir nokkru lengra áleiðis. Þó lét Karlamagnús sjer ekki lynda smíði annarstaðar að en frá Ítalíu, þegar hann vildi vanda húsasmiðar eða aðrar smíðar bæði að fegurð og varanleika, og er það merki þess, að Ítalir hafi verið langt á undan bæði Frönkum og Þjóðverjum í þeim hlutum. Þess vegna lét hann Ítali eina smíða hallir sínar þrjár, er hann átti skrautlegastar og vandaðastar, í *Ingelheim* (sbr. 7. b), *Aachen* og *Nymwegen*. Áður hefur verið dregið á höllina í *Ingelheim*, og þó bæði hún og sú, er hann átti í *Nymwegen* þættu prýðilegar, var eigi að síður sú, er hann hafði látið gjöra í *Aachen* langskrautlegust þeirra allra. Í þeirri borg hafði hann látið gjöra baðhús svo mikið, að fleiri en hundrað manns gátu verið í baðinu í senn, og gekk keisarinn þar oft í bað með sonum sínum og öðrum stórhöfðingjum. Umhverfis í baðhúsinu voru bekkir af marmara og rið upp að ganga af sama steini; vatninu var veitt langar leiðir að húsinu úr laugum þeim, sem eru hjá *Aachen*.

Þá var og í *Aachen* kirkja sú, er Karlamagnús hafði látið reisa, og helgað Maríu guðsmóður; það var einkar veglegt musteri. Allan marmara þann, astrak (steinfellingar) og eirsúlur, er bæði voru í Maríukirkjunni og höllinni í *Aachen*, hafði páfinn gefið Karlamagnúsi, en keisarinn látið flytja bæði sunnan frá Rómaborg og *Ravenna*. Það hefur Karlamagnús gengið til, að hann ljét veita allan þennan umbúnað í *Aachen*, að hann sat þar lengstum, að minnsta kosti hinn efri hluta æfi sinnar, og í höllum sínum beggja megin Rínar, því að þar voru áttahagar forfedra hans; annars átti hann enga aðsetu að staðaldri, og sat á ýmsum stöðum, eptir því sem styrjaldir og aðrar nauðsynjar ríkis hans kröfðu, og honum þótti hentast.

Auk þess sem keisarinn ljét setja svo mörg íbúðarhús og forðabúr á búum sínum, sem bæði væri of langt og óþarft upp að telja, ljét hann gjöra vitaturn í *Boulogne* og trjebrú 5000¹⁾ skrefa á lengd yfir Rín hjá *Mainz*; að þeirri brúargjörð var unnið á 10 árum, en hún brann árinu áður, en Karlamagnús dó. En keisarinn lagði ekki einungis mikla alúð á húsasmíðar sjálfur, heldur hvatti hann þá, sem ekki tóku þær eptir honum af sjálfsdádum, til að breyta eptir sjer í því, og einkum lagði hann ríkt á við biskupana, að þeir sæju um, að kirkjunum í biskupsdæmum þeirra væri vel haldið við. Sumir munkarnir voru og starfsmenn miklir, þeir reistu bæði hús og borgir, drógu upp litmyndir og smíðuðu málma, og var það bæði af því, að auk guðrækni og bænahalds var iðjusemi gjörð öllum þeim að skyldu, sem játazt höfðu undir munkreglu hins helga Benedikts, og af því að þeir voru um þær mundir þeir einu, sem höfðu nokkra nasasjón af mæling-

¹⁾ Svo segir *Dittmar*.

arfræði, og stóðu að því leyti ólíkt betur að en aðrir alls ómenntaðir.

Eitt af því, sem Karlamagnús lagði sig mjög í framkróka um að efla, var verzlunin, og kom það einkum fram við Þjóðverja, enda þurftu þeir þess miklu fremur við en Ítalir og Frankar þeir, er bjuggu í Gallíu fornu; því að í báðum þeim löndum var verzlun allblómleg á dögum Karlamagnúsar. Bæði fóru suðurbyggjar Gallíu og Ítalir (Toskanar) með verzlun sinni austur í Miklagarð, til Litlu-Asíu og Egyptalands, og margan skipsfarminn fluttu þeir heim til sín frá *Alexandria*; því að í öllum þessum stöðum fengu þeir hinn kostulegasta varning Asíumanna. *Genua*-menn og *Venedigs*-menn (Feneyingar) voru þá ekki orðnir eins völdugir af verzlun sinni, eins og þeir urðu síðar, en þó var þá þegar komin góð verzlun í báðum þeim borgum, og þó enn meiri í *Venedig*. Til Miklagarðs sóttu menn einkum silki og aðrar dýrindisvörur, því að sú borg var þá aðalmarkaður Evrópumanna, og fluttust þangað allar vörur bæði austan úr Asíu og sunnan af Afríku.

En fyrir því að Karlamagnús áleit Þýzkaland bæði ættjörð sína, og af því að það var ver statt í verzlunarfnum en aðrir hlutar ríkis hans, gjörði hann sjer allt far um að koma þar verzlun og viðskiptum manna í milli í betra horf, en verið hafði. Hann vildi stefna allri verzlun Asíumanna inn í lönd sín, sem áður og um hans daga gekk beina leið frá Svartahafinu og Miklagarði norður að Eystrasalti; því að Vindur sóttu markað í Miklagarð. Og það ætla sumir að Karlamagnúsi hafi gengið til, þegar hann fór að láta grafa skurðinn mikla í milli *Rednitz* og *Altmühl* (793), sem áður er sagt (sbr. 8. b), að því hægra yrði um hönd með allan vöruflutning austan frá Svartahafi og Miklagarði,

þar sem þá hefði mátt fara alla þá leið á skipum vestur á Rín. En þegar það fyrirtæki fórst fyrir af þeim orsökum, sem áður er getið, lét hann leggja veg fyrir kaupmenn norðan frá *Bardewich*, þar sem mestar vörur voru saman komnar í þeim hluta Þýzkalands, syðst suður á Þýzkaland. Þessi vegur lá hjá *Magdeburg*, *Forckheim* og *Bremberg* suður á Bæland. Karlamagnús tiltók og nokkra staði á Þýzkalandi og Bælandi, þar sem þjóðverjar skyldu eiga vöruskipti við Vindur, og voru það auk þeirra, sem nú voru taldir, *Erfurth* og *Halle* á Þýzkalandi, og *Regensburg* og *Lorsch* á Bælandi. Hvorki máttu þjóðverjar selja Vindum vopn, lagvopn, skildi eða brynjur, nje þræla, og liggur það í augum uppi, hvað Karlamagnúsi hafi gengið til að banna vopnasölu, þar sem slíkir óeirðarmenn áttu í hlut, sem Vindur voru; en meginregla hinnar kristnu trúar er að banna mansal til heiðingja. 779 hafði Karlamagnús gjört þá skipun, að hvorki mætti selja Gyðingum nje heiðingjum þræla, og hver sem ber yrði að því, skyldi rækur úr fjelagi heilagrar kirkju, og kaupinu riptað, en meðal kristinna manna leyfði hann, að mansal mætti viðgangast. Auk kaupstaða þeirra, sem nú var getið, að Karlamagnús hefði leyft þegnum sínum kaupskap við Vindur, voru nokkrir aðrir allgóðir verzlunarstaðir bæði við Dóná og Rín, og voru þar á tilteknum tímum haldnir markaðir stórir. Til þeirra verzlunarstaða má einkum telja *Linz*, *Passau* *Ingolstadt* við Dóná, *Speyer*, *Mainz*, *Köln* og *Friedberg* við Rín, og *Trier* við *Mosel*. Markaði mátti aldrei halda á sunnudögum, en jafnaðarlega voru þeir haldnir á laugardögum og aðfarakvöldum helgidaga. Þegar von var á miklum helgimessum daginn eptir, sótti fjöldi fólks utan af landsbyggðinni markaðina í borgunum, og af því var það tekið upp að kalla þá

„messur“, og helzt það nafn á mörkuðunum enn í dag á Þýzkalandi.

Með hinum ötulustu kaupmönnum í Frankaríki á dögum Karlamagnúsar má telja Gyðinga, en á meðan Mervíkingar sátu þar að völdum, höfðu þeir mætt ofsóknum af Frönkum. Karlamagnús mat Gyðinga svo mikils fyrir dagnað þeirra, að hann skipaði jafnvel sumum þeirra embætti, og leyfði þeim að reisa samkunduhús bæði í *Worms*, *Mainz* og *Trier*. Hann færði og markaðina á annan dag í vikunni, er hann losaði þeim að tiltaka sjálfum, frá laugardeginum; því þann dag halda Gyðingar helgan, sem kunnugt er. Af þessum og öðrum góðvilja, sem þeim var sýndur, varð verzlun þeirra svo mikil, og þeir sjálfir slíkir auðmenn, að þeir stærðu sig af því, að þeir gætu leyst til sín alla helga dóma kristinnar fyrir peninga, og því var farið að leggja ríkt á við biskupana að hafa gætur á að farga ekki kjörgrípum kirkna sinna. Þegar fram í sótti, fóru kristnir menn að una því illa, að Gyðingum var meir vilnað í en þeim í sumum hlutum, og komu því til leiðar, að farið var að ganga á hluta Gyðinga aptur. Og með þessum hætti vaknaði gróðalöngun og metnaður hjá Frönkum. Þegar þeir fóru að keppa hvorir við aðra, Gyðinga kaupmenn og Franka, varð Karlamagnús að beita meiri athygli; því að það bar stundum við, að ágirnd þeirra hvorratveggja og keppni olli Frönkum dýrleika á vistum ef ekki harðæri. Karlamagnús tók það þá til bragðs (805), þegar hann sá, að korn fór að verða dýrt, að hann bannaði hvorumtveggja, Frönkum og Gyðingum, sem keypt höfðu það mest allt, alla burtflutninga á því. Eins leitaðist hann við að reisa skorður við því, að þeir, sem korn áttu, okruðu ekki á því, þó að aðrir væru kornþurfar, með því að verðleggja það sanngjarnlega. Á ríkisþinginu, sem haldið var í

Frankfurt jafnframt biskupaþinginu fræga 794, var ákveðið verðlag á ávöxtum, er allir skyldu fylgja í kaupum og sölum; einnig var þar ákveðið, að 48 merkur brauðs skyldi aldrei selja við meiru verði en 9 skildingum. En sjálfur ljét Karlamagnús selja korn það, er fjell af eigin ökrum hans, við miklu lægra verði, en ákveðið var. Þannig var hann bæði kaupmönnum og bændum, og þegar á allt er litið, öllum þegnum sínum, hin bezta fyrirmynd. Einnig lagði hann alla stund á, að koma hvarvetna á í ríki sínu jafnlegum mæli og vog; og þó honum tækist það ekki alstaðar, þar sem hann átti við einræna menn og þrálynda, og þá, er honum voru fjærlægir, er ekki undravert; hitt var miklu fremur furðanlegt, hvað honum tókst, og hversu hann gat menntað þegna sína á allar hliðar, svo ósiðaðir sem þeir voru, þegar hann tók við ríkis forráðum.

Frá Karlamagnúsi og dauða hans.

a) Lofsæld Karlamagnúsar og lýsing hans.

Það var engin furða, þó að mönnum stæði bæði ógn af Karlamagnúsi; og virtu hann jafnframt, sem var jafn-ágætur stjórnari, skarpvitur löggjafi, glöggskyggn síðameistari, einlægur vísindavinur, og nákvæmur eptirlitsmaður um alla hagi þegna sinna og þarfir, eins og hann var hugaður hershöfðingi og sigursæll í orustum. Og þess vegna er það ekkert oflof, sem einn af niðjum hans hefur sagt um hann; hann kemst þannig að orði „Karlamagnús (þ. e. Karl *hinn mikli*)“, sem allar þjóðir kölluðu nafni því með rjettu, bar svo langt af öllum samtíðamönnum sínum að hvers konar vizku og mannkostum, að það er ekki auðið að segja, hvort menn hafi óttast hann meir, en þeir elskuðu hann og virtu. Hann var prýddur því þreki og atgjörvi, sem þarf til að endurskapa heiminn, og þeirri mildi og glaðlyndi, sem hvers manns hjarta hlær við, hjá honum var virðing og tign samfara einlægni og hreinskilni.“ — Af öllum þessum hlutum barst orðstír og frægð Karlamagnúsar ekki einungis til allra síðaðra þjóða í Evrópu, heldur og til Asíu og Afríku, og því sendu stjórnendur og stórhöfðingjar úr þessum álfum sendimenn til hans

með vináttumálum, en aðrir komu sjálfir á hans fund, t. a. m. *Egbert* Vestsaxakonungur af Englandi, þegar hann flýði land fyrir ofurefli fjandmanna sinna 788. Hann dvaldist lengi með Karlamagnúsi, og nam að honum stjórnvísi; síðan fór hann til Englands aptur, og náði fyrstur manna yfirráðum yfir öllum engilsaxnesku ríkjunum, og varð einn konungur yfir. En af sendimönnum annara stórhöfðingja skal hjer að eins þeirra getið, sem sendir voru á hans fund frá Grikkjakeisara og Serkjakeisara í Asfu.

Eptir það að *Irene* keisaradrottning var rekin frá völdum á Grikklandi (802), tók sá maður, sem *Nicephorus* het, þar keisaradóm (sbr. 10. b). Hann gjörði menn á fund Karlamagnúsar bæði til að semja frið við hann og ákveða landamæri, þar sem ríki þeirra mættust; því að bæði var það, að *Nicephorus* treystist ekki, heldur en *Irene* drottning, að halda þegar í byrjun stjórnar sinnar til streitu við Frankakeisara um landadeildir, enda átti hann í stríðum bæði við Serki og Búlgarfumenn, auk þess sem jafnaðarlega voru óeirðir innan ríkis á Grikklandi. Sendimenn þessir hittu Karlamagnús vestur við Rín í *Selz*, og hafði keisarin látið hafa mikinn viðbúnað í móti þeim; því að hann vildi sýna þeim skraut sitt og dýrð ríkis síns, og það því heldur sem honum fjell ver, að Grikkir lítilsvirtu Franka og aðra þá, er bjuggu vestanvert í Evrópu hjá sjer og kölluðu þá skrælingja. En svo hafði Karlamagnús hagað til, að sendimenn skyldu ganga í gegnum 4 salí mikla og skrauthúna, áður en þeir næðu sínum fundi; þeir salir voru alskipaðir hirðmönnum keisarans, og hafði hann boðið þeim að búast tignarklæðum þeirra, og háttu látbragði þeirra sem kurtelsast, og standa viðbúnir við skipunum hinna æðstu embættismanna, sem yfir þeim áttu að segja, sinn í hverjum sal.

Í fyrsta salnum, sem sendimennirnir komu inn í, sat ríkisdróttsetinn í háseti. Fyrir honum sætuðu sendimennirnir að falla á knje; en það var þeim ekki leyft, og sagt, að sá maður væri ekki keisarin, heldur einn af embættismönnum hans. Eins fór fyrir þeim, þegar þeir komu í næsta salinn; þar sat valdsgreifinn í háseti, og var þar allur umbúnaður enn dýrlegri. Þegar þeir komu í 3. salinn og hinn fjórða, þar sem hirðbreti keisarans og innsiglisvörður ríkisins sátu, sinn í hvorum, undrudust þeir enn meir, og varð þeim þá margt að handaskolum, af því að hver salurinn var öðrum skrautlegri og veglegri, þess innar sem dró. Í 4. salnum komu 2 tignarmenn í mót sendimönnum, og leiddu þá inn í sal þann, sem keisarin sat sjálfur í. Þar var allur umbúnaður dýrlegastur og vandaðastur, og keisarin sjálfur var sem á gull sæi; hann stóð, er sendimennirnir komu inn, og umhverfis hann synir hans og dætur, og fjöldi greifa og hefðarklerka, er hann átti samræður við. Karlamagnús studdist fram á herðar biskups þess, er *Helton* hét, til að sýna sendimönnum, hversu mikils hann virti þann mann. Áður hafði Karlamagnús sent *Helton* biskup til Miklagarðs, og höfðu Grikkir þá óvirt hann. Við þetta urðu sendimenn lafhræddir, og vörpuðu sjer flötum fyrir fætur keisarans. Karlamagnús sá þegar, hvað mest olli feimni þeirra og úrræðaleysi, reisti þá á fætur, gjörði sig blíðan við þá og hughreysti þá með því, að *Helton* biskup hefði gefið Grikkjum upp allar sakir við sig, og að sínu leyti kvaðst hann því fúslega vilja gleyma smán þeirri fyrir bænastað biskupsins, sem Grikkir hefðu til sín gjört, með því að óvirða *Hetton*. Þessa atburðar er hjer getið með öllum atvikum, af því hann lýsir betur en margt annað hirðsiðum og viðhöfn Karlamagnúsar, þegar útlendir höfðingjar eða sendimenn þeirra heimsóttu hann.

Hvorki er þess getið, að sendimenn Grikkjakeisara hafi fært Karlamagnúsi gjafir, nje heldur verður það ljóst ákveðið, hver erindislok þeirra hafi orðið við hann; en svo lítur út, sem annaðhvort hafi ekki gengið saman samningarnir um landamæri keisaranna, eða *Nicephorus* hafi rofið þá, því að eptir nokkur ár hófst stríð með Grikkjum og Frönkum um eignir þeirra í Dalmatíu og Venetíu, og lauk því svo sem áður segir (sbr. 10. b).

Þó það væri nýlunda nokkur, að sendimenn færu í milli Grikkja og Franka með friðmálum og samningum, þar sem hvorir höfðu að undanfögnu gjört öðrum sem mest tjón, að verða mátti, á meðan þeir deildu um lönd á Ítalíu, þá var hitt þó enn fágætara, að *Harun al Raschid* Serkjakeisari í Asíu skyldi senda til Karlamagnúsar sendimenn, til að votta honum virðingu sína; því að Serkjakeisarar og jarlar þeirra í Afríku voru svo dramblátir, að þeir kölluðu alla kristna menn hunda, af því að Serkir voru *Muhamedstrúarmenn*, og hötuðust því bæði við kristna og fyrirlitu þá, eins og stundum hefur brytt á síðan hjá Tyrkjum, samtrúarmönnum þeirra. *Harun*¹⁾ hafði fyrstum allra Serkjakeisara tekizt að sefa hefndargirni Serkja og trúarofsa til muna, með því að fá þeim vísindastörf að stunda. Hann safnaði að sjer lærðum mönnum úr öllum löndum, er hann átti yfir að ráða, og virti þá mest allra manna og launaði þeim ríkulega; hann stofnaði og marga skóla í ríki sínu, og ljet þar kenna mælingarfræði og stjörnufræði og læknisfræði og ljet snúa mörgum fornritum Grikkja á Serkja-

1) Hann var hinn 5. í tölun þeirra Serkjakeisara, er frá *Abbas* voru komnir, og höfðu þeir forfeður hans (*Abbasidarnir*) flutt keisaraaðsetuna frá *Damaskus* í *Sýrlandi* austur að *Bagdad* við *Tigrísá*, og þar sat *Harun* keisari.

tungu, einkum *Aristoteles*, spekingisins mikla. Lönd átti *Harun* keisari svo mikil, að þau náðu austan frá *Indus*-fljóti vestur að Atlanzhafi yfir allar norðurstrendur Afríku, og var talið 200 dagleiðir. Af þessu má ráða, að *Harun* hafi verið að sínu leyti eins völdugur og frægur höfðingi í Asíu, eins og Karlamagnús var í Evrópu, en þar að auki voru Serkir miklu betur menntaðir og fremri að flestum listum en Frankar um þetta leyti. En svo mikils virti *Harun* Karlamagnús, að honum þótti sjer sæma að senda tvisvar til hans sendimenn, í öðru sinni til að óska Karlamagnúsi heilla og hamingju, þegar hann var nýorðinn keisari, og til að mælast til vináttu af honum, en í hitt skiptið sendi hann honum vingjafir virðulegar.

Á meðal gjafa þeirra, er Karlamagnús þáði af *Harun*, var fill einn hvítur að lit, og segja annálsritarar Franka, að hann hafi verið svo mikill vexti, að aldrei hafi slíkur sjezt, þeir hafa og getið þess að hann var kallaður *Abulabaz*¹⁾, og hafa þeir fleiri atriði úr sögu fíls þessa. en úr sögum margra merkishöfðingja, sem uppi voru á þeim tímum. Sömmuleiðis sendi *Harun* Karlamagnúsi aðrar gersemar, var það bæði silkivefnaður, tjöld og ilmfeiti; þar var og með stundaklukka af málmi, sem sló á stundamótum. Það var fyrsta stundaklukkan, sem sjezt hafði í Frankaríki (sumir segja í Evrópu) með þeim hætti. Á henni var vísir, sem færðist af vatnsmagni, og tólf stundamerki og jafnmargir málmknöttir smáir, og fjellu svo margir þeirra niður á málmhelli við hverja stund, sem vísirinn vísaði stundatölu, og gáfu hvelt hljóð af sjer; um leið komu og jafnmargir riddarar í ljós við glugga, er voru alls 12 á klukkunni. — Karlamagnús

¹⁾ *Abulabaz* þýðir „eyðir“ Aðrir nefna hann *Anhulat*, og segja, að jarl einn í Afríku hafi sent Karlamagnúsi hann.

sendi *Harun* keisara aðrar gjafir aptur í móti. voru það hestar spænskir og múlasnar, gmágjör ljerept. vefjarvöðir frískar og veiðihundar límir og stórir. — Svo var *Harun* keisari veglyndur og mannúðlegur við kristna pílagraíma, sem þá þegar voru farnir að fara suðurgöngur úr Evrópu til Jórsala, að hann verndaði þá að brenn Karlamagnúsar, og gaf þeim jafnvel gröfina helgu; því að um það leyti áttu Serkir öll yfirráð á Gyðingalandi, og höfðu áður opt farið illa með kristna menn. er þangað komu.

Nálega allar þjóðir, sem þekkja Karlamagnús, nefna hann Karl hinn mikla, nema vjer Íslendingar og Frakkar. niðjar Frankanna fornu. En ekki drögum vjer af honum kenningarnafn hans að heldur, heldur kemur það svo til. að vjer höfum lag á, eins og Frakkar¹⁾, að kalla hann bæði Karl og mikinn með einu og sama nafni, því að vjer höfum frá alda öðli bætt aptan við skírnuafn hans latínska orðinu *magnus*, þ. e. mikill. Engin þjóð hefur enn efazt um, að Karlamagnús hafi átt þetta nafn skilið með rjettu, sem allt það lá eptir, er áður hefur verið getið, og þó að líkindum margt fleira, sem annaðhvort er nú gleymt, eða leynist í skáldahjúp ýktra frásagna, sem um hann hafa verið skráðar, en sem enginn heilvita maður þorir að eigna honum, eins og þar er frá því sagt. Eigi að sður hafa stökumenn ekki getað unnt honum þessa viðurnefnis; og hafa þeir reyndar rjett að mæla, ef þeir skilja með orðinu mikill sama og fullkominu eða lýtalaus, en ef þeir leggja ekki aðra eða meiri þýðingu í það en hingað til hefur tíðkazt, mun traudlega nokkur. sem líkt viðurnefni hefur verið gefið, hafa verið betur að

¹⁾ Þeir kalla hann *Charlemagne*, og er það frakknesk orðmynd af *Carolus magnus*, sem hann var venjulega kallaður á miðöldunum.

því kominn en hann. Því verður ekki neitað að Karlamagnús var grimmyndur Söxum, og oss blöskrar, þegar vjer heyrum, að blóði svo margra þúsunda hafi verið út hellt, áður en þeir urðu bugaðir; en jafnframt getum vjer ekki annað en fagnað afleiðingunum, sem af því urðu, bæði miklar og góðar, ekki einungis á Saxlandi, heldur hafa fyrstu trúboðendurnir, sem komu á Norðurlönd rjett eptir dauða Karlamagnúsar, án efa verið búnir að búa þar nokkuð í haginn, þegar Danir og Svíar fóru að lög-leiða kristni hjá sjer. Að öðru leyti var Karlamagnús mildur höfðingi, undir eins og hann var einhver hinn stjórnsamasti, lítillátur var hann og hispurslaus, eins og allir miklir menn eru.

Hvorki var Karlamagnús harðdrægur í kröfum, nje heldur blóð hann sköttum á þegna sína, því að hann lifði af ríkisfasteignunum, eins og hinir fyrri konungar Franka, en það var umsýslun hans og dugnaði að þakka. að jarðir þessar urðu svo blómlegar og vel yrktar, að hann hafði ekki einungis af þeim allar nauðsynjar sínar, heldur einnig gat sýnt á öðrum örlæti sitt og höfðingskap. Tignarmönnum veitti hann hjen mikil, en aptur leyfði hann þeim lítil setugrið, og rak þá tvöfalda í hvert stríðið á fætur öðru, svo að þeir fengju því síður tóm til að anka vald þeirra, og ganga á hluta klerka og þeirra, sem minni máttar voru, eða taka saman ráð sín í móti honum sjálfum. Andlegrar stjettar menn virti hann einkar mikið, ef þeir voru stjett sinni til sæmdar, og fjeck þeim og hjen stór og gjörði í mörgum hlutum stórvel til þeirra. Einhverju sinni veitti hann ungum manni nokkrum biskupsdæmi, og fór maðurinn gláður af fundi keisarans. En þegar hann ætlaði að stíga á bak hesti sínum, var hann svo flasfenginn, að nærri lá, að hann stykki yfir hestinn með söðlinum á. Keisarinn sá til ferða hans út

um glugga einn á höll sinni, og sendi þegar skósvein sinn eptir honum, og bað hann að hverfa aptur, því að sjer hefði gleymzt að tala við hann um lítilræði. Maðurinn sneri aptur og hitti keisarann, og sagði við hann á þessa leið: „Yður er án efa kunnugt, í hvílkum bara jeg er ávallt með að fá mjer góða riddara. En með því þjer eruð svo ágætur riddari, sem jeg hef nú sjeð, þá væri það ekki illa fallið, að þjer gengjuð í hirðþjónustu hjá mjer; jeg hefði gaman af að hafa yður í fylgd minni. Það er list, sem mjer virðist yður lagin, og það fer varla hjá því, að þjer reynist miklu betri riddari en biskup.“ — Gjasir Karlamagnúsar voru bæði rausnarlegar og þó gefnar með forsjáln; því að sjaldan fjekk hann einum manni fleiri ljen, biskupsdæmi eða klaustur, en eitt¹⁾, og gætti hann í því stjórnsísi sinnar. „Á þann hátt,“ sagði hann, „get jeg gjört mjer marga menn hliðholla, að jeg fái engum þeirra fleiri embætti en eitt til forráða; því þó að einhver fái fleiri, er hann mjer engu hugheilli, en hinir, sem eitt hafa.“ Þegar hann bauð embættismönnum sínum eitthvað, var hann alla jafna alvarlegur og einbeittur, og er það til marks um það, að þegar hann innsiglaði tilskipanir sínar, gjörði hann það með sverðklóti sínu, því þar var grafið á innsigli hans, og sagði hann þá um leið: „Þetta hef jeg boðið, og hjer er sá, sem skal skakka leikinn, ef af er brugðið boðum mínum“, og benti á sverðið.

Engin ósk er eðlilegri en sú, að lesendurnir vilji vita nokkuð gjör um skapnaðarlag og hversdagshætti Karlamagnúsar, en áður hefur verið tóm til að lýsa, og er það

1) Þess er áður getið, að hann hafi þó fengið *Alkvin* 3 klaustur til forráða.

þeim manni að þakka, sem fyrstur ritaði æfisögu hans, að þess er nokkur kostur, en það var Eginharð; og hefur hann sagt eins nákvæmlega frá ásigkomulagi Karlamagnúsar, hófsemi hans og hispursleysi, eins og frá starfsemi hans og reglusemi, sem einnig sýndi sig í hversdagsháttum hans. — Karlamagnús var að öllu hinn höfðinglegasti: hann var manna hæstur¹⁾, þreklegur og sterkur; hann var ljóshærður og ennismikill; stóreygur var hann og snareygur, sviphreinn og svipmikill, hýr í viðmóti og vingjarnlegur; nefið var hátt og liður á; kringluleitur var hann og bjartur á hörundslit. Allt var látbragð hans hið tignarlegasta, hvort sem hann sat eða stóð. Þótt hann væri nokkuð hálsdigur og heldur hálsstuttur, og kviðurinn nokkuð framskotinn í samanburði við aðra limi hans, sem allir voru við sitt hæfi, gætti þess lítið eða ekki, svo var hann vel á fót kominn; í göngu var hann stilltur og rjettvaxinn að sjá; í máli var hann rómhvell en ekki rómsterkur. Fimur var hann við alla leika: veiðar, hernað, vopnaburð, reiðar og sund, og var sá enginn, er þær listir ljeki til jafns við hann. Af þessu öllu saman og stakri hófsemi í hvers konar nautn var Karlamagnús svo hraustur til heilsu, að honum varð sjaldan misdægurt, fyr en 4 síðustu ár æfi sinnar, því að þá þjádist hann af svo megnum liðaverkjum, að hann varð haltur af. Við verkjum þessum leitaði hann sjer ýmsra lækninga af sjálfsdáðum, en ekki hlitti hann læknisráðum; því að lækna var honum lítið umgefið, fyrir því að þeir höfðu bannað honum steiktan mat, en á honum hafði keisarinn mestar mætur.

Karlamagnús var hófsmaður mikill í mat og drykk, og þó enn meiri í drykk; því að honum bauð ekki eins

¹⁾ Mennt segja, að hann hafi verið 7 fet sín á hæð, því að enn er til járnspjót, sem sagt er að hafi verið gjört eptir hæð hans.

við nokkrum lesti á nokkrum manni, hver sem í hlut átti, eins og við ofdrykkju. Ördugt átti hann með að fasta, því að hann kvartaði um, að föstur væru sjer óhollar. Veizlur og mannboð hjelt hann sjaldan, og að eins á stórhátfeðum; en þá hafði hann fjölda manns í boði sínu, og veitti stórmannlega, og sparaði ekki, það er hafa þurfti. Hversdagslega voru 4 rjettir fyrir hann börnir, auk steikarinnar, sem veiðimennirnir skyldu færa honum á steikarateinunum, því að hún þótti honum mata bezt. Á meðan hann mataðist, var ýmist leikið á hljóðfæri eða sungið, leikinn bendingaleikur, eða hann lét lesa sjer frásögur um afreksverk fornkonunga og hreystimanna. Gegnt borði því, er Karlamagnús mataðist við, lét hann reisa annað borð, og gefa þar mat snauðum mönnum. Vín drakk hann lítið og sjaldan optar en þrisvar yfir borðum. Á sumrum var hann vanur að neyta ávaxta eptir miðdegisverð. Þegar dagverði var lokið, lagði hann af sjer klæði og skó, og svað þá 2 eða 3 stundir. Á næturnar varð honum opt ærið ósvefnrótt, svo að hann ekki einungis vaknaði, heldur og klæddist opt 4 og 5 sinnum á nóttu. Á meðan hann klæddist að morgninum til, talaði hann við vini sína, og leyfði embættismönnum sínum (valdsgreifanum o. s. frv.) og þeim er mál áttu að kæra, sem ekki varð skorið úr nema með hans atkvæði sjálfs, að ná fundi sínum, og lagði úrskurð á málin þegar í stað.

Allan klæðabúnað hafði Karlamagnús hinn sama, og Frankar höfðu haft að fornu, enda var hann að fáu frábrugðinn í klæðum, því sem aðkvæðalausir menn við hirð hans voru. Næst sjer var hann í línskyrtu og línbrókum (og höfðu dætur hans unnið og ofið hvorttveggja), þar utan yfir var hann í ullarból silkibryddum, er hann festi að sjer með silkilinda, en á vetrum hafði hann brjóstadúk

af oturskinni eða tóuskinni í stað bolsins. Hann var í leistabrókum, og reimaskó á fótum. Yzt fata hafði hann yfirhöfn stutta, og var hún ýmist hvít eða græn að lit. Hvergi fór hann svo, að hann hefði ekki sverð sitt, og var meðalkafinn gulli búinn. Stundum bar hann og sax alsett gimsteinum, en það var ekki nema á stórhátíðum, eða þegar hann tók á móti sendimönnum stórhöfðingja úr öðrum löndum, enda var hann þá í gulllögðum klæðum og með kórónu á höfði setta gimsteinum, og spennti að sjer yfirhöfnina með gullspennu. Lítið var honum gefið um útlendan búnað, og var það alls tvisvar sinnum, þegar hann dvaldi í Rómaborg, að hann klæddist dragsíðum slóðakyrtili, sem var tignarklæði Rómverja, og var það í annað sinn mest fyrir ósk *Hadrianus* páfa, en í hitt sinnið, þegar *Leo* krýndi hann til keisara.

Svo mjög sem Frankar fóru að dæmum Karlamagnúsar í mörgum hlutum. líktust þeir honum þó ekki í því, að þeir voru orðnir skrautmemi miklir í klæðaburði; því að eptir það að verzlun þeirra fór að lifna, fóru kaupmenn að selja þeim ýmsar óþarfavörur, og þar á meðal var bæði silki og purpuravefnaður, er þeir höfðu fengið frá Miklagarði, og dýrindis skinnavara austan úr Asíu, og eptir þessu hvorutveggja rændust höfðingjar Franka og hirðmenn Karlamagnúsar, og ljetu gjöra sjer af því silki og purpuraklæði skinnndregin. En með því útlenzk viðhöfn og alls konar óhóf var keisaranum mjög ógedfellt, og þó ekki sízt tilgerð í klæðaburði, leitaðist hann fyrst við að reisa skorður við þessu með lagaboðum¹⁾. og

¹⁾ Árið 808 gjörði Karlamagnús þá skipun, að enginn mætti kaupa eða selja tvöfalda skikkju við meira verði en 20 *solidum*, og einfalda 10 *solid*. og þar á borð við þær skikkjur, sem dreiglaðar voru með kattarskinni; en marðskinnsskikkjur og otur-

þegar það hreif ekki, fann hann önnur ráð til að stilla skrautgirni hirðmanna sinna. Hvenær sem hann sá þá á rúmhelgum dögum í þessum silkiklæðum eða skrautbúna í purpurabúninginn skinndreiglæða, stofnaði hann þegar dýraveiðar, og hylltist þó helzt til þess, ef rigning var, og fór þá ávallt með þá þangað, sem skógar voru þykkvastir og vestir yfirferðar. Urðu þá hirðmenn hans að fara eins og þeir stóðu, því enginn þorði að mælast undan höði keisarans, eða sitja heima, eða taka annan klæðnað. Aftur í móti hafði Karlamagnús yfir sjer skinnfeld af sauðar-skinnum, sem hann festi að sjer einungis um hálsinn, en gat snúið honum allt í kring til hlífðar við óveðri og rigningu. Hirðmennirnir komu þá aptur úr slíkum slidduferðum, eins og nærri má geta, holdvotir og með allan skartbúninginn rifinn og tættan. Ekki leifði keisarinn þeim að skipta klæðum að heldur, þegar heim var komið, því að þeir urðu að sitja í öllu, þangað til þeir höfðu snætt kvöldverð með honum. Morguninn eftir bað hann þá að koma á sinn fund í sömu klæðum, og bætti það þó að líkindum miklu á, að þeir urðu að troðast úr þeim um kvöldið og í þau aptur um morguninn. Enda voru þau þá öll gaudrifin, og því urðu hirðmenn þessir að skimpja og athlátri amara manna. Þegar þeir komu fyrir keisarann, lét hann sækja skinnfeldinn sinn og mælti: „Skodið yður nú sjálfa, hvernig þjer lítið út og skrautklæðin yðar, og skoðið einnig skinnfeldinn minn, hann er eins fallegur, eins og hann var í gærðag! Ó, heimskingjarnir! hvort ætli sje notalegrí og þarfari húningur, feldurinn minn, eða skikkjurnar yðar skinndreigluðu. Lotið þjer kvennfólkinu að skarta með

---

skinusskikkjur skyldu kosta 30 *solid*. Ef nokkur keypti eða seldi klæði þessi við meira verði, skyldi hann sekur 40 *solidum* til ríkissjóðs, og 20 *solidum* til sögumauns.

silki og purpura, en karlmenn eiga ekki að leita sjer fordildar í fatprýði.“

Karlamagnús var málhreifur maður og góður viðræðu, og talaði ljóst og lipurt um alla hluti. Þegar hann komist höndum undir, var hann viðstaddur, þegar Alkvín kenndi börnum hans, og nam sjálfur margt að honum. Latínu lærði hann svo, að hann gat talað hana viðstöðulaust, og grísku svo, að hann gat að minnsta kosti skilið bækur á þeirri tungu. Þótt hann væri ávallt önnur kafinn, varði hann nokkrum tíma til lesturs á hverjum degi. Einkum las hann kostgæfilega rit hinna heilögu fedra, Híerónýmus og Ágústínus. Einu sinni varð hann svo frá sjer numinn af mælsku þeirra, að hann kallaði upp yfir sig: „Mikið vildi jeg, að jeg ætti 12 menn, þó ekki væru fleiri, slíka vísindamenn, sem þessir 2 fedur hafa verið.“ Þá svaraði Alkvín honum á þessa leið: „Þjer nægja ekki færri en 12; en drottinn himins og jarðar átti ekki nema þessa 2.“ Málsnilld og hugsunarfræði nam hann einnig, og lagði stund á stjörnufræði. Umhyggju hans fyrir vísindum alls konar er áður getið, eins og hins, hversu aunt honum var um vísindamenn, og ánægju þeirrar, er hann naut af samvistum þeirra. En hitt er oflof eða skáldaykjur, að hann hafi verið mestur mælskumaður. skáld, málfræðingur og heimspekingur á þeirri öld, eða að hann hafi verið höfundur þjóðverskunnar og skriptarinnar, eins og nokkrir segja. Karlamagnús fór ekki að bera við að draga til stafs, fyr en hann var orðinn fulltíðamaður, og þó að hann iðkaði þá list, þegar honum gafst tóm til þess. — Því ávallt hafði hann ritspjald undir höfðalagi sínu, þegar hann svað, svo að hann gæti liðkað hönd sína, þegar honum varð á milli með svefn, — tókst honum sú list alla jafna heldur ófámlega, að því er sagt er.

Um trúarbrögðin var Karlamagnúsi allhugamál, og var trúarákafi hans svo mikill, að hann var einhver helzta orsökkin til Saxastríðanna, sem hann átti í lengst af stjórnar sinnar, sem fyr segir. Tíðir sótti hann bæði kvöld og morgna, og lét ekkert aptra sjer frá því, einnig gekk hann opt í kirkju á náttarþeli, þegar hann var heill og hraustur. Ekki mátti hann vita af nokkrum ósið, eða því, er trufla mátti trúrækni manna. Hann veitti ekki að eins þegnum sínum miklar velgjörðir, heldur sendi hann ölmuþugjanir austur og suður yfir Miðjardarhaf, til Jórsala, Alexandríu og Kartagó, og hvarvetna sem hann heyrði, að kristnir menn væru nauðstaddir, var hann þeim liðsinnur. Það gekk honum og helzt til þess, að halda á vináttu við útlenda höfðingja, keisara og konunga, að hann væri því vissari um, að gjafir sínar kæmu kristnum að haldi, sem voru undir þeirra valdi, snauðir og hjálparþurfar. Ekki er unnt að telja allar gjafir hans til klerka og páfastólsins, svo voru þær margar og miklar, auk þess sem það var einhver inndælasta iðja hans að hressa við Rómaborg og skreyta hana. Samt sem áður kom hann þangað ekki nema 4 sinnum í þau 47 ár, er hann sat að ríkjum, til að gjöra þar bæn sína.

b) Karlamagnús, konur hans og börn; hann skiptir ríkjum með sonum sínum.

Blifölyndi Karlamagnúsar og viðkvæmni sjest bezt, þegar athugud er sambúð hans við foreldra hans, konur og börn, og skal hennar hjer getið, að svo miklu leyti, sem mönnum er kunnugt. Sambúð þeirra fegða þekktu menn raunar lítið; en af því, sem kunnugt er um hana, má ráða, að Karlamagnús hafi verið einhver hlýðnasti

sonur föður sínum, eins og hann var ástfólgnasti sonur móður sinni; því að ráðum föður síns fór hann fram í því, þegar hann kvæntist fyrstu konu sinni, er var Franka-ættar; óglöggt vita menn nafn hennar¹⁾. Og ekki var það Karlamagnúsi að kenna, að það hjónaband varð svo skammvinnt, sem það varð, heldur móður hans, er talaði hann upp, til að segja skilið við hana og ganga að eiga dóttur *Desiderius* Langbardakonungs, er *Desiderata*²⁾ hjet, og sem *Berta*, móðir hans, hafði fastnað honum, svo að hann vissi ekki af, fyr en móðir hans færði honum hana frá Ítalíu. En því kom páfinn til leiðar, að Karlamagnús skildi sig við hana að ári liðnu, og sendi hana aptur föður hennar, og segja menn, að það hafi verið í það eina skipti, sem honum og móður hans hafi sýnt sitt hverju; því að hún reri að því öllum árunum, að friður hjeldist með Frönkum og Langbörðum, en hann virti meir í því hylli páfans en tillögur móður sinnar³⁾. Þessu næst fjekk Karlamagnús konu þeirrar, er Hildigerður hjet; hún var af tignum ættum og svabnesk að kyni. Samfarir þeirra voru góðar, og bjó hann við hana í 12

1) *Meusel* einu nefnir hana *Hamiltrude*. En þá hefur Pípin kroppinbakur verið skilgetinn (sbr. 6. b); því að móðir hans hjet því nafni.

2) *Jerrer* segir, að hún hafið heitið *Salina*.

3) Nú á dögum kygni það að þykja lausæði, að skilja sig við konu hvert árið eptir annað; en sumir hafa viljað bæta svo úr því fyrir Karlamagnúsi, að hann hafi tekið að sjer fyrri konu sína aptur, er hann skyldi sig við *Desideriútu*. En það er ósannað, og sú rættlætning sýnist liggja að minnsta kosti eins beint við, að þá var orðið alsiða með Frönkum að segja skilið við konur; og á dæmum forfeðra Karlamagnúsar sjáum vjer, að ekki var það óvani með öllu, að höfðingjar hefðu frillur, og eptir þeim aldarhætti, sem þá var, verður að dæma Karlamagnús, en ekki vorum.

ár, frá 771 og þangað til hún dó 783. Sama árið gekk hann að eiga fjórðu konu sína, er *Fastrade* hét, faðir hennar hét *Raoul*; hún var kona ríkilát og skapstór, og unni Karlamagnús henni mest allra kvenna sinna. Þau voru 10 ár samvistum, frá 783—793, og dó hún þá. Fimmta kona hans hét *Luitgardis* (Hlutgerður); hún var og svabnesk að kyni, ekki vita menn annað en að sambúð þeirra hafi verið ástúðleg. *Luitgardis* dó 800. Eptir lát hennar tók keisarinn sjer 3 hjákonur, hverja eptir aðra. Í því einu var Karlamagnús frábrugðinn háttum þjóðverja hinna fornu, og stendur að því leyti eins langt á baki margra annara mikilla höfðingja á Þýzka-landi, eins og hann var þeim öllum langt um fremri í öðrum eignum.

Ekki varð Karlamagnúsi barna auðið með 2 fyrstu konum sínum¹⁾, nje heldur með hinni fimmtu, með fjórðu konunni átti hann 2 dætur, og hjetu þær *Thesdrade* og *Hiltrude*²⁾. Hildigerður sæddi honum 4 sonu og 5 dætur; voru það þeir Karl, Pípin yngri, Lóðvík og *Lothar*; hann og Lóðvík voru tvíburar, *Lothar* dó tvævetur (780). Dætur Karlamagnúsar hjetu svo: *Rotrud*, *Berta*, *Gisela*, *Hildegardis* og *Adelaide*³⁾ (Aðalheiður). Með hjákonum sínum átti Karlamagnús hjer að auki 4 sonu og 3 dætur, en nöfn þeirra eru ókunnug,

1) Með fyrstu konu sinni segir *Meusel*, að Karlamagnús hafi átt Pípin eldra kroppinbak.

2) Svona segja þeir *Meusel* og *Kruse*, (sem nafngreindir þó ekki nefnar dætur Karlamagnúsar); en *Beckford* segir, að Karlamagnús hafi átt þessar 2 dætur við 5. konunni, og nefnir hina fyrri *Theudewad*, en hina, eins og *Meusel*, *Hiltrude*.

3) *Beckford* nefnir einn 2 hinar síðustu, en *Kruse* getur um, að þær hafi verið 5. *Meusel* nefnir 3 hinar fyrstu sömn nöfnum og hjer segir, en getur ekki tveggja hinna síðustu.

nema ef Emma, sem þegar skal getið, hefur verið ein af þeim; því að ekki telur Eginharð hana með skilgetnum börnum Karlamagnúsar. — Karlamagnús lagði hina mestu stund á að uppala börn sín, sem bezt mátti verða, og mennta þau til munns og handa. Sonu sína lét hann bæði nema vísindi á unga aldri, og eins þær þróttir, sem konungssonum sómdi, bæði reiðar, veiðar og vopnfúni, og lét hann þá fylgja sjer, þegar þeir báru aldur til, bæði á dýraveiðar og í bardaga. Sonu sína tvo, Pípín og Loðvík, lét hann frá sjer unga, og fjekk þeim lönd til forráða, sem áður er sagt (sbr. 10. a), til að venja þá þegar við stjórnarstörf, en Karli hjelt hann hjá sjer, og varð hann fæður sínum önnur hendin og ekki hin vinstri, bæði í ríkisstjórninni og þó einkum í orustum. Dætrum sínum lét Karlamagnús ekki einungis kenna spuna og vefnað og saum og aðrar kvennlegar listir, heldur einnig vísindi og fimleika ýmiss konar; þær voru fróðar ásýndum, og ólust upp við hina óbrotnu síði þjóðverja. Þegar þær komust nokkuð á legg, lét hann þær ávallt matast með sjer, eins og þá sonu sína, er hjá honum voru. Dætrum sínum unni hann svo mikið, að hann mátti ekki af þeim sjá, ef hann fór eitthvað, og lét hann þær því fylgja sjer á ferðum sínum, og jafnvel bæði á veiðar og í bardaga. Menn hafa jafnvel láð Karlamagnúsi það, að hann hafi fyrirmunað dætrum sínum góð gjaforð, hvað sem hæft er í því, því að hann hafi ekki getað fengið af sjer að sjá autt skarð þeirra eptir; en aðrir ætla, að honum hafi gengið það fremur til, að hann hafi óttast uppnám og erfðadeilur, ef tengdasynir hans yrðu voldugir og mikillhæfir menn. Þó hafði hann heitið *Rotrud*, elztu dóttur sinni, *Konstantinus VI.*, Grikkja-keisara, en ekki varð af því, að þau ráð tækjust, enda dó hún skömmu síðar, og *Bertu*, aðra dóttur sína, gaf hann

Engilbert, hirðpresti sínum og trúnaðarmanni, er hann hafði miklar mætur á, eða rjettara sagt, gaf hann *Bertu Engilbert* fyrir mann; því að þegar hún hafði fengið ást á honum, gekk hún fyrir föður sinn, og bað hann að gefa sjer *Engilbert* fyrir eiginmann. Keisariinn veitti henni ekki einungis þá bæn, heldur gjörði hann síðan *Engilbert* að veraldlegum valdsmanni. Nærri lá stundum, að Karlamagnúsi yrði hált á því að halda dætrum sínum ógiptum heima hjá sjer, því, að hinir sljettmálu og stima-mjúku hirðmenn hans fjellu keisaradætrumum svo vel í geð, að þær fóru smá saman að finna til þess, hversu hart band faðir þeirra lagði á þær, með því að banna þeim að festa sig sjálfar þeim mönnum, sem þeim var mest að skapi, svo að þær rak stundum að á endanum, að þær hlýddu betur eigin tilfinning en forboði föður síns. Viljum vjer nú segja yður, lesendur góðir! ástaæfintýri þeirra, Emmu keisaradóttur og Eginharðs; af því að bæði getur það verið öðrum til viðvörunar, og sýnir undir eins, hversu mannlega keisaranum fórst.

Eginharð sá, sem opt er áður getið, hafði verið svo heppinn, að honum auðnaðist ekki einungis að ná hylli keisarans, því að bæði var hann gáfumaður og afbragðs viðkunnanlegur í fasi, heldur einnig ástarþokka Emmu hinnar fögru; og var hún einhver hin álitlegasta allra dætra keisarans; líklega hefur hún verið óskilgetin dóttir hans samt. Þess var og að vænta, að hann liti aptur til hennar hyru auga, þegar hann sá, hvað henni var; en lengi bar hann harm sinn í hljóði, og stundi við, þegar hann hugsaði til þess, að Emma var keisaradóttir. Smá saman gátu þau hvorugt dulið það fyrir öðru, sem þeim bjó báðum jafnríkt í brjósti, og varð þá Eginharð fyrri til að mæla til ásta við hana; og með því henni var þetta engu minna alhugamál en honum, gleymdi hún for-

bæði föður síns, og lofaðist að honum fornspurðum. En þar eð þau Eginharð voru við hirð keisarans, gafst þeim sjaldan færi á að hittast einslega, í þvílíkum mannfjölda sem alla jafna umkringdi þau. Og með því Emma var ung og óráðin, lét hún tilleiðast fyrir fortölur unnusta síns að leyfa honum, að heimsækja sig í herbergi hennar á náttarpell. Þar sætlaði hún að láta hann segja sjer, hversu mjög hann ynni henni, og láta hann vinna sjer órjúfandi tryggðasæri, og hið sama sætlaði hún að gjöra aptur í móti. Hún hugsaði ekki út í, hverjar afleiðingar slíkir launfundir gætu haft fyrir mannorð hennar, hún fhugaði ekki, hvílfka ábyrgð hún tókst á hendur, og hún athugaði ekki, hvílfka hjartasorg og vanvirðu hún bakaði föður sínum, hefði allt komiðt í hámæli, honum, sem var henni svo ástúðlegur, og hvorki mátti vita vamm sitt nje hennar. Það fór fyrir henni, eins og mörgum gjálífum stólkum, að hún ímyndaði sjer, að enginn mundi verða þess áskynja, þó hún setti launfundi við karlmann um myrka vetrarnótt.

Ekki þarf að orðlengja það, þau fundust, eins og nú var sagt, Emma og Eginharð. En fundartíminn leið fyr, en þau varði; því að bæði var umtalsefnið mikið og báðum allkært um að ræða. Þegar skilnaðarstundin kom, sem opt verður særið meinleg, þegar eins stendur á og hjer, sló yfir þau megnun ótta, er þau sáu, að allur garðurinn umhverfis höll keisarans var þakinn nýdrifnum snjó. Hvað var þá til ráða? Eginharð gat ekki komiðt svo í burt, að sporin sæjust ekki í snjónum, og af þeim mátti sjá, að karlmaður hafði verið í herbergi hinnar hreinlífu keisaradóttur um nóttina. En þá hefði verið úti um mannorð hennar, og minnkun hennar í hvers manns munni. Þau sáu bæði þá ógæfu, sem athugaleysið hafði steipt þeim í. Fyrst í stað stóðu bæði höggdofa og

ráðþrota. En með því konum verður sjaldan ráðafátt, ef þær vilja ljettan á leggja, datt Emmu nú einnig ráð í hug. Hún stakk upp á því við unnusta sinn, að hún skyldi bera hann yfir garðinn á bakinu; því að þá sæjust að eins kvennsþor í snjónum, og á þeim mundi enginn hneyxlást. Þau hugleiddu þetta ráð betur. Eginharð þótti ráðið reyndar gott, en mikið þótti honum fyrir að láta svo grannvaxna mey bera sig, svo þungan mann. En með því bæði virðing hennar og líf hans lá við, og ekkert annað undanfæri, lét hann tilleiðast fyrir þrábænir unnustu sinnar. Emma tók nú Eginharð á herðar sjer, og var ekki á að sjá, að henni fyndist hann þungur, svo ljettfatalega bar hún hann yfir garðinn, og hló henni þá hugur við, að fyrirtæki hennar hefði heppnast svo ágætlega. En ekki var allt búið enn; Karlamagnús, faðir hennar, hafði ekki getað sofð þessa nótt, eins og svo oft hafði að borið, og hafði klæðzt, og stóð við glugga einn á höll sinni og horfði út. Hann þekkti þegar dóttur sína, er hann unni svo mjög, og hinn ötula skrifara sinn, og gat þó naumast trúað sínum eigin augum. Ekki vita menn, hvort hann hefur kallað til þeirra; enn hefði hann gjört það, má nærri geta, hvað þeim hefði orðið við.

Karlamagnús varð reyndar ákaflega reiður í fyrstu, og hamingjan má ráða, hvað hann hefði tekið til bragðs, hefði hann náð til þeirra beggja, undir eins og reiðin rann á hann. En þegar honum rjénadi reiðin, og hann fór að gá betur að, tók hann allt vægar á yfirsjón dóttur sinnar; því að hann sá, að hann var ekki sjálfur sýku, þar sem hann hafði ekki gipt dóttur sína, þó kostur hefði verið á því. Við þessa hugsun rann honum svo til rifja, að honum þótti Emmu mikil vorkun. Hann gat ekki fengið af sjer að vanvirða dóttur sína, með því að setja hana og unnusta hennar í klanstur, og baka bæði

þeim og sjálfum sjer ógæfu og gremju alla daga; því að undir honum var það komið, hvort hann vildi gjöra gæfu þeirra fullkomna, eða svipta þau sælum samvistum. Allt þetta athugaði hann og boðaði þau bæði á sinn fund morguninn eftir, og voru þau þá lafhrædd. En hann veitti þeim að eins hægar átölur, að þau hefðu ekki sagt sjer frá ást þeirri, er þau hefðu alið hvort til annars. Síðan lagði hann hendur þeirra saman í ásýnd allra hirðmanna, og þar á ofan blessun sína yfir þau, í staðinn fyrir reiði þá og refsingu, er þar ætluðu, að hann mundi á þau leggja. Síðan vörpuðu þau sjer fyrir fætur hans, og grjetu fögrum feginstárum og þakkartárum; en keisarinn viknaði við, svo var tilfinning sú sæl, er bærðist í brjósti hans. — Emma lifði lengur en Eginharð, og var hún grafin hjá manni sínum í *Seligenstadt*, að fyrirmælum hennar, og kvað þar enn sjást legstaður þeirra beggja.

Að Karlamagnús hafi ekki ætlað sjer að stofna allsherjar-einveldi af löndum þeim, er hann átti yfir að ráða, sýnir bæði það, að hann lét hverja þjóð í löndum sínum halda fornvenjum hennar og lögum að mestu óbreyttum, og að hann hafði þegar fengið báðum hinum yngstu sona sinna, þeirra er skilgetnir voru, lönd til forráða, á meðan þeir voru enn börn að aldri, sem áður er sagt, og hina vitrustu menn til ráðuneytis. Þetta hafði hann gjört til að venja þá þegar við stjórnarstörf frá blautu barnsbeini, en Karl hafði hann látið taka þátt í stjórn alls ríkisins með sjer, en ekki fengið honum til þessa neitt land til forráða sjer í lagi. Eftir því sem þeir bræður komust betur á legg, en Karlamagnús eltist, varð það því ljósara

fyrir honum, að það mundi ekki verða meðfæri nokkurs eins þeirra sona sinna að stjórna öllu hinu víðlenda ríki hans, þó hann hefði getað það sjálfur, og þó sumir þeirra, einkum Karl og Pípín, væru afreksmenn í orustum; og þess vegna áleit hann það bæði ráðlegast og hagkvæmast fyrir þegna sína og allt eins fyrir sonu sína, að skipta með þeim ríkjum í lífenda lífi, svo að hann gæti spornað við öllum erfðadeilum eptir sinn dag; en allt að einu ætlaði hann sjer að halda öllum yfirráðum, þeim er hann vildi sjálfur, til dauða dags í öllum deildum ríkisins.

Það var 8 árum fyrir dauða Karlamagnúsar, að hann kvaddi allar stjettir ríkis síns til þings, þar sem nú heitir *Thionville* (þá hjet það *Dietenhofen* = *Theodonis villa*), 806, og þar gjörði hann bera skipun sína á ríkisskiptum og ríkiserfðum með þeim sonum sínum, bæði á þeim löndum, er hann hafði erft, og hinum, sem hann hafði undir sig lagt. Loðvík, yngsti sonur Karlamagnúsar, sem áður hafði fengið Akvítaníu til forráða, fjekk í þessum skiptum allan suðurhluta Frakklands, sem nú heitir svo, norðan fra Leiru suður að Pýreneafjöllum og „mörkina spönsku.“ Pípín konungur fjekk auk þess ríkis, sem hann hafði áður haft í Ítalíu, suðurhluta Alemanníu og Bælands og svo langt austur, sem lönd Karlamagnúsar náðu fyrir sunnan Dóná („austurmörkina“). En allur sá hluti ríkisins, sem þá var eptir, hlotnaðist Karli, er var elztur og mannvænstur allra sona Karlamagnúsar; en það var Frakkland allt fyrir norðan Leiru og Þýzkaland fyrir norðan Dóná norður til sjávar.

Landaskiptum þessum var svo háttað, að allir gátu þeir bræður hæglega veitt hver öðrum lið, ef einhver þeirra þurfti þess við. — Margt var það fleira, er Karlamagnús ákvað á þingi þessu í *Thionville*, hvernig haga skyldi, t. a. m. ef Karl konungur fjelli frá á undan hinum

yngri bræðrum hans — því að honum varð ekki barna
 auðið —, þá skyldu þeir Pípín og Loðvík skipta löndum
 hans í milli sín, á þann hátt sem þeir Karlamagnús og
 Karlmann höfðu áður gjört; eptir þeirri ákvörðun skyldi
 Loðvík hlotnast Ástrasía en Pípín Neifstría. Ef annars
 hvors þeirra Pípíns eða Loðvíks missti við og ljeti sonu
 eptir sig, skyldu þeir taka við föðurleifð sinni, en þó
 skyldu þegnar þeirra eiga kost á að kjósa þann sona
 þeirra til konungs yfir sig, sem þeim hugnaði best. Til
 þess að sporna við öllum hugsanlegum ágreiningi í milli
 þeirra bræðra, gjörði Karlamagnús enn fremur þá skipun
 á, að enginn þeirra skyldi taka við ljensþiggendum annars
 eða þegnum í ríki sitt, því að svo mætti að bera, að
 þeir hinir sömu væru sökum bundnir, og vildu því leita
 sjer hælis hjá öðrum höfðingja; því að hann sá það í
 hendi, að hættast var við, að slíkt kveikti sundurpykkju
 með þeim bræðrum. Ekki skyldi heldur nokkur þegn,
 sem einu sinni hafði setzt að í einhverju þessara þriggja
 ríkja, mega afla sjer eigna í öðru ríki en því, sem hann
 var búsettur í. Ef deilur kæmu upp með þeim bræðrum
 um takmörk ríkja þeirra eða aðra hluti, sem ekki varð
 vitnum við komið eða skorið úr með dómsatkvæði, bauð
 Karlamagnús, að hvorki skyldu þeir þreyta þau mál
 með sjer í orustum nje einvígum, heldur skyldu þeir
 ganga undir krossraun; og sýnir það ljóslega, að ekki er
 auðvelt að losa sig gjörsamlega við innrættar aldarvenjur,
 þegar slíkum þrekmanni og jafn-skilningshvössum, sem
 Karlamagnús var, tókst það ekki til hlítar. Enga ráð-
 stöfun gjörði Karlamagnús fyrir því, hver þeirra bræðra
 skyldi verða keisari eptir bann; en þess umsjá, sem það
 yrði, skyldu hinir bræðurnir hlýða. Öllum þeim bræðrum
 fól hann sameiginlega á hendur að vernda kristnina fyrir
 heiðingjum og villumönnum, og að annast systur þeirra,

og áminnti þá um samheldni. En bæði af því, að Karl konungur var elztur þeirra bræðra, og handgengnastur föður sínum, og því að öllum líkindum stjórnmálastur og mestur bardagamaður, þykir mega ráða, að faðir hans hafi ætlað honum keisaratignina eptir sig, auk þess sem nokkrir segja, að Leó páfi hafi krýnt Karl ásamt föður sínum í Rómaborg (800), og aðrir, að faðir hans hafi fengið honum æðstu yfirráð ríkisins á þessu þingi. En hinir eru fleiri, sem segja, að Karlamagnús hafi áskilið sjer öll hin æðstu ríkisráð, þangað til hann dæi, og að þessir 3 konungar, synir hans, og allir þegnar þeirra skyldu hlýða boði hans og banni, og er þeirra sögusögn öll sennilegri; því að vjer sjáum á stríðum hans við Jóta árin 808—810 (sbr. 9. b), að sú hefur orðið reyndin á, að Karlamagnús rjæð einn öllu, því að þá bauð hann út líði af öllu ríki sínu.

Eptir það að Karlamagnús hafði gjört öllum þingmönnum kunna þessa skipun sína, og þeir höfðu allir lokið upp einum munni um forsjálmi hans og viturleg og djúpsætt ráð, lét hann allar stjettir ríkisins skrifa undir og vinna eið að skipunargjörðinni. Eptir þingið sendi hann og Eginharð bæði með hana og önnur skjöl, þau er samin höfðu verið á þessu þingi, til páfans í Rómaborg, og lét hann einnig rita nafn sitt undir; en ekki var það í því skyni, að Karlamagnús ætlaðist til, að páfinn staðfesti skipanir hans, heldur af því, að honum þótti hlýða, að æðsti biskup ríkisins gyldi samkvæði sitt gjörðum hans.

Karlamagnús hafði lengi verið happasæll í stjórnsinni og flestum fyrirtækjum, og lítið kennt mótlætis hinn fyrra hluta æfi sinnar, en nú átti hann að reyna það á elliárunum; því að þegar að því var komið, að Hemingur Jótakonungur semdi frið við hann (sbr. 9. b) og öllum ófriði var að kalla lokið, nema lítils háttar við Vindur,

barst honum lát Píþíns konungs, sonar síns, sunnan af Ítalíu. Var það hin fyrsta sorgarsaga og ættarskarð, sem Karlamagnús hafði beðið, enda fjellst honum mikið um það, og var það að vonum, því að Karlamagnús unni Píþín mikið, af því að hann var líklegur til góðs höfðingja, og hafði ávallt verið föður sínum ástúðlegur og eptirlátur. Píþín konungur dó úr sótt 8. dag júlím. 810. Það mátti segja um Karlamagnús, að „sjaldan er ein bára stök“, því að einmitt þetta sama ár dóu þær *Gisela*, systir hans, og *Rotrud*, elzta dóttir hans og ástúðlegasta. Ástúðlegt hafði og verið með þeim systkinum, Karlamagnúsi og *Giselu*; hún hafði fyrst verið heitmey Leós IV. Grikkjakeisara, þess er síðan gekk að eiga *Irene*, sem áður er getið, að bauð Karlamagnúsi til ráðahags við sig (sbr. 10. b); en það gjaford fórst fyrir. Í annað sinn hafði *Berta*, móðir þeirra Karlamagnúsar, fastnað *Giselu Adelgis*, syni Desíderíus Langbardakonungs (sbr. 4. a); og af því þeir gjörðust þá bráðum fjandmenn, Karlamagnús og Desíderíus, tókust þau ráð og ekki. Eptir það gekk *Gisela* í klaustur og lifði síðan ógipt alla daga. Einna þyngst fjell Karlamagnúsi þó missir *Rotrud* (Róþrúðar), dóttur sinnar, og segja menn, að hann hafi borið þann harm sinn miður, en tigu hans og þreklyndi sómdi. En það er tilfinningarlausum manni og harðbrýstum ofdirfska að vilja setja viðkvæmu föðurhjarta tregatakörk. Þó bættist það enn á harma keisarans, að Karl konungur dó ári síðar, 4. dag desembermån. 811. Það ræður að líkindum, að sá missir hafi fengið mjög á Karlamagnús, þar eð Karl hafði verið honum svo kær, að faðir hans hafði ekki mátt af honum sjá í lifenda lífi, og látið hann því taka þátt með sjálfum sjer í meðlæti og mótlæti, í ánægju og áhyggjum ríkisstjórnarinnar um 20 ár; og eins og Karl hafði unnið

föður sínum margan frægan sigur til handa á þeim árum, eins hafði hann veitt honum marga huggun og ljettir í önnum og aðkalli stjórnamálanna.

c) Karlamagnús skipar ríkiserfðum og deyr.

Ekki fjellst Karlamagnúsi svo mikið um það, þó hann sái það fyrir, að ætt sín mundi lifa undir lok; því að hann vissi, að Frankar gátu kjörið sjer konung af hverri ætt, sem þeir vildu, ef þar ræki að, að ættleggur Karlunga dæi út. Við því var reyndar ekki mjög hætt í bráð, því að Loðvík konungur, sem nú var einn eptir hinna skilgetnu sona hans, hafði þegar eignast 3 sonu, sem voru rjett til ríkis bornir eptir hann. — En hitt var það, að Loðvík konungur hafði til þessa reynzt svo, að faðir hans varð að bera kvíðboga fyrir, hvernig fara mundi um allar stofnanir sínar eptir sinn dag. Og þessi kvíði óx en minnkaði ekki, hvort heldur Karlamagnús skodaði Loðvík eins og valdalausann mann, eða hann hugsaði til þess, að hann ætti að verða keisari og stjórna löndum og lýðum, og halda yfirgangsmönnum og ójafnaðarseggjum í skefjum; því þó að Loðvík væri maður trúrækin, var hann of þreklítill til alls þessa. Mestan yfirgang óttaðist Karlamagnús af höfðingjum Franka og klerkum, sem voru orðnir hrokafullir af völdum þeim og upphæfð, sem keisarinn hafði veitt þeim að undanfögnu; þar á ofan var honum ekki grunlaust um ágang páfans og ránskap Norðmanna, sem þegar voru farnir að leggja leiðir sínar suður um Miðjarðarhaf, þó ekki þyrðu þeir að gjöra óspektir í löndum hans, á meðan hann sat sjálfur uppi. En þótt allt þetta legðist þungt á Karlamagnús, ljet hann það þó ekki drepa dug úr sjer, heldur

tók hann til starfa að nýju með því meira kappi og forsjá en áður, sem hann sá, að bæði ríkinu og syni hans reið meira á, að sem best væri í hagin búið, að verða mátti, og þessari starfsemi hjelt hann fram til hins síðasta andartaks síns.

Sama árið sem Pípin konungur dó, hraðaði Karlamagnús sjer að semja frið við Grikki um Venetíu og Dalmatíu (810) og árið eftir við Heming, Suðurljóta-konung (811), það ár og hið næsta braut hann undir sig Vindur (Wilza) sem gjört höfðu uppreist í móti honum (sbr. 9. b). Þegar hann hafði þannig friðað ríki sitt á allar hliðar, nema fyrir Serkjum að sunnan og vestan, minntist hann þess, að forsjónin hafði breytt skipun þeirri, sem hann hafði gjört, þegar hann skipti ríkjum með sonum sínum (sbr. 12. b), og þótti því nauðsyn til bera að gjöra aðra ráðstöfun á þeim málum, en hann hafði ætlað í fyrsta. Pípin konungur ljét eftir sig 6 börn, 1 son, er *Bernhard* het, og 5 dætur. Þó *Bernhard* þessi væri óskilgetinn og enn ungur að aldri, gjörði Karlamagnús hann eigi að síður að konungi í Ítalíu 813. En bæði fól hann konung sjálfan og ríkisstjórnina, á meðan *Bernhard* var í bernsku, manni þeim á hendur, er *Walla* het; hann var ættingi keisarans og vildar-maður. *Walla* fór þegar með *Bernhard* konung frá *Aachen*, því þar hafði Karlamagnús gjört hann að konungi, til Mælands; því að keisaranum þótti ekki annað óhætt, en að *Walla* sæti í Ítalíu, því að bæði trúði hann illa Grikkjum og *Beneventsmönnum*, og þó Serkjum þessa verst, sem leituðu öðru hverju bæði á Ítalíu sjálfa og Korsíku og Sardiníu. En þetta ár hið sama var vopnahlje samið við Serki um 3 ár, svo að nú var hvarvetna friður í löndum Karlamagnúsar.

Þó að Karlamagnús væri að náttúrufari hraustur,

hnignaði nú óðum heilsu hans, og var það margt, sem að því studdi, að svo færi. Fyrst sífelld áreynsla alla æfi, annað voru annir þær og störf, sem á hann blóðust eptir dauða beggja eldri sona hans, og þriðja, harmur hans yfir missi þeirra og annara ástmanna hans. Þar að auki vitjuðu hans kvillar þeir, sem elliárin hafa í för með sjer, og minntu hann á, hversu stjórn og völd eru stopul gæði, og mannlegt líf skammvinnu. Hann var farinn að eiga örðugt með að gegna störfum þeim, sem honum höfðu áður leikið svo ljett í hendi; en sálaröfl hans voru enn í fullu fjöri, og því gat hann enn sett djúpsæ og viturleg ráð til margra hluta. Af því að hann fann það glöggst sjálfur, hversu líkamskröptum sínum fór aptur, vildi hann búa svo um hnútana, áður en hann fjelli frá, að Loðvík konungur, sem var einkaerfingi hans, fengi ríki það, sem hann hafði sjálfur eignast með þvílíkum ervidismunum og atorku. Þess vegna kvaddi Karlamagnús til ríkisþings í *Aachen* 813, og komu þangað allir höfðingjar ríkis hans, andlegrar stjettar og veraldlegrar, með þeim var og Loðvík konungur. Gjörði þá keisarinn bert fyrir öllum þá fyrirætlun sína, að taka Loðvík, son sinn, til samstjórnara og krýna hann til keisara. Leitadi hann svo samþykkis þingmanna um þetta, og spurði hvern þeirra sjer í lagi um álit hans, fyrst höfðingjana og síðan hina aðra. Og svöruðu þeir allir sem með einum rómi: „Sá er vilji guðs“. Síðan áminnti keisarinn þingmenn að reynast syni sínum hollir og trúir. Sunnudaginn næstan eptir — það var 16. dag nóvemberm. — var mikið um dýrðir, gekk Karlamagnús þá og Loðvík konungur í Maríukirkjuna í *Aachen*, báðir í keisaraskrúða og allir þingmenn með þeim. Þegar Karlamagnús var þangað kominn, lagði hann af sjer keisarakórónuna gullnu á altarið og gjörði bæn sína, eins og hans var siður til. Að því búnu s

hann sjer að Loðvík og mælti á þessa leið í áheyrn alls lýðsins: „Athuga þú, sonur kær! hvílíkt embætti það er, sem þjer verður nú á hendur falið, og hversu ábyrgðarmikið; minnztu þess, að þú ert mannlegum breyskleika undirorpinn eins fyrir það, þó þú verðir keisari, eins og hinn auðvirðilegasti þegna þinna, og átt engu færri ástríðum að verjast. Óttastu því guð og ræktu boð hans í öllu; verndaðu kristnina og varðveittu fyrir fjandmönnum hennar; ræktu rjettvísi og leyfðu ekki ofríkismönnum að ganga á hluta lítilmagnans; huggaðu hrellða og snauða; annastu systur þínar og bræður, sem yngri eru og óskilgetnir; settu þá eina til embætta, sem trúir eru og guðbræddir, og taktu þau ekki aptur af neinum, nema þú hafir til þess nægar ástæður, og breytni þeirra sje áður rannsökuð; og í fám orðum: vertu faðir þegna þinna og hegðaðu þjer grandvarlega fyrir guði og mönnum!“ Þegar Karlamagnús hafði talið upp allar þessar skyldur og aðrar enn fleiri, sem stjórnendur eiga að stunda, spurði hann Loðvík enn alvarlega: „Viltu þá heita, að stjórna löndum og lýðum samkvæmt þeim reglum og skyldum, sem jeg hef nú talið upp fyrir þjer, sonur góður?“ Og hjét Loðvík því. „Settu þá keisarakórónuna á höfuð þjer“, sagði Karlamagnús, „og láttu hana ávallt minna þig á loforð þín!“ Loðvík gjörði svo; en faðir hans sagði: „Minnztu þess, sonur minn! að þú hefur ekki þegið hana af nokkrum höfðingja þessa heims, og að þú ert því öllum óháður valds þíns“. — Þessi síðustu orð Karlamagnúsar til sonar síns benda til þess, að annaðhvort hafi hann verið farinn að sjá fram á, að einhver missmíði voru á því, að svo leit út, sem hann hefði þegið heisaratignina af Leó páfa, eða hann hefur órað fyrir, að páfarnir mundu færa sig betur upp á skaptið við niðja hans og sýna þeim yfirgang, af því að þeir þættust

eiga tilkall til að veita tign þessa. En við því vildi hann sporna, með því að láta Loðvík krýna sjálfan sig, svo að páfarnir gætu ekki helgað sjer nein rjettindi af krýningu hans. Þegar krýningunni var lokið, gaf Karlamagnús syni sínum tignargjafir, kvaddi hann grátandi og lét hann svo fara heim til Akvítanfu. Sá fundur þeirra fæðga var hinn síðasti.

Á þessu sama ríkisþingi í *Aachen* hafði Karlamagnús gjört *Bernhard* sonarson sinn að konungi í Ítalíu, sem áður er getið. Um þetta leyti var það og — hvort sem það hefur verið á þessu þingi eða litlu áður —, að Karlamagnús gjörði skipun alls lausafjár síns. Fyrst gjörði hann 3 stæða skipti á fjöru öllu: húsbúnaði sínum, peningum og kjörgrípum. Skyldu andlegrar stjettar menn í öllu ríki hans fá af því 2 hluti, en þriðjunginn skyldu taka hörn hans og harnabörn. Tveimur fyrstu hlutunum skyldi aptur skipta í eins marga hluti, og höfuðbiskupar voru margir í öllu ríki hans¹⁾; og enn aptur skyldi skipta hverjum þessara hluta í 3 hluti, og skyldi hver höfuðbiskup taka þriðjung úr þeim skiptum fyrir kirkju sína, en hinum tveim hlutunum skyldi skipta í milli allra þeirra kirkna, er lutu undir hvern höfuðbiskup. Þriðjungi þeim, sem Karlamagnús hafði ánaðnað börnum sínum, skyldi skipta í 4 stæði, einn fjórðungur þess fjár skyldi leggjast til tveggja hinna aðalhlutanna, er hann hafði ætlað kirkjum og klerkum, annan fjórðung skyldu hörn hans og barnahörn hljóta, hinn þriðja fjórðung snauðir

---

¹⁾ *Becker* segir, að höfuðbiskupar hafi setið í þessum borgum öllum, sem nú skal nefna: *Rómaborg, Ravenna, Mailand, Friaul, Grado, Köln, Mainz, Salzburg, Rouen, Trier, Sens, Besançon, Lyon, Rheims, Arles, Vienne, Tarascon, Yverdun, Bordeaux, Tours og Bourges.*

menn og nauðstaddir, og hinn fjórða fjórðung þjónustumenn keisarans. Bókasafn Karlamagnúsar skyldi selja eptir hann látinn, og skipta fje því, er fyrir það greiddist, í milli snauðra manna. Karlamagnús átti 3 bordhellur miklar af silfri, voru það hinar mestu gersemar, ekki einungis sökum efnisins, sem í þeim var, heldur vegna mynda þeirra, sem á þær voru markaðar; á eina þeirra var grafinn Mikligarður, þá hellu gaf keisarinn Pjeturskirkjunni í Rómaborg, aðra gaf hann erkistólnum í *Ravenna*, þar var Rómaborg á skrifuð. Þriðju helluna, er var langmest þeirra allra, og mynd heimsins alls, sem þá var kunnur, var mörkuð á í 3 deildum, lagði hann til þess fjórðungs, er snauðir menn skyldu taka. Undir þetta skipunarskjal Karlamagnúsar ritu allir biskupar, ábótar og greifar, sem við voru staddir á ríkisþinginu í *Aachen*, nöfn sín.

Hversu sem Karlamagnús var orðinn lasburða fyrir aldurs sakir og raunamæddur af missi náunga sinna, hjelt hann þó enu öllum venjulegum stjórnarstörfum sínum á fram eigi að síður; því að bæði ljet hann halda 5 biskupaþing á ýmsum stöðum í ríki sínu þetta ár (813), og hvatti menn til vísindaiðkana, sem honum var ávallt svo umbugað, að hann sleppti þeim ekki fyr en í andarslitrunum¹⁾. Þó hann hefði verið einhver hraustasti hinn fyrri hluta æfi sinnar, var hann nú orðinn svo af sjer kominn, að hann var sjaldan heill heilsu. Það bætti þó miklu á óhreysti hans, að hann fjekk áköf riðusóttarflög 20. dag janúarmán. 814, einu sinni eptir það að hann var nýkominn úr baði; og urðu þau því hættulegri,

1) Daginn áðr en Karlamagnús dó, segja menn, að hann hafi verið að bera saman og leiðrjetta handritaðan texta af guðspjöllunum.

sem hann skeytti þeim minna í fyrstu, en um seinan ætlaði hann að leita sjer lækninga við þeim með föstum, því að læknisráðum hafði hann ávallt lítið sinnt þangað til. En með því Karlamagnús var mjög þrotinn að kröptum, var honum engrar viðreisnar von, enda þótt lækna legðu sig alla fram um að lina takið undir síðunni á honum, sem riðusóttin hafði breytt sjer í. Sá hann þá fyrir dauða sinn, og varði síðustu stundum lífs síns til að búa sig undir hann. Þegar hann hafði legið rúmfastur í viku, neytti hann kvöldmáltíðar-sakramentisins, og beið svo þolinmóður þess, er hann átti í vændum. Að morgni hins áttunda dags fann hann berlega dauða sinn nálgast, hóf hann þá upp hægri hönd sína og gjörði krossmark fyrir enni sjer, brjósti og fótum; síðan breiddi hann út báðar hendur, lagði þær saman á brjóstinu, lukti augunum og sagði með lágrí rödd: „Drottinn, jeg fel þjer önd mína!“ Þannig dó Karlamagnús einni stundu fyrir miðjan morgun, 28. dag janúarmánaður 814, á 72. ári aldurs síns, á 47. ári konungdóms síns og á 14. ári keisara-tignar sinnar.

Sama daginn var lík hans smurt og lagt í gróf í Maríukirkjunni í *Aachen*, er hann hafði sjálfur gjöra látið, og var allur lýður harmandi við jarðarför hans; þar var hann settur á gyllt háseti í öllum keisaraskrúða, guðspjöllin logagyllt lögð í knje honum, nokkur hluti krossins helga á höfuð honum, og gylltur pílagrímspoki gyrtur um lendar honum. Því næst var gröfin fyllt með ilmjurtir, og dyrnar fyrir henni múrbræddar og innsiglaðar. Uppi yfir gröfnni var reistur sigurbogi mikill og prýðilegur með mynd Karlamagnúsar á, og þessu graflettri:

Sub hoc conditorio situm est corpus
 CAROLI MAGNI ATQUE ORTHODOXI IMPERATORIS,
 qui regnum Francorum nobiliter ampliavit,
 et per annos XLVII feliciter rexit.
 Decessit septuagenarius
 anno ab incarnatione domini DCCCXIV.,
 indictione V. Kalend. Februarias ¹⁾.

Ekki var gröf Karlamagnúsar opnuð, fyr en *Otto* keisari hinn þriðji á þýzkalandi ljet gjöra það ár 1000, en byrgja ljet hann bana aptur, þegar hann hafði satt forvitni sína, og orðið frá sjer numinn ²⁾ af að sjá keisarann danðan, þar sem hann sat í háseti sínu. Eptir það leið meira, en hálft annað hundrað ára, til þess Friðrik keisari á þýzkalandi, er kallaður var *Barbarossa* (rauðskeggur), ljet taka upp líkama Karlamagnúsar, er var allur orðinn rotinn og leystur sundur, frá því *Otto* keisari hafði opnað legstað hans. Ljet svo Friðrik safna öllum líkamsleifum hins fræga keisara og kistuleggja.

¹⁾ Undir þessu grafarmarki liggur líkami Karls hins mikla og rjetttrúaða keisara, sem jók mjög Frankríki, og stýrði því farsælega nm 47 ár. Hann dó sjötugur³⁾, 814 árnsm eptir holdtekju drottins, 28. d. janúarmán.

²⁾ Eptir þessu grafletri, sem *Meusel* hefur tekið úr æfissögu Karlamagnúsar eptir Eginharð, 30. kap., verður Karlamagnús 2 árnsm yngri, en áðnr er sagt; en því hef jeg sagt, að hann hafi verið á 2. árinu nm sjötugt, þegar hann dó, að allir aðrir rithöfundar, sem jeg hef haft til hlíðsjónar, og sem nefna aldur hans, segja svo.

³⁾ Sumir segja, að Ottó keisari hafi rænt Karlamagnús ýmsum dýrgripum t. a. m. gullkrossi, sem hjekk nm háls honnm. kórónnni og veldissprotanum og sverði hans. Allir þessir kjörgripir segja menn að síðan hafi verið ríkisgersemar þýzkalands.

veita alla umbúð vegsamlega og grafa 29. dag desemberm. 1165; minningarmark hjet hann og reisa Karlamagnúsi með þessum orðum á: „*Carolus magnus*.“ Enn fremur fhekk Friðrik keisari því framgengt árið eptir hjá *Paschalis* páfa III., að þessi nafnfrægi hermaður og löggjafi var lengi síðan talinn með heilögum mönnum og mestu hetjum kristinnar. Hefði Karlamagnús verið uppi í heiðni, mundi hann án efa hafa verið settur í guðatölu, enda lítur svo út, sem hann hefði verið eins vel að því kominn, eins og sumir fantar og mannfýlur, sem sú virðing hafði hlotnast að fornu. Loðvík Frankakonungur hinn XI. bauð og, að halda skyldi hátíð í minningu Karlamagnúsar 28. dag janúarm., og hjelzt það lengi síðan víðast hvar á Þýzkalandi; en í *Metz* og enn víðar í Frankaríki var honum allt til skamms tína sungin sálumessa á hverju ári. Yfir legstað Karlamagnúsar var látin hvít marmarahella, sem sagt er að áður hafi verið yfir gröf Júlíus Sesars, og á var höggvið rán Próserpínu; þá hellu tóku Frankar síðan og fluttu til *Marseille*, og sjer hana þar enn í *Bernhardinskirkjunni*.

Margir urðu þeir atburðir, áður en Karlamagnús dó, er Frankar ætluðu að mundu boða dauða hans, eins og við var að búast á þeim tímum, sem hindurvitni var enn æði mögnuð. Telur Eginharð til þess þrífalda sólmyrkva og tunglmyrkva, að gangurinn í milli keisarahallarinnar og Maríukirkjunnar í *Aachen* hafi hrundið hastarlega; þá telur hann, að brúin mikla yfir Rín brann á 3 stundum, að höllin í *Aachen* hafi opt skolfið, og að sífellt hafi brakað í þilveggjunum undir herbergjum keisarans, og enn telur hann loptsjón svo bjarta, að hestur keisarans hafi fælt, dottið og fleygt keisaranum svo hart af sjer, að spennan á yfirhöfn hans hafi brotnað og sverðfetillinn slitnað. Síðan bætir Eginharð þessu við: „En

keisarinn sjálfur gaf öllum þessum fyrirburðum svo lítinn gaum, eins og þeir snertu hann alls ekki; og má af því ráða, að Karlamagnús var í því sem öðru langt um fram samaldarmenn sína, að hann lagði ekki trúnað á slíkan hjegóma.

Allt það, sem Karlamagnús afrekaði í hinni löngu og starfsömu stjórn sinni, bæði það, er hann vann sjer til lofs og lasts, mun sjerhver, sem lesið hefur með athygli það sem nú hefur verið sagt um þennan merkismann, eiga hægt með að yfirfara í huga sínum, og kveða síðan þann dóm upp yfir athöfnum hans, sem honum virðist rjettastur og sannastur. Einungis ber þess að gæta, að dómurinn sje ekki á lagður eptir einstökum atvikum, heldur eptir tilgangi þeim, sem Karlamagnús hafði í öllum athöfnum sínum og stofnunum, þegar þær eru skoðaðar í einni heild. Þegar litið er til afleiðinganna, sem urðu af störfum hans, getur það ekki dulizt, að þær hafa orðið, þegar á allt er litið, að sínu leyti eins merkilegar, eins og maðurinn var sjálfur; þó að margt af því, sem hann stofnsetti, snerist á annan veg, en hann ætlaði.

Karlamagnús hafði reyndar komið svo ár sinni fyrir borð, að konungstignin var ekki lengur háð nokkurri annari stjett; hann hafði komið á sambandi í milli allra hluta þýzkalands, sem þangað til höfðu verið að mestu sundurlausir hver frá öðrum; hann hafði neytt stöðu sinnar og sambands síns við páfann ríkinu til styrktar og eflingar og kristninni til verndar og hreinsunar, og fórst stórmannlega við andlegrar stjettar menn, en hallaði þó

ekki að heldur rjetti annara þeim í vil; í öllu þessu kemur hann fram eins og skapari samaldar sinnar. En allt þetta breyttist nokkuð eftir dauða hans. Af því að Karlamagnús hafði ekki rígbundið ríkisstjórn sína við tilskipanir í öllum greinum, heldur lagt marga hluti á drengskap trúnaðarmanna sinna, fóru svo leikar eftir lát keisarans, að bæði andlegir og veraldlegir valdsmenn litu minna á hag ríkisins alls, en sinn eigin, þó þeir að vísu reyndust vel, á meðan Karlamagnús sat uppi, og gat beint hinni sundurleitu og eigingjörnu eptirleitni þeirra í þá átt, sem honum þótti sjálfum hentast. Þjóðinni hafði keisarinn reyndar veitt hluttekningu í ríkisþingunum, að því leyti sem hún mátti senda þangað fulltrúa sína (nefndarmennina); en af því að þeir voru voldugastir og rjedu miklu um hagi hjeraðsmanna, efldi hann með því yfirráð stórbokka óvitandi, og flýtti þannig fyrir ljensstjórninni að komast á, sem varð hin almennasta stjórnarlögun í Evrópu öldum saman eftir þetta; og ljensdrottarnir voru það, sem riðu þjóðfrelsinu að fullu að lokunum og bæði hnepptu lýðinn í ánaud, sem forðum hafði verið frjáls, og settu jafnvel konungunum og keisurunum sjálfum lög. Enn fremur studdi Karlamagnús að því, en þó einnig óvitandi, að heimurinn vandist á að una klerkavaldinu, sem kom í ljós litlu eftir dauða hans með svo miklu afli, að engan hefði grunað slíkt á dögum Karlamagnúsar; var það bæði með því að hann hafði skipað andlegar stjettar mönnum veraldleg völd, og ljet yfirklerkana taka þátt í ríkisþingunum og ríkisstjórninni. En á meðan Karlamagnús lifði, bryddi ekki á þessum annmörkum neinum, svo að mein yrði að; því að honum var jafnvel lagið að halda öllum stjettum í skefjum. En þeir, sem næstir tóku ríki eftir hann, voru ekki þeim gáfum gæddir.

sem þurfti til að hafa hemil á svo voldugum höfðingjum, sem veraldlegir valdsmenn og klerkar voru, og því sundraðist ríkisfjlagið mikla, sem Karlamagnús hafði stofnað, smá saman eftir dauða hans. Þó átti ríki hans sjer að því leyti lengri aldur, sem ný ríki mynduðust af því aptur, sem bjuggu um langa tíma að ráðstöfunum hans, og þó sum þeirra sjeu nú márgsundruð að nýju (Þýzkaland), þá eru þó önnur enn uppi ódeild (Frakkland).

Merkilegastar og varanlegastar urðu afleiðingarnar af tilraunum Karlamagnúsar til að glæða hið andlega líf í vesturhluta Evrópu; því að öll vísindi höfðu lagzt í dá um langa tíma á undan honum. Vísindastofnanir hans voru því merkilegri og blessunaríkari, sem hið andlega volæði var meira á hans dögum, og við því meiri erviðleika sem hann átti, til að koma þeim á fótinn, þar sem bæði hugir manna voru svo fráhverfir andlegum framförum, að Karlamagnúsi veitti hægra að leggja undir sig heil konungsríki, en að kenna fáeinum skólasveinum að taka rjett lag við sálmvers, og flest hin ytri áhöld, sem andinn þarfnast, vantaði nálega með öllu. Einkum var það erviðast fyrir Karlamagnús, að hann vantaði til vísinda eflingar lipurt mál og fullmyndað; því að á hans dögum var latínan að taka andvörpin, en mállýzkurnar þýzku voru þá enn svo ólíðlegar, að ógreitt var að beita þeim. En Karlamagnúsi varð hvorki ráðafátt að sigrast á þessum nje öðrum vandkvæðum, sem fyr segir, og vísindaljós það, sem hann hafði kveikt, lýsti mest og best álfu þessari á öllum miðöldunum, þangað til það glæddist til fulls með siðabótinni.

Þannig ætlum vjer það rjett álitid, þó að stjórmarstórsmfó sú, sem Karlamagnús hafði reist, færðist bráðum úr því lagi, sem hann ætlaðist til að hún hjeldi, að afleið-

ingarnar af tilveru hans hafi orðið einhverjar binar var-
anlegustu, þegar alls er gætt, og að hann sjálfur hafi
verið sannnesndur forkólfur allra þeirra afbragðmanna,
sem síðan hafa leitast við að feta í fótspor hans ekki
einungis á miðöldunum, heldur jafnvel allt til þessa dags,
en sem svo fáum hefur auðnast að ná.

Ártal merkisatburða í Karlamagnúsar sögu.

ár.

742. $\frac{2}{4}$. fæddur Karlamagnús (29. bls.).
752. Krýnir *Bonifacius* Pípn litla til konungs yfir Frönkum í *Soissons* (14. bls., sbr. 29. bls.).
754. Stephán páfi II. krýnir og smyr þá feðga, Pípn konung, Karlamagnús og Karlmann, til konunga yfir Frönkum í *St. Denis* (15. bls., sbr. 29. bls.).
768. $\frac{24}{9}$. deyr Pípn konungur; Karlamagnús verður konungur í Ástrasíu, Karlmann í Nevstríu (18. bls.).
769. Ósamlyndi þeirra bræðra; Karlamagnús sefar upp-reist í Akvítaníu (35. bls.).
770. Sáttasamningur þeirra Karlamagnúsar og Karlmanns (35. bls.). Karlamagnús segir skilið við fyrstu konu sína, og gengur að eiga Desíderötu, dóttur *Desiderius* Langbarðakonungs (88. bls., sbr. 235. bls.).
771. Deyr Karlmann. *Gerberga*, drottning hans, flýr með báðum sonum sínum á náðir *Desiderius*. Karlamagnús verður einvaldur, og rekur frá sjer Desíderötu heim til föður hennar (36., 88. og 235. bls.), en gengur að eiga Hildigerði (235. bls.).
772. *Desiderius* veitir *Hadrianus* páfa yfirgang, fyrir því að hann heldur taum Karlamagnúsar (90.

ár.

- bls.). Ráðin herför í *Worms* á hendur Söxum (hefjast Saxastríðin og standa yfir 31 ár); Karlamagnús tekur *Eresburg*, brýtur *Irmensul*, fer austur að *Weser*, þar ganga nokkrir höfðingjar Saxa honum á hönd (53.—55. bls.). Fara sendimenn í milli Karlamagnúsar og Hadríanus páfa (90. bls.).
773. Herför Karlamagnúsar á hendur Langbörðum, hann situr um Pavíu og Verónu (93. bls.).
774. Karlamagnús heldur páska í Rómaborg (159. bls.). Veróna gefst upp (í maím.) og Pavía (í júním.); Karlamagnús er krýndur til konungs yfir Langbörðum í *Monza* (93.—94. bls.); Hann fer um haustið norður til *Ingelheim* á Bælandi; í fjarvist hans hafa Saxar gjört uppreist og hervirki mikil í löndum hans (57. bls.).
775. Heitstrenging Karlamagnúsar í *Dürren* að hætta ekki fyr við, en hann hafi brotið Saxa undir sig og kristnað þá. Höfðingjar Austfylda og Angaríu-manna sverja honum hlýðni hjá *Becki* (57. og 58. bls.).
776. Önnur herför Karlamagnúsar á hendur Langbörðum; hann lætur drepa *Rotgaut Friauls*-hertoga (96. bls.). Saxar gjöra aptur uppreist og ná *Eresburg* (58. bls.).
777. Karlamagnús fer með her á hendur Söxum; þeir gefast upp og vinna það til friðar sjer að heita honum hlýðni og láta skírast (nokkrir); samningurinn í *Paderborn*; *Wittekind* flýr til Jótlands (59. bls.). Jarlar 2 af Spáni koma til Karlamagnúsar í *Paderborn*, og leita sjer liðs hjá honum (100. bls.). Veturinn eptir (777—778) situr Karlamagnús í Herstalli, og lætur gjöra upp

- aptur *Eresburg* og setja annan kastala til hjá *Lippspring* (59. bls.).
778. Herför Karlamagnúsar til Spánar, hann tekur borgirnar *Huesca*, *Girona*, *Barcellona*, *Saragossa*; „mörkin spanska“; hann lætur brjóta múrana umhverfis *Pampelona*; lætur marga menn sína (Rolant) í Runsival (102. og 103. bls.). Á meðan hafa Saxar gjört uppreist eptir áeggjun *Wittekind*s og geysa vestur yfir Rín (60. bls.).
779. Karlamagnús bannar Frönkum mansal til Gyðinga og heiðingja (218. bls.); sigrast á Söxum (Vestfyldum) hjá *Bocholt*, *Angarium*önnum og Austfyldum austur við *Weser*. *Wittekind* flýr aptur til Jóta (60. bls.).
780. Láta margir Saxar skírast í *Ocker* og *Wolmischstadt* (*Orheim*) (60. bls.). Karlamagnús eykur og endurbætir Salfrankalög (184. bls.); *Lothar* sonur hans deyr (236. bls.). Karlamagnús fer um haustið suður á Ítalíu og sat í Pavíu um veturinn (162. bls.).
781. Lætur Karlamagnús páfann krýna Pípín son sinn, til konungs yfir Langbörðum, en Loðvík til konungs yfir Akvítönum (162. bls.). Karlamagnús kynnist fyrst við Alkvín í Ítalíu (203. bls.); hann leysir klerka sjálfa frá herkvöð (199. bls., 1. athugagr.).
782. Fær *Wittekind* Sorba til liðs við sig, og veður yfir *Thüring* og Saxland; Vestfyldir taka hann til höfðingja yfir sig. Karlamagnús býður út her í móti Söxum; *Wittekind* og Saxar drepa niður Franka hjá *Süntel*. Karlamagnús fer þá sjálfur með her á hendur Söxum; *Wittekind* flýr, Saxar gefast upp og verða að framselja Karlamagnúsi

- þá, sem fastast höfðu fylgt *Wittekind* að upp-
reistinni, voru þá drepin 4500 tignarmanna sax-
neskra í *Verden* hjá *Aller* (61.—63. bls.). Alkvín
kemur til *Karlamagnúsar* (204. bls.).
783. Almenn uppreist hjá Söxum; *Karlamagnús* á við
þá 2 orustur (hjá *Detmold* í aprílm. og *Hase*
í júnílm.); en þó hann ynni á þeim algjörðan sigur
í hinni síðari og *Wittekind* flyði, vildu Saxar
allt að einu ekki uppgefast (66. bls.). Hildigerður
deyr; *Karlamagnús* fær *Fastrade* (236. bls.).
784. Á þessum missirum fer *Karlamagnús* víða um
Saxland og eyðir það mjög, hann tekur víggirð-
ingar Saxa, er þeir höfðu lodað á þangað til
(66.—67. bls.).
785. Semur *Karlamagnús* frið við Saxa í *Paderborn*,
og ná þeir af honum sæmlegum kostum. Eptir
það fer *Karlamagnús* austur að Saxelfi og sendir
menn á fund þeirra frænda, *Wittekind*s og *Abbios*,
þeir ganga á hönd *Karlamagnúsi* og láta skírast í
Attigny (67.—68. bls.).
786. Sefar *Karlamagnús* uppreistir í löndum sínum, hjá
Austfrönkum, Bretum og *Thüring*-byggjum (109.
—111. bls.). Hann fer um haustið til Ítalíu til
að sefa óspektir þær, sem *Arighis Benevents*-
hertogi hafði vakið, og situr í Ítalíu um veturinn
(97. bls., sbr. 163. bls.).
787. Um vorið fer *Karlamagnús* til Rómaborgar, neyðir
Arighis til að gefast upp, lofar honum að halda
hertogadæminu, en tekur af honum Grímalda, son
hans, í gisling (98. bls., 163. bls.). *Karlamagnús*
fer til *Worms* og heldur þar ríkisþing; þar er
ráðin atfór að *Thassiló*, stefnir svo *Karlamagnús*

ár.

liði inn á Bæland úr þremur áttum. Thassíló gengur Karlamagnúsi á hönd við *Lech*-á; Karlamagnús tekur af honum 13 gisla, og situr í *Ingelheim* um veturinn (122.—23. bls.). Karlamagnús bafði með sjer 2 söngmeistara frá Ítalíu í þessari ferð (200. bls.).

788. Ríkisþingið í *Ingelheim* dæmir Thassíló dauða sekan, en Karlamagnús linaði dóminn og lætur setja Thassíló í klaustur, leggur Bæland undir sig, (124.—25. bls.). Lætur setja varnarvirki fyrir Sorbum í suðurhluta *Thürings* (146. bls.). Setur biskupsstól í Brimaborg (80. bls.). *Egbert* Vestsaxakonungur flýr á náðir Karlamagnúsar af Englandi (222. bls.).
789. Herför Karlamagnúsar í móti Wilzum austur yfir Saxelfi til að bjálpa Obótrítum; Wilzar ganga á hönd Karlamagnúsi (148. bls.). Skipun Karlamagnúsar um skólastofnanir við öll klaustur og biskupssetur (207. bls., sbr. 81. bls.).
791. Fer Karlamagnús 1. herförina með miklu liði á hendur Avörum (hefjast Avara stríð og standa yfir í 9 ár); hann tekur 2 virki þeirra, leggur undir sig og eyðir landi austur að *Raab*, snýr aptur til *Regensburg*, og situr þar um veturinn (136.—37. bls.).
792. Hegnir Karlamagnús Pípin kroppinbak og samsærismönnum hans (115. bls., sbr. 137. bls.); situr um kyrt á Bælandi (137. bls.). Óspektir hjá Söxum af útboði Karlamagnúsar árið áður í móti Avörum (68. bls., sbr. 138. bls.).
793. Drepa Saxar flest lið Diðriks greifa (69. bls., sbr. 138. bls.). Serkir leggja undir sig „mörkina

ár.

spönsku“ og vaða norður í Frankaríki, en Karlamagnús hefur sent Loðvík konung með lið suður á Ítalíu (105. bls., sbr. 138. bls.). Karlamagnús situr á Bælandi og lætur brúa þar ár og byrja skurðinn mikla (138. bls., sbr. 217. bls.). Alkvín gengur alfarið í þjónustu Karlamagnúsar (204. bls.). *Fastrade* deyr (236. bls.).

794. Biskupaþingið mikla í *Frankfurt* (193. bls.). Karlamagnús og Karl fara sinn með hvorn herflokk á hendur Söxum. Þeir gefast upp fyrir Karlamagnúsi; hann flytur 3. hvern mann, þeirra er þá höfðu risið í móti honum, úr áttögum þeirra, og lætur þá setjast að vestur við Rín og víðar (69. bls.).
795. Fyrirliðar Saxa, sem flúið höfðu hið fyrra árið, hverfa heim aptur, þegar Karlamagnús er farinn, og vekja óspektir að nýju; Karlamagnús fer enn með her að Söxum (Austfyldum) og eyðir Austfold (70. bls.). Norðursaxar drepa *Wilzan* Obótrfatahöfðingja, þegar hann ætlar vestur yfir Elfi til fundar við Karlamagnús (148. bls.). *Hadrianus* páfi deyr, flokkadrættir í Rómaborg, kosinn Leó páfi III. (164. og 165. bls.).
796. Pípín konungur og Eiríkur *Friaulshertogi* sigrast á Avörum og taka öll virki þeirra og mikið herfang (140. bls.). Leó páfi sendir til Karlamagnúsar og Karlamagnús aptur *Engilbert* til hans með brjef og fjegjafr; skyldi *Engilbert* bæði staðfesta kosningu Leós páfa og taka hollustu-eiða af Rómverjum (166. bls.). Karlamagnús situr í Herstalli á Saxlandi, til að aptra Söxum frá óeirðum og fer enn víða um landið (70. bls.).

ár.

797. Karlamagnús situr enn á Saxlandi; Saxar gefast upp fyrir honum; hann ljettir af þeim sköttum, og fer vestur til *Aachen* (70. bls.).
798. Sendir Karlamagnús *Ebervin* austur yfir Saxelfi til liðs við Obótríta; þeir sigrast á Nordursöxum hjá *Suentana*, og ganga þeir til hlyðni við Karlamagnús (71.—72. bls. og 149. bls.).
899. Lokið Avarastríðum (141. bls.). Enn eru óeirðir á Saxlandi. 16. herför Karlamagnúsar á hendur þeim; hann lætur 10,000 Nordursaxa taka sjer bólfestu í öðrum hjeruðum; ríkisþingið í *Paderborn* (72. bls.). Leó páfi kemur þangað á fund Karlamagnúsar; þeir taka ráð sín saman; páfinn fer með verndarliði aptur til Rómaborgar (167. bls.).
800. Deyr *Luitgardis*, 5. kona Karlamagnúsar (236. bls.). Karlamagnús fer í ágústm. suður yfir Alpafjöll, kemur ²⁴/₁₁. til Rómaborgar; málarekstur þar og rannsóknir; Karlamagnús krýndur til keisara 1. dag jóla í Rómaborg (168.—71. bls.), hann stofnar erkistól í *Salzburg* (141. bls.).
801. Kveður Karlamagnús klerka og höfðingja til fundar, til að taka saman ráð sín, um að endurbæta ástand kirkjunnar. Alkvín sett að í *Tours* til fulls (205. bls.).
802. Gjörir Karlamagnús þá skipun á, að annar umboðsmanna sinna í hverju umdæmi skuli ávallt upp frá því vera andlegrar stjettar, og að hann skuli rannsaka hið andlega ástand ríkis hans, eins og veraldlegu umboðsmennirnir rannsökuðu hið veraldlega (196. bls.).
803. Karlamagnús semur frið við Saxa í *Selz* (endir Saxastríðanna) (73. bls.). Karlamagnús á fund

ár.

- við Obótríta í *Oldenstadt*, og gefur Trasfkó höfðingja þeirra konungsnafn og fær Obótrítum sum lönd Norðursaxa til íbúðar (149. bls.).
804. Karlamagnús er á Norðursaxlandi; sendimenn Góðefríðus Jótakonungs koma til hans í sættaumleitun í *Lüneburg*; ganga þó ekki saman sættir (151. bls.). Alkvín deyr (205. bls.).
805. Karlamagnús sendir Karl son sinn með her á hendur *Czechum* í Bæheimi; Karl á orustu við þá austur við *Eger* (147. bls.).
806. Önnur herför Karls á hendur *Czechum*; hann kúgar þá. Karlamagnús sendir Karl og í móti Sorbum; hann þröngvar þeim til hlýðni og skattgjafa (146. og 147. bls.). Karlamagnús skiptir ríkjum með sonum sínum í *Thionville* (242. bls.).
807. Herför Góðefríðus suður yfir Ægisdyr á hendur Obótrítum; Trasfkó flýr land fyrir honum; Góðefríðus heimtí skatt af Obótrítum, fer allt suður og vestur að Elfi (152. bls.).
808. Sendir Karlamagnús Karl son sinn með miklu liði í móti Jótum; en þeir flýja þegar undan norður yfir Ægisdyr (152. bls.). Lagaboð Karlamagnúsar um klæðakaup (231. bls., athugagr.).
809. Lætur Karlamagnús reisa 2 kastala fyrir austan Saxelfi, annar þeirra hjet *Hockbuchi* (*Hamborg*), hinn var við áua Stör. Góðefríðus lætur gjöra Danavirki. Sættafundur austur við Elfi árangurslaus (153. bls.).
810. Byður Góðefríðus út öllu liði sínu, herjar á Fríslandi; Wilzar ráðast jafnframt á Obótríta, og brjóta *Hockbuchi*. Karlamagnús sendir landlið í móti Wilzum en skipaher í móti Jótum, og bauð út

ár.

- liði um allt ríki sitt (154. bls.). ^{8/7}. deyr Pípin konungur úr sótt, og sama ár þær, *Gisela* systir Karlamagnúsar og *Rotrud* dóttir hans (245. bls.). Karlamagnús semur frið við Grikki og afsalar sjer tilkalli til Venetíu og Dalmatíu (175. bls., sbr. 247. bls.).
811. Karlamagnús og Hemingur Jótakonungur semja frið; Ægisdyr verða takmark í milli landa þeirra (153. bls.). ^{4/12}. deyr Karl konungur (245. bls.). Herför Franka (Karlamagnúsar) í móti Wilzum (157. bls.). Karlamagnús ber upp spurningar fyrir klerkum (197. bls.).
812. Önnur herför Franka (Karlamagnúsar) í móti Wilzum (157. bls.).
813. Ríkisþingið í *Aachen*. ^{16/11} lætur Karlamagnús Loðvík konung krýna sig sjálfan til keisara, skipar *Bernhard*, son Pípins konungs og sonarson sinn, konung yfir Ítalíu, og fær honum *Walla* frænda sinn til ráðuneytis og forsjár; skipunarskjal Karlamagnúsar staðfest á þessu þingi. Samið vopnahlje við Serki. 5 biskupaþing á þessu ári (247.—51. bls.).
814. ^{20/1}. sýkist Karlamagnús af riðusótt, og deyr ^{28/1}. (252. bls.).

Helztu prentvillur.

---

81. bls. 8. l. n. m. „saxlandi“ f. Norðursaxlandi;
140. bls. 14. l. o. m. „799“ f. 796.

Þar að auki biðjum-vjer góða lesara að fyrirgefa oss nokkrar stafvillur, er finnst kunna í bókinni hjer og hvar, en þó einkum í 4. orkinni, og kom það til af misskilningi hleðsلمانus.

Lbs - Íslandssafn

100500282 - 7

